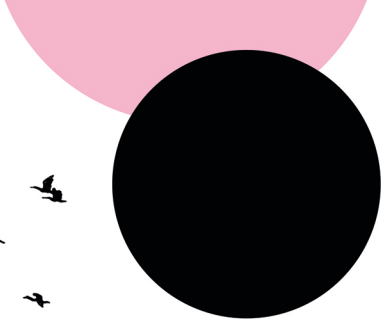
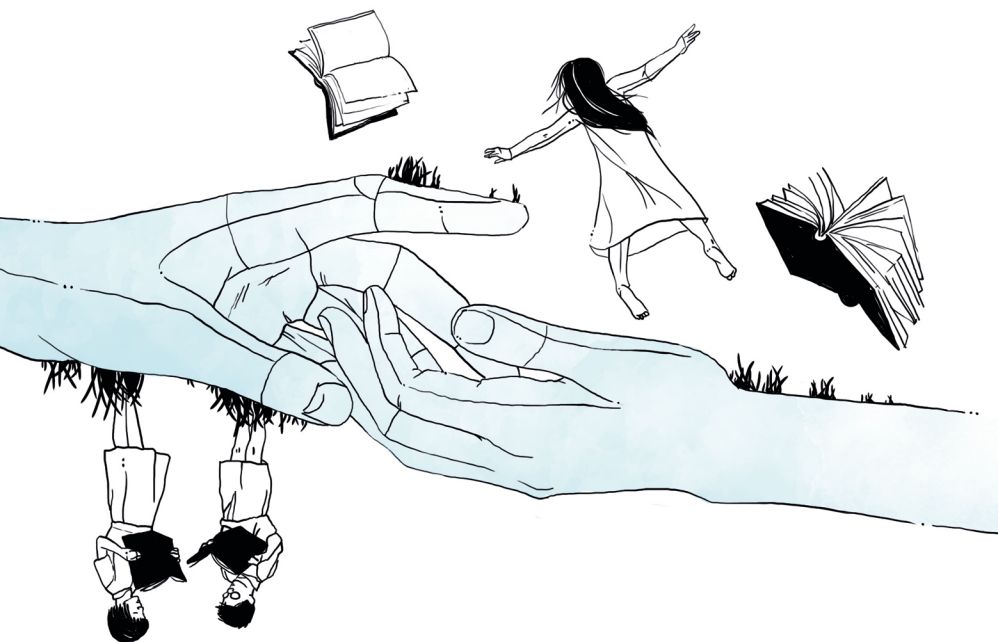

konkurs **biber** 03

biber 03

- . конкурс за краток расказ .
- . konkurs për tregim të shkurtër .
- . konkurs za kratku priču .

Beograd | Sarajevo, 2020.

biber 03

Abid Jarić · Afrim Demiri · Aida Šečić Nezirević · Анета Тасевска
Петрушевска · Ante Storić · Besa Kalaja · Bojan Todorović ·
Bojana Babić · Dimitrije Bukvić · Dragana Randelović · Ernad
Osmić · Gabrijel Delić · Гордана Стојаноска · Imer Torpanica ·
Isidora Petrović · Luiza Bouharaoui · Мања Величковска · Mario
Merdžan · Milana Gajović · Monika Herceg · Nikola Petrović ·
Slađana Nina Perković · Stefan Slavković · Tamara Kovačević ·
Tihana Gambiraža

Издавач | Botues | Izdavač:

Centar za nenasilnu akciju Sarajevo | Beograd

Тимот на Бибер | Ekipi i Biberit | Biber tim:

Ана Битољану · Davorka Turk · Ivana Franović · Katarina
Milićević · Qerim Ondozi

Подготвиле | Përgatitur nga | Priredile:

Ivana Franović · Katarina Milićević · Davorka Turk

Превод | Përkthimi | Prevod:

Anton Berishaj · Bashkim Fazliu · Borislav Pavlovski · Ѓоко
Здравески · Иван Шопов · Kreshnik Ajdini · Qerim Ondozi

Лектура | Lektura | Lektura:

Aleksandra Zrinušić · Arsim Jonuzi · Бобан Карапејовски ·
Jelena Angelovski · Mirjana Evtov · Naile Mala-Imami · Татјана
Б. Ефтимоска

Дизајн на кориците | Dizajni i kopertinave | Dizajn korica:

Jelena Jaćimović

Печати | Shtyp | Štampa: Standard 2, Beograd

ISBN 978-86-89845-11-2

Objavljivanje ove knjige je pomoglo Ministarstvo za ekonomsku
saradnju i razvoj Savezne Republike Nemačke (BMZ)

Содржина

6	Предговор
7	Соопштение на жири комисијата за Бибер оз
28	<i>Лето, Анте Сториќ</i>
44	<i>Маче, маче, каракаче, Тамара Ковачевиќ</i>
62	<i>Прстен, Слаѓана Нина Перковиќ</i>
87	<i>Во бездната на душата, Абид Јариќ</i>
108	<i>Никој не го прави тоа како тие, Бојана Бабиќ</i>
123	<i>Шест, Имер Топаница</i>
151	<i>Средба, Марио Мерџан</i>
160	<i>Ладно светло, Африм Демири</i>
169	<i>Седумте улични светулки, Гордана Стојаноска</i>
191	<i>Под сенка, Беса Калаја</i>
218	<i>Биди човек, убиј ме, Димитрие Буквиќ</i>
235	<i>Глава, Моника Херџег</i>
241	<i>Така ти требало, Мања Величковска</i>
270	<i>Жељана, Тихана Гамбиража</i>
284	<i>Терапија, Исидора Петровиќ</i>
300	<i>Спасување гуштер, Никола Петровиќ</i>
319	<i>Јави се, истерај ја тагата, Габриел Делиќ</i>
336	<i>Објектив, Драгана Ранѓеловиќ</i>
348	<i>Понор, Милана Гајовиќ</i>
362	<i>Во мајчина ти, Ернад Осмиќ</i>
380	<i>Педери, Луиза Бухарова</i>
400	<i>Снег, Аида Шечиќ Незиревиќ</i>
407	<i>Крадецот, Анета Тасевска Петрушевска</i>
428	<i>Товарник, Стефан Славковиќ</i>
446	<i>Карикатурист, Бојан Тодоровиќ</i>
453	<i>Биографски белешки</i>

Përmbajtja

9	Parathënie
10	Komunikatë e jurisë të Biber o3
22	Vera, Ante Storiq
40	Ti me satër, unë me satër, <i>Tamara Kovaçeviq</i>
56	Unaza, <i>Slagjana Nina Perkoviq</i>
78	Në humnerën e shpirtit, <i>Abid Jariq</i>
103	Askush s'e bën si ata, <i>Bojana Babiq</i>
113	Gjashtë, <i>Imer Topanica</i>
147	Takimi, <i>Mario Merxhan</i>
155	Drita e ftohtë, <i>Afrim Demiri</i>
174	Shtatë xixëllonjat e rrugës, <i>Gordana Stojanoska</i>
183	Nën hije, <i>Besa Kalaja</i>
213	Bëhu burrë, mbytmë, <i>Dimitrije Bukviq</i>
229	Koka, <i>Monika Herceg</i>
248	Mirë e ke, <i>Manja Veliçkovska</i>
265	Zheljana, <i>Tihana Gambirazha</i>
281	Terapia, <i>Isidora Petroviq</i>
294	Shpëtimi i hardhucës, <i>Nikola Petroviq</i>
313	Lajmërohu, hiqe mërzinë, <i>Gabrijel Deliq</i>
331	Objektivi, <i>Dragana Rangjeloviq</i>
346	Gremina, <i>Milana Gajoviq</i>
357	Dreqi e marrtë, <i>Ernad Osmiq</i>
375	Pederët, <i>Luiza Bouharaoua</i>
394	Bora, <i>Aida Sheçiq Nezireviq</i>
411	Vjedhësi, <i>Aneta Tasevska Petrushevska</i>
423	Tovarnik, <i>Stefan Slavkoviq</i>
441	Karikaturisti, <i>Bojan Todoroviq</i>
460	Shënime biografike

Sadržaj

12	Predgovor
13	Saopštenje žirija za Biber 03
15	Lito, Ante Storić
35	Mačedom ćeš me, mačedom ću te, <i>Tamara Kovačević</i>
49	Prsten, <i>Slađana Nina Perković</i>
69	U bezdanu duše, <i>Abid Jarić</i>
97	Niko to ne radi kao oni, <i>Bojana Babić</i>
133	Šest, <i>Imer Topanica</i>
143	Susret, <i>Mario Merdžan</i>
164	Hladno svetlo, <i>Afrim Demiri</i>
178	Sedam uličnih svjetiljaka, <i>Gordana Stojanoska</i>
199	U senci, <i>Besa Kalaja</i>
207	Budi čovek, ubij me, <i>Dimitrije Bukvić</i>
223	Glava, <i>Monika Herceg</i>
253	Tako ti je trebalo, <i>Manja Veličkovska</i>
259	Željana, <i>Tihana Gambiraža</i>
277	Terapija, <i>Isidora Petrović</i>
287	Spasavanje guštera, <i>Nikola Petrović</i>
307	Javi se, oteraj tugu, <i>Gabrijel Delić</i>
325	Objektiv, <i>Dragana Randelović</i>
343	Ponor, <i>Milana Gajović</i>
351	Vražja mater, <i>Ernad Osmić</i>
369	Pederi, <i>Luiza Bouharaoua</i>
387	Snijeg, <i>Aida Šečić Nezirević</i>
414	Kradljivac, <i>Aneta Tasevska Petruševska</i>
417	Tovarnik, <i>Stefan Slavković</i>
435	Karikaturista, <i>Bojan Todorović</i>
467	Biografske beleške

Предговор

Пред вас е збирката раскази од третиот конкурс на Бибер. Конкурсот беше отворен од јануари до јуни 2019 година за раскази на албански, македонски, босански, хрватски, српски и на црногорски јазик. На конкурсот пристигнаа 464 раскази.

Жирито, составено од **Лејла Каламуџиќ, Румена Бужаровска и Шкељзен Малиќи**, избра 25 раскази што ќе влезат во оваа збирка. Расказите застапени во збирката се потпишани од 14 авторки и 11 автори што доаѓаат од Урошевац, Петриња, Панчево, Љубљана, Скопје, Брчко, Подуево, Белград, Битола, Бања Лука, Загреб, Сараево, Приштина, Задар, Деспотовац, Зеница, Шибеник и Нови Сад. Некои од нив објавуваат веќе долги години, а за некои ова е премиера.

Темата на конкурсот беше нешто поширока отколку на претходните два Бибери. Покрај расказите што го тематизираат помирувањето во контекст на оставината од војните и насилствата во земјите на поранешна Југославија, предвид доаѓаа и раскази што можат да придонесат за подобро разбирање меѓу луѓето, смалена омраза и разградување на предрасудите, антивоени раскази, раскази што се занимаваат со соочувањето со минатото, со разградувањето на сликата на непријателите, сочувството со другите, храбри раскази што се осмелуваат да чекорат во „непријателски“ чевли, раскази што ги поместуваат границите и ни отвораат патишта за да градиме поизвесна, побезбедна и послободна иднина за сите.

Им се благодаруваме на сите што испратија свои раскази, им се благодаруваме на медиумите, на порталите

и на ентузијастите што ги пренесуваа информациите за конкурсот, благодарност до екипата што ја правеше претселекцијата, благодарност до жирито за убавата соработка и за убавата работна атмосфера, и благодарност до сите што ја поддржаа оваа идеја и ни помогнаа таа да заживее.

Тимот на Бибер

Ана Битољану

Даворка Турк

Ивана Франовиќ

Катарина Милиќевиќ

Ќерим Ондози

Соопштение на жири комисијата за Бибер 03

Жири комисијата на Третиот меѓународен конкурс за расказ Бибер во состав Румена Бужаровска, писателка од Скопје, Шкељзен Малиќи, писател од Приштина и Лејла Каламујиќ, писателка од Сараево, имаше задача да прочита 121 предеселктиран расказ. Жирито донесе заедничка одлука да ги награди следните раскази:

Трета награда: ***Mačetom ćeš me, mačetom ću te*** од **Тамара Ковачевиќ**, Љубљана

Втора награда: ***Lito*** од **Анте Сторик**, Шибеник

Прва награда: ***Glava*** од **Моника Херцег**, Петриња

Жири комисијата би сакала да истакне дека наградените раскази се одликуваат со ефективна наративна структура, стилска софистицираност и јазична прецизност. Тие се длабоко емотивни, а зададената тема ја обработуваат со висок степен на разбирање и емпатија, при што имаат и критички пристап.

Покрај нагадените три раскази, во антологијата Бибер оз ќе се најдат и следните авторки и автори: Абид Јариќ, Аида Шечиќ Незировиќ, Анета Петрушевска, Африм Демири, Беса Калаја, Бојан Тодоровиќ, Бојана Бабиќ, Габријел Делиќ, Гордана Стојаноска, Димитрије Буквиќ, Драгана Ранѓеловиќ, Ернад Осмиќ, Имер Топаница, Исидора Петровиќ, Луиза Бухарова, Мања Величковска, Марио Мерџан, Милана Гајовиќ, Никола Петровиќ, Слаѓана Нина Перковиќ, Стефан Славковиќ и Тихана Гамбиража.

Во овие разновидни кратки прозни парчиња среќаваме интимни записи за војните на просторот на поранешна Југославија, наративи за бегалци, соочување со трауми, испитување на злото и доброто кај луѓето, средби со бегалците од 21 век, па и дистописки визији. Без разлика на тоа дали расказите произлегуваат од личното и секојдневното или пак од општиот историски контекст, сите длабоко го промислуваат светот во кој сме затечени, изразувајќи сочувство кон човековите несреќи и страдања.

Жири комисијата изразува задоволство што и овојпат Бибер привлече авторки и автори со книжевно искуство, но и такви чијшто кариери се во зачеток.

Жири комисијата им се заблагодарува на сите коишто се пријавија на овој конкурс и им посакува успех во понатамошната работа.

Румена Бужаровска
Лејла Каламујиќ
Шкељзен Малиќи

Parathënie

Para jush është përmbledhja me tregime të shkurta nga konkursi i tretë *Biber*. Konkursi ishte i hapur nga janari deri në qershor të vitit 2019, me tregime në gjuhën boshnjake, kroate, malazeze, maqedonase, serbe dhe shqipe. Në konkurs arritën 464 tregime.

Juria të cilën e përbënte **Lejla Kalamujiq, Rumena Buzharovska** dhe **Shkëlzen Maliqi** përzgjodhi 25 tregime të cilat janë pjesë e kësaj përmbledhjeje. Tregimet e paraqitura në këtë përmbledhje janë të 14 autoreve e 11 autorëve që vijnë nga Ferizaji, Petrinja, Paçeva, Lubjana, Shkupi, Bërçko, Podujeva, Beogradi, Manastiri, Banjalluka, Zagrebi, Sarajeva, Zara, Despotovci, Zenica, Shibeniku dhe Novi Sadi. Disa prej tyre për vite me radhë kanë botuar shkrime, për disa të tjerë kjo është hera e parë.

Tema e konkursit ka qenë pak më e gjerë sesa dy konkurset e mëparshëm të cilat i shpalli *Biber*. Përveç tregimeve të cilat tematizojnë pasojat e luftës dhe të dhunës në vendet e ish-Jugosllavisë, u morën parasysh edhe tregimet të cilat mund t'i ndihmojnë mirëkuptimit më të madh ndërmjet njerëzve, zbutjes së urrejtjes dhe tejkalimit të paragjykitimeve, pastaj tregimet kundër luftës, tregimet të cilat ballafaqohen me të kaluarën, me kapërcimin e pasqyrimeve të armikut, tregimet për dhembshurinë ndaj tjetrit, tregimet e guximshme të cilat marrin guximin të ecin me këpucë të „armikut“, tregimet të cilat i lëvizin kufijtë dhe na i hapin rrugët për të ndërtuar një të ardhme më të qartë, më të sigurtë e më të lirë për të gjithë.

I falënderojmë të gjithë ata që i kanë dërguar tregimet e veta, i falënderojmë mediat, portalet dhe entuziastët të cilët i

përcollën informacionet për konkursin, e falënderojmë ekipin i cili e bëri përzgjedhjen paraprake, e falënderojmë jurinë për bashkëpunim të mirë dhe atmosferë të shkëlqyer dhe i falënderojmë të gjithë ata të cilët e mbështetën këtë ide dhe na ndihmuan që ajo të jetojë edhe më tutje.

Ekipi *Biber*

Ana Bitoljanu

Davorka Turk

Ivana Franoviq

Katarina Miliqeviq

Qerim Ondozi

Komunikatë e jurisë të *Biber 03*

Juria e konkursit të tretë rajonal për tregim të shkurtër *Biber* në përbërje: Rumena Buzharovska, shkrimtare nga Shkupi, Shkëlzen Maliqi, shkrimtar nga Prishtina dhe Lejla Kallamuiq, shkrimtare nga Sarajeva, e ka pasur detyrën e leximit të 121 tregimeve të paraselektuara nga ato që janë paraqitur në konkurs.

Juria merr vendim të njëzëshëm që çmimet t'i ndahen këtyre tregimeve:

Çmimi i tretë: ***Mačedom češ me, mačedom ću te*** (Pomë qëlllove me shpatë, me shpatë do të të qëlloj), **Tamara Kovačević** nga Lublana;

Çmimi i dytë: ***Lito*** (Vera), **Ante Storiq** nga Shibeniku;

Çmimi i parë: ***Glava*** (Koka) **Monika Herceg** nga Petrinja.

Tregimet e shpërblyera shquhen për nga struktura efiçiente narrative, sofistikimet stilistike dhe saktësia gjuhësore. Secili

prej tyre është thellësisht emotiv dhe temën e paracaktuar, sipas meritës, i trajton me shkallë të lartë të të kuptuarit dhe empatisë, por edhe me sy kritik.

Pos atyre që u shpërblyen, në përmbledhjen *Biber 03* do të përfshihen edhe tregimet e autoreve dhe autorëve si vijon: Bojana Babiq, Luiza Bouharaoua, Dimitrije Bukviq, Gabrijel Deliq, Afrim Demiri, Milana Gajoviq, Tihana Gambirazha, Abid Jariq, Besa Kalaja, Mario Merxhan, Aida Sheçiq Nezireviq, Ernad Osmiq, Slagjana Nina Perkoviq, Nikola Petroviq, Isidora Petroviq, Aneta Petruševska, Dragana Rangjeloviq, Bojan Todoroviq, Stefan Slavkoviq, Gordana Stojanoska, Imer Topanica dhe Manja Veliçkovska.

Bëhet fjalë për vepra të shkurtëra të nduarnduarta ku gjejmë: shënime intime mbi luftërat në hapësirat e ish Jugosllavisë, mbi mërgimin, ballafaqime me trauma, rishqyrtime të së ligës por edhe të mirës njerëzore, takime me refugjatë të shek. 21, deri te vizionet distropike. Pa marrë parasysh nëse vijnë nga përvojat personale dhe përditshmëria, apo nga kontekstet të përgjithshme dhe historike, të gjitha tregimet reflektojnë thellë botën dhe marrëdhëniet shoqërore, duke shprehur dhembshuri ndaj fatëkeqësive dhe vuajtjes njerëzore.

Juria shpreh kënaqësi se edhe këtë herë *Biberi* tuboi autore dhe autorë me përvojë letrare, po aq sa edhe ato/ata që nuk janë të afirmuar ose janë në fillimet e karrierës prej shkrimtari/shkrimtareje.

U falenderohemi të gjithë atyre që janë paraqitur në konkurs dhe urojmë që të kenë shumë suksese në punën e tyre të mëtutjeshme.

Rumena Buzharovska
Shkëlzen Maliqi
Lejla Kallamujiq

Predgovor

Pred vama je zbirka kratkih priča sa trećeg konkursa *Biber*. Konkurs je bio otvoren od januara do juna 2019. godine za priče na albanskom, makedonskom, bosanskom, hrvatskom, srpskom i crnogorskom jeziku. Na konkurs su stigle 464 priče.

Žiri koji su činili **Lejla Kalamujić, Rumena Bužarovska i Shkelzen Maliqi** izabrao je 25 priča, koje će ući u ovu zbirku. Priče zastupljene u zbirci potpisuje 14 autorki i 11 autora koji dolaze iz Uroševca, Petrinje, Pančeva, Ljubljane, Skoplja, Brčkog, Podujeva, Beograda, Bitolja, Banja Luke, Zagreba, Sarajeva, Prištine, Zadra, Despotovca, Zenice, Šibenika i Novog Sada. Neki od njih objavljuju već duži niz godina, nekima je ovo premijera.

Tema konkursa je bila nešto šira nego na prethodna dva *Bibera*. Pored priča koje tematizuju pomirenje u kontekstu zaostavštineratovai nasilja u zemljama bivše Jugoslavije, dolazile su u obzir i priče koje mogu da doprinesu boljem razumevanju među ljudima, smanjenju mržnje i razgradnji predrasuda, antiratne priče, priče koje se bave suočavanjem s prošlošću, razgradnjom slika o neprijateljima, saosećanjem sa drugima, hrabre priče koje se usuđuju da hodaju u „neprijateljskim“ cipelama, priče koje pomeraju granice i otvaraju nam puteve da gradimo izvesniju, bezbedniju i slobodniju budućnost za sve.

Zahvaljujemo se svima koji su poslali svoje priče, zahvaljujemo se medijima, portalima i entuzijastima koji su prenosili informacije o konkursu, hvala ekipi koja je radila predselekciju, hvala žiriju na lepoj saradnji i divnoj radnoj

atmosfera i hvala svima koji su podržali ovu ideju i pomogli nam da zaživi.

Biber tim

Ana Bitoljanu

Davorka Turk

Ivana Franović

Katarina Milićević

Qerim Ondozi

Saopštenje žirija za Biber 03

Žiri Trećeg regionalnog konkursa za kratku priču *Biber* u sastavu: Rumena Bužarovska, spisateljica iz Skoplja, Shkelzen Maliqi, pisac iz Prištine i Lejla Kalamujić spisateljica iz Sarajeva imao je zadatak da pročita 121 priču koje su prošle predselekciju. Žiri je jednoglasno odlučio da se nagrade dodijele sljedećim pričama:

Treća nagrada: ***Mačedom ćeš me, mačedom ću te, Tamare Kovačević*** iz Ljubljane;

Druga nagrada: ***Lito, Ante Storića*** iz Šibenika;

Prva nagrada: ***Glava, Monike Herceg*** iz Petrinje.

Nagrađene priče odlikuju se efektnom narativnom strukturom, stilskom sofisticiranošću i jezičkom preciznošću. Svaka od njih duboko je emotivna, te zadatu temu tretira s visokim stupnjem razumijevanja, empatije, ali i kritičnosti.

Pored nagrađenih, u zborniku *Biber 03* naći će se i priče sljedećih autora i autorica: Abida Jarića, Afrima Demirija, Aide Šečić Nezirević, Anete Petruševske, Bese Kalaje, Bojana Todorovića, Bojane Babić, Dimitrija Bukvića, Dragane Randelović, Ernada Osmića, Gabrijela Delića, Gordane Stojanoske, Imera

Topanice, Isidore Petrović, Luize Bouharaouae, Manje Veličkowske, Maria Merdžana, Milane Gajović, Nikole Petrovića, Slađane Nine Perković, Stefana Slavkovića i Tihane Gambiraže.

Riječ je o raznovrsnim kratkim uradcima u kojima zatičemo: intimne zapise o ratovima na prostoru Jugoslavije, izbjeglištvo, suočavanje sa traumama, propitivanje zla ali i dobra u ljudima, susrete sa izbjeglicama u 21. vijeku, pa sve do distopijskih vizija. Bilo da dolaze iz ličnog i svakodnevnog, bilo iz općeg i historijskog konteksta sve priče duboko promišljaju svijet i društvene odnose, te izražavaju suosjećanje prema ljudskoj patnji i nesrećama.

Žiri izražava zadovoljstvo što je i ovog puta *Biber* okupio autore i autorice sa književnim iskustvom, jednako kao i one neafirmirane čije su karijere tek u začetku.

Ovim putem se zahvaljujemo svima koji/e su se prijavili/e na konkurs i želimo im mnogo uspjeha u daljem radu.

Rumena Bužarovska
Shkelzen Maliqi
Lejla Kalamujić

Lito

Vera

Лето

Lito

Ante Storić

„Na fetu tosta namažeš tanki sloj senfa, baciš na to fetu gaude, pa dvi zimske - da po jedna završi u svom trokutu nakon šta ga posli tostiranja ispilaš popola, poštricaš majoneze kol'ko 'oš i poklopiš.“ Tako glasi barba Jarkov recept za *najbolje tosteve na svitu*. „Senf je ključan“, nastavi otkrivati provjerenu recepturu. Pijani, gladni kao psi gutamo pljuvačke i buljimo u toster iščekujući kraj tostiranja. Buvel i ja. Bili smo nerazdvojni tog ljeta, koje je zbog mature počelo već sredinom svibnja. Razbuđuju nas podnevne kave u Pomidore, rashlađuju popodnevna kupanja ispod Morinjskog mosta, noću besciljno lunjamo Docem; tako u petlji. Do spavanja, visimo ispred Jarkovog metalnog kioska i sjajni od znoja reflektiramo plavu svjetlost neonskog fast food natpisa, bezveze pizdimo dok udišemo smrad mangana koji dopire iz obližnje tvornice. Nekad bi Buvel u prolaznika besramno našicao novca, za svakom po tost i limenku piva. Kad ne bismo imali, Jarko bi nas počesto počastio. „Evo, za moje momke“, kaže nam i ispruži tosteve. Glasno drobimo hrskavi kruh, mljackamo svaki zalogaj.

I meni i Buvelu svidala se Ana, trećašica iz kvarta. Mislili smo da nemamo šanse jer je imala svoje simpatije u akcijskim filmskim zvijezdama 80-ih, u rasponu od Dolpha Lundgrena do Erica Robertsa. Buvelu je išlo u prilog što je donekle sličio na Michael Dudikoffa iz Američkog nindže, no bio je previše nesposoban za učinit prvi korak. Ni ja nisam bio puno bolji. Jedanput sam joj

skoro stavio ruku na podlakticu. Mislim da je slutila naše želje i čitala našu nespretnost. Zbog nje smo osnovali bend, zvali je da dođe u Buvelovu garažu i bude nam vokal. I došla je. Buvel je preko jedne kante od jupola nategao ovčju kožu i učvrstio žicom, preko druge izlijepio je selotejp, poklopci od lonaca bili su činele, ja sam donio uščevu akustaru, Ana je praznu Cedevitu napunila rižom, time šuškala i pjevušila. Bili smo dobri, činilo mi se. Naskidao sam rifova od Ramonesa, Pixiesa, Clasha, pa smo vježbali do iznemoglosti. Buvel je donio i očevu VHS kameru, pa smo se kreveljili pred objektivom, sviruckali, glupirali se, kidali od smijeha. Dok smo sjedili na slomljenoj fotelji na koju su bili naslonjeni prašnjavi bicikli, stavio sam Ani ruku na bedro. Nije se bunila. Te večeri, otpratio sam je do mjesta račvanja naših ulica. Dugo smo se ljubili, boljele su me vilice.

Svakodnevno smo imali probe do ručka, onda na kupalište. Gdjekad bi se Ana i ja osamili, iskrali u borovu šumu iza bungalova. Tu sam jedine kupaće gaće nepovratno uništio smolom, mada sam istovremeno, kako bi rekli u američkim filmovima, došao do druge baze. Navečer bi svo troje dangubili pred Jarkovim kioskom.

Znao sam ispod kojeg kamena je skriven ključ od garaže, pa bi Ana i ja uranili na probu, da budemo nasamo. Buvel nas omete otvaranjem zabreklih, teških željeznih vrata. Ana se ustane s mene i nasloni na zid. Bilježnicom s tablaturama i tekstovima pjesama pokrijem erekciju. Buvel sjedne za improvizirani bubanj i češući se palicom po potiljku predloži: „Ajmo neku domoljubnu.“

„Kakva domoljubna, mi smo pank rok“, kažem.

„Ajmo napraviti, ono, ustani bane, pank verziju.“

„Ali to se kosi s pank filozofijom“, kaže Ana. Složim se.

„Ajmo onda, šta ja znan, rok verziju.“ Lupa po kantama i urla navijačkim glasom: „uuu-sta-niiii baaa-nee hr-va-tska te zoo-vee zoo-veee...“ Ana i ja se u čudu pogledamo. Buvel počne improvizirati tekst i melodiju, spominje klanje četnika i Srbe na vrbama. Ana se uozbilji. „Iden ća kući... mater me već zvala

za ručak“, kaže i ode. Gledam Buvela, šuti i struže palicom po netegnutom selotejpu.

„Anini su iz Pančeva“, kažem.

„Šta me boli kurac. Bagra trofazna.“

„Otkad si ti tako velika hrvatina?“

„Otkad si ti tako velika srbenda?“

„Koji ti je kurac?“

„Aj odjebi, i ti i tvoja četnikuša.“

Zaletim se u njega. Gurnem ga u zid. Izgubi ravnotežu, zapne preko bicikla i padne na pod. Odem van.

„Oš tako prdit kad ti bradonje dođu na kuću?“ čuo sam ga na odlasku.

Nisam stigao do treće baze: Ana se odselila kod rodbine u Pančevo. Na jesen sam odselio u Zagreb na studij. Uspjeli smo neko vrijeme održavati kontakt pismima. Pisala je da spava s dvije rodice u sobi, da jedna škripi zubima, da će popizdit, da joj fali njen krevet na Njegoševom, da misli upisat biološki fakultet u Beogradu, ali da njeni sad nemaju para za to, da radi samo čača, da će vidit šta će, da im je netko autolakom na šoferšajbu ćirilicom napisao ustaše.

Pisao sam joj da sam pao kolokvij, da ne znam hoću li nastaviti studirati, da u menzi kupim jogurte i pudinge, pa kad mi se ne da ići do menze danima jedem samo kruh i jogurt i puding za desert, kako cimer ne zna potegnit vodu za sobom, kako smo napušeni na televiziji gledali snimke razrušenog Šibenika, kako dok gledam preko ekrana imam osjećaj da se rat događa nemam pojma gdje. Napisao sam joj da mi fali. Njeno sljedeće pismo nisam dobio. Vremenom, sjećanje na Anu izlinjalo se do neprepoznatljivosti. Kao i mnoge tinejdžerske simpatije, istisnuta je novim ljubavnim iskustvima.

Za zimske praznike sam pod okriljem noći okolnim putevima autobusom stigao u Šibenik. Bilo je zamračenje i moji su me dočekali budni, grlili me oboje. Bio je to jedan od rijetkih trenutaka da me otac uopće grli. Na zidu u hodniku, uz goblene

i cvijećem oslikane tanjуре, primijetio sam novopostavljenu tapiseriju s nacionalnim obilježjima. Dok je nad peći na drva ubacivala jaja i kobasice u kipuću vodu, majka kaže: „Marijan te tražija. Pita je kad stižeš.“

Nakon večere, lupnem mu par puta šakom na grilje. Buvel otklopi grilje i proviri, da mi znak rukom da uđem. Odjeven u maskirnu uniformu, bio je nevjerojatno razgovorljiv, a zjenica u njegovim svijetlim očima gotovo da nije bilo. Kaže da su ga nažuljale čizme, kad podupla bičve da bude okej; kaže kako su markerom na granate pisali imena generala JNA, kako je povraća kraj usmrđene kravlje polutke...

„Ajmo ća do Jarka riješ't pivu“, kažem.

„Zatvoren je.“

„Otkad?“

„Pa još najbolje da nas i dalje truје onin svojin četničkin paštročon.“

„Jebate, Buva, koji ti je?“

„Šta je, Gandi? Tamo kao nešto studiraš i nemaš pojma šta se dešava.“

„Pa šta Jarko ima s tin?“

„Njegovi su i zakuvali.“

Barba Jarko je u stvari bio Rajko, stariji čovjek koji je sa suprugom oduvijek živio prekoputa nas. Buvel je kao dijete krivo izgovarao njegovo ime, tako da nam je u internoј uporabi uvijek ostao Jarko. Uvijek ugodan za razgovor, uslužan i mimo svog metalnog kioska. Kad sam bio rani razred osnovne, majku i mene je u svoјoj peglici prevezao do autobusnog kolodvora; drugom prilikom mi je kupio Dvojni C i rekao: „Moraš pit vitamine, da nan postaneš odlikaš!“

Buvel donese nekog domaćeg vina, pijemo. Kaže da je još sutra tu, da se vraća na prvu crtu. Na zidu ispod prozora naslonjen je kalašnjikov. Dohvati pušku, pokaže mi kako repetira, kako umeće šaržer, kako se puca. Prilično sam pijan, osokoljen za postavljanje direktnih pitanja.

„Jesi puca?“
„Jesan.“
„Jesi pogodija?“
„Jesan.“
„Jesi ubija?“
„Nemoj me to pitat.“

Sredinom siječnja vratio sam se na faks u Zagreb i narednih mjeseci živio jednu od verzija studentskog života: kasno ustajanje, premalo učenja, previše alkoholiziranja, velik broj posjeta mračnim, zadimljenim i zaglušujućim prostorima... Prošla je skoro godina.

Ujutro me probudi telefon. Mater.

„E?“, čeka san da nešto kaže.

„Marijan... poginija je.“

Noge su mi se odsjekle. Gledao sam u kalendar iznad telefona i polusvjesno brojao naprijed - nazad dane tog prosinca. Otišao sam do kuhinje, uzeo bocu odvratne cimerove rakije i brzinski pio. „Jebena debilčino“, govorio sam kroz suze.

Večer nakon sprovoda, primijetim u sobi na stolu neku kesu. Pogledam u nju: VHS kaseta. Buvelovim rukopisom piše „lito“.

Zatvorim vrata od sobe, ubacim u player, stisnem play. Na ekranu se pojave snimke s naše prve probe: ljetni dan, beljimo se u kameru, sviramo, kreveljimo dobro raspoloženi. Buvel, Ana i ja. U jednom trenutku, preko videozapisa čiste sreće, uz standardnu VHS tranziciju, pojavi se noćni zapis, također sniman u garaži.

Jarko. Vezan za stolicu.

Raskrvavljenog lica govori: „Nemojte, ljudi, šta van je.“

Buvelov ćaća mu govori: „Pij, junače!“ U usta mu ulijeva tekućinu iz akumulatora.

Jarko se zagrcne uz bolno zapomaganje. „Nemojte, ljudi“, govori.

Ugasim kasetu.

Ponovno upalim.

U kadar uđe Buvel. Udari Jarku šamar kalašnjikovim.

Jarku se glava prekloni, potom se cijelim tijelom ispruži po podu.

Buvel ga drma nogom, pita je li mrtav, pogledava oca, pa ga udari nogom u predjelu slezene.

Jarko počne glasno zapomagati.

Buvel u čovjeka ispuca rafal.

„Ugasi! Ugasi kamer...”

Buljim u snijeg praznog dijela kasete.

U refleksiji na ekranu, ugledam oca kako gleda kroz pritvorena vrata. Okrenem se prema njemu. „Baci to u peć“, kaže.

Odgurnem ga. Porazbijam oslikane tanjure na zidu u hodniku, počupam tapiseriju, bacim na pod, izgazim. Odgurnem majku, istrčim iz kuće.

Nisam znao gdje ću.

Tapkajući kroz mrak dobauljam do kioska, zadihan sjednem i zapalim cigaretu.

Ne sjećam se točno o čemu sam sve razmišljao, niti jesam li bio svjestan kako nijedan budući okus senfa neće proći bez neželjenih sjećanja.

Vera

Ante Storiq

„N’fetën e tostët e lyn një shtresë t’hallë me senf, ia hedh përsipër një fetë gauda, edhe dy fetë suxhuku – që secila me përfundu n’trekëndëshin e vet kur e ndan përgjysmë mbas tostimit, i qet majonez sa t’duash edhe e mshel“. Kështu shkon recepti i barba Jarkos për *tostin më të mirë në botë*. „Senfi është baba“, vazhdon ta zbulojë recetën e provuar. Të dehur, të urritur si ujqër i përpjëmë pështymat dhe s’ia heqim sytë tosterit duke pritur fundin e tostimit. Buveli dhe unë. Ishim të pandashëm atë verë, e cila për shkak të maturës nisi nga mesi i majit. Na zgjojnë kafet mesditore në Pomidore, na freskojnë larjet pasditore poshtë urës së Morinjit, natën bredhim pa destinacion nëpër Doc; dhe prapë nga e para. Deri para gjumit, rrijmë para kisokut të metaltë të Jarkos, dhe të kapluar nga djerrësë reflektojmë dritëne kaltër të reklamës së fast food-it nga neoni, flasim kot derisa i marrim erë manganit që depërton nga fabrika aty pranë. Nganjëherë Buveli pa fije turpi i kërkonte lëmoshë ndonjë kalimtar, nga një tost dhe nga një kanaçe birrë për secilin. E kur nuk kishim para, Jarko shpesh na qeraste. „Qe, për djelmoshat e mi“, na thotë dhe na i ofron tostët. Bukën e thekur e hajmë me shumë zhurmë, përtypim zëshëm çdo kafshatë.

Edhe mua edhe Buvelit na pëlqente Ana e klasës së tretë nga lagjja. Mendonim se gjasa nuk kishim sepse ajo i kishte simpati yjet e filmave aksion të viteve ‘80, nga Dolph Lundgreni

e deri te Eric Roberts. Buveli kishte përparësi se deri diku i ngjante Michael Dudikoffit nga ninxha amerikane, por ishte shumë i ngathët ta bënte hapin e parë. As unë nuk isha shumë më i mirë. Njëherë për pak ia vura dorën në supe. Ma merr mendja se i ndiente dëshirat tona dhe e lexonte ngathtësinë tonë. Për shkak të saj e krijuam një bend, e ftuam të vinte në garazhin e Buvelit dhe të na bëhej vokal. Dhe erdhi. Një kovë të jupolit Buveli e mbuloi me lëkurë deleje dhe e përforcoi me një tel, mbi tjetrën ngjiti seloteip, kapakët e tenxhereve u bënë cimbale, unë e solla kitarën akustike të dajës, Ana e mbushi Cedevitën e zbrazët me zall, me të shushuriste dhe këndonte. Nuk ishim aq keq, më dukej. Shkarkova partitura nga bendet si Ramones, Pixies, Clash dhe ushtronim deri sa na mbante fuqia. Buveli e solli kamerën VHS të babait, dhe zgërdhieheshim para objektivit, bënim muzikë, bënim marrëzira e vdisnim së qeshuri. Derisa rrinim në kolltukun e thyer mbi të cilin ishte mbështetur biçikleta e pluhurosur, ia vura Anës dorën në kofshë. Nuk kundërshtoi. Atë mbrëmje, e çova deri te vendi ku ndaheshin rrugët tona. U puthëm gjatë, nofullat m'u mpinë.

Çdo ditë kishim prova deri në drekë, pastaj shkonim në not. Nganjëherë Ana dhe unë vetmoheshim, iknim në pyllin e pishave mbrapa kasolleve prej druri. Aty me rrëshirë i prisha kostumet e vetme që i kisha, megjithëse në të njëjtën kohë, siç do të thuhej në filma amerikanë, arrita te baza e dytë. Në mbrëmje të tretë rrinim para kioskut të Jarkos.

E dija se poshtë cilit gur ishte fshehur çelësi i garazhit. Kështu Kështu, Ana dhe unë shkonim më herët në prova, që të ishim vetëm. Buvali na ndërpret duke hapur derën e madhe të rëndë të çeliktë të garazhit. Ana ngritet nga unë dhe mbështetet për mur. Me fletoren e notave dhe të teksteve të këngëve e mbuloj ereksionin. Buveli ulet mbi daullen e improvizuar dhe duke kruar barkun me shkop, propozon: “Hajde ndonjë atdhetare”.

„Çfarë atdhetare, ne jemi pank rok“, ia kthej.

„Hajde ta bëjmë atë, *ustani bane*, versionin pank.“

„Por ajo bie n'kundërshtim me filozofinë e pankut“, thotë Ana. Pajtohem.

„Hajde pra, ku ta di, versionin rok.“ I godet kovet dhe ulërin me zë tifoze: „uuu-sta-niii baaa-nee- hr-va-tska te zoo-vee zoo-veee...“ Ana dhe unë shikohemi të habitur. Buveli nis të improvizojë tekstin dhe melodinë, përmend prerjen e çetnikëve dhe të serbëve. Ana bëhet serioze. „Shkova unë në shtëpi... nëna më thirri për drekë“, thotë dhe shkon. E shikoj Buvelin, hesht dhe e kalon me shikop nëpër seloteipin e tendosur.

„Pleqtë e Anës janë nga Pançeva“, them.

„Nuk më han palla. Mbeturina trifazëshe“.

„Kur u bëre ti kaq kroat i madh?“

„Kur u bëre ti kaq shka?“

„Çka karin do?“

„Ik qiju, ti dhe çetnikja jote“.

Nisem drejt tij. E shtyj te muri. E humb barazpeshën, pengohet te bicikleta dhe bie në tokë. Dal jashtë.

„A ke me u tregu trim kur të t'vijnë mjekroshët te dera?“ e dëgjova teksa dilja.

Nuk arrita te baza e tretë: Ana shkoi te të afërmit në Pançevë. Në vjeshtë unë shkova në Zagreb për studime. Arritëm të mbanim kontakt për një kohë me letra. Më shkruante se po flinte me dy kushërira në një dhomë, se njëra i kërciste dhëmbët, se do të dilte mendsh, se i mungonte shtrati i saj në rrugën e Njegoshit, se po mendonte të regjistronte fakultetin e biologjisë në Beograd, por se të sajët nuk kanë tash para për këtë, se i punonte vetëm babai, se dikush me sprej në xhamin e përparmë të veturës u kishte shkruar në qirilicë ustashë.

I kam shkruar se nuk e kam kaluar kolokuiumin, se nuk e di nëse do t'i vazhdoj studimet, se në menzë blej jogurt dhe puding, dhe kur nuk më shkohet në menzë ha vetëm bukë e jogurt dhe puding për desert, se si cimeri nuk e ngre ujin në banjo, se si pasi tymosëm bari shikua në televizor skena të Shibenikut të shkatërruar, se si ndërsa shikoj ekranin kam përshtypjen se lufta po zhvillohet ku ta di unë. I kam shkruar se

më mungonte. Letrën e saj të ardhshme nuk e mora. Me kohë, kujtimet për Anën u zbehën deri në harresë. Si shumë simpati të tjera në adoleshencë, u mbulua me përvoja të tjera dashurie.

Për pushimet dimërore nën strehën e natës rrugëve me autobus arrita në Shibënik. Ishte natë, e të mitë më pritën të zgjuar, më përqaftuan të dytë. Ishte ky një prej çasteve të rralla të më përqaftonte babai. Në mur në korridor, bashkë me goblenë dhe pjata me lule, pashë një tapiceri të re me simbole nacionale. Derisa mbi shporetin e drurit i fuste vezët dhe suxhukun në ujin valë, nëna tha: „Marijani të ka kërku. Po pyet kur po vjen“.

Pas darkës, ia mësoj një dy herë gardhit me pëllëmbë. Buveli e hap gardhin dhe shikon, më jep shenjë me dorë të hyj. I veshur me uniformë ushtarake, ishte jashtëzakonisht llafazan, e bebëzat në sy gati nuk i shiheshin. Thotë se i ka të ngushta çizmet, kur çorapet i vesh dyfish bëhet ok; thotë se si me markerë mbi predha kanë shkruar emrat e gjeneralëve të APJ-së; se ka vjellë pranë një gjysmë lope kutërbuese...

„Hajde te Jarko ta çojmë nga një“, i them.

„Është mshelë.“

„Qe sa?“

„Boll na ka helmu me atë mut t’çetnikëve.“

„Ç’ka u bë, o budallë?“

„Çka u bë Gandi? Atje gjoja po studion, e s’e ke idenë se çka po bëhet“.

„E çfarë pune ka Jarko n’këtë muhabet?“

„Të tijtë e kanë bë lëmshin“.

Barba Jarko në fakt ishte Rajko, burrë në moshë i cili gjithmonë jetonte përballë nesh. Buveli si fëmijë ia thoshte gabimisht emrin, dhe kështu në përdorimin tonë të brendshëm gjithmonë mbeti Jarko. Gjithmonë i këndshëm për bisedë, i sjellshëm edhe përtej kioskut të tij të metaltë. Kur isha në shkollë fillore, nënën dhe mua me veturën e tij të vogël na çoi deri te stacioni i autobusëve; me një rast tjetër më bleu një

Dvojni C dhe më tha „Duhet të pish vitamina, dhe të na bëhesh shembull!“

Buveli sjell verë të shtëpisë, pimë. Thotë se edhe nesër është aty, dhe do të kthehet në linjën e parë. Në mur poshtë dritares rri i mbështetur kallashnikovi. E kap pushkën, më tregon si e repeton, se si e fut sharzherin, si gjuhët. Jam mjaft qejfli, i trimëruar për të bërë pyetje direkte.

„A ke gjuajtë?“

„Po.“

„A ke qëllu?“

„Po.“

„A ke vra?“

„Mos pyet.“

Nga mesi i janarit u ktheva në fakultet në Zagreb dhe gjatë muajve vijues jetova një version të jetës studentore: zgjuarja e vonshme, shumë pak mësim, shumë alkool, shumë vizita në vende të errëta, të mjegullta dhe shurdhuese... Kaloi gati një vit.

Në mëngjes më zgjon telefoni. Nëna.

„A?“ pres të më thotë diçka.

„Marijani... ka vdekë.“

Këmbët m'u këputën. E shikoja kalendarin mbi telefon dhe me gjysmë vetëdije i numëroja para-mbrapa ditët e atij dhjetori. Shkova te kuzhina, e mora shishen e rakisë së tmerrshme të cimerit dhe nisa të pi me shpejtësi. „Debill, more debill“, thosha i përlotur.

Në mbrëmje pas funeralit, në dhomë mbi tavolinë shoh një qese. E shikoj: kaseta VHS. Me shkrimin e Buvelit shkruan „vera“.

E mbylli derën e dhomës, e fus në player, shtypi play. Në ekran shfaqen xhirimet nga prova jonë e parë: një ditë vere, sia heqim sytë kamerës, bëjmë muzikë, qeshim të disponuar. Buveli, Ana dhe unë. Në një çast, mbi xhirimin e rastësishëm,

pas tranzicionit standard të VHS-së, shfaqet një xhirim nate, gjithashtu i bërë në garazh.

Jarko. I lidhur për karrige.

Me fytyrë të përgjakur thotë: „Mosni o burra, çka keni.“

Babai i Buvelit i thotë „Pi, o trim!“ Në gojë ia fut lëngun nga akumulatori.

Jarko përpin me dhimbje. „Mosni o burra“, thotë.

E ndali kasetën.

Përsëri e lëshoj.

Në kuadër hyn Buveli. Ia fut një të goditur Jarkos me kallashnikov.

Koka i lëkundet pastaj me krejt trupin bie në tokë.

Buveli e prek me këmbë, pyet nëse ka vdekur, e shikon babain, pastaj e shqelmon në pjesën e shpretkës.

Jarko nis të qajë me zë.

Buveli ia fut rafall.

„Ndale! Ndale kamer...“

Shikoj në xixat e pjesës së zbrazët të kasetës.

Në reflektimin e ekranit, e shoh babain se si shikon nga dera e hapur. Kthehem nga ai. „Hidhe n’zjarr“, thotë.

E shtyj. I thyej pjatat me lule në murin e korridorit, e shkuli tapicerinë dhe e rrëzoj në tokë, e shqelmoj. E shtyj nënën, dal vrap nga shtëpia.

Nuk dija ku të shkoja.

Duke ecur nëpër terr, vij deri te kiosku, ulem duke marrë frymë thellë dhe e ndezi një cigare.

Nuk më kujtohet saktë për çka mendoja, as nëse isha i vetëdijshëm se si asnjë shije e ardhshme e senfit nuk do të më kalonte pa kujtime të hidhura.

Përkthim: Qerim Ondozi

Лето

Анте Сториќ

„На кришка тост мачкаш тенок слој сенф, фрлаш врз тоа парче гауда, па две зимски – по една да заврши во секој триаголник откако по тостирањето го сечеш на половина, ставаш мајонез колку што сакаш и го поклопуваш.“ Така гласи рецептот на чичко Јарко за *најдобри тостови на светот*. „Сенфот е клучен“, продолжи да ја открива проверената рецептура. Пијани, гладни како кучиња, ја голтаме плунката и зјапаме во тостерот исчекувајќи го крајот на тостирањето. Бувел и јас. Бевме неразделни тоа лето, кое поради матурата почна уште во средината на мај. Нè будат пладневните кафења во Romidore, нè разладуваат попладневните капења под Морињскиот мост, ноќе бесцелно скитаме по Доца; така во круг. До спиење, висиме пред металниот киоск на Јарко и, сјајни од пот, ја рефлектираме сината светлина на неонскиот натпис *фаст фуд*, без врска беснееме додека ја вдишуваме смрдеата на манганот што допира од блиската фабрика. Некогаш Бувел и јас од минувачите бесрамно гребевме пари, за секого по тост и лименка пиво. Кога немавме, Јарко ќе нè почестеше. „Еве, за моите момци“, ни вели и подава тостови. Гласно го дробиме крцкавиот леб, го мласкаме секој залак. И мене и на Бувел ни се допаѓа Ана, ученичка во трета година од квартот. Мислевме дека немаме шанси зашто имаше свои симпатии меѓу акциските филмски ѕвезди од 80-тите, во распон од Долф Лундгрен до Ерик Робертс. На Бувел му одеше во прилог тоа што донекаде

личеше на Мајкл Дудикоф од Американска нинџа, но беше премногу неспособен за да го направи првиот чекор. Ни јас не бев многу подобар. Еднаш речиси ѝ ја ставив раката на подлактицата. Мислам дека ги насетуваше нашите желби и ја читаше нашата несмасност. Поради неа основавме бенд, ја викавме да дојде во гаражата на Бувел и да ни биде вокал. И дојде. Бувел преку една канта од Јупол натегна овча кожа и ја зацврсти со жица, преку друга излепи селотејп, капаците од тенџерињата беа чинели, јас ја донесов акустичната гитара на вујко ми, Ана празната Цедевита ја наполни со ориз, со неа шушкаше и потпевнуваше. Бевме добри, ми се чинеше. Симнав рифови од Рамонси, Пиксис, Клеш, па вежбавме до изнемоштеност. Бувел ја донесе VHS-камерата од татко му, па се кривевме пред објективот, свиревме, се глупиравме, се киневме од смеење. Додека седевме на скршената фотелја на која беа потпрени правливите велосипеди, ѝ ја ставив на Ана раката на бедрото. Не се бунеше. Таа вечер ја испратив до местото на разделување на нашите улици. Долго се бакнувавме, ме болеа вилиците.

Секојдневно имавме проби до ручекот, а потоа на капење. Понекогаш Ана и јас ќе се осамевме, ќе се искрадеме во боровата шума зад бунгаловите. Тука единствените шорцеви за капење неповратно ги уништив со смола, иако истовремено, како што би рекле во американските филмови, дојдов до втората база. Навечер сите тројца денгубевме пред киоскот на Јарко.

Знаев под кој камен е скриен клучот од гаражата, па јас и Ана ќе подраневме на проба, да бидеме насамо. Бувел нè спречи со отворањето на чкрипавата, тешка железна врата. Ана стана од мене и се потпре на сидот. Со тетратката со партитури и текстови од песните ја покривам ерекцијата. Бувел седна на импровизирани тапани и чешајки се со палката по тилот, предложи: „Ајде некоја патриотска.“

„Каква патриотска, ние сме панк-рок“, вела.

„Ајде да ја направиме онаа, Стани, бане панк-верзија.“

„Ама тоа се коси со панк-филозофијата“, вели Ана. Се согласувам.

„Ајде тогаш, што знам, рок-верзија.“ Тропа по кантите и вреска со навивачки глас: „uuu-sta-niii baaa-neee hr-va-tska te zoo-vee zoo-veeee...“ Ана и јас се гледаме во чудо. Бувел почнува да го импровизира текстот, мелодијата, спомнува колење четници и Срби на врби. Ана стана сериозна. „Одам дома... Мајка ми веќе ме викна на ручек“, рече и си замина. Го гледам Бувел, молчи и струга со палката по затегнатиот селотејп.

„Нејзините на Ана се од Панчево“, велам.

„Што ме боли кур. Багра трофазна.“

„Од кога си толкаво Хрватиште?“

„Од кога си ти толкав Србин?“

„Кој кур ти е?“

„Ај, еби се, и ти и твојата четничка.“

Се залетувам во него. Го туркам во сидот. Изгуби рамнотежа, се сопна преку велосипедот и падна на подот. Излегов надвор.

„Дали ќе прдиш така кога брадестите ќе ти дојдат дома?“, го чув на заминување.

Не стигнав до третата база: Ана се пресели кај роднините во Панчево. Наесен се преселив во Загреб на студии. Успеавме некое време да одржуваме контакт со писма. Пишуваше дека спие со две братучетки во соба, дека едната чкрипи со забите, дека ќе збесне, дека ѝ фали нејзиниот кревет на Његошева, дека мисли да се запише на Биолошкиот факултет во Белград, но дека нејзините сега немаат пари за тоа, дека работи само татко ѝ, дека ќе види што ќе прави, дека некој со автолак на шофершајбната на кирилица им напишал „усташи“.

Ќе пишав дека паднав на колоквиумот, дека не знам дали ќе продолжам да студирам, дека во мензата купувам јогурт

1 „Стани, бане, Хрватска те вика“, хрватска патриотска песна напишана од Огњеслав Утјешиниќ Острожински, заб. прев.

и пудинг, па кога не ми се оди до мензата со денови јадам само леб, јогурт и пудинг за десерт, дека цимерот не знае да пушти вода по себе, дека напушени на телевизија гледаме снимки од разурнатиот Шибеник, дека додека гледам преку екранот имам чувство дека војната се случува којзнае каде. И пишав дека ми фали. Нејзиното следно писмо не го добив. Со текот на времето, секавањето на Ана се излити до препознатливост. Како и многу тинејџерски симпатии, истисната е од новите љубовни искуства.

За зимските празници, под закрила на ноќта по околните патишта, стигнав со автобус во Шибеник. Беше замрачено и моите ме дочекаа будни, и двајцата ме прегрнуваа. Беше тоа еден од ретките мигови кога татко ми воопшто ме прегрнува. На сидот во ходникот, покрај гоблените и чиниите насликани со цвеќе, ја забележав и новопоставената таписерија со национални обележја. Додека над печката на дрва ставаше јајца и колбаси во зовриената вода, мајка ми рече: „Маријан те бараше. Прашува кога ќе стигнеш.“

По вечерата, му тропнав неколку пати на капаците од прозорците. Бувел ги отвори и сирна, ми даде знак со раката да влезам. Облечен во маскирна униформа, беше неверојатно разговорлив, а зениците во неговите светли очи речиси ги немаше. Вели дека од чизмите има плускавци, а кога ќе стави два пара чорапи е океј; вели дека со маркер на гранатите ги пишувале имињата на генералите на ЈНА, дека повраќа покрај засмрдените кравји полутки...

„Ајде до кај Јарко на пиво“, велам.

„Затворен е.“

„Од кога?“

„Па зарем уште да нè труе со оној негов четнички бучкуруш.“

„Да му ебам мајката, Бува, што ти е?“

„Што е, Ганди? Демек студираш таму и немаш поим што се случува.“

„Па каква врска има Јарко со тоа?“

„Неговите и го зготвија ова.“

Чичко Јарко всушност беше Рајко, постар човек кој со сопругата отсекогаш живееше спроти нас. Бувел како дете погрешно му го изговараше името, така што во интерна употреба секогаш ни остана Јарко. Секогаш расположен за разговор, услужлив, и покрај својот метален киоск. Кога бев прво одделение, мајка ми и мене во својата пегличка нè однесе до автобуската станица; во друга пригода ми купи и двоен Ц и ми рече: „Мора да пиеш витамини, да ни станеш одличен ученик!“

Бувел донесе некое домашно вино, пиеме. Вели дека уште утре е тука, дека се враќа на првата линија. На сидот под прозорецот е потпрен калашников. Ја дофати пушката, ми покажа како репетира, како се става шаржерот, како се пука. Прилично сум пијан, осоколен за поставување директни прашања.

„Пукаше?“

„Да.“

„Погоди?“

„Да.“

„Уби?“

„Немој да ме прашуваш тоа.“

Во средината на јануари се вратив на факултетот во Загреб и наредните месеци живеам една од верзиите на студентски живот: станување доцна, премалку учење, премногу алкохолизирање, голем број посети на мрачни, зачадени и заглушувачки простори... Помина скоро година.

Наутро ме разбуди телефонот. Мајка ми.

„Е?“, чекав да каже нешто.

„Маријан... загина.“

Нозете ми се пресекоа. Гледав во календарот над телефонот и полусвесно ги броев напред-назад деновите на декември. Отидов до кујната, зедев шише од одвратната ракија на цимерот и набрзина пиев. „Дебилу низаеден“, зборував низ солзи.

Вечерта по погребот забележав некаква кеса на масата во собата. Погледнав во неа: VHS-касета. Со ракописот на Бувел пишува „лето“.

Ја затворам вратата од собата, ставам во плеерот, стиснувам play. На екранот се појавија снимки од нашата прва проба: летен ден, правиме гримаси во камерата, свириме, се кривиме, добро расположени. Бувел, Ана и Јас. Во еден миг, преку видеозаписот на чиста среќа, со стандардна VHS-транзиција, се појавува ноќен запис, исто така снимен во гаражата.

Со раскрвавено лице вели: „Немојте, луѓе, што ви е.“

Татко му на Бувел му вели: „Пиј, јунаку!“ Во устата му налева течност од акумулаторот.

Јарко се заскрнува со болно лелекање. „Немојте, луѓе“, вели.

Ја гасам касетата.

Повторно ја вклучувам.

Во кадарот влегува Бувел. Му удира на Јарко шлаганица со калашниковот.

Главата на Јарко му се свртува, потоа со целото тело се испружува на подот.

Бувел го тресе со ногата, прашува дали е мртов, го погледнува татко му, па го удира со ногата во пределот на слезината.

Јарко почнува гласно да лелека.

Бувел испукува рафал во човекот.

„Гаси! Гаси ја камерата...“

Зјапам во снегот на празниот дел од касетата.

Во рефлексивната на екранот, го гледам татко ми како гледа низ подзатворената врата. Се свртувам кон него. „Фрли го тоа во печката“, вели.

Го оттурнувам. Ги кршам насликаните чинии на сидот во ходникот, ја вадам таписеријата, ја фрлам на подот, ја газам. Ја оттурнувам мајка ми, истрчувам од дома.

Тапкајќи низ мракот се довлечкувам до киоскот, задишан
седнувам и палам цигара.

Не се сеќавам точно за што сè размислував, ниту дали
бев свесен дека ниеден иден вкус на сенф нема да помине
без несакани сеќавања.

Превод: Иван Шопов

Mačetom ćeš me,
mačetom ću te

Ti me satër, unë me satër

Маче, маче, каракаче

Mačedom ćeš me, mačedom ću te

Tamara Kovačević

I

Deda, našla sam te u suđenju za Ovčaru, dugo se pripremala za ovaj razgovor čitajući zapisnike svedočenja pod zakletvom, izveštaje posmatrača i novinara sa suđenja pred Većem za ratne zločine u Beogradu, sa ponovljenog suđenja u Beogradu, sa suđenja pred Međunarodnim sudom za ratne zločine u Hagu.

Pusti to, mačak, uzmi bolje jedi, deda je kao dete imao neku mačku koja je stalno bila izgrebana, izgrizena i jednako ljuta. Po tome je zaključio da je morala biti mačak, nikako mačka. Mladima je kasnije tepao sa mače ili mačak.

Dobro, evo, jedem. Ali, hoću da te pitam...

Ama, gotova priča, seo je u fotelju i pojačao televizor.

II

Deda, čitala sam nešto i hoću da te pitam za mišljenje. Neutralan uvod, poziv drugoj strani da se angažuje.

Ajde, ručaj, deda samo za tebe pravio pilav, gurnuo je još malo pleh ka njoj. Kada je baka umrla prošle godine, bez ikakvih poteškoća preuzeo je njenu kuhinju. Vižljast i agiln, već dugo u penziji, kao da je dan po njenoj smrti konstatovao koga nema, bez njega se može i otišao po namirnice. Opet, živeo je baš onako kako im je ona organizovala život. Stvari u stanu bile su na istom mestu, doručkovao je, kuvao ručak u isto vreme, išao

u istu radnju, zalivao isto cveće iz iste kantice. Verovatno se to usavrši u vojsci, insistiranje na rutini kao stav prema životu.

Deda, pročitala sam zapisnike sa suđenja za zločin u Ovčari. Zašto mi svi ćutimo o tome?

Pusti to, mače, davno je to bilo, nastavio je da šeta od stola do kuhinje. Ma, otkud ti to uopšte? Kontrapitanje remeti fokus, može se saznati i koja informacija više.

Unela sam podatke svih rođaka u bazu podataka Haškog tribunala, izašla su dokumenta u kojima se pominje tvoje ime. Posle sam našla i zapisnike sa suđenja u Beogradu. Samo gole, proverive činjenice, inače će joj izmigoljiti.

Šta kažeš, gde si našla? Pogledao ju je iskosa i skupio oči kao kad ljudi hoće bolje da čuju, kao kad sagovornik negde zgreši pa bi da ga isprave.

Evo, ovde, zapisnik sa tvog drugog svedočenja. Spremno je izvukla telefon iz torbe i pokazala mu prstom navode pod njegovim imenom.

To je bila moja dužnost, moja obaveza. Šta tebe to interesuje?

Interesuje me da pričamo. Nemam s kim da pričam o tome, uostalom, s kim drugim da pričam nego sa tobom! Povišen ton, znak slabosti.

Ako ne razumeš, ja ti tu pomoći ne mogu. Zaključio je da je dovoljno ručala i odneo tanjir u sudoperu.

III

Deda, stavi naočare, imam nešto da ti pokažem, približila mu je telefon sa tekstom na ćirilici. Velikim slovima pisalo je njegovo ime i prezime, a u nastavku je išao odgovor na neko pitanje predsednika Sudskog veća. Pročitala sam sve, ne sudim ti, hoću samo da pričamo.

Šta ti meni imaš da sudiš? Juče se ispilila! Dobio sam naređenje i otišao tamo gde je rečeno.

Ma samo kažem, hoću da pričamo, ne o tebi tada, šta si radio, što si išao, to sam sve pročitala, sve što si rekao, više puta, nego o sada. Pa, je l' tebi normalno da se u porodici samo ogovara,

priča o slavama i izborima, mala plata, kad će ko da se ženi, radost da donese, šta će im radost koji moj, kad ne vide užas! Predugo je vodila ovaj unutrašnji monolog, vagala, rasuđivala sama sa sobom, sada joj je ponestajalo strpljenja za stvarnog sagovornika.

Mače, ostavi se toga, nema to veze sa tobom, toplim glasom ju je postavljao na mesto.

Kako nema veze sa mnom, jesi čitao novine, hoće vojne vežbe i za žene da uvedu, čestitala je samoj sebi na dobroj paraleli.

Ma, pusti to, novine svašta pišu, trepnuo je shvativši da se okliznuo. Izraz lica nepromenjen.

Dobro, bre, deda, ako sam ja našla zapisnike i članke u novinama od pre deset, dvadeset godina, sigurno je još neko to pročitao. Pa i ti si rekao da si za zločin čuo iz novina. Kako to svi načitani, informisani, a niko ni da bekne?

Dana 20. novembra 1991. godine na poljoprivrednom dobru „Ovčara” kod Vukovara pripadnici lokalne Teritorijalne odbrane i srpski dobrovoljci pod komandom Jugoslovenske narodne armije mučili su i ubili najmanje dvesta hrvatskih civila i ratnih zarobljenika.

Razumeš, kao da samo ja znam da si bio tamo, da se to desilo, samo moj deda je bio u ratu, niko ništa!

Šta hoćeš ti od mene, šta hoćeš da kažem? Kao da je počeo da popušta. Ili je hteo da sagleda njenu krajnju nameru i još brže privede razgovor kraju.

Neću ništa, hoću da pričamo. Da mi ne braniš da pitam, da se ne brecaš na sve što kažem, činilo joj se ranije da je imala mnogo toga da pita, da zaključi. Sada, smisao je uzmicao. Sedela je preko puta dede, u ono vreme maltene penzionera koji je iz hangara u Ovčari izvukao četiri čoveka. Spasio im život i odveo ih u ratni vojni zatvor.

Jeste, svedočio sam. I rekao sam tamo sve što sam imao. Nije na meni da idem okolo i pričam dalje. Ja sam svoju dužnost i kao vojnik i kao svedok obavio. Na vama je da vagate, da tražite i znate, ustao je od stola i otišao po čašu vode.

IV

Ispred groblja je stajala mnogobrojna uža rodbina. Godišnji pomen baki se upravo završio, ostali su da popričaju još malo i dogovore se ko će otpratiti dedu do kuće, svratiti sutradan, da ne bude sam.

Deda, vidimo se sutra oko pet, može?

Može, mačak, napraviće deda pilav, nisi bila odavno. A nešto si mi se popunila, moraš malo da pripaziš.

Ti si bre bio na Ovčari, a meni pričaš o izgledu! Adrenalin joj je šiknuo u mozak, kao tigrica se odbacila sa zemlje, u doskoku izvukla mačetu, zarila je dedi iza leve ključne kosti, videla je to u nekom filmu, iz tog ugla sečivo lako i nepogrešivo pogađa srce.

V

Ni to se, naravno, nije desilo. Uzvratila mu je naučenim, blaziranim osmehom i opsovala ga u sebi. Bar je nije pitao kad će da se uda, deda na veselje da ide.

Ti me satër, unë me satër

Tamara Kovaçeviq

I

Gjysh, të gjeta në gjykimin në Ovçara, gjatë përgatitej për këtë bisedë duke i lexuar procesverbalet e dëshmive nën betim, raportet e vëzhguesve dhe gazetarëve nga gjykimi përpara Dhomës për Krime të Luftës në Beograd, nga gjykimi i përsëritur në Beograd, nga gjykimi para Tribunalit Ndërkombëtare për Krime të Luftës në Hagë.

Lëri këto, oj mace, më mirë merr ha, gjyshi kur ishte fëmijë kishte një mace e cila gjithmonë ishte e gërvishur, e kafshuar dhe po aq e ashpër. Sipas kësaj ai kishte ardhë në përfundim se duhet të ishte maçok, kurrsesi mace. Më vonë, të rinjve u thoshte mace apo maçok.

Mirë, mirë, po ha. Por, dua të t'pyes...

Ama, u krye muhabeti, u ul në kolltuk dhe ia ngriti volumin televizorit.

II

Gjysh, kam lexu diçka dhe dua të t'pyes për mendim. Hyrje neutrale, thirrje anës tjetër për t'u përfshirë.

Hajde, ha drekë, gjyshi vetëm për ty e ka bërë pilafin, e shtyu edhe më pak tepsinë drejt saj. Kur gjyshja ndërroi jetë vitin që shkoi, pa kurrfarë vështirësie e mori përsipër kuzhinën e saj. I gjindshëm e i shkathët, tash e një kohë në pension, thuajse

një ditë pas vdekjes së saj konstatoi se *kush mungon, pa të bën dhe u nis të blejë harxh*. Sërish, jetoi ashtu siç ajo ua kishte organizuar jetën. Gjërat në banesë ishin në vendin e vet, hante mëngjes, bënte drekën në të njëjtën kohë, shkonte në të njëjtin dyqan, lulet i ujiste nga e njëjta kovë. Me siguri kjo gjë përsoset në ushtri, këmbëngulja që rutina të bëhet qasje ndaj jetës.

Gjysh, i kam lexu procesverbalet nga gjykimi për krimin në Ovçara. Pse të gjithë heshtim për këtë?

Lëri ato, oj mace, moti ka qenë ajo, vazhdoi të shëtis nga tavolina te kuzhina. E ku e nxore këtë? Kundërpyetja e luhat fokusin, mund të nxirret edhe ndonjë informacion shtesë.

I kam futë të dhënat e të gjithë kushërinjve në databazën e Tribunalit të Hagës, kanë dalë dokumentet ku përmendet emri yt. Pastaj i kam gjetë procesverbalet nga gjykimi në Beograd. Vetëm fakte të pastra, të vërtetuara, përndryshe do ikte.

Ç'thua, ku i ke gjetë? E shikoi shtrembër dhe i mbylli sytë ashtu siç bëjnë njerëzit kur duan të dëgjojnë më mirë, ashtu siç bashkëbiseduesi gabon diku dhe provojnë ta përmirësojnë.

Ja këtu, procesverballi nga dëshmia jote e dytë. Me vendosmëri e nxori telefonin nga çanta dhe ia tregoi me gisht pjesët me emrin e tij.

E kisha detyrim, e kisha obligim. E ty ç'të intereson?

Më intereson të bisedojmë. S'kam me kë të bisedoj për këtë, e, veç kësaj, më kë tjetër të bisedoj nëse jo me ty! Toni i ngritur, shenjë e dobësisë.

Nëse nuk merr vesh, unë s'kam si të t'ndihmoj. Erdhi në përfundim se kishte ngrënë mjaft dhe e çoi enën në lavaman.

III

Gjysh qiti syzet, dua të të tregoj diçka, ia afroi telefonin me tekst në qirilicë. Me shkronja të mëdha shihej emri dhe mbiemri i tij, e në vazhdim shkonte përgjigjja e ndonjë pyetjeje të kryetarit të trupit gjykues. I kam lexu krejt, nuk po të gjykoj, thjesht dua të bisedojmë.

E ku mund t'më gjykosh ti mua? Dje erdhe në botë! Mora urdhër dhe shkova atje ku më thanë.

Thjesht po them, dua të bisedojmë, jo për ty atëherë, çka ke bë, ku ke shkru, ato i kam lexu krejt, krejt çka ke thënë, disa herë, por dua të bisedojmë për sot. A të duket ty normale që në familje veç përgojohet, flitet për festa e zgjedhje, rroga e vogël, kur do të martohet kush, ta sjell gëzimin, ç'u duhet gëzimi kur nuk po e shohin tmerrin! Shumë gjatë e zhvilloi këtë monolog të brendshëm, matej, nxirrte përfundime në vete, tani i humbte durimi për një bashkëbisedues të njëmendtë.

Mace, lëre këtë punë, nuk ka kjo lidhje me ty, me zë të ëmbël ia tregonte vendin.

Si s'ka lidhje, a i ke lexu gazetatat, duan ta bëjnë të detyrueshëm shërbimin ushtarak edhe për gra, e lëvdonte veten për këtë paralele të bukur.

Lëre atë muhabet, gazetatat shkruajnë gjithçka, mbylli dhe hapi sytë duke parë se rrëshqiti. Shprehja e fytyrës e pandryshuar.

Mirë bre gjysh, nëse unë i kam gjetë procesverbalet dhe artikujt në gazeta të para dhjetë-njëzet vitesh, sigurisht edhe dikush tjetër i ka lexu. Po edhe ti ke thënë se për krimin ke dëgju nga gazetatat. Si ka mundësi që krejt janë të lexuar, të informuar, e askush as gojën s'e hap?

Më 20 nëntor 1991 në pronën bujqësore „Ovçara” te Vukovari pjesëtarët e Mbrotjtjes Territoriale lokale dhe vullnetarët serbë nën komandën e Armatës Popullore të Jugosllavisë torturuan dhe vranë së paku dyqind civilë kroatë dhe robër lufte.

E kupton, thuajse vetëm unë e di se ti ke qenë atje, se kjo ka ndodhë, vetëm gjyshi im ka qenë në luftë dhe kaq!

Çka kërkon prej meje, ç'të t'them? Dukej sikur filloi të lëshonte pe. Apo donte ta kuptonte qëllimin e saj përfundimtar dhe edhe më shpejt t'i jepte fund muhabetit.

Nuk dua asgjë, dua të bisedojmë. Të mos ma ndalosh të pyes, të mos ma kthesh me hidhërim sa herë që flas, i dukej se më parë kishte pasur shumë më shumë pyetje, shumë më shumë përfundime. Tani, kuptimi po humbte. Rrinte përballë gjyshit, në atë kohë gati pensionist i cili nga hangari në Ovçara nxori

katër burra. Ua shpëtoi jetën dhe i çoi në burgun ushtarak të luftës.

Po, kam dëshmu. Dhe atje kam thënë gjithçka që kam pasë. Nuk më ka hije të shkoj rrotull dhe të flas tutje. Unë obligimin tim si ushtar dhe si dëshmitar e kam kry. Është punë juaja të peshoni, të kërkoni e të dini, u ngrit nga tavolina dhe shkoi për një gotë ujë.

IV

Përpara varrezave qëndronte familja e ngushtë prej shumë anëtarësh. Përvjetori i gjyshes sapo kishte mbaruar, mbetën të bisedojnë edhe pak dhe të merren vesh kush do ta përcillte gjyshin deri në shtëpi, të ndalen nesër pak, të mos rrijë vetëm.

Gjysh, shihemi nesër në pesë, n'rregull?

Po, mace, ta bën gjyshi një pilaf, ka kohë që s'ke qenë. E diçka më je shëndoshë, duhet të kesh kujdes pak.

Ti ke qenë, bre, në Ovçara, e mua më flet për dukjen! Adrenalina i hipi në tru, si tigreshë u ngrit nga toka, në kërcim e nxori satrën ia futi gjyshit prapa klavikulit të majtë, këtë e kishte parë në një film, nga ai kënd shpata lehtë dhe pa gabuar godet zemrën.

V

As kjo, natyrisht, nuk ndodhi. Ia ktheu me një buzëqeshje të mësuar, të ftohtë, ndërsa në vete e shau. Së paku nuk e pyeti kur do të martohet, të shkojë gjyshi në dasmë.

Përkthim: Qerim Ondozi

Маче, маче, каракаче

Тамара Ковачевиќ

I

Дедо, те најдов во судењето за Овчара – долго се подготвуваше за овој разговор, читајќи ги записниците од сведочењата под заклетва, извештаите од набљудувачите и новинарите од судењето пред Советот за воени злосторства во Белград, од повтореното судење во Белград, од судењето пред Меѓународниот суд за воени злосторства во Хаг.

Остај тоа, мачор, поарно земи јади – дедо ѝ како дете имал некоја мачка што цело време била изгребана, изгризана и постојано лута. По тоа заклучил дека мора да е мачор, никако мачка. На помладите подоцна галовно им велеше маче или мачор.

Добро, еве, јадам. Ама, сакам да те прашам...

Ама, готова работа – седна на фотелјата и го попушти телевизорот.

II

Дедо, читав нешто и сакам да те прашам за мислење. Неутрален увод, повик кон другата страна да се ангажира.

Ајде, ручај, дедо само за тебе правеше пилав – го турна плехот уште малку понакај неа. Кога умре баба ѝ минатата година, без никакви тешкотии ја презеде нејзината кујна. Виток и агилен, веќе долго во пензија, како денот по нејзината смрт да констатира кого го нема, без него се може

и отиде по производи. Пак, живееше баш онака како што таа им го организираше животот. Работите во станот беа на истото место, појадуваше, правеше ручек во истото време, одеше во истата продавница, ги полеваше истите цвеќиња од истата кантичка. Веројатно тоа се усовршува во војска, инсистирањето на рутината како став кон животот.

Дедо, ги прочитај записниците од судењата за злосторството во Овчара. Зошто сите молчимо за тоа?

Остај тоа, маче, одамна беше тоа – продолжи да шета од масата до кујната. Ама, од кај ти текна таа работа? Контрапрашањето го нарушува фокусот, може да се дознае и некоја информација повеќе.

Ги внесов податоците на сите роднини во базата на податоци на Хашкиот трибунал, излегоа документи во кои се споменува твоето име. Потоа најдов и записници од судењето во Белград. Само голи, доверливи факти, инаку ќе ѝ се измолкне.

Што велиш, кај си ги нашла? Ја погледна накриво и ги собра очите како луѓето што сакаат подобро да чујат, како кога соговорникот некаде ќе згреши, па сакаат да го исправат.

Еве, овде, записник од твоето второ сведочење. Подготвено го извлече телефонот од торбата и со прст му ги покажа наводите под неговото име.

Тоа ми беше должност, обврска. Што те интересира тоа тебе?

Ме интересира да зборуваме. Немам со кого да зборувам за тоа, башка, со кој друг да зборувам ако не со тебе! Повишен тон, знак на слабост.

Ако не разбираш, јас тука не можам да ти помогнам. Заклучи дека доволно јадела и ја однесе чинијата во мијалникот.

III

Дедо, стави ги очилата, имам нешто да ти покажам – му го приближи телефонот со текст на кирилица. Со големи букви му ги пишувааше името и презимето, а во продолжението

одеше одговор на некое прашање на претседателот на Судскиот совет. *Прочитав сè, не ти судам, само сакам да зборуваме.*

Што има ти мене да ми судиш? Вчера испилена! Добив наредба и отидов таму кај што беше речено.

Ама, само велам, сакам да зборуваме, не за тебе тогаш, што си правел, кај си одел, сè тоа прочитав, сè што си рекол, повеќепати, туку за сега. Па, дали ти е тебе нормално во фамилијава само да се озборува, да се зборува за слави и за избори, за малите плати, кој кога ќе се жени, радост да донесе, што ќе им е радост, кога не го гледаат ужасот! Предолго го водеше овој внатрешен монолог, вагаше, расудуваше сама со себе, сега ѝ снемуваше трпение за вистинскиот соговорник.

Маче, батали тоа, нема тоа врска со тебе – со топол глас ја ставаше на место.

Како нема врска со мене, си читал ли весници, сакаат воени вежби и за жени да воведат – си честиташе самата себеси на добрата паралела.

Ма, пушти тоа, сенешто пишуваат весниците – трепна сфаќајќи дека се лизна. Изразот на лицето непроменет.

Добро, бе, дедо, ако јас сум ги нашла записниците и статиите во весниците од пред десет, дваесет години, сигурно уште некој го прочитал тоа. Па, и ти рече дека за злосторството си чул од весниците. Како така сите начитани, информирани, а никој ни да бекне?

На ден 20 ноември 1991 година, во земјоделското стопанство „Овчара“ кај Вуковар припадници на локалната Територијална одбрана и српски доброволци под команда на Југословенската народна армија мачеле и убиле најмалку двесте хрватски цивили и воени затвореници.

Разбираш, како само јас да знам дека си бил таму, дека се случило тоа, само дедо ми бил во војната, никој ништо!

Што сакаш ти од мене, што сакаш да кажам? Како да почна да попушта. Или сакаше да ја согледа нејзината крајна намера и уште побргу да го приврши разговорот.

Нејќам ништо, сакам да зборуваме. Да не ми забрануваш да прашувам, да не се штрекаш на сè што ќе кажам – порано ѝ се чинеше дека има многу работи да праша, да заклучи. Сега, смислата ѝ се измолкнуваше. Седеше спроти дедо си, во она време речиси пензионер што од хангарот во Овчара извлекол четворица луѓе. Им го спасил животот и ги однел во воениот затвор.

Да, сведочев. И таму кажав сè што имав да кажам. Не е моја работа да одам наоколу и да зборувам уште. Јас својата должност како војник и како сведок ја извршив. Ваше е да вагате, да барате и да знаете – стана од масата и отиде по чаша вода.

IV

Пред гробиштата стоеја многубројните блиски роднини. Годишниот помен на баба ѝ штотуку заврши, останаа да поразговараат уште малку и да се договорот кој ќе го испрати дедо ѝ до дома, кој ќе намине утредента, да не биде сам.

Дедо, ќе се видиме утре околу пет, може?

Може, мачор, ќе ти направи дедо пилав, одамна немаш дојдено. А, нешто ми се имаш поправено, ќе мора малце да припазиш.

Ти, бе, си бил на Овчара, а мене ми збориш за изгледот! Адреналинот ѝ удри во мозок, како тигрица скокна од земјата, во доскокот извлече мачета, му ја заби на дедо си зад левата клучна коска, го виде тоа во некој филм, од тој агол сечилото лесно и без грешка го погодува срцето.

V

Ни тоа, секако, не се случи. Му возврати со научена, блазирана насмевка и го опцу во себе. Барем не ја праша кога ќе се мажи, дедо на свадба да игра.

Превод: Ѓоко Здравески

Prsten

Unaza

Прстен

Prsten

Sladana Nina Perković

I

Obukla sam crvenu haljinu, pa se predomislila. Plava se ipak činila prigodnijom za tu priliku. Pogledala sam se u ogledalu. Kosa mi je izgledala užasno. Kao ptičije gnijezdo. Pokušavala sam je smotati u punđu, ali nikako nisam bila zadovoljna rezultatom. Nekoliko puta sam vadila ukosnice i ponovo ih stavljala. Na kraju sam odustala. Jednostavno sam pustila kosu, dva-tri puta kroz nju prošla prstima i izašla iz kuće. Dovoljno dugo sam odlagala neizbježno.

Iako na vidiku nije bilo nijednog jedinog automobila, uredno sam sačekala da na semaforu zasvijetli zeleni pješak. Prešla sam ulicu, ušla u crvenu zgradu i, umjesto liftom, popela se stepenicama, s noge na nogu, na četvrti sprat. Udahnula sam duboko i pritisnula zvonce ispod koga je stajalo njeno prezime. U stomaku mi se svezao čvor.

Vrata je otvorila žena koja se o njoj brinula otkako su je otpustili iz bolnice. Zavjerenički mi je stegla ruku. „Pokušajte izgledati kao da je sve u najboljem redu. Nemojte plakati. Budite veseli, ali ne pretjerano.“

Ležala je na krevetu ispod prozora. Glava joj je bila okrugla poput mjeseca. Čelava. Ali nije me to uplašilo. Uplašile su me njene oči. Sitne, upale, mrtve. Da nisam znala da je to ona, uopšte je ne bih poznala. Sve se srušilo. Umalo nisam briznula u plač. Umalo nisam zajaukala koliko me grlo nosi. Suzdržala

sam se. Ni sama ne znam kako. Usne su mi se iskrivile u osmijeh. Sagela sam se i poljubila je u obraz. Nisu to više bili njeni obrazi, ni njen miris. Soba oko mene se zanjihala. Izgubila sam tlo pod nogama. Morala sam sjesti pored nje na krevet.

Ćutala sam. Inače bi me rođeni glas izdao. Mogla sam tek toliko da joj spustim ruku na rame. Naglo me uhvatila za ruku i prislonila usne na moj dlan. Vani je bilo sigurno 40 stepeni, ali odjednom je nekako zahladilo. Zubi su mi počeli nekontrolisano klapati. Otrgla sam ruku i ustala. Htjela sam istrčati napolje. Nisam više mogla izdržati. Nisam.

To bih vjerovatno i uradila da ona nije pružila prst prema komodi na drugom kraju sobe.

„Donesi mi crvenu kutijicu za nakit“, progovorila je tuđim glasom.

To mi je došlo kao poručeno. Da se odmaknem od nje. Da udahnem malo vazduha. Otvorila sam komodu i izvadila kutijicu za nakit presvučenu tamnocrvenim plišem. Pružila sam joj kutijicu, ali više nisam sjedala pored nje na krevet. Stajala sam na ugodnom rastojanju.

Otvorila je kutijicu nespretno i nakit se prosuo svuda po krevetu. Uglavnom prstenje. Njih dvadestak. Možda i više. Nikad nisam vidjela da je nosila ijedan od njih.

„Izaberi jedan. Hoću da imaš uspomenu na mene“, rekla je.

Htjela sam joj odgovoriti nešto u smislu *kakvu uspomenu*, još *ćeš ti mene nadživjeti*, ali nisam imala snage da izvodim gluposti. Dohvatila sam jedan prstenčić, samo da što prije završim s tim. Kad je ugleda koji sam izabrala, naglo se uspravila na krevetu i otela mi ga iz ruke.

„Od svog prstenja, ti baš srebreni uzela! Evo, probaj ovaj“, u momentu je zaiskrila stara ona i ja sam se iskreno nasmiješila.

Nisam mogla prestati gledati zlatni prsten s velikim crvenim kamenom. Dugo sam ga vrtila među prstima. Nikada nisam vidjela tako lijep prsten. S unutrašnje strane je bilo ugravirano „za našu vječnu ljubav“. Htjela sam pitati za čiju vječnu ljubav, ali onda sam ga stavila na prst i sve zaboravila.

Prsten mi je stajao kao saliven.

Jurcala sam po kući kao bez glave. Fino sam se obukla i sredila i onda mi je odjednom palo na pamet da probam džem od šljiva koji sam cijeli dan kuhala na šporetu. Samo da vidim treba li dodati još šećera i – uflekam se. Bila sam van sebe. Preturala sam po ormaru polugola, u grudnjaku i steznjaku. Sreća, imala sam plan B. Izvukla sam iz ormara crnu haljinu sa čamac-izrezom, ali sad je valjalo izabrati i druge cipele. Crvene salonke bi sjajno išle uz crnu haljinu, ali one su bile u kutiji, negdje na ormaru. Bez razmišljanja sam dohvatila stolicu i uspentrala se. Kihnula sam dva-tri puta. Kad li sam zadnji put obrisala prašinu s ormara? Nisam sad mogla razmišljati o tome. Nije bio momenat. Našla sam kutiju sa crvenim cipelama i skočila sa stolice, spretno kao mačka, iako me zglobovi odavno ne služe dobro. Pogledala sam na sat i zaledila se. Dohvatila sam s komode rezervni par štrampki boje kože i brzo ih gurnula u tašnu. Od nakita sam stavila samo prsten sa crvenim kamenom.

Taksista je zabrundao kako me već dugo čeka. Nije mi bilo do svađe, htjela sam samo što prije stići do restorana gdje moja generacija proslavlja 30 godina mature. Pomirljivo sam mu rekla „u pravu ste“ i „znate nas žene“. On se malo smekšao i odgovorio kako ih „zna i previše“.

Utrčala sam u restoran u pravi čas. Taman su poslužili pjenušavo vino i neki kolega kome više nisam znala ime držao je zdravicu. „Za nas koji smo se okupili danas ovdje, ali i za one koji više nisu s nama, drugove i profesore. Rasijao nas je ratni vihor“, rekao je, a onda je udarila muzika i svi su poskakali.

Koliko sam popila, ne znam ni sama. Znam samo da mi je prišao Džamonja i uštinuo me za zadnjicu. Udarila sam ga laktom u rebra tako da se presavio na plesnom podijumu. Marija se isto tako presavila, ali od smijeha. Godine nam ništa nisu mogle. Ostali smo one iste budale.

Oko dva ujutro sam se vratila za sto, užasno crvena u licu i mokra kao čep. Nimalo fin prizor za ženu mojih godina. Pored

mene je sjela jedna jako zgodna plavojka i izvukla iz tašne lepezu.

„Sjećaš me se?“ – upitala je dok mi je mlatila lepezom ispred očiju.

Nisam imala pojma ko je. Šta čovjeku urade godine, to je čudo.

„Ja sam Lada, išle smo zajedno na časove francuskog“, rekla je vidjevši da je blijedo gledam.

„Lado!“ – viknula sam iskreno iznenađena. Čula sam da je u Americi i nisam je uopšte očekivala vidjeti. Kako je samo dobro izgledala; ni kilograma viška, ni jedne jedine bore. Šta ta Amerika uradi čovjeku, to je čudo.

„Došla sam maksuz za godišnjicu mature. Ne bih ja ovo ni za šta na svijetu propustila“, nasmijala se i bljesnulo je njeno savršeno zubalo.

Ponudila me cigaretom. Izvukla sam jednu i prinijela je ustima. Nisam stigla ni da je pripalim. Lada me je najednom čvrsto zgrabila za ruku. Umalo da mi iščaši zglob.

„Otkud ti ovo?“ – lice joj se sasvim opustilo i palo.

Nisam odmah shvatila o čemu govori.

„Da li je unutra uglavirano za našu vječnu ljubav?“ – zagrcnula se Lada sopstvenom pljuvačkom.

Muzika je postala glasnija. Svi su oko nas skakali i pjevali kao mahnuti. Nestao mi je osmijeh s lica.

III

Nisam skidala spavaćicu sedam dana. Možda i više. Nemam pojma. Izgubila sam pojam o vremenu. Samo sam se vukla po kući i jela domaći džem od šljiva. Miki je dugo zvonila i lupala na vrata. Nisam sam joj htjela otvoriti. Nisam željela nikoga da vidim. Još manje sam željela da mene neko vidi, ali Miki je bila tako uporna da sam na kraju popustila. Čim sam odškrinula vrata, uvukla se unutra poput pijavice i počela mi popovati šta trebam a šta ne trebam. Okrenula sam se na petama i vratila u krevet. Usput sam pogledom okrnula ogledalo u hodniku. Lice

mi je bilo žuto. Kao limun. Da bude još gore, kosa mi se skroz zapetljala. Onako prljava i masna stršila mi je na glavi. Ali koga briga.

„Vidi na šta ličiš“, rekla mi je Miki.

Podigla je roletnu i otvorila prozor. Svjež vazduh mi je ispunio nozdrve. Smučilo mi se.

„Vidi na šta ti liči kuća“, dodala je.

Svukla je s mene deku i promlatila je kroz prozor. Bacila sam pogled na svoje otromboljeno tijelo i na spavaćici uočila jednu poveću tamnu fleku. Vjerovatno od džema. Osim ako nije bila od džema. Nemam pojma.

„Moraš ustati. Moraš se oprati. Moraš dovesti kuću u red“, nabrajala je ona uporno.

Bez prethodnog upozorenja, naglo mi je izvukla jastuk ispod glave i izbacila ga da se lufta na okno prozora.

„Ti nisi ništa kriva. Kako si mogla znati? Na kraju krajeva, to je bio poklon. A poklonu se ne gleda u zube“, Miki je sjela na krevet i spustila ruku na moje rame.

Soba mi se učinila nekako čudna. Kao da su se zidovi približili jedan drugome. Kao da se sve nekako skupilo.

„Ne možeš ni nju kriviti. Šta je jadnica mogla znati?“ Slegla je ramenima.

Zatutnjalo mi je bolno u sljepočnicama. Kako se ovo desilo? Čak se i plafon spustio. Da sad ustanem, vjerovarno ne bih mogla stajati uspravno. Morala bih se poviti u leđima. Je li i Miki to primjetila? Čini mi se da nije. Ona nije zatvarala usta.

„Mada, svi smo znali ko je bio njen muž i šta je radio za vrijeme rata. I ti si znala, zar ne?“ – upitala je.

Najednom je postalo mračno. Je li to već pala noć? Zar dani nisu postali duži? Nisam bila sigurna. Možda je Miki ipak spustila roletnu?

„U svakom slučaju, nisi ti kriva. Ko bi znao da je baš taj prsten skinuo s ruke mrtve žene“, zaključila je.

Okrenula sam se na desnu stranu i povratila direktno na dušek. Zagnjurila sam glavu u rođenu povračku. Poželjela sam

se ugušiti u njoj. Miki je glasno opsovala. Uхватила me za ramena i izvukla.

„Zaudaraš, da ti iskreno kažem“, rekla je s gađenjem u glasu.

Klimnula sam glavom. Odavno se Miki i ja nismo tako slagale oko nečega.

Unaza

Slagjana Nina Perkoviç

E ndërrova mendjen, e vesha fustanin e kuq. I kaltri megjithatë dukej më i përshtatshëm për këtë rast. E pashë veten në pasqyrë. Flokët më dukeshin tmerr. Si fole zogjsh. Provova t'i mbështjell në një tufë, por fare nuk më pëlqeu si dukeshin. Disa herë i nxirrja fijet dhe prapë i ktheja. Në fund hoqa dorë. Thjesht i lëshova flokët, dy-tri herë i shprisha me gishta dhe dola nga shtëpia. Mjaft gjatë e kisha shtyrë të pashmangshmen.

Edhe pse asnjë veturë nuk dukej në horizont, prita plot zell që në semafor të ndizet drita e semaforit të gjelbër. E kalova rrugën, hyra në ndërtesën e kuqe, dhe në vend të ashensorit, ngjita shkallët, hap pas hapi, deri në katin e katërt. Mora frymë thellë dhe i rashë ziles poshtë së cilës ishte shkruar mbiemri i saj. Seç m'u bë një lëmsh në bark.

Derën e hapi gruaja e cila kujdesej për të qëkur e kishin lëshuar nga spitali. Konspirativisht ma shtrëngoi dorën. „Përpikuni të dukeni thujse gjithçka është në rregull. Mos qani. Buzëqeshni, por mos e teproni“.

Rrinte shtrirë në krevat poshtë dritares. Kokën e kishte të rrumbullakët sikur hëna. Tullace. Por kjo nuk më frikësoi. Më frikësuan sytë e saj. Të imët, të groposur, pa jetë. Sikur të mos e dija se ishte ajo, zor se do ta njihja. Gjithçka u shemb. Për pak sa nuk ia plasa vajit. Për pak sa nuk rënkova me krejt fuqinë e zërit. U përmbajtja. As vetë nuk e di se si. Buzët m'u shtrembëruan në një buzëqeshje. U përkula dhe e putha në faqe. Nuk ishin më faqet e saj, as aroma e saj. Dhoma rrethe meje u lëkund. M'u

dridh toka poshtë këmbëve. M'u desh të ulesha pranë saj në krevat.

Heshta. Përndryshe do të më kishte tradhëtuar zëri. Krejt çka kisha forcë ishte t'ia vëja dorën mbi supe. Më kapi befaz për dore dhe m'i puthiti buzët mbi pëllëmbë. Jashtë ishte sigurisht 40 gradë, por përnjëherë seç u bë ftohtë. Dhëmbët nisën të më kërcitnin në mënyrë të pakontrolluar. Largova dorën dhe u ngrita. Doja të dilja vrap. Nuk mund të duroja më. Jo.

Mbase do të kisha vepruar kështu sikur të mos e kishte drejtuar gishtin nga komodina në cepin tjetër të dhomës.

„Ma sill kutinë e kuqe për stoli“, tha me një zë të huaj.

Kjo më erdhi si me porosi. Të largohem prej saj. Të marr pakëz frymë. E hapa komodinën dhe nxora kutinë të mbështjellë me pelush bojëgjak. Ia afrova kutinë, por më nuk u ula pranë saj në krevat. Mbajta një distancë të rehatshme.

E hapa kutinë me ngathtësi dhe stolitë u derdhën nëpër krevat. Kryesisht unaza. Nja njëzet sosh. Mbase edhe më shumë. Kurrë nuk e kisha parë të ketë mbajtur ndonjëren prej tyre.

„Zgjedhe njëren. Dua ta kesh kujtim nga unë“, tha.

Desha t'i thosha po *çfarë kujtimi*, ti do të jetosh më shumë se unë, por nuk kisha forcë të bëja marrëzira. E mora një unazë, t'i jap fund kësaj pune sa më parë. Kur e pa se cilën e zgjodha, befaz u drejtua në krevat dhe ma rrëmbeu nga dora.

„Nga të gjitha këto unaza, ti po e merr të argjendtën! Provoje këtë“, në atë çast doli në pah natyra e saj e vërtetë unë qesha me plot sinqeritet.

Nuk mund t'ia hiqja sytë unazës së artë me gurin e madh të kuq. Për një kohë të gjatë e rrotullova mes gishtave. Kurrë nuk kisha parë unazë aq të bukur. Nga brenda ishte gdhendur „për dashurinë tonë të përjetshme“. Doja ta pyesja, për dashurinë e kujt, por pastaj e vura në gisht dhe i harrova të gjitha.

Unaza ishte si e bërë për mua.

Sillesha poshtë e lart nëpër shtëpi si pa kokë. U vesha dhe u ndreqa bukur dhe pastaj përnjëherë më shkoi mendja ta provoja reçelin e kumbullës të cilin e kisha zier në shporet gjatë gjithë ditës. Sa të shoh mos duhet të shtoj sheqer dhe – përlyhem. Mbete si pa kokë. Hallakata në dollap gjysmë lakuriq, në sutjena dhe korse. Për fat, kisha plan B. Nxora nga dollapi fustanin e zi në formë varke, por tash duhej zgjedhur edhe këpucë të tjera. Të kuqet me taka do të shkonin për mrekulli me fustanin e kuq, por ato ishin në kuti, diku në dollap. Pa menduar dy herë, e kapa karrigen dhe hipa. Teshtiva dy-tri herë. Kur ishte hera e fundit që e kisha fshirë pluhurin nga dollapi? As që mund të mendoja për këtë punë tash. Nuk ishte momenti. E gjeta kutinë me këpucët e kuqe dhe kërceva nga karriga, shkathët si maceja, edhe pse ka kohë që ijet nuk më punojnë si duhet. Shikova orën dhe u shtanga. Nxora nga komodina një palë çorapë rezervë ngjyrë lëkure dhe i futa nxitimthi në çantë. Nga stolitë mora vetëm unazën me gurin e kuq.

Taksisti nisi të ankohej se kishte kohë që më priste. Nuk doja të grindesha, doja sa më shpejt të mbërrija te restoranti ku gjenerata ime po e festonte 30-vjetorin e maturës. Në shenjë pajtimi i thashë „keni të drejtë“ dhe „e dini qysh jemi ne gratë“. Ai buzëqeshi pak dhe u përgjigj se e „dinte tepër mirë“.

Mbërriva në restorant me kohë. Sapo kishin porositur verë me shkumë, dhe një koleg të cilit ia kisha harruar emrin ngriti dolli. „Për ne që jemi tubuar këtu sot, por edhe për ata që nuk janë më me ne, shokë e profesorë. Na ka shkapërdërdhur furtuna e luftës“, tha, dhe pastaj nisi muzika dhe të gjithë zunë të kërcenin.

Sa kam pirë as vetë nuk e di. Vetëm e di se më është afruar Xhamonja dhe më ka kapur prapanicën. E godita me bërryl në brinjë sa që u palos në podium. Marija gjithastu u palos, por nga gazi. Vitet nuk kishin ç’na bënin më. Kishim mbetur po ata budallenj.

Rreth orës dy të mëngjesit, u ktheva te tavolina tmerrësisht e kuqe në fytyrë dhe e lagur qull. Imazh jo fort i hijshëm për një grua të moshës sime. Pranë meje rrinte një bjonde shumë e pashme dhe nxori lepezën nga çanta.

„Më mban mend?“ – më pyeti teksa ma tundte freskoren para syve.

Nuk e kisha idenë se kush ishte. Eh, ç’i bëjnë vitet njeriut.

„Unë jam Llada, kemi shkuar bashkë në orë të frëngjishtes“, tha pasi e vërejti se po e shikoja si të huaj.

„Llada!“ – bërtita, sinqerisht e befasuar. Kam dëgjuar se ishte në Amerikë dhe as që prisja ta takoja. Sa mirë që dukej; as edhe një kilogram tepër, as edhe një rrudhë. Eh, ç’i bën Amerika njeriut.

„Erdha mahsuz për përvjetorin e maturës. Nuk do ta humbja këtë rast për asgjë në botë“, qeshi dhe i dolën në pah dhëmbët e bardhë si inxhi.

Ma ofroi një cigare. E mora dhe e afrova te goja. Nuk arrita ta ndizja. Llada përnjëherë ma shtrëngoi dorën. Gati ma nxori kyçin e dorës.

„Ku e more këtë?“ – fytyra përnjëherë iu rrudh.

Nuk e kuptova menjëherë se për çka bëhej fjalë.

„A është e gdhendur brenda për *dashurinë tonë të përjetshme*?“ – i mbeti Lladës pështyma në fyt.

Muzika u bë më e zhurmshme. Të gjithë përreth nesh kërcenin dhe këndonin si të çmendur. Më iku buzëqeshja nga fytyra.

III

Fustanin e natës nuk e hoqa për shtatë ditë rresht. Ndoshta edhe më shumë. Nuk e di. E kisha humbur ndjesinë e kohës. Vetëm sillesha nëpër shtëpi dhe haja reçelin e bërë në shtëpi nga kumbullat. Miki i binte ziles gjatë dhe trokiste në derë. Nuk doja t’ia hapja. Nuk doja ta takoja askënd. Edhe më pak doja të më shihte ndokush, por Miki ishte shumë këmbëngulës sa që në fund lëshova pe. Sa e hapa pak derën, hyri brenda si shushunjë

dhe nisi të më tregonte se çka duhet e çka nuk duhet të bëja. Ia ktheva shpinën dhe u ktheva në krevat. Rugës me një shikim e kapa pasqyrën në korridor. Fytyrën e kisha të verdhë. Si limon. Për më keq, flokët më ishin mbështjellë tërësisht. Ashtu të pistë dhe me yndyrë më kishin dalë krejt në sipërfaqe. Por, kujt i bëhej vonë.

„Shiko qysh je bë“, më tha Miki.

E çoi roletën dhe hapi dritaren. Ajri i pastër m’i mbushi hundët. Më erdhi të vjell.

„Shiko qysh e ke bë shtëpinë“, shtoi.

Ma hoqi batanijen dhe e shkundi jashtë dritares. Shikova trupin tim të lodhur dhe në kombinezon e pashë një njollë të errët jo dhe aq të vogël. Sigurisht nga reçeli. Pos nëse nuk ishte nga reçeli. Nuk e di.

„Duhet të çohesh. Duhet të lahesh. Duhet ta rregullosh shtëpinë“, m’i numëronte gjërat me ngulm.

Pa paralajmërim ma hoqi papritur jastëkun nga koka dhe e la të ajroset te korniza e dritares.

„Ti s’ke kurrfarë faji. Si ke mundur ta dish? Tekembramja, e kishe dhuratë. E dhurata nuk kthehet mbrapsht“, Miki u ul në krevat dhe ma vuri dorën mbi supe.

Dhoma m’u duk disi e pazakontë. Thuajse muret i ishin afruar njëri-tjetrit. Thuajse gjithçka ishte strukur.

„As atë nuk mund ta fajësosh. Si mund ta dinte e gjora?“ Rrudhi supet.

Një dhimbje e fortë ma përshkoi ballin. Si ndodhi e gjithë kjo? Edhe tavani kishte zbritur. Të çohem tash, sigurisht nuk do të mund të qëndroja në këmbë. Do të duhej të shtrihesha në shpinë. A e vërejti Miki? Më duket se jo. Ajo nuk e mbyllte gojën.

„Megjithëse, të gjithë e dinim se kush ishte burri i saj dhe ç’kishte bërë gjatë luftës. Edhe ti e dije, apo jo?“ – pyeti.

Përnjëherë u bë terr. Qenka bë natë? A nuk u zgjat dita? Nuk isha e sigurtë. Ndoshta Miki e kishte ulë roletën?

„Si do që të jetë, ti s’ke faj. Kush e kishte ditë se bash atë unazë e mori nga dora e një gruaje të vdekur“, përfundoi ajo.

U ktheva në anën e djathtë dhe drejt e në dyshek. E futa

kokën në të vjellat e mia. Doja të ngulfatesha aty. Miki shau me zë të lartë. Më kapi për krah dhe më tërhoqi.

„Po kutërbon, e kam përnjëmend“, më tha me neveri.

Pohova me kokë. Ka kohë që unë dhe Miki nuk pajtoheshim aq shumë.

Përkthim: Qerim Ondozi

Прстен

Слаѓана Нина Перковиќ

I

Го облеков црвениот фустан, па се премислив. Синиот, сепак, изгледаше посоодветен за таа пригода. Се погледнав во огледалото. Косата ми изгледаше ужасно. Како птичјо гнездо. Се обидував да ја замотам во пунџа, ама воопшто не бев задоволна од резултатот. Неколкупати ги вадев шнолите и повторно ги ставав. На крајот се откажав. Едноставно ја пуштив косата, два-три пати поминав низ неа со прстите и излегов од дома. Доволно долго го одлагав неизбежното.

Иако на видик немаше ниеден автомобил, уредно почекав да светне зелениот пешак на семафорот. Ја минав улицата, влегов во црвената зграда и, место со лифтот, се качив по скалите, нога пред нога, на четвртиот кат. Вдишав длабоко и го притиснав свончето под кое стоеше нејзиното презиме. Во стомакот ми се врза јазол.

Вратата ја отвори жената што се грижеше за неа откако ја пуштија од болница. Заговорнички ми ја стегна раката. „Обидете се да изгледате како да е сè во најдобар ред. Немојте да плачете. Бидете весели, ама не премногу.“

Лежеше на креветот под прозорецот. Главата ѝ беше тркалезна како месечина. Келава. Ама, тоа не ме исплаши. Ме исплашија нејзините очи. Ситни, пропаднати, мртви. Да не знаев дека е таа, воопшто немаше да ја препознаам. Сè се урна. Безмалку не рикнав да плачам. Безмалку не залелекав

колку што ме држеше грлото. Се воздржав. Ни самата не знам како. Усните ми се искривија во насмевка. Се наведнав и ја бакнав во образ. Тоа веќе не беа нејзините образи, ни нејзиниот мирис. Собата околу мене се занима. Не ги чувствував нозете. Морав да седнам покрај неа на креветот.

Молчев. Инаку и родениот глас ќе ме издадеше. Имав сили само да ѝ ја спуштам раката на рамото. Нагло ме фати за рака и ги допре усните до мојата дланка. Надвор беше сигурно 40 степени, ама одеднаш некако залади. Забите почнаа неконтролирано да ми штракаат. Ја тргнав раката и станав. Сакав да истрчам надвор. Не можев веќе да издржам. Не можев.

Веројатно и ќе направев така да не го подадеше прстот кон комодата на другиот крај од собата.

„Донеси ми го црвеното кутиче за накит“, проговори со туѓ глас.

Тоа ми дојде како порачано. Да се оддалечам од неа. Да видиш малку воздух. Ја отворив комодата и го извадив кутичето за накит обложено со темноцрвено кадифе. Ѓ го подадов кутичето, ама веќе не седнав покрај неа на креветот. Стоев на пристојно растојание.

Смотано го отворив кутичето и накитот се истури насекаде по креветот. Главно прстени. Ги имаше дваесетина. Можеби и повеќе. Никогаш ја немав видено да носи некој од нив.

„Избери еден. Сакам да имаш за спомен“, ми рече.

Сакав да ѝ одговорам нешто како *каков спомен, ти мене ќе ме надживееш* – ама, немав сили да се глумирам. Фатив едно прстенче, само за да завршам со тоа што побргу. Кога виде кој го одбрав, нагло се исправи на креветот и ми го дрпна од рака.

„Од сите прстени ти баш сребрениот го зеде! Еве, пробај го овој“, во мигот заискри старата таа и јас искрено се насмевнав.

Не можев да престанам да гледам низ златниот прстен со големиот црвен камен. Долго го вртев меѓу прстите.

Никогаш немав видено толку убав прстен. Од внатрешната страна беше изгравирано „за нашата вечна љубов“. Сакав да ја прашам за чија вечна љубов, ама тогаш го ставив на прстот и сè заборавив.

Прстенот ми стоеше ко за мене да беше правен.

II

Трчав низ дома ‘ко без глава. Фино се облеков и се средив, па одеднаш ми падна на памет да го пробам џемот од сливи што цел ден го варев на шпоретот. Само да видам дали треба да се додаде уште шеќер и – се исфлекав. Не бев со сите. Претурав по орманот полугола, по градник и мидер. За среќа, имав план Б. Го извлеков од орманот црниот фустан со чамец-деколте, ама сега требаше да одберам и други чевли. Црвените салонки прекрасно ќе одеа со црниот фустан, ама тие беа во кутија, некаде на орманот. Без размислување фатив столче и се качив. Кивнав два-три пати. Кога ли последен пат сум ја избришала правта од орманот? Не можев сега да размислувам за тоа. Не беше време. Ја најдов кутијата со црвените чевли и скокнав од столчето, вешто како мачка, иако зглобовите одамна не ме служат добро. Погледнав на часовникот и се смрзнав. Ги дофатив од комодата резервниот пар хулахопки со боја на кожа и брзо ги тутнав в чанта. Од накит го ставив само прстенот со црвениот камен.

Таксистот промрмори дека веќе долго ме чека. Не ми беше до кавга, сакав само што побргу да стасам до ресторанот каде што мојата генерација прославува 30 години матура. Помирувачки му реков: „Имате право“, и: „Нè знаете нас жените“. Тој малку омекна и одговори дека „ги знае и премногу“.

Влетав во ресторанот во вистинскиот миг. Тамам го имаа послужено пенливото вино и некој колега кому не му го знаев името држеше здравица. „За нас што се собравме овде денес, ама и за оние што веќе не се со нас, другарите

и професорите. Нè расеа воениот виор“, рече, а потоа удри музиката и сите испоскокаа.

Колку испив, ни самата не знам. Знам само дека ми пријде Џамоња и ме штипна за газот. Толку го удри со лакот во ребрата, што се свитка на подиумот за танцување. Марија исто така се свитка, ама од смеење. Годините не ни можеа ништо. Си останавме истите будали.

Околу два наутро се вратив на масата, ужасно црвена во лицето и мокра како затка. Нималку фин изглед за жена на мои години. Покрај мене седна една многу згодна русокоса и од чантата извади лепеза.

„Ти текнува на мене?“, ме праша додека ми мавташе пред очи со лепеза.

Врска немав која е. Што му прават годините на човек, чудо едно.

„Јас сум Лада, одевме заедно на француски“, рече гледајќи дека бледо ја гледам.

„Ладо!“ – викнав искрено изненадена. Имав чуено дека е во Америка и воопшто не очекував да ја видам. Колку добро изгледаше; ни килограм вишок, ниту една единствена брчка. Што му прави таа Америка на човек, чудо едно.

„Си дојдов баш за годишнината од матурата. За ништо на светот не би го пропуштила ова“, се насмеа и ѝ блеснаа совршено белите заби.

Ми понуди цигара. Извлеков една и ја доближив до усните. Не стигнав да ја запалам. Лада одеднаш цврсто ме зграпчи за рака. За малку ќе ми го исцашеше зглобот.

„Од кај ти е ова?“ – лицето сосема ѝ се опушти и ѝ падна. Не сфатив веднаш за што ми зборува.

„Дали е внатре изгравирано за нашата вечна љубов?“ – Лада се засркна од сопствената плунка.

Музиката стануваше сè погласна. Сите околу нас скокаа и пееја како луди. Ми исчезна насмевката од лицето.

Седум дена не ја слекував ношницата. Можеби и повеќе. Врска немам. Немав чувство за време. Само се влечев по дома и јадев домашен џем од сливи. Мики долго свонеше и тропаше на вратата. Не сакав да ѝ отворам. Не сакав никого да видам. Уште помалку сакав некој мене да ме види, ама Мики беше толку упорна, што на крајот попуштив. Штом ја подотворив вратата, се пикна внатре како пијавица и почна да ми попува што треба, а што не треба да правам. Се свртев на петици и се вратив в кревет. Патем, со погледот се сирнав во огледалото во ходникот. Лицето ми беше жолто. Како лимон. За да биде уште полошо, косата целата ми се заплеткала. Онака валкана и мрсна ми штрчеше на главата. Ама, кому му е гајле.

„Види се на што личиш“, рече Мики.

Ја крена ролетната и отвори прозор. Свежиот воздух ми ги исполни ноздрите. Ми се смачи.

„Види на што ти личи кукава“, додаде.

Го свлече ќебето од мене и го протресе низ прозорецот. Фрлив поглед на своето виснато тело и на ношницата забележав една поголема темна дамка. Веројатно од џемот. Освен ако не беше од џемот. Врска немам.

„Мора да станеш. Мора да се измиеш. Мора да ја средиш кукава“, набројуваше упорно.

Без претходно предупредување, нагло ми ја извлече перницата од под главата и ја стави на отворениот прозорец да се луфтира.

„Ти не си ништо крива. Од кај си можела да знаеш? На крајот на краиштата, тоа беше подарок. А, на подарокот во заби не му се гледа“, Мики седна на креветот и ја спушти раката на моето рамо.

Собата ми се причини некако чудна. Како сидовите да се имаа приближено еден до друг. Како сè да се имаше некако собрано.

„Не можеш ни неа да ја кривиш. Од кај можела кутрата да знае?“, ги собра рамената.

Болно ми зататни во слепоочниците. Како се случи ова? Дури и плафонот се спуштил. Сега да станев, веројатно немаше да можам да стојам исправено. Ќе мораше да се свиткам во половината. Дали Мики го забележа тоа? Ми се чини дека не. Таа уста не затвораше.

„Макар што, сите знаевме кој ѝ беше маж и што правеше за време на војната. И ти знаеше, зарем не?“ – ме праша.

Одеднаш ми стана мрачно. Дали веќе се сноќи? Зарем деновите не станаа подолги? Не бев сигурна. Можеби Мики пак ја спуштила ролетната?

„Како и да е, не си ти крива. Кој би знаел дека баш тој прстен го собрал од рака на мртва жена“, заклучи.

Се свртев на десната страна и повратив директно на душекот. Си ја нурнав главата во родената повраќаница. Посакав да се задушам во неа. Мики гласно опцу. Ме фати за рамо и ме извлече.

„Смрдиш, искрено да ти кажам“, ми рече со гадење во гласот.

Кимнав со главата. Одамна Мики и јас не сме се согласувале толку околу некоја работа.

Превод: Ѓоко Здравески

U bezdanu duše

Në humnerën e shpirtit
Во бездната на душата

U bezdanu duše

Abid Jarić

Kada je Livanjka umrla, on se nastanio u njenoj kući.

Livanjka je bila bez poroda iako kažu da se nekad davno udavala. On se pojavio iznenada, uselio u kuću na Hazni i počeo obilaziti gradić nerado odgovarajući na pitanja radoznalaca koji su se nadali šta god saznati o ovom strancu. Rekao im je jedino da ga zovu Zeba i da je on Livanjkin sestrić iako su svi znali da ona nije imala nikoga u rodu. Kad se jednog dana pojavio na općinskim vratima i pokazao neki papir savijen u rolnu i povezan crnom trakom, niko više nije sumnjao da on doista ima pravo na tu kućicu.

Prolazili su dani.

Samo se rijetki u tom gradiću vjerovali da ovaj čovjek nije sotona. Jer kako u protivnom protumačiti to što mu Poštareva udovica, uprkos žestokom protivljenju svog brata, svake nedjelje peče pitu, umotava je u bijelu maramu izvezenu crvenim đulovima i vješa na nadvratnik njegove kuće? Ili ono kad je mesara Kasapa zaboljela glava i od njegove se dreke nije moglo spavati ni u trećoj mahali, a ovaj mu samo prstenom dodirnuo jedno mjesto na kući i Kasap smjesta zaspao – nakon dva dana i dvije noći!? Ako čovjek nije mračnjak, kako to da svaka kokoš koju domaćica ne može uhvatiti njemu slijeće na ruku da ključne šta god mu se zatekne na dlanu? Kad ga je nedavno ujeo pobješnjeli Kudrov, on je samo otesao nogom i ništa mu se nije desilo. A šta bi mu se i desilo kad ima đavolju krv, govorili su. Lovci su Kudrova ganjali čitav dan i tek su ga pred mrak stigli na

Velikoj međi i na mjestu ubili; kažu da je plakao kao čovjek i da mu je krvava pjena izlazila na usta pa ga je bilo strahota gledati. A onda, ako nema urokljive oči, zašto majke skrivaju od njega djecu, a djeca kao u inat hrle k njemu, da im dadne malehne frulice, ne veće od kažiprsta? Ako nije mračnjak, zašto svaku noć sjedi na klupici iza kuće i satima gleda u nebo kao da s njega skida samo njemu znane znakove koje će sutradan upotrijebiti za svoje crne magije? Neki su išli dotle da tvrde da ono i nije čovjek nego nekakva prikaza koja je ko zna odakle došla u ovaj grad da plaši čestit svijet i ne da mu mira. Samo prikaze imaju na licu takvu masku s koje se ne može ništa pročitati. Neko se sjetio i starog Maćana koji je govorio „*Kad ovakvi, kao što je ovaj, počnu hodati zemljom pravi ljudi će morati nestati. Neće biti mjesta i za nas i za njih.*“

Sad kad Maćana više nema, svi su se složili da je bio u pravu.

Mladićevi česti odlasci u obližnju šumu nisu mogli ostati neprimijećeni.

Pošto je bio došljak, nije teško zaključiti da se nalazio pod budnim okom svih mještana koji u strancu ne vide prijatelja, a posebno ako stranac namjerava zauvijek ostati u njihovoj sredini. Nije ga bilo teško uhoditi među bukovim i jelovim stablima i na proplancima obraslim ljeskovinom. Gusti pleter je omogućavao da se prati svaki korak ovog neznanca. A on je zastajkivao samo pored omorika i, ako su grane bile nisko, rezao bi samo jednu i to onu okrenutu ka sjeveru. Onda bi oštrom čakijom skidao s nje koru, mirisao drvo, dugo ga zagledao, pipao vrhovima prstiju i isjecao na nekoliko komada iste dužine. Na kraju bi sve to povezao kanapom i stavljao u poveliku vunenu torbu na koju je neka vješta tkalja utkala zlatno žuti suncokret.

Onaj ko bi ga promatrao kasnije bi drugima pričao sve što je vidio. A oni su jednostavno zaključivali: nije to čovjek, nego šejtan.

Istini za volju, najviše ih je nervirala njegova ravnodušnost prema svim tim pričama.

Kakav je ovo čovjek, pitali su se u čudu, da mu pod nos turiš ružu, on bi i tad njušio travu pljuskavicu? U posljednje vrijeme, susrećući se s njim, smijali bi se glasno iako za to nije bilo razloga. *Kako im reći da griješe?* – pitao se ovaj čovjek. *Kako se smijati nesreći koja je svuda oko nas?* – to ga je strašno mučilo. Da li da im kaže da će, bez obzira na njihov smijeh, sin njegovog prvog komšije šumara i sutra doći na njegova vrata nudeći mu za sitnu paru ono što je ukrao iz kuće? Ili da onu ženu iz kuće na kraju sokaka niko neće spriječiti da i dalje vara muža jer je ovaj star i onemoćao i ne može je pratiti na njenim zamršenim putevima koji vode do mnogih vrata? Pela, trafikant, i dalje će se hvaliti kako najbolje pjeva iako je još davno izgubio sluh. Varoš će se i dalje smijati crkvenjaku koji je zbog dugog suzdržavanja postao „malo na svoju“, bez obzira što ga poneko još uvijek zaustavlja na ulici i pita za savjet.

S vremenom je odustao od namjere da im bilo šta objašnjava. Razumio je njihovu nevolju kao što se i sa svojom pomirio. Rat je već poodavno minuo, ali je u svijet unio sumnju, pa niko nikome više ne vjeruje. Podozrivost se posebno iskazivala prema strancu.

Sumnjajući da se može živjeti od prodaje drvenih ptica, oni su vjerovali da on ima kakav skriveni dukat koji se ne troši i od kojeg se da lijepo živjeti.

Niko nikad nije vidio kako nastaju njegove figure. Ali kad bi bile završene, ljudima se činilo da će im ptice lahko izmigoljiti iz prstiju i odlepršati put sunca, kako to ptice inače znaju činiti. Neki su tvrdili da su držeći drvenu pticu osjećali na dlanu toplinu njenog sićušnog tijela, i da se ta toplina širila okolo poput opojnog mirisa, pa zahvatala čitavo čovjekovo biće utapajući ga u raspoloženje slično onom kad poželimo da trenutak sreće i blagosti nikad ne prođe. Na velikim vašarima koji su se u ovom gradiću održavali četiri puta godišnje prodavalo se sve i svašta, ali svi su željeli kupiti njegovu pticu u drvetu. A najskuplje su bile lastavice.

On bi u prvi mrak sjedao na klupicu iza kuće.

Ruka bi lagano krenula ka džepu i prsti bi nježno dodirnuli frulu. Onda bi se usne primakle pisku, vlažne i drhtave, kao da su htjele da taj prvi dodir bude što nježniji i mekši. Grudi bi se nadimale, a obrazi praznili i punili u nepravilnim razmacima. Prsti bi u nevjerovatnom ritmu prelazili preko rupica na cijevi. Kako je svirka odmicala, njemu bi se glava sve više dizala put neba, a oči, nakvašene i širom otvorene, razgrtale noćnu tamu. Lice mu se tada opuštalo i kao da nikad nije imalo onaj tvrdi i ukočeni izraz zbog kojeg su ga ljudi izbjegavali. Čekao se samo trenutak kad će se tijelo odvojiti od klupice i vinuti put neba. Da ga je neko gledao, vidio bi kako sav treperi dok prsti završavaju posljednje akorde i kako se na kraju stresa, glava mu klonulo pada na grudi, a desna ruka s frulom teško spušta niz umorno tijelo.

„Ovo je bilo za tebe, Ptičar. Samo za tebe, da znaš, i za tvoju svadbu koje neće biti“, muklo bi prošaptao.

Onda bi mu se iz grla oteo mukli uzdah, kao i uvijek kad se čovjek oslobađa tereta koji ne može nositi.

Te noći mu nije hučalo u glavi.

To nije dobar znak, mislio je. Već je navikao na taj osjećaj koji ga je godinama nemilosrdno progonio. Sve od rata. Nije imao volju izaći u bašču i sjesti na klupu iza kuće, daleko od svih očiju. Legao je na krevet i okrenuo se prema poluotvorenom prozoru. Nije dugo prošlo i slike su se počele nizati. Kao svaki put. Istim redom.

2.

Znao je govoriti: *Ko bi lastavicu ubio, bio bi neoprostivo griješan. Lastavica je ptica koja je zaslužila milost Božiju. Kad se Mučenik skrio pred progoniteljima ispod mosta, viban ga je htio pokazati. Viban je uzvikivao: Tu je, tu je! Lastavica je cvrkutala: Nije tu, nije tu! Zbog počinjenog grijeha, Bog je prokleo vivana, a lastavicu blagoslovio.*

Zvali su ga Ptičar.
I imao je druga Zebu.

Svraku nije volio.

Ona je donijela trnje kojim je Mučenik okrunjen. Lastavica je, krijući se od mučitelja, dolazila i u kljunu odnosila jedan po jedan trn koji je Mučeniku probadao čelo i oči. Zbog toga svrake nije ubijao, nego hvatao i mučio ih istim mukama – ubadajući im u glavu trnje ili čičke.

Na Veliki petak je platio nekoj djeci da očiste nekoliko lastavičjih gnijezda i da u njih stave komadiće raznih kolača.

Vjerovao je da lastavice zimuju u vodi.

„One se skrivaju u rijekama i jezerima“, tiho bi pričao, sklopljenih očiju. „Nogama ili krilima

se spajaju u grozdove i spavaju pod vodom. U proljeće iz vode izlijeću samo mlade lastavice, a starima opadne perje i pretvaraju se u žabe.“

„Nekada su na nebu bila tri sunca“, govorio je Zebi, a on mu je vjerovao. „Međutim, zmija Carica posrkala je dva, a treće je lastavica sakrila pod krilo i odnijela visoko u nebesa. Ona dva blijeda i suha sunca što se ponekad vide na nebu to su ona što ih je zmija popila, a ono što nas sada obasjava sačuvala je lastavica.“

Znao je gotovo sve o lastavicama. I da je u islamu zovu džennetskom pticom. Zeba mu nije rekao da Perzijanci vjeruju kako lastavičje cvrkutanje razdvaja drugove i uništava prijateljstvo. Povrijedilo bi ga kad bi saznao da je tamo smatraju pticom zloslutnicom.

Nastavio je ubijati ptice i tog proljeća dok je čekao povratak prvih lastavica. Pucao bi samo jednom i nikad nije promašio.

**

To proljeće očekivao je sa puno strepnje.

„Ako se prva lastavica pojavi sama, od moje ženidbe nema ništa“, uvjeravao je Zebu. „Ako dođe u paru, bićeš mi kum. I svirati naše najdraže pjesme na toj tvojoj fruli, da znaš.“

Dok je ovo govorio, ožiljak na lijevoj strani lica kao da bi se malo izdužio.

Tog proljeća, prvi put otkad se poznaju, jedna lastavica mu je, pogođena, pala pred noge.

A onda se, u ranu jesen te godine, i Zeba našao na njegovom nišanu.

**

Iz obližnjeg gustiša dolazio je slab šušanj prigušen gorkim mirisom divlje ružice. Zebi se učini da vidi tamnoplavo perje lastavičjeg krila. Zemlja se već uvlačila u modrikastu koprenu noći kao u kakvom istočnjačkom perivoju.

Svezanih ruku mnoštvo se zatalasa i njegov uzdah krene do samih vrhova obližnjih jelica. Pognute glave njihale su se u ritmu klecavih koljena koja su se približavala rubu kamenitog ambisa. Grotlo je pod okrvavljenim nogama izgledalo kao vreteno, a njegovo dno, kao bodljikava strelica, pogađalo je svaku zjenicu u mnoštvu.

„Momci, imam vjeru u vas. Ne trošite municiju. Jednim metkom završite posao“, siktao je komandirov glas.

**

Trojicu doguraše do ruba. Nebeska grmljavina priguši tri pucnja. Grmjelo je iz vedra neba.

Tri nova već su stajala iznad provalije.

Čekala se zapovijest.

„Pali!“ – zapovijedi komandir.

Jedno tijelo je ostalo na ivici ponora. Neko priđe i snažno ga gurne vojničkom cokulom. Onda nekoliko puta cokulu provuče kroz travu.

„Htjeli ste zemlju, eto vam je!“ – opsova i stade u streljački vod.

Puščane cijevi već ravnaju slijedeću trojicu na rubu ambisa. Ovi im u tome pomažu i trude se da sve ispadne kako traže puščane cijevi.

Kod osuđenika na smrt najstrašnija je njihova solidarnost s kaznom.

Njih šesterica krenuše u isto vrijeme. Grubo i uz psovke razdvojiše ih u dvije grupe.

„Ne žurite. Vi ste fin narod i držite se reda. Dolje ćete svakako biti skupa“, zaškrguće komandir i kratko se zakikoće.

Mirno i bez panike, oni ravnaju stopala. Nosnice im se šire, a prsa nadimaju u bljutavom mirisu baruta i popaljene ledine.

**

Zeba je posljednji, i sam. Gleda u svoje šake čiji će se prsti za koji trenutak zgrčiti dolje – na dnu.

„Odstupite!“ – zagrmi neko. „On je moj!“

Zeba prepozna glas i nešto ga ljuto ujede ispod lijeve sise.

A on, Ptičar, sagnuo se i vezuje pertlu na vojničkoj čizmi. Činio je to mirno kao da pred sobom ima čitavu vječnost. Kad je završio, uspravio se i zagledao nekamo kroz lišće koje je drhturilo u ovom plavičastom sumraku.

Četiri snažne ruke, kao kliještima, zgrabiše Zebu i postaviše ga na rub bezdana.

Ne opire se.

Opet su zajedno.

Ptičar i Zeba.

Samo što ovoga puta nisu jedan uz drugog, nego jedan iza drugog.

Streljački vod stoji nijem i bez pokreta. Cijevi su odložene uz nogu.

**

Zeba osjeća njegov dah. Duboko i u pravilnim razmacima ispušta zrak kroz nos kao nekad, kao i uvijek kada je prvim metkom nepogrešivo pogađao cilj.

Obojici niz leđa krenuše potočići znoja.

Mora biti da je ovo neki san, kuhljalo je u njemu. Pa ovo ne može biti stvarnost.

Čuo je kako metak ulazi u cijev.

Između neba i zemlje počeo se zgušnjavati modrikasta koprena.

Kad će već? – zabadalo se u Zebinu svijest takvom snagom da je poželio viknuti: Hajde Ptičar, šta čekaš? Vrijeme je!

Kod osuđenih na smrt najnerazumljivija je njihova hrabrost.

**

Cijev iza Zebinih leđa bljune vatru.

Zeba se malo zanjiše, ali ne osjeti bol.

Zar se može umrijeti bez boli? zasječe ga.

A onda mu sinu. Ne smije čekati drugi metak.

I vinu se kroz zrak.

Svi oni, ljubičasti od sumraka i nijemi od čuda, vidješe kako jedna lastavica leprša put neba na crvenoj munji koja je iznenada osvijetlila cijeli prostor.

3.

Kad ga je ujutro našao neko ko je unuku za rođendan htio kupiti lastavicu, već je bio hladan.

Lice mu se samo malo izdužilo i omekšalo, a poluotvorene oči ukočeno su gledale prema polici prepunoj izrezbarenih ptica među kojima se isticala drvena figura nekog mladića s dubokim ožiljkom na lijevom obrazu.

Në humnerën e shpirtit

Abid Jariq

Kur vdiq Livanjka, ai u vendos në shtëpinë e saj.

Livanjka nuk la pasardhës, megjithëse thonë se dikur moti ishte martuar. Ai u shfaq befas, u vendos në shtëpi në Hazna dhe nisi të dilte në qytet duke nguruar t'u përgjigjej pyetjeve të kureshtarëve të cilët shpresonin të mësonin ndonjë gjë rreth këtij plaku. Vetëm u tregoi se e quanin Zeba dhe se ai është kushëri i Livanjkës, edhe pse të gjithë e dinin se ajo nuk kishte farefis. Kur u shfaq një ditë para dyerve të komunës dhe tregoi një letër të mbështjellë me një fjongo të zezë, askush më nuk dyshoi se atij vërtet i takonte ajo shtëpizë.

Ditët kalonin.

Të rrallë ishin ata në këtë qytezë që nuk besonin se ai ishte largqofti vetë. Se, si të interpretohet ndryshe fakti që vejusha e Postierit, përkundër kundërshtimit të ashpër të vëllait, çdo javë i pjek pite, e mbështjell në shami të bardhë të thurur me trëndafilë të kuq dhe e var mbi dorezën e derës së shtëpisë së tij? Apo kur mishtarit Kasap i dhimbte koka aq shumë saqë nga bërtimat e tij nuk mund të filje gjumë as në mahallën e tretë, e ai veç me gisht ia preku një vend në shtëpi dhe Kasapi menjëherë fjeti – pas dy ditësh e dy netësh pa gjumë? Nëse ai nuk është lugat, si është e mundur që çdo pulë të cilën e zonja e shtëpisë nuk mund ta zë i zbret në dorë të çukasë çkado që ai mban në pëllëmbë? Kur para pak kohësh e kishte kafshuar i tërbuari Kudrov, ai vetëm shkundi këmbën dhe asgjë nuk i ndodhi. E

ç'mund t'i ndodhte atij kur ka gjak dreqi, thoshin. Gjahtarët e kishin ndjekë Kudrovin tërë ditën dhe para muzgut e kishin kapë në Megjen e Madhe dhe e kishin vrarë në vend; thonë se kishte qarë si njeri dhe se shkuma e përgjakshme i dilte nga goja dhe ishte e llahtarshme ta shikoje. E pastaj, nëse nuk ekzistua ka syri i keq, përse nënat i fshehin fëmijët e tyre prej tij, e fëmijët si për inat i shkojnë t'u japë një fyell të vogël jo më të madh se gishti tregues? Nëse nuk qenka lugat, përse çdo natë rri në bankë prapa shtëpisë dhe me orë të tëra shikon qiellin thuajse nga ai shkëput shenja që vetëm ai i kupton e të cilat nesër do t'i përdorë për magjitë e tij të zeza? Disa shkonin aq larg sa që thoshin se ai nuk ishte njeri por bishë e cila kushedi nga kishte ardhë në këtë qytet t'ia fusë frikën popullit të pafajshëm dhe të mos i japë rehati. Vetëm bishat kanë maskë të tillë në fytyrë nga e cila nuk mund të lexohet gjë. Dikujt iu kujtua Maqani plak i cili thoshte *Kur të këtillët, sikur ky, nisin të bredhin rrugëve njerëzit e vërtetë do të duhet të zhduken. S'do të ketë vend edhe për ju edhe për ata*“.

Tani që Maqani nuk është më, të gjithë pajtohen se e kishte mirë.

Shkuarjet e shpeshta të djaloshit në pyllin afër nuk mund të kalonin pa u vërejtë.

Meqë ishte ardhacak, nuk ishte e vështirë të konkludohej se ishte nën vëzhgimin e të gjithë banorëve të cilët te i huaji nuk shohin mikun, e sidomos nëse i huaji synon të mbetet në rrethin e tyre. Nuk ishte e vështirë të spikatej mes bungut dhe ahut dhe mbi lëndinat me lajthi. Degët e dendura mundësonin të ndiqej çdo hap i këtij të panjohuri. E ai ndalej vetëm para pishës dhe nëse degët ishin të ulëta, ai e priste vetëm një rrëzë dhe atë të kthyer nga veriu. Atëherë me një thikë xhepi të mprehtë ia hiqte lëvoren, i merrte erë drurit, gjatë, pastaj e vështronte, e prekte me majet e gshtave dhe e priste në disa pjesë gjatësie të njëjtë. Në fund e lidhte të gjithën me një litar, dhe e fuste në një thes të madh leshi mbi të cilën ndonjë thurëse e zonja kishte thurë luliediellin e verdhë.

Ai i cili e përcillte të tjerëve më vonë u tregonte gjithçka që kishte parë. E ata thjesht vinin në përfundim se ai nuk ishte njeri po shejtan.

Çështje e vërteta, më së shumti i nervozonte gjakftohtësia e tij ndaj krejt këtyre rrëfimeve.

Ç'njeri është ky, pyesnin veten të çuditur, *sikur t'ia afroje trëndafilin te hunda, ai prapë do t'i merrte erë barit?* Kohëve të fundit, me t'u ndeshur me të, qeshnin me zë edhe pse nuk kishin kurrfarë arsye. *Si t'u thuash se gabojnë?* – pyetej ky njeri. *Si të qeshësh me fatkeqësinë e cila na rrethon gjithandej?* – kjo e mundonte tmerrësisht. A t'u tregojë se, pavarësisht qeshjes së tyre, i biri i komshiut të tij të parë pylltarit edhe nesër do t'i vijë te dera t'i ofrojë për pak para ato që i kishte vjedhë nga shtëpia? Apo se atë gruan nga shtëpia në fund të sokakut askush nuk do ta ndalë ta tradhtojë të shoqin e vet sepse ai është në moshë dhe i dobët dhe nuk mund ta ndjekë pas rrugëve të saj të ngatërruara të cilat të çojnë te shumë dyer? Pela, trafikanti, do të vazhdojë të krekoset se si këndon më së miri edhe pse ka kohë që e ka humbë dëgjimin. Kasabaja do të vazhdojë të qeshë me kisharin e vogël i cili për shkak të përmbajtjes së madhe u bë „të flasë me veten“, edhe pse aty-këtu dikush e ndal në rrugë dhe i kërkon ndonjë këshillë.

Me kalimin e kohës hoqi dorë nga synimi t'u shpjegonte gjëra. E kuptoi telashin e tyre ashtu siç ishte pajtuar me të vetin. Lufta ka kohë që ka mbaruar, por në botë ka futur dyshime, dhe askush më nuk i beson askujt. Mosbesimi në veçanti tregoi heqjen e dorës nga të huajt.

Duke dyshuar se mund të jetohej nga shitja e shpendëve nga druri, ata besonin se ai kishte ndonjë dukat të fshehur diku i cili nuk harxhohet dot dhe nga i cili nuk jetohej keq.

Askush kurrë nuk ka parë se si lindin figurat e tij. Por kur kryheshin, njerëzve u bëhej sikur ato me lehtësi do t'u iknin nga duart dhe do të fluturonin drejt diellit, ashtu siç e kanë zakon shpendët. Disa thoshin se duke mbajtur shpendin e drunjtë

ndjenin në pëllëmbë ngrohtësinë e trupit të tij të vockël, dhe se kjo ngrohtësi përhapej rrotull si aromë dehëse dhe embërthente krejt qenien duke ia sjellë një disponim të ngjashëm me atë kur duam që një moment lumturie e gëzimi të mos mbarojë kurrë. Në panaiet e mëdha që mbaheshin në këtë qytezë katër herë në vit shitej gjithçka, por të gjithë donin t'i blenin shpendët e tij prej druri. E më të shtrenjtat ishin dallëndyshet.

Më të rënë muzgu i parë ulej në bankë prapa shtëpisë.

Dora i shkante ngadalë te xhepi dhe gishtat ia preknin butësisht flautin. Pastaj buzët i afroheshin instrumentit, të lagura dhe të dridhura sikur donin që ajo prekje e parë të ishte sa më e butë. Gjoksi fryhej e faqet zbrazeshin dhe mbusheshin me ritëm të parregullt. Gishtat me ritëm të jashtëzakonshëm kalonin nëpër vrimat e tubit. Ndërsa muzika luhej koka çdo herë e më shumë i ngritej drejt qiellit, e sytë të lagur dhe krejt të hapur shikonin terrin e mbrëmjes. Fytyra atëherë i relaksohej thuajse asnjëherë nuk e pati atë shprehje të fortë e të shtangur për shkak të së cilës njerëzit i shmangeshin. Pritej vetëm çasti kur trupi do të ndahej nga banka dhe do të nisej drejt qiellit. Sikur ta shikonte dikush, do të shihte se po dridhej i tëri derisa gishtat mbarojnë akordet e fundit dhe se si në fund po shkundet, koka i bie në gjoks, e dora e djathtë me flaut i lëshohet rëndë poshtë trupit të lodhur.

„Kjo është për ty, Shpendar. Vetëm për ty, ta dish, dhe për dasmën tënde e cila s'do të bëhet“, murmuronte në heshtje.

Pastaj nga fyti i dilte një ofshamë e mbytur, ashtu siç njeriu heq barrën të cilën nuk mund ta mbajë.

Atë natë nuk i gumëzhinte koka.

Nuk është shenjë e mirë kjo, mendonte. Ishte mësuar me atë ndjenjë e cila me vite të tëra e përndiqte pamëshirshëm. Derisa erdhi lufta. Nuk kishte vullnet të dilte në kopsht dhe të ulej te banka prapa shtëpisë, larg syve të të gjithëve. U shtri në krevat dhe u kthye drejt dritares gjysmë të hapur. Nuk kaloi gjatë dhe nisën t'i shfaqeshin fotografitë. Si gjithmonë. Me të njëjtën radhitje.

2.

Shpesh thoshte: *Kush e vret dallëndyshen, do të jetë mëkatar i pafalur*. Dallëndryshja është shpendi që e ka merituar mëshirën e Zotit. Kur Dëshmori u fsheh përpara përndjekësve poshtë urës, vivani deshi ta zbulonte. Vivani bërtiti: *Aty është, aty është!* Dallëndryshja cicëronte: *S'është aty, s'është aty!* Për shkak të mëkatit të bërë, Zoti e mallkoi vivanin ndërsa e bekoj dallëndyshen.

E quanin Shpendar.

Dhe e kishte shok Trishtilin.

Laraskën nuk e donte.

Ajo solli ferrat me të cilat i bënë kurorë Dëshmorit. Dallëndryshja duke u fshehur nga Dëshmori vinte dhe me sqep një nga një ia hiqte ferrat të cilat Dëshmorit ia shponin ballin dhe sytë. Për këtë laraskat nuk i vriste, por i kapte dhe i torturonte me torturat e njëjta – ia fuste kokën në ferra apo gjemba.

Të Premten e Madhe i kishte paguar disa fëmijë t'i pastronin disa fole dallëndysheve dhe t'i mbushnin ato me ëmbëlsira të llojllojshme.

Besonte se dallëndyshet e kalojnë dimrin në ujë.

„Ato fshihen në lumenj e liqene“, thoshte me zë të ulët, me sy të mbyllur. „Me këmbë apo me krahë bashkohen në tufa dhe flenë nën ujë. Në pranverë dalin nga uji vetëm dallëndyshet e reja, e të vjetrave u bijnë flatrat dhe shndërrohen në bretkoca“.

„Dikur në qiell kishte tre diej“, i thoshte Trishtilit, e ai i besonte. „Por, gjarpri i madh i piu dy prej tyre, e të tretin dallëndyshja e fshehu nën krah dhe e çoi lart në qiell. Ata dy diej të zbehtë e të thatë që nganjëherë shihen në qiell, ata i ka përpirë gjarpri, e ai i cili na shndrit sot, atë e ka shpëtuaar dallëndryshja“.

Dinte pothuajse gjithçka për dallëndyshet. Dhe se në islam e quajnë shpend të xhennetit. Trishtili nuk i kishte treguar se persianët besonin se cicërima e dallëndysheve i ndan miqtë dhe i prish miqësitë. Do të lëndohej sikur ta merrte vesh se atje e konsiderojnë si shpend kobzi.

Vazhdoi të vriste zogj edhe atë pranverë ndërsa priste kthimin e dallëndysheve të para. Gjuante vetëm njëherë dhe kurrë nuk ia huqte.

**

Atë pranverë priste me shumë ankth.

„Nëse dallëndyshja e parë vjen vetë, nga martesë ime nuk ka gjë“, e siguronte Trishtilin. „Nëse vijnë çift, do të jesh kumbara ime. Dhe do të na i luash në flaut këngët tona më të dashura, ta dish“.

Derisa thoshte kështu, vraga në anën e majtë të fytyrës dukej se i zgjatej.

Atë pranverë, për herë të parë qëkur njihen, një dallëndyshe e qëlluar i ra para këmbëve.

E pastaj, në vjeshtën e hershme atë vit, edhe Trishtili iu gjend në nishan.

**

Nga kaçubet pranë vinte shushurimë e lehtë me aromë të hidhur trëndafili të egër. Trishtilit iu duk se po i shihte flatrat e kaltra të krahëve të dallëndysheve. Toka tashmë ishte zhytë në vallon e kaltër të natës si në ndonjë kopsht të Lindjes.

Me duar të lidhura u lëkund turma, ndërsa ofshama e tij arriti majen e pishave aty rrotull. Kokat e ulura tundeshin në ritmin e gjunjve të lëkundur që po i afroheshin cepit të greminës shkëmbore. Krateri poshtë këmbëve të përgjakura i dukej si furkë, e cepi i tij, si shigjeta thumbuese, qëllonte çdo bebëz në turmë.

„Djem, kam besim te ju. Mos harxhoni municion. Me një plumb kryeni punë“, bredhte zëri i komandantit.

**

Tre veta i shtynë deri te cepi. Bubullima e qiellit i mbyti tri të shtëna. Bubllonte nga qielli i kthjellët.

Tre të tjerë tashmë qëndronin përpara greminës.

Prisnin urdhrin.

„Zjarr!“ – urdhëroi komandanti.

Një trup mbeti në cep të greminës. Dikush u afrua dhe fort e shtyu me çizmen ushtarake. Pastaj disa herë e fshiu çizmen në bar.

„Deshët tokë, ja ku e keni!“ – shau dhe u kthye te skuadra e pushkatimit.

Shulët e pushkëve tashmë sjellin tre të tjerë buzë greminës. Këta në këtë punë u ndihmojnë dhe përpiqen që gjithçka të dalë ashtu siç kërkojnë shulët e pushkëve.

Te të dënuarit me vdekje më i llahtarshëm është solidariteti i tyre me dënimin.

Gjashtë prej tyre u nisën në të njëjtën kohë. Me ashpërsi e me të shara i ndanë në dy grupe.

„Mos u ngutni. Ju jeni popull i mirë dhe e respektoni radhën. Poshtë gjithsesi do të jeni bashkë“, ulërin komandanti dhe qesh shkurtimisht.

Qetë dhe pa panik, ata i drejtojnë këmbët. Hundët u hapen, e gjoksi u fryhet në aromën e pështirë të barutit dhe lëndinës së shkrumuar.

**

Trishtili është i fundit dhe vetëm. Shikon pëllëmbat e tij gishtat e të cilave për disa çaste do të shtangen poshtë – në fund.

„Tërhiq!“ – ulërin dikush. „Ai është i imi!“

Trishtili e dallon zërin dhe diçka e hidhur e kafshon poshtë gjirit të majtë.

E ai, Shpendari, përkulet dhe e kap lidhësen në çizmen ushtarake. Këtë e bënte qetë-qetë thujse para vetes kishte përjetësinë. Kur mbaroi, u drejtua dhe shikoi diku drejt gjethëve që lëkundeshin në këtë muzg të kaltër.

Katër duar të forta, si me dana, e rrëmbyen Trishtilin dhe e vunë në cep të humnerës.

Nuk reziston.

Sërish janë bashkë.

Shpendari dhe Trishtili.

Vetëm se kësaj radhe nuk janë njëri pranë tjetrit, por njëri pas tjetrit.

Skuadra e pushkatimit qëndron e heshtur dhe pa lëvizur. Shulët janë të drejtuar te këmbët.

**

Trishtili e ndien frymën e tij. Thellë dhe në intervale të rregullta lëshon frymën nga hunda si dikur, si përherë kur me plumbin e parë e qëllonte cakun pa gabim.

Të dytë i përshkuan djersët.

Duhet të jetë kjo ndonjë ëndërr, i bluante koka. Kjo nuk mund të jetë e vërtetë.

Dëgjoji se si plumbi hyri në shul.

Mes qiellit dhe tokës nisi të mjegullohej kurora e kaltër.

Edhe sa? – e thumbonte vetëdijen e Trishtilit me aq forcë saqë donte të ulërinte: Hajde Shpendar, çka po pret? Erdhi vakti!

Te të dënuarit e vdekjes më i pakuptueshmi është guximi i tyre.

**

Shuli prapa shpinës së Trishtilit volli zjarr.

Trishtili u lëkund pakëz por nuk ndjeu dhimbje.

Qenka e mundur të vdiset pa dhimbje? u pre.

E pastaj iu kujtua. *Nuk mund ta presë plumbin e dytë.*

Dhe u hodh në erë.

Të gjithë ata, të purpurtë nga muzgu dhe të shtangur nga habia, panë se si një dallëndyshe mori rrugën drejt qiellit në vetëtimën e kuqe e cila përnjëherë ndriçoi krejt hapësirën.

3.

Kur në mëngjes e gjeti dikush që nipit për ditëlindje donte t'i blente dallëndyshe, ai tashmë ishte i ftohtë.

Vetëm pak i ishte zgjatur dhe zbutur fytyra, e sytë gjysmë të hapur e të ngrirë shikonin drejt raftit plot shpendë të gdhendur nga të cilët veçohesh figura e drunjtë e një djaloshi me vragë të thellë në faqen e majtë.

Përkthim: Qerim Ondozi

Во бездната на душата

Абид Јарик

Кога Ливањка умре, тој се всели во нејзината куќа.

Ливањка беше без пород, иако велат дека некогаш одамна се омажила. Тој се појави одненадеж, се всели во куќата на Хазна и почна да го обиколува гратчето, безволно одговарајќи на прашањата на љубопитниците кои се надеваа да дознаат што било за овој странец. Единствено им рече да го викаат Зеба и дека тој е внук на Ливањка, иако сите знаеја дека таа немаше никакви роднини. Кога еден ден се појави на општинската врата и покажа некоја хартија свиткана во ролна и подврсана со црна лента, никој повеќе не се сомневаше дека тој навистина има право на таа куќичка.

Поминуваа деновите.

Само ретки во гратчето веруваа дека овој човек не е сатана. Зашто, како инаку да се протолкува тоа што вдовицата на Поштарот, и покрај жестокото противење на својот брат, секоја недела пече пита, ја завиткува во бела марама извезена со црвени ружи и ја закачува на надвратникот на неговата куќа? Или она кога месарот Касап го заболе главата и од неговото викање не можеа да спијат ни во третото маало, а овој само со прстен му допре едно место на куќата и Касап веднаш заспа – по два дена и две ноќи?! Ако човекот не е мрачен, како тоа секоја кокошка што домаќинката не може да ја фати нему му слетува на рака да клукне што и да има на дланката? Кога неодамна го касна побеснетиот Кудров, тој само ја протресе ногата и ништо

не му се случи. А што би му се случило кога има ѓаволска крв, велеа. Ловците го бркаа Кудров цел ден и дури пред мрак го стигнаа на Големата меѓа и го убија на место; велат дека човекот плачел и крвава пена му излегувала од устата, па било страшно да го гледаш. А тогаш, ако нема урокливи очи, зошто мајките ги сокриваат децата од него, а децата како за инает итаат кон него, да им даде мали шупелки, не поголеми од показалецот? Ако не е мрачен, зошто со часови седи зад куќата и со часови гледа во небото како од него да симнува само нему познати знаци кои утре ќе ги употреби за своите црни магии? Некои одеа дотаму што тврдеа дека тој и не е човек, туку некаков призрак кој дошол којзнае од каде во овој град, да го плаши чесниот свет и да не му дава мир. Само призраците имаат на лицата таква маска од која не може да се прочита ништо. Некој се сети и на стариот Маќан, кој велеше: *Кога ваквите, како што е овој, ќе почнат да одат по земјата, вистинските луѓе ќе мора да исчезнат. Ќе нема место и за нас и за нив.*

Сега кога Маќан повеќе го нема, сите се согласија дека бил во право.

Честите заминувања на младичот во блиската шума не можеа да останат незабележани.

Бидејќи беше дојденец, не беше тешко да се заклучи дека се наоѓаше под будното око на сите мештани кои во странецот не гледаат пријател, а посебно ако странецот има намера засекогаш да остане во нивната средина. Не беше тешко да го следат помеѓу буковите и еловите стебла и на планинските рамнини обраснати со леска. Густата плетка овозможуваше да се следи секој чекор на непознатиот. А тој застануваше само покрај омориките и, ако гранките беа ниски, ќе исечеше само една, и тоа онаа свртена кон север. Потоа со остар нож ја вадеше кората од неа, го мирисаше дрвото, долго го гледаше, го допираше со врвовите на прстите и го сечеше на неколку парчиња со иста должина. На крајот сето тоа ќе го поврзеше со коноп и го ставаше

во големата волнена торба на која некоја вешта ткајачка исткала златножолт сончоглед.

Оној кој го гледаше подоцна на другите им раскажуваше сè што видел. А тие едноставно заклучуваа: тоа не е човек, туку шејтан.

За волја на вистината, најмногу ги нервираше неговата рамнодушност кон сите тие приказни.

Каков човек е ова, се прашуваа во чудо, да му ставиш ружа под носот, тој и тогаш би ја душкарл засекливата трева? Во последно време, среќавајќи се со него, се смееја гласно иако немаше причина за тоа. Како да им каже дека *зрешат*? – се прашуваше овој човек. Како да се *смеат* на *несреќата* која е *насекаде околу нас*? – Тоа страшно го мачеше. Дали да им каже дека, без оглед на нивната смеа, синот на неговиот прв комшија, шумарот, и утре ќе дојде на неговата врата нудејќи му го за ситна пара она што го украл од куќата? Или дека онаа жена од куќата на крајот на сокакот никој нема да ја спречи и понатаму да го изневерува мажот зашто овој е стар и изнемоштен и не може да ја следи на нејзините замрсени патишта што водат до многу врати? Пела, трафикантот, и понатаму ќе се фали дека пее најдобро иако уште одамна го изгубил слухот. Варош и понатаму ќе му се смее на црковниот клисар кој, поради долгото воздржување, станал *малку свој*, без оглед што понекој сè уште го запира на улица и го прашува за совет.

Со текот на времето се откажа од намерата да им објаснува што било. Ја разбра нивната неволја како што се помири и со својата. Војната веќе одамна заврши, но во светот внесе сомнеж, па никој никому повеќе не верува. Претпазливоста посебно се искажуваше кон странецот.

Сомневајќи се дека ќе може да живее од продажба на дрвени птици, тие веруваа дека тој има некаков скриен дукат што не се троши и од којшто може убаво да се живее.

Никој никогаш не видел како настануваат неговите фигури. Но кога ќе беа завршени, на луѓето им се чинеше дека птиците лесно ќе им се измолкнат од прстите и ќе

одлетаат кон сонцето, како што тоа птиците и инаку знаат да го прават. Некои тврдеа дека држејќи ја дрвената птица на дланката, ја чувствувале топлината на нејзиното малечко тело и дека топлината се ширела наоколу како опоен мирис, па го зафаќала човечкото битие потопувајќи го во расположение слично на она кога посакуваме мигот на среќа и благост никогаш да не помине. На големите панаѓури кои во ова гратче се одржуваа четирипати годишно се продаваше сè и сешто, но сите сакаа да ја купат неговата птица од дрво. А најскапи беа ластовичките.

Со првиот мрак ќе седнеше на клупата зад куќата.

Раката полека тргнуваше кон џебот и прстите нежно ја допираа шупелката. Потоа усните ќе се приближеа до писката, влажни и треперливи, како да сакаа првиот допир да биде што понежен и помек. Градите се дуваа, а образите се празнеа и полнеа во неправилни интервали. Прстите во неверојатен ритам минуваа преку дупките на цевката. Како што одминуваше свирењето, нему главата сè повеќе му се креваше кон небото, а очите, навлажнети и ширум отворени, ја растеруваа ноќната темница. Лицето тогаш му се опушташе и како никогаш да не го имал оној тврд и вкочанет израз поради кои луѓето го избегнуваа. Се чекаше само мигот кога телото ќе се одвои од клупата и ќе се вивне кон небото. Да го гледаше некој, ќе видеше како сиот трепери додека прстите ги завршуваат последните акорди и како на крајот се стресува, главата му паѓа на градите, а десната рака со шупелката тешко се спушта низ уморното тело.

Ова беше за тебе, Птичар. Само за тебе, да знаеш, и за твојата свадба што ќе ја нема, тивко ќе прошепотеше.

Потоа од грлото му се искраде тивка воздишка, како и секогаш кога човек се ослободува од товарот што не може да го носи.

Таа ноќ не му бучеше во главата.

Тоа не е добар знак, мислеше. Веќе навикна на чувството кое со години немилосрдно го прогонуваше. Сè од војната.

Немаше волја да излезе во градината и да седне на клупата зад куќичката, далеку од сите очи. Легна на креветот и се сврте кон полуотворениот прозорец. Не помина многу време и сликите почнаа да се нижат. Како секојпат. По истиот редослед.

2.

Знаеше да каже: Кој ќе убие ластовица, ќе направи непростлив грев. Ластовицата е птица која ја заслужила божјата милост. Кога Маченикот се скрил пред прогонителите под мостот, калуѓерката сакала да го издаде. Калуѓерката¹ извикнувала: Тука е, тука е! Ластовицата цвркотела: Не е тука, не е тука! Поради сторениот грев, Бог ја проколнал калуѓерката, а ја благословил ластовичката.

Го викаа Птичар.

И имаше другар Зеба.

Страчката не ја сакаше.

Таа ги донела трњето со кои е крунисан Маченикот. Ластовичката, криејќи се од мачителот, доаѓала и во клунот однесувала по еден трн којшто на Маченикот му ги прободувал челото и очите. Поради тоа страчките не ги убивал, туку ги фаќал и ги мачел со истите маки – забодувајќи им во главата трње или чички.

На Велики петок им плати на некои деца да исчистат неколку гнезда од ластовички и во нив да стават парчиња разни колачи.

Веруваше дека ластовичките зимуваат во вода.

„Тие се кријат во реките и езерата“, тивко велеше, со затворени очи. „Со нозете или крилата се спојуваат во гроздови и спијат под вода. Напролет од водата излетуваат само младите ластовички, а на старите им опаѓаат пердувите и се претвораат во жаби.“

¹ Се мисли на вид птица, *Vanellus vanellus* (заб. на прев.)

„Некогаш на небото имало три сонца“, му велеше на Зеба, а тој му веруваше. „Меѓутоа, змијата царица изела две, а третото ластовицата го сокрила под крилото и го однела високо на небото. Тие две бледи и суви сонца што понекогаш се гледаат на небото се оние кои змијата ги испила, а она што сега нè грее го сочувала ластовичката.“

Знаеше речиси сè за ластовицата. И дека во исламот ја викаат џенетска птица. Зеба не му кажа дека Персијците веруваат оти цвркотот на ластовицата ги разделува другарите и го уништува пријателството. Би го повредил кога би му кажал дека таму ја сметаат за злокобна птица.

Продолжи да ги убива птиците и таа пролет додека го чекаше враќањето на првите ластовици. Пукаше само еднаш и никогаш не промашуваше.

Таа пролет ја очекуваше со многу страв.

„Ако првата ластовица се појави сама, од мојата женидба нема ништо“, го уверуваше Зеба. „Ако дојдат во пар, ќе ми бидеш кум. И ќе ги свириш нашите омилените песни на твојата шупелка, да знаеш.“

Додека го велеше ова, лузната на левата страна на лицето како малку да се издолжи.

Таа пролет, првпат откако се познаваат, една ластовичка, погодена, му падна пред нозете.

А потоа, во раната есен таа година, и Зеба се најде на неговиот нишан.

Од блискиот густеж доаѓаше слабо шуштење придушено од горчливиот мирис на дивите ружи. На Зеба му се причини дека гледа темносини пердуви од крило на ластовица. Земјата веќе се вовлекуваше во модрикавата копринена ноќ како во некаков источен парк.

Со врзани раце мноштвото се разбранува и неговата воздишка се крена до самите врвови на блиските елки. Со

наведнати глави се нишаа во ритамот на слабите колена што се приближуваа до работ на камениот амбис. Отворот под окрвавените нозе изгледаше како вретено, а неговото дно, како бодливака стрелка, ја погодуваше секоја зеница во мноштвото.

„Момци, имам верба во вас. Не трошете муниција. Завршете работа со еден куршум“, с’скаше гласот на командантот.

Тројцата дојдоа до работ. Небесната грмотевица ги придуши трите истреи. Грмеше од ведро небо.

Тројца нови веќе стоеја над бездната.
Се чекаше заповед.

„Пукај“, заповеда командантот.

Едно тело остана на работ од бездната. Некој пријде и силно го турна со војничката цокула. Потоа неколкупати цокулата ја повлече низ тревата.

„Сакавте земја, еве ви ја!“ – опцу и застана во стрелачкиот вод.

Цевките од пушките веќе ги порамнуваат следните тројца на работ од амбисот. Овие им помагаат во тоа и се трудат сè да испадне како што бараат цевките од пушките.

Кај осудениците на смрт најстрашна е нивната солидарност со казната.

Шестемина тргнаа во исто време. Грубо и со пцовки ги раздвоија во две групи.

„Не брзајте. Вие сте фин народ и држете се до редот. Долу секако ќе бидете заедно“, промрморе командантот и кратко се закикоти.

Мирно и без паника, тие ги подредуваа стапалата. Ноздрите им се шират, а градите се дават во блуткавиот мирис на барут и запалена ледина.

**

Зеба е последен и сам. Гледа во своите дланки чиишто прсти за некој миг ќе се згрчат долу – на дното.

„Отстапете!“ – згрме некој. „Тој е мој!“

Зеба го препозна гласот и нешто луто го касна под левата града.

А тој, птичарот, се наведна и ја врза врвката на војничката чизма. Го правеше тоа мирно како пред себе да има цела вечност. Кога заврши, се исправи и се загледа некаде низ лисјето кое трепереше во синкавиот самрак.

Четири силни раце, како клешти, го зграбија Зеба и го поставија на работ од бездната.

Не се противи.

Пак се заедно.

Птичар и Зеба.

Само што овој пат не се еден до друг, туку еден зад друг.

Стрелачкиот вод стои нем и без движење. Цевките се оставени покрај нозете.

**

Зеба го чувствува неговиот здив. Длабоко и во правилни интервали испушта воздух низ носот како некогаш, како и секогаш кога со првиот куршум непогрешливо ја погодуваше целта.

На двајцата низ грбот им потекоа поточиња пот.

Мора да е некаков сон, вриеше во него. Па ова не може да биде стварност.

Слушна како куршумот влегува во цевката.

Помеѓу небото и земјата почна да се згуснува модрата коприна.

Кога ќе биде веќе? – се забодуваше во свеста на Зеба со таква сила што посака да викне: Ајде, Птичар, што чекаш? Време е!

Кај осудените на смрт најнеразбирлива е нивната храброст.

**

Цевката зад грбот на Зеба исплука оган.
Зеба само малку се заниша, но не почувствува болка.
Зарем може да се умре без болка, се пресече.
А потоа му текна. Не смее да го чека вториот куршум.
И се вивна во воздухот.

Сите тие, виолетови од самракот и неми од чудо, видоа
како една ластовичка лета кон небото на црвена молња која
одеднаш го осветли целиот простор.

3.

Кога изутрина го најде некој кој на внуката за роденден
сакаше да ѝ купи ластовичка, веќе беше студен. Лицето
само малку му се издолжи и омекна, а полуотворените
очи вкочането гледаа кон полицата преполна со изрезбани
птици меѓу кои се истакнуваше дрвената фигура на некој
младич со длабока лузна на левиот образ.

Превод: Иван Шопов

Niko to ne radi
kao oni

Askush s'e bën si ata

Никој не го прави тоа како тие

Niko to ne radi kao oni

Bojana Babić

Gotova je tombola. Ne znam ko je pobedio, ali mi je drago što više ne čujem glas sa mikrofona i što se penzioneri razilaze. Nema muzike. Nema ni grejanja. Već sam navikla na to da će mi uvek biti hladno u Edinburgu. Ovde ljudi imaju deblju kožu nego mi. Mi grejemo kuće i kafiće dok nam ne postane mučno da u njima dišemo. Nosim Paulov dugačak džemper koji je kupio da bi sakrio salo na stomaku. Ne znam čime ga sada pokriva, u Kairu je preko četrdeset. Kaže mi da je na festivalu upoznao mladog reditelja iz Kosova. Počeli su da pričaju prilikom grupnog obilaska piramida. Zove se Džim. Ili Žim. Ili Ćim. „Ne znam tačno“, kaže mi Paulo.

Setila sam se Afrodite i našeg prvog susreta u kampu za izbeglice u Cirihi, gde sam volontirala. Imala je sedam godina, dugu kosu i ozbiljno lice. Brinula je o mlađem bratu Brunu i zbog toga se nije igrala sa drugom decom. Nagovarala sam je da im se pridruži na fudbalskom terenu, ali je ona odbijala. Na kraju je ipak poslušala Dianu, nastavnicu nemačkog koja joj se obratila umilnim glasom. Bruno i ja smo ostali na klupi i gledali Afroditu kako šutira na gol sve dok se on nije upišio. Odvela sam ga u sobu u kojoj su živeli zajedno sa majkom. Nije bila tu. Pričala sam mu na srpskom dok sam tražila čistu odeću. Držao je prst u ustima i gledao me začuđeno, ali se nije bunio. Nisam mogla da pronađem dve male čarape iste boje, niti da mu uklopim pantalone i majicu. Izgledao je kao voćna salata na fudbalskom terenu dok je trčao da zagri Afroditu. „Ko te je tako obukao?“,

pitala je i on je pokazao ka meni. To je bio jedini put da sam je videla da se smeje.

„Zvuči glupo, ali Džim i ja smo se veoma brzo zbližili“, kaže mi Paulo preko telefona. „Mrzimo iste filmove i knjige.“ Šalje mi fotografiju na kojoj stoje nasmejani na trgu Tahrir. Džim nosi retku bradu i majicu kroz koju mu se ocrtavaju trbušni mišići. „Moram da idem“, kaže mi Paulo. „Večeras će proglasiti pobjednika. Drži mi pesnice.“ Već šest meseci delimo stan sa četrdesetosmogodišnjim đubretarom Džordžom koji mnogo priča, ali mi razumemo samo kada kaže „aj, aj, aj“, pa i mi to kažemo. Ima dve bivše žene i dve ćerke koje ne pominje, iako svakog jutra pije kafu iz šolje sa natpisom *To the best dad ever*.

Često dolazim u ovaj pab da bih pisala. Sedim za istim stolom, jer je tu jedina utičnica. Stariji čovek sa rukavicama bez prstiju ljubazno me pita sme li da sedne sa mnom. Gledam ga preko ekrana laptopa dok mi objašnjava da dolazi ovde svakog jutra na jedan pejl ejl. Kaže da je automehaničar u penziji. „Odakle ste vi?“, pita. Uozbilji se kada čuje moj odgovor. Počeše sedu glavu i uzme gutljaj. Onda kaže: „Strašne ste stvari uradili u Bosni.“ „Jesmo“, kažem. „Sarajevo. Srebrenica“, kaže. „Da“, priznajem. „Kravice“, kaže. „Otkud vi sve to znate?“, pitam. „Gledao sam vesti“, kaže. „Čitao novine.“ Zurim u ugašeni ekran ispred sebe. On skine belu penu sa brkova. „Da li volite životinje?“, pita me. „Volim“, kažem. „Ovo je moj pas Čarli. Ima trinaest godina.“ Dodaje mi fotografiju crnog koker španijela na kožnoj fotelji. Liče. „Neka živi još toliko“, kažem i on se nasmeje. „Ja sam Danijel“, kaže. „A vi? Ko ste vi?“

„Pobedili smo“, viče Paulo preko telefona. „Morao sam da izađem na binu da primim nagradu. Je l' misliš da izgledam debelo?“, pita i pošalje mi fotografiju sa ceremonije. Dugme na stomaku mu je jedva zakopčano. „Nisi. Odlično ti stoji ta košulja.“, kažem i on mi se zahvaljuje. „Idem da se napijem sa Džimom, obećao sam mu“, kaže Paulo. „Postao mi je kao brat.“

Teuta Pireva rođena je u Gnjilanu 1964. godine, gde je radila kao novinarka i montažerka na lokalnoj televiziji. Izbegla je u Škotsku 1999. godine. Danas radi u centru za beglice

u Glazgovu, gde živi sa svojim mužem, ćerkom i sinom. U komentarima piše: *Senka iza sunca* je knjiga koja će otvoriti umove i promeniti srca. Naručujem jedan primerak preko Amazona.

Paulo stiže rano ujutru, sa ljubičastim podočnjacima i bolom u leđima. Festival mu nije platio smeštaj prilikom povratka, pa je celu noć proveo na aerodromu u Istanbulu. Budi se uveče i idemo na piće u pab. Paulo kaže da ga boli grlo. Priča mi o svemu što je saznao od Džima. „Spalili su mu kuću“, kaže mi. „Izgubio je oca.“ Nije siguran da li je i to bilo zbog rata. „Džim nije hteo da ulazi u detalje.“ Donosim nam novu turu piva. Paulo kaže da se seća trenutka kada me je prvi put pitao da mu objasnim. Tada smo još uvek studirali zajedno. Rekla sam da je to sve mnogo komplikovano. „Šta je komplikovano? Reci mi.“, zahteva Paulo. Idemo u krevet i ja se privijam uz njega. Dišem u njegovu gustu, crnu kosu. Paulo mi objašnjava da je preumoran. „Sutra ćemo.“, kaže pre nego što zaspi. To mi često govori u poslednje vreme.

Ujutru, Paulo kašlje i udara se u grudí. Oči su mu crvene, a čelo vruće. Viče kako ne razume šta mu se dogodilo. Idem sa njim u bolnicu, kod poslednje stanice autobusa broj četrdeset. Doktorka mu kaže da sedne na krevet i da skine džemper. U tom položaju, stomak mu se preliiva preko pantalona. Čini mi se da je mlađa od mene. Osluškuje mu pluća i pita ga da li puši. „Ponekad“, kaže Paulo neuverljivo. Dok ulazimo u stan, Paulo mi objašnjava da ga je Džim zvao u Prištinu. Kaže da će tamo uskoro biti festival. „Ako hoćeš, možeš sa mnom. Džimu bi bilo drago da te upozna. Ti nisi nikada bila tamo?“, pita me. „Nisam“, kažem mu i ugasim svetlo u sobi.

Po podne, poštar ubacuje paket kroz otvor na vratima. Pada uz tup udarac. Korice su crne, nevešto dizajnirane. Pravim kafu u Džordžovoj šolji *To the best dad ever* i sedim u kuhinji, da ne probudim Paula. Teuta piše o tome kako je kao mala slušala bakine priče. „Zapamti ovo,“ rekla joj je. „Oni uništavaju sve što nije njihovo. Spaljuju džamije, knjige, slike. Satiru ljude i brišu istoriju. Niko to ne radi kao oni.“ Uskoro, dolaze Džordž i

njegova nova devojka Lusi. Kratko mi mahnu i odlaze u dnevnu. Puštaju Elvisove hitove na lošem gramofonu, smeju se i plešu. Provirujem u našu sobu. Paulo još uvek spava. Stavljam *Senku iza sunca* u torbu i izlazim.

Pijem slabo pivo, ali me hvata. Nema mnogo gostiju. Vidim jednog mršavog dečka kako ulazi i sedne za sto naspram mog. Ima svetlu kosu i svetle oči. Nije naš. Ovde niko nije naš. Teuta piše o tome kako joj je ubijen brat. Onda i otac. O tome kako je završila u privremenom kampu u Makedoniji, odakle su ih prevezli u Škotsku. Piloti i članovi posade nosili su zaštitne rukavice i maske tokom leta, kako ih izbeglice ne bi inficirale. Čim završim, poslaću Teuti mejl i objasniću joj ko sam. Reći ću joj da sam pročitala njenu knjigu i da mislim da ljudi treba da znaju. Da ću je prevesti. Ne, da ću napisati scenario i da ću jednog dana da snimim film. Ili da ću ponuditi Džimu da o tome snimi film. *Senka iza sunca. Iza Sunca*. Sigurna sam da bi bio zainteresovan.

On mi prilazi i pita šta čitam. „Nešto zanimljivo?“ „Jeste“, kažem. „Ali je bolno.“ „Zašto?“ pita on. „Ovo je knjiga o Kosovu“, kažem mu. Vidim da ne razume. „Tamo je bio rat.“ On sedne naspram mene i sklopi ruke na stolu. „Žao mi je.“, kaže. „Ako hoćeš sa nekim da razgovaraš...“ Prekida nas konobar koji upozorava da za petnaest minuta zatvaraju. On naručuje još jedno pivo. „Ja neću više ništa.“, kažem i stavim ruku na njegovo špicasto koleno. Konobar donosi pivo koje on ispija iz cuga, kao čašicu rakije. Pridržava mi jaknu od lažne kože i izlazimo iz paba. „Ja sam biciklom. Voziću te“, kaže. „Teška sam“, kažem mu i on me udobno smesti u prednju korpu. Stavlja bradu na moje rame i krene. Plašim se, ali on objašnjava da živi blizu. Nikoga nema na ulicama. Stižemo do visoke zgrade, on ostavlja bicikl ispred ulaza. Ne vezuje ga. „Cimer mi spava“, kaže i povede me do male sobe sa velikim prozorima koji gledaju na zgradu preko puta. Nema zavesa. Skidam ga pažljivo, kao da otvaram novogodišnji paketić iz Petrohemije. Ljubi mi vrat, dok mu ja grebem pegava leđa.

„Moj cimer je iz Kenije. Došao je ovamo na doktorat. Mnogo radi i rano leže. A ti? Živiš sama?“ pita me dok delimo cigaretu

ispred otvorenog prozora. „Ne, živim sa jednim Škodom“, kažem. „On je dubretar. Waste collector. I sa dečkom iz Brazila.“ „Kul“, kaže on. Pridržava mi vrata, dok navlačim tesne čizme preko članaka. Ovde se ljudi ne grle, pa mu kratko mahnem i krenem niz stepenice. Pokušavam da se setim kako se zove, da bih ga sačuvala. Možda ga nikad nisam ni pitala. Iznad njegovog broja telefona upisujem *Džim*.

Srećom, živi veoma blizu našeg stana. Nadam se da ću moći da se ušunjam, a da nikoga ne probudim. Stiskam svoju ofucanu torbu i shvatim da je prazna. Nema knjige Teute Pireve. Nema senke iza sunca. Izgubila sam je. Stižem do zgrade i tražim ključ. Kažiprst mi prolazi kroz dno torbe. Pritiskam dugme na interfonu. Sanjiv muški glas me pita: „Ko je? Who is it? Quem é?“ Ćutim. Vrata se svejedno otvaraju.

Askush s'e bën si ata

Bojana Babiq

Mbaroi tombola. Nuk e di kush fitoi, por më vjen mirë që më nuk po e dëgjoj zërin nga mikrofonit dhe që pensionistët po largohen. Nuk ka muzikë. Nuk ka as ngrohje. Tashmë jam mësuar që gjithmonë ta kem ftohtë në Edinburg. Këtu njerëzit e kanë lëkurën më të trashë se ne. Ne i ngrohim shtëpitë dhe restorantet derisa të na zihet fryma. E kam trikon e gjatë të Paulos, të cilin ai e bleu për ta fshehur dhjamin në bark. Nuk di me çfarë është duke e mbuluar tani, në Kairo është mbi dyzet gradë. Më tregon se në festival u takua me një regjisor të ri nga Kosova. Filluan të bisedojnë me rastin e vizitës në grup të piramidave. Quhet Xhim. Apo Zhim. Apo Cim. „Nuk e di saktësisht“, më thotë Paulo.

M'u kujtua Afërdita dhe takimi ynë i parë në kampin e refugjatëve në Cyrih, ku isha vullnetare. Ishte shtatë vjeçe, kishte flokë të gjatë dhe fytyrë serioze. Kujdesej për vëllanë e vogël Brunon, dhe për shkak të kësaj nuk luante me fëmijët e tjerë. E shtyja të luante me ta në terrenin e futbollit, por ajo refuzonte. Në fund megjithatë e dëgjoi Dianën, mësuesen e gjermanishtes e cila iu drejtua me zë të ëmbël. Bruno dhe unë mbetëm në bankë duke e shikuar Afërditën se si gjuante drejt golit derisa ai e bëri shurrën. E çova në dhomë ku jetonin bashkë me nënën. Nuk ishte aty. I flisja në serbisht derisa po kërkoja rroba të pastra. Mbante gishtin në gojë dhe më shikonte i habitur, por nuk ankohej. Nuk i gjeja dot dy çorapë të vogla me

ngjyrë të njëjtë, as nuk arrita t'ia përshtatja pantallonat dhe bluzën. Dukej si sallatë frutash në terrenin e futbollit derisa vraponte ta përqafonte Afërditën. „Kush të veshi kështu?“, pyeti ndërsa ai tregoi me gisht drejt meje. Ishte kjo hera e parë që po e shihja të qeshte.

„Tingëllon palidhje, por Xhimi dhe unë jemi bërë miq shumë shpejt“, më thotë Paulo në telefon. „I urrejmë të njëjtët filma dhe libra“. Më dërgoi një foto ku duken të buzëqeshur në sheshin Tahrir. Xhimi ka mjekër të rrallë dhe një bluzë mbi të cilën duken muskujt e barkut. „Më duhet të shkoj“ më thotë Paulo. „Sonte do ta shpallin fituesin. Lutu për mua. „Tash e gjashtë muaj e ndajmë banesën me pastruesin dyzet e gjashtë vjeçar Xhorxhin, i cili flet shumë, por ne e kuptojmë vetëm kur thotë „ai, ai, ai“, dhe ashtu edhe ia kthejmë. Është divorcuar dy herë dhe ka dy vajza të cilat nuk i përmend, megjithëse çdo mëngjes kafënë e pi në një filxhan në të cilin shkruan *To the best dad ever*.

Shpesh vij në këtë pab për të shkruar. E marr të njëjtën tavolinë, sepse e vetmja prizë është aty pranë. Një njeri në moshë me doreza pa gishta me mirësjellje më pyet a bën të ulet aty. E shikoj përtej ekranit të laptopit, ndërsa ai më tregon se vjen këtu çdo mëngjes për një peil eil. Thotë se është automekanik në pension. „E ju nga jeni?“, pyet. Bëhet serioz kur e dëgjon përgjigjen time. E kruan kokën e thinjur dhe e pi një gllënjë. Pastaj thotë „Gjëra të tmerrshme keni bërë në Bosnjë“. „Kemi bërë“, them, në „Sarajevë, Srebrenicë“, thotë. „Po“, e pranoj. „Kravicë“, thotë: „E ju nga i dini këto? pyes. „Nga lajmet“, përgjigjet. „Nga gazetat“. E shikoj ekranin e fikur para vetes. Ai e fshin shkumën e bardhë nga mustaqet. „Ju pëlqejnë kafshët?“, më pyet. „Më pëlqejnë“, them. „Ky është qeni im Çarli. I ka trembëdhjetë vjet“. Ma tregon fotografinë e një koker shpanjelli të zi në një kolltuk lëkure. Përngjajnë. „I bëftë edhe aq“, them e ai qesh. „Unë jam Danieli“, thotë. „E ju? Kush jeni ju?“

„Fituam“, bërtet Paulo në telefon. „Më është dashur të dal në skenë për ta marrë çmimin. A ta merr mendja se dukem i

trashë?“, pyet dhe ma dërgon fotografinë nga ceremonia. Pullën në bark mezi e ka mbërthyer. „Jo. Shumë bukur të rri këmisha“, i them e ai më falënderon. „Po shkoj të dehem me Xhimin, i kam premtuar“, thotë Paulo. „Më është bërë si vëlla“.

Teuta Pireva u lind në Gjiilan në vitin 1964 ku punoi si gazetare dhe montazhere në televizionin lokal. Iku në Skoci në vitin 1999. Sot punon në Qendrën për refugjatë në Glasgou, ku jeton me të shoqin, vajzën dhe djalin. Në komente shkruan: *Hija prapa diellit* është libri i cili do t'i hapë mendjet dhe do t'i ndryshojë zemrat. E porosis një në Amazon.

Paulo mbërrin herët në mëngjes, me qeska të syve ngjyrë vjollce dhe me dhimbje shpine. Festivali nuk ia kishte paguar fjetjen në kthim dhe tërë natën e kaloi në aeroportin e Stambollit. Zgjohet në mbrëmje dhe shkojmë ta pijmë nga një në pab. Paulo thotë se i dhemb fyti. Më tregon gjithçka që i ka treguar Xhimi. „Ia kanë djegur shtëpinë“, më thotë. „Ka mbetur pa babë.“ Nuk ishte e sigurtë nëse edhe kjo ishte pasojë e luftës. „Xhimi s' donte të tregonte hollësi.“ Kthehem me birra të tjera. Paulo thotë se i kujtohet kur më kishte kërkuar për herë të parë t'i shpjegoja. Atëherë ende ishim bashkë në studime. I thashë se gjithçka është shumë e komplikuar. „Çka është e komplikuar? Tregomë“, kërkon Paulo. Shkojmë në shtrat dhe unë i ngjitem. U marr erë flokëve të tij të shpeshtë të zinj. Paulo më thotë se është shumë i lodhur. „Nesër“, thotë para se ta marrë gjumi. Kështu më thotë shpesh kohëve të fundit.

Në mëngjes, Paulo kollitet dhe godet gjoksin. Sytë i ka të kuq, ballin të nxehtë. Bërtet se nuk po e kupton si i ka ndodhur. Shkoj me të në spital, te stacioni i fundit i autobusit numër dyzet. Doktoresha i thotë të ulet në shtrat dhe ta heqë trikon. Në atë pozitë, barku i kalon te pantollonat. Më duket se është më e re se unë. Ia dëgjon mushkëritë dhe e pyet nëse pi duhan. „Nganjëherë“, thotë Paulo pabindshëm. Derisa hyjmë në banesë, Paulo më tregon se Xhimi e kishte ftuar në Prishtinë. Thotë se atje së shpejti do të ketë festival. „Po deshe, shkojmë bashkë. Xhimit do t'i vinte mirë të të njohë. Ti kurrë s'ke qenë atje?“, më pyet. „Jo“, ia kthej dhe e ndali dritën në dhomë.

Pasдите, postieri fut paketën nëpër vrimën e derës. Paketa bie me një tingull të shurdhër. Kopertina është e zezë, e dizajnuar dobët. Bëj kafënë në filxhanin e Xhorxhit *To the best dad ever* dhe rri në kuzhinë të mos e zgjoj Paulon. Teuta shkruan se si kur ishte e vogël i dëgjonte rrëfimet e gjyshes. „Mbaje mend“, i kishte thënë ajo. „Ata shkatërrojnë krejt çka nuk është e tyre. Djegin xhamia, libra, fotografi. Vrasin njerëz dhe e fshijnë historinë. Askush s’e bën si ata“. Shumë shpejt vjen Xhorxhi dhe e dashura e tij Lusi. Më përshëndesin shkurt me dorë dhe shkojnë në dhomën e ndejës. Dëgjojnë hitet e Elvisit në një gramafon të keq, qeshin dhe vallëzojnë. Shikoj vjedhurazi në dhomën tonë. Paulo ende është në gjumë. E fus *Hijen prapa diellit* në çantë dhe dal.

Birrë nuk pi shumë, por më zë. Nuk ka shumë myshteri. E shoh një djalë thatanik duke hyrë dhe ulet në tavolinë përballë meje. Është bjond dhe me sy të kaltër. Nuk është i yni. Këtu askush nuk është i yni. Teuta shkruan se si i ishte vrarë vëllai. Pastaj edhe babai. Për atë se si përfundoi në kampin e përkohshëm në Maqedoni, nga ku e kishin transferuar në Skoci. Pilotët dhe anëtarët e ekuipazhit mbanin doreza dhe maska gjatë fluturimit, të mos infektoheshin nga refugjatët. Kur ta përfundoj, do t’i shkruaj Teutës dhe do t’i tregoj kush jam. Do t’i them se e kam lexuar librin e saj dhe se mendoj se njerëzit duhet të dijnë. Se do ta përkthej. Jo, do të shkruaj skenar dhe një ditë do ta bëj film. Apo do t’i ofroj Xhimit të bëjë film. *Hija prapa diellit*. *Prapa Diellit*. Jam e bindur se do të ishte i interesuar.

Ai më afrohet dhe më pyet ç’po lexoj. „Diçka interesante?“ „Po“, ia kthej. „Por e dhimbshme“. „Pse?“ pyet ai. „Ky është libër për Kosovën“, i tregoj. E shoh se nuk kupton. „Atje ka pasur luftë.“ Ai ulet përballë meje dhe i vë duart mbi tavolinë. „Më vjen keq.“, thotë. „Por nëse dëshiron të bisedosh me dikë...“ Na ndërpret kamerieri i cili na bën me dije se për pesëmbëdhjetë minuta mbyllet lokali. Ai porositi edhe një birrë. „Unë nuk dua më asgjë.“, them dhe e vë dorën në gjurin e tij të mprehtë. Kamerieri sjell birrën të cilën ai e pi përnjëherë, si një gotë raki. Ma mban xhakëtën nga lëkura e rrejtshme dhe

dalim nga pabi. „Unë jam me bicikletë. Të çoj“, thotë. „Jam e rëndë“, i them e ai më vendos mirë në shportën e përparme. E vë mjekrën mbi supin tim dhe niset. Kam frikë, por ai më tregon se jeton afër. Asnjë njeri në rrugë. Vijmë te një ndërtesë e lartë, ai e lë bicikletën para hyrjes. Nuk e lidh. „Shoku i dhomës është në gjumë“, më thotë dhe më çon në një dhomë të madhe me dritare të mëdha të cilat shikojnë nga ndërtesa matanë. Nuk ka perde. E zhvesh ngadalë, si kur e hap paketën e vitit të ri nga Petrokimija. Ma puth qafën, derisa unë ia gërvisht shpinën pika-pika.

„Shoku i im i dhomës është nga Kenia. Ka ardhë për doktoraturë. Punon shumë dhe herët shkon në gjumë. E ti? Jeton vetëm?“, më pyet derisa e ndajmë cigaren para dritares së hapur. „Jo, jetoj me një skocez“, i them. „Ai është pastrues. Waste collector. Dhe me të dashurin nga Brazili“. „Kull“, thotë ai. Ma mban derën derisa i mbath çizmet e ngushta. Këtu njerëzit nuk përqafohen, andaj ia bëj shkurt me dorë dhe nisem poshtë shkallëve. Provoj t’ia kujtoj emrin, që ta ruaj. Mbase as që e kam pyetur. Mbi numrin e tij të telefonit shkruaj *Xhim*.

Fatmirësisht, jeton shumë afër banesës sonë. Shpresoj se do të mund të futem e të mos e zgjoj askënd. E fus dorën në çantë dhe e shoh se është bosh. Nuk është libri i Teuta Pirevës. Nuk është hija prapa diellit. E kam humbur. Mbërrij te ndërtesa dhe e kërkoj çelësin. Gishti tregues më shkon deri në fund të çantës. E shtyp sustën e interfonit. Një zë i përgjumur mashkulli më pyet: „Kush është? Who is it? Quem é?“ Nuk flas. Dera megjithatë hapet.

Përkthim: Qerim Ondozi

Никој не го прави тоа како тие

Бојана Бабиќ

Заврши томболата. Не знам кој победи, ама драго ми е што веќе не го слушам гласот од микрофонот и што пензионерите се разидуваат. Нема музика. Нема ни греење. Веќе навикнав дека секогаш ќе ми биде ладно во Единбург. Овде луѓето имаат подебела кожа од нас. Ние ги грееме куќите и кафулињата додека не ни стане мачно да дишеме во нив. Го носам долгиот џемпер на Пауло, кој си го купи за да го скрие салото на стомакот. Не знам со што го покрива сега, во Каиро е преку четириесет. Вели дека на фестивалот запознал млад режисер од Косово. Почнале да зборуваат при групното шетање на пирамидите. Се вика Џим. Или Жим. Или Ќим. „Не знам точно“, ми вели Пауло.

Се сетив на Афродита и на нашата прва средба во кампот за бегалци во Цирих, каде што волонтирав. Имаше седум години, долга коса и сериозно лице. Се грижеше за помалиот брат Бруно и поради тоа не си играше со другите деца. Ја наговарав да им се придружи на фудбалскиот терен, ама таа одбиваше. На крајот сепак ја послуша Дијана, наставничката по германски, која ѝ се обрати со умилен глас. Бруно и јас останавме на клупата и ја гледавме Афродита како шутира на голот сè додека тој не се измочка. Го одведов во собата во која живееја заедно со мајка си. Не беше тука. Му зборував на српски додека барав чиста облека. Го држеше прстот в уста и ме гледаше зачудено, ама не се бунеше. Не можев да пронајдам два мали чорапи со иста боја, ниту да му ги искombинирам панталоните и маицата. Изгледаше

како овошна салата на фудбалскиот терен додека трчаше да ја прегрне Афродита. „Кој те облекол така?“, праша и тој покажа кон мене. Тоа беше единствениот пат да ја видам да се смее.

„Звучи глупаво, ама Џим и јас многу брзо се зближивме“, ми вели Пауло преку телефон. „Мразиме исти филмови и книги.“ Ми праќа фотографија на која стојат насмеани на плоштадот Тахир. Џим има ретка брада и маица низ која му се познаваат stomачните мускули. „Морам да одам“, ми вели Пауло. „Вечерва ќе го прогласат победникот. Држи ми среќа.“ Веќе шест месеци делиме стан со четириесет и осумгодишниот ѓубреџија Џорџ, кој многу зборува, ама ние разбираме само кога ќе каже: „Ај, ај, ај“, па и ние го велíme тоа. Има две бивши жени и две ќерки што не ги споменува, иако секое утро пие кафе од шолја со натпис: *To the best dad ever*.

Често доаѓам во овој паб за да пишувам. Седнувам на истата маса, зашто тука е единствениот штекер. Постар човек со ракавици без прсти љубезно ме прашува дали смее да седне со мене. Го гледам преку екранот на лаптопот додека ми објаснува дека доаѓа овде секое утро на по еден пејл ејл. Вели дека е автомеханичар во пензија. „Од кај сте вие?“, прашува. Станува сериозен кога ќе го чуе мојот одговор. Се зачешува по седата глава и шмркнува голтка. Па, вели: „Страшни работи направивте во Босна.“ – „Направивме“, велеам. – „Сараево, Сребреница“, вели. – „Да“, признавам. – „Кравице“, вели. – „Од каде го знаете вие тоа?“, прашувам. – „Гледав на вести“, вели. – „Читав весници.“ Се џарам во изгаснатиот екран пред себе. Тој ја трга белата пена од мустаќите. „Дали сакате животни?“, ме прашува. „Сакам“, велеам. „Ова е моето куче Чарли. Има тринаесет години.“ Ми подава фотографија од црн кокер шпаниел на кожена фотелја. Личат. „Нека живее уште толку“, велеам и тој се насмевнува. „Јас сум Даниел“, вели. „А вие? Кој сте вие?“

„Победивме“, вика Пауло на телефон. „Морав да излезам на бина да ја примам наградата. Мислиш ли дека

изгледам дебело?“, ме прашува и ми испраќа фотографија од церемонијата. Копчето на стомакот му е едвај закопчано. „Не си. Одлично ти стои таа кошула“, велам и тој ми се заблагодарува. „Одам да се напијам со Џим, му ветив“, вели Пауло. „Ми стана како брат.“

Теута Пирева е родена во Гњилане 1964 година, каде што работела како новинарка и монтажерка на локалната телевизија. Побегнала во Шкотска во 1999 година. Денес работи во Центарот за бегалци во Глазгов, каде што живее со својот маж, со ќерката и со синот. Во коментарите пишува: *Сенка зад сонцето* е книга што ќе ги отвори умовите и ќе ги промени срцата. Нарачувам еден примерок преку Амазон.

Пауло стигнува рано наутро, со виолетови подочници и болка во грбот. Фестивалот не му платил сместување при враќањето, па цела ноќ ја минал на аеродромот во Истанбул. Се буди навечер и одиме во паб на пијачка. Пауло вели дека го боли грлото. Ми раскажува за сè што дознал од Џим. „Му ја запалиле куќата“, ми вели. „Го изгубил татко си.“ Не е сигурен дали и тоа било поради војната. „Џим не сакаше да влегува во детали.“ Ни носам нова тура пива. Пауло вели дека се сеќава на мигот кога првпат ме прашал да му објаснам. Тогаш сè уште студиравме заедно. Му реков дека е сето тоа многу компликувано. „Што е компликувано? Кажи ми“, бара Пауло. Си легнуваме и јас се припивам до него. Дишам во неговата густа црна коса. Пауло ми објаснува дека е преморен. „Утре“, вели пред да засpie. Тоа често ми го кажува во последно време.

Утрината Пауло кашла и се удира во градите. Очите му се црвени, а челото врело. Вика како да не разбира што му се случило. Одам со него в болница, на последната станица на автобусот број четириесет. Докторката му вели да седне на креветот и да го слече џемперот. Во таа положба стомакот му се прелева преку панталоните. Ми се чини дека е помлада од мене. Му ги слуша белите дробови и го прашува дали пуши. „Понекогаш“, вели Пауло неуверливо. Додека влегуваме во станот, Пауло ми објаснува дека

Џим го поканил во Приштина. Вели дека таму наскоро ќе има фестивал. „Ако сакаш, можеш со мене. На Џим ќе му биде драго да те запознае. Ти никогаш не си била таму?“, ме прашува. „Не сум била“, велем и го гасам светлото во собата.

Попладнето поштарот уфрлува пакет низ отворот на вратата. Паѓа со тап удар. Кориците се црни, невешто дизајнирани. Правам кафе во шолјата на Џорџ *To the best dad ever* и седам во кујната да не го разбудам Пауло. Теута пишува за тоа како, кога била мала, ги слушала приказните на баба си. „Запомни го ова“, ѝ рекла. „Тие уништуваат сè што не е нивно. Палат џамии, книги, слики. Сотираат луѓе и ја бришат историјата. Никој не го прави тоа како тие.“ Наскоро, доаѓаат Џорџ и неговата нова девојка Луси. Кратко ми мавнуваат и си заминуваат во дневната. Пуштаат хитови од Елвис на лошиот грамофон, се смеат и танцуваат. Сиркам во нашата соба. Пауло сè уште спие. Ја ставам *Сенка зад сонцето* во торбата и излегувам.

Пијам слабо пиво, ама ме фаќа. Нема многу гости. Гледам еден слаб дечко како влегува и седнува на масата спроти мојата. Има светла коса и светли очи. Не е наш. Овде никој не е наш. Теута пишува за тоа како е убиен брат ѝ. Потоа и татко ѝ. За тоа како завршила во привремен камп во Македонија, од каде што ги пренеле во Шкотска. Пилотите и членовите на посадата носеле заштитни ракавици и маски во текот на летот за бегалците да не ги инфицираат. Штом завршам, ќе ѝ пратам имејл на Теута да ѝ објаснам која сум. Ќе ѝ кажам дека сум ја прочитала нејзината книга и дека луѓето треба да знаат. Дека ќе ја преведам. Не, дека ќе напишам сценарио и дека еден ден ќе снимам филм. Или дека ќе му понудам на Џим да сними филм за тоа. *Сенка зад сонцето. Зад Сонцето.* Сигурна сум дека би бил заинтересиран.

Тој ми приоѓа и ме прашува што читам. „Нешто интересно?“ – „Да“, велем. „Ама болно.“ – „Зошто?“, прашува тој. – „Ова е книга за Косово“, му велем. Гледам дека не разбира. „Таму имаше војна.“ Тој седнува спроти мене

и ги склопува дланките на масата. „Жал ми е“, вели. „Ако сакаш со неког да разговараш...“ Нè прекинува келнерот, кој предупредува дека за петнаесет минути затвораат. Тој нарачува уште едно пиво. „Јас нејќам веќе ништо“, велеам и ја ставам раката на неговото шпицесто колено. Келнерот носи пиво, кое тој го испива на екс, како чашка ракија. Ми ја придржува јакната од лажна кожа и излегуваме од пабот. „Јас сум со велосипед. Ќе те возам“, вели. – „Тешка сум“, му велеам и тој удобно ме сместува во предната корпа. Ја става брадата на моето рамо и тргнува. Се плашам, ама тој објаснува дека живее близу. Никого нема на улиците. Стигнуваме до една висока зграда, тој го става велосипедот пред влезот. Не го врзува. „Цимерот спие“, вели и ме поведува до мала соба со големи прозорци што гледаат на зградата отспротива. Нема завеси. Го слекувам внимателно, како да отворам новогодишно пакетче од Петрохемија. Ми го бакнува вратот, додека му го греам пегавиот грб.

„Мојот цимер е од Кенија. Дојден е ваму за докторат. Многу работи и рано си легнува. А ти? Живееш сама?“, ме прашува додека делиме цигара пред отворениот прозорец. – „Не, живеам со еден Шкот“, велеам. „Тој е ѓубреџија. Waste collector. И со еден дечко од Бразил.“ – „Кул“, вели тој. Ми ја придржува вратата, додека ги навлекувам тесните чизми преку глуждовите. Овде луѓето не се гушкаат, па кратко му мавнувам и тргнувам по скалите. Се обидувам да се сетам како се вика за да го зачувам. Можеби никогаш не го ни прашав. Над неговиот телефонски број запишувам Џим.

За среќа, живее многу близу до нашиот стан. Се надевам дека ќе можам да се поткраднам, а никого да не разбудам. Ја стискам излитената торба и сфаќам дека е празна. Ја нема книгата на Теута Пирева. Ја нема сенката зад сонцето. Сум ја изгубила. Стигам до зградата и го барам клучот. Показалецот ми минува низ дното на торбата. Го притискам копчето на интерфонот. Сонлив машки глас ме прашува: „Кoj е? Who is it? Quem é?“ Молчам. Сеедно, вратата се отвора.

Превод: Ѓоко Здравески

Gjashtë

Шест

Šest

Gjashtë

Imer Topanica

Britma. Krisma automatikësh. Lutje që shponin qiellin.

E shkreta grue. Gabimi i jetës iu duk që la burrin me iu bashkue luftës e që vetë erdhi me u strehë me të dy fëmijët në gjini. Ku i kish pasë mendtë? Kah me ia mbajtë tash që të tanë po iknin nga sytë kambët? Kahmos që t'ia mësyje, brofte nga një tjetër gjuhë flake, nga një tjetër shtëllungë tymi. Shpitë po shafiteshin nën zjarrme, po baheshin shkumb e hi.

U struk në konakun e familjes së Merjemes, në kasollen e ulët, mbulue prej rrasash guri mbi llamarina. Carrokëve iu përmbloodh e u tha:

- Meni! Asnji za mos me ndie!

Bashkë me të zojën e shpisë që e strehoi, nëpërmjet një dritareje të ngushtë shprese që mbrohej prej një kopshti fidanesh, i shikuen pa bëzajtë, ndërsa ata e zbraznin katundin prej gjindjes dhe shpive ua vinin flakën.

Erë e randë tymi ishte hapërda ajrisë. E qiellit nuk i shihej ma as edhe një trohë fytyre. Ata, të bamë tapë e të droguem, po këndonin, tanë tue u çjerrë, kangë çetnike.

- Mooos, o i lumi Zot! Tash kanë me na gjetë! – Merjemja tmerrohej.

Por ata tashma kishin nisë me e festue spastrimin edhe të një katundi. Dy grave të ngujueme në kasolle u ngrihej gjaku dhe brofnin në kambë, sa njena sa tjetra, tue i picërrue sytë nëpërmjet dritares së vockël. Shihnin drejt shtallës së plangut, ku ata tanë mbramjen therën berra për zdërhalljen e tyne.

Dikur, kur mesnata u avit e vendosën ata me u tërheqë nëpër strofullat e tyne, shkretina e katundit ish lëshue në dorë të një nate të përgjakun. Mbas gjithë asaj gjame s'kishin mbetë, veçse votrat prej zjarrmi, që sogjetonin pothuaj të vetmueme në vendin e shkretuem.

Të dyja i panë me sytë e vet kur veç lopën e lanë të ngujueme mbrenda shtallës, e viçin e shkretë ia lidhën jashtë. Derën e shtallës e mbyllën e ikën tue këndue për një botë pa shqiptarë për komshij. Mish me pre nuk u duhej ma, por s'asht se kot i ndanë viç e lopë. I lanë me e pëllitë gjamën për katundin e paqenë.

Orë ma vonë, kur do-do zjarrme ishin shuejtë, pëllitjet e trishta ende po e çanin ajrin e randuem. Ajo, tek ndiente dy të shkretat kafshë ta pëllitnin dhimbën, mandej tutën njana, tmerrimin tjetri, bante me u çue e me shkue te shtalla, me hapë njetë portë e me i ba risht së bashku lopë e viç. Por Merjemja e tërhiqte për krahun tue i thanë:

- A ke luejtë mori? Mos po don me na qitë?

Ia kujtonte se për me u ba me ikanakët e mbijetuem në mal, përveçse duhej ça rrethimi, duhej gjetë një çare edhe për cullët e kapitun. I dha kurajë tue i thanë se pa ague mirëfilli, e sapo të kishin mbledhë ushqime të mjaftueshme për të tanë, bashkë me forcën dhe copat e duhuna të guximit, do të niseshin drejt malit.

Të këputuna, ma në fund, mbasi terri ua kish randue mirë qepallat, ranë me fjetë. Të vegjlit tashma po notonin andrrave, me gjasë jo aq të frikshme, prejse krismat u patën largue e rrallue, e mandej shuejtë krejt ma. Ajo u shtri në dyshekun e brejtun dhambësh kohe, që mezi ia mbante dy fëmijët e vet. S'kish me ç'të mbulohej, veç tmerrit, që e bante me u dridhë në palcë. Ç'kish me sjellë e nesërmja, një Zot e dinte veç.

Mbi tmerrin e dridhjet e kasollës ma në fund ra qetia. Ma të largëta tashma ngjanin vajtimet e dy kafshëve. Muuu. Muu. Ashtu tue i ndigjue, dikur u zhyt në gjumë. Por, i hynë n'andërr pëllitjet e iu kthyen në fjalë kuje.

Muuu,
muu
mu

mu, oj nanë,
Çka duen me muu?

Muuu,
m'u shoftë drita
mor bir mu,
që s'po muj me t'ndihmuu.
Ti t'u gjëmu,
Unë ba m'u smuuu.

Muuu,
lum nana
gjegjmu mu:
a m'u ngja muuu,
apo duen
me m'dërrmu,
copë me më ba,
me pa lesh
m'u la në muu?

Muuu,
mor bir,
Tjetër s'du,
mu le të sulen
me m'thërrmu.
Pa ty mu,
jetë që të kam,
jeta mu
qysh me m'u motnu?
Muuu!
Mu më merrni!

Mu më preni!
Muuu!

M'u lut nanë,
Lutmu për mu
Oh, lum nana
N'mujsh me m'pshtu
mu,
muu...

muuuuu...
muu...

**

Sikur ndigjoi trokun e viçit që vraponte e sillej rreth shtallës. Tevona e gjeti të strukun në një cep mbrapa saj. E vështroi se si me sytë e lëbyrët po e shihte tanë trishtim. Prandaj i buzëqeshi. Ai uli kryet e nisi ngadalë me iu avitë. Edhe kjo deshi, por kur bani me qitë hap, vërejti, për habinë e vet të madhe, se nuk po mund të shkulej vendit. Kambët i ishin ngulitë në tokë. Nuk dreshti, nga merakua se e trazonte viçin. Zgjati krahun e me dy gishta, viçit që u avit ia mikloi turinin. Çuditnisht, ai nisi me iu kthye në hundë njerëzore. Viçi po shndërrohej në...

U përmend. Kuptoi se trupi po i lahej në djersë dhe njohu fytyrën që po e prekte. Ishte e Merjemes.

- Çohu! Duhesh me shkue me i mbledhë votë e pulave, sa s'ka le dielli se mandej rrezik na sheh kush.

Kaluen bukur do t'imita kohe, para se të këndellej. Mandej pyeti:

- E ti... ti ku po shkon?
- Unë po shkoj p'e mjeli lopën.
- Lopën? A... a të shkoj unë? Çare nuk kam pa i ba bashkë me viç. Edhe n'andërr më kanë dalë.
- Mos po të del shumë punë? Le, po shkoj unë për vo, e ju çojmë veç vo në mal.
- Po tamlin edhe fëmija po ma lypin.

- Çohu pra, hajde sa s'u zbrit t'i kryejmë qeto punë.

U ngritën dhe u veshën. Mori kovën e tamblit. Zoja e shpisë ia dha një palë rroba nga të vetat dhe tashma edhe ajo ngjante grue ashkalie. Iu duk se kësisoj u trimnue ma fort me dalë.

**

I dha trupit me e kapërcye gardhin. Shi atëherë plepi përbri shtallës volli një kor krrokamash e plot përplasje flatrash të zeza. Shtangu. Zemra i rrahu fort. Shpendët ndjellakeqë thyen qafën nëpër gjysmerrësinën që mrizonte poshtë malit ogurzi fill mbrapa rendit të kasollave që në të mbështetnin shpinat.

Bani do hapa dhe u ndal me përgjue prap. Si drenushë, me kujdes tash vërente çdo lëvizje, çdo pipëtimë. Picërroi sytë dhe nëpër perdet e mugëtinës i dalloj shpiti që po zhbaheshin. Dritare e dyer shpish të djeguna, si gavra kafkash që priste se do t'i thoshin ndonji gjë të mnershme, shfaqeshin herë mbas here ndërmjet trajtave të mjegullës. U rrënqeth. Kujtoi andrrën. U mendue prap një çast, të kthehej a jo. Për çudi, e dëshiroi lutjen e Merjemes me e ndihmue me vendosë. Ktheu kryet dhe shikoi mos po e shihte kund, po përtej gardhit gjithçka që zhytë në atë tymnajën gri, ku ma nuk po merrej vesh a po vinte mëngjesi apo po kthehej sërish nata.

Mori zemër. Kujtoi fëmijët e vet që i la të kredhun në gjumë. Bash njetëherë u ndie qartë pëllitja e lopës prej mbrenda në shtallë. „Zot i madh...“, pëshpëriti me vete lutjen dhe urdhnoi kambët me ecë.

Dera e vjetër e shtallës, shtembnue prej stinësh të nxehta, e shpërta prej të ftohtash, u shfaq fill përpara. Zemra i rrahu fort. Çoi shulin dhe e çeli. Cijatja e derës e ftoi në barkun e territ me erë bajgash. Iu deshtën do sekonda me i mësue sytë në atë errësinë.

Diçka lëvizi. Lopa? Nuk iu duk si lopë. O Zot, dy burra të mëdhaj u turrën dhe e kapën. Klithma iu mbyt në grykë. Kovja i ra duersh. S'dinte as ç'po ngjante. U mpak së tutësh. Ata e tërhoqën zvarrë për tokë. Njani, mjekrosh, i zeshkët e qull

në djersë, që pështyu një duç cigareje, e kapi për flokësh dhe e shkundi. Pëllamba e dorës nisi me e shkopsitë tue ia shkullë këmishën përdhunshëm. Ajo, sa mori një frymë, provoi me i ba ballë. Ai e kapi për fyti dhe ia shtrëngoi. Sa s'ia mori frymën krejt, e lëshoi:

- Kurva shqiptare!

Ja përplasi kryet përtokë, e u shkri në të qeshun hysterike.

Tjetri, me një uniformë të çrregullt, i rruem, e me një palë sy si të vdekun, po ia tërhiqte fundin poshtë kambësh. Mbrapa tij, varë me krye teposhtë, trupi i therun i viçit. E pa, sepse feksi drita dhe depërtoi ndërmjet plasash të shtallës për me shkëlqye mbi një thikë kasapësh të ngulun në kofshën e kafshës. E tmerrueme prej pamjes së burrit që kish sipër, prej duhmës së rakisë, kutërbimit të djersëve të tij, bani prap me i shpëtue kthetrash, por prap, qe krejt e pamundshme. Si dem i fortë ishte. Kur në dorë ia dalloj gjashtë gishta, se pse iu duk që i kujtuen diçka. Ndjeu thonjtë e pistë t'i nguleshin në mishin e bardhë të të dyja llanëve që ia mbante fort me një dorë mos me u përpëllitë.

- Hajde kurvo, daj! – i çirrej ndërsa me tjetrën dorë zbërthente rrypin e vet.

Tjetri ishte tërheqë dhe po i fliste këtij prej sipër. Ajo nuk kuptoi ç'po thoshte. Gjuhën e shquejti ama: fliste rusisht.

Klithi sa mundi prej dhimbjes së fortë të depërtimit. Ndjeu nëpër gjoks lagështinë e djersës së huej t'i ngjitej si lëmashk moçali. Njana putër ia shtypi kryet sa ia ngjeshi për bajgat mbi kashtë. Ndërmjet gjashtë gishtave të pëllambës së bishës, e vështronte fytyrën e frikshme të dhunuesit, që po çartej në kënaqësinë e vet. Qartë ia dalloj sytë e përgjakun. Sy dreqi. Ndjeu frikën t'i degëzohej si kunorë peme nëpër lëkurë. Gjithçka iu err.

Mbasi u shfry i pari, thirri tjetrin. Po kjo, sa çoi pak kryet, mendja e saj prap tue dashtë me ikë, volli mbi gjoks gjithë ç'kish pasë në lukth. Tjetri u pështiros. I inatosun, e goditi fort në bark sa ajo nuk diti ma gja. Iu err prap.

U këndell. Pak hapa ma larg i pa në kambë të dy dreqnit. I zeshkëti kishte veshë uniformë të zezë, e tjetri, rusi, që ishte veç në pantallona, mbante dy rrathë me fishekë rreth trupit, bashkë me një kryq të madh në qafë. Thithnin cigare, ndërsa komunikonin me dikë nëpërmjet toki-vokit. E diktuen se u kthjell.

- Shpejt, po vonoheni! – ndihej nga pajisja zani i pëртејmë.

Këta sikur lypnin leje, por zani bahej ma i ashpër. Ishte me gjasë çështje urgjente. Kaq ia doli të kuptonte. U ngritën, veshën xhaketa, morën armët dhe kur po dilnin, njani u kujtue për te. Erdhi e goditi me një shkelm tjetër në bark. Ajo s'arriti me nxjerrë as za.

- Këtu prit, se menjherë po kthehem! – i foli rusisht, po ajo nuk ia mori vesh.

- Pashë atë Zot, fëmija po më presin! – shqip i luti.

- Kqurum, fëmijë ke me pasë edhe me ne. Ha-ha-ha! A nuk e sheh? – u tall në gjuhën e vet i zeshkëti që ia kuptoi përgjërimin.

Bash atëherë toki-voki u çor sërishmi, sa mos me u lanë kohë me e mendue edhe ndonji dreqni të re. Dolën. Ajo u çue, mblodhi rreckat dhe u vesh qysh mundi. Preu shpejt e mori dopak copa mishi të viçit të ngratë, mblodhi copat e dhimbjes vetjake dhe doli pak kohë mbas atyne.

Krisma armësh e granatime çanin herë mbas here qiellin. Tymi përzihej me retë. Mallkimi me lutjet. Era e shkrumbit ia vështirësonte frymëmarrjen e dhimbja që i vinte nga thellësia e barkut i shpërhapej nëpër tanë trupin, i cili i kutërbonte aq randshëm, sa nisi me e pasë veten mëni. E kërrusun prej dhimbjes, mezi ia doli me u afrue te gardhi. E kapërceu me mund të madh. Prej larg ndiu një za.

- Ndal kurvoooo! – po i bërtiste i zeshkëti.

Po ajo nuk u ndal. Rrufeshëm ia përshkruejti trunin mendimi për fëmijët. Prandaj mblodhi forcat e iku vrap në zabelin e afërm.

Mbas gjysmë ore veç, tue u avitë tanë kujdes, u kthye në kopshtin ku hijet e mbrama po strukeshin të frikësuese. Pa hy

në kasollë, mori frymë thellë e vendosi me e lanë jashtë, dhe në të kaluemen, krejt ç'i ndodhi. S'donte që fëmijët t'ia lexonin lemerinë në fytyrë. Do gjëmime të forta në katundin matanë lumit ia shkundën tokën nën kambë, por ajo eci nëpërmjet kopshtit të fidaneve drejt gojëzës së kasolles së gurtë. Mbrenda po e prisnin të gjithë.

- A e mole lopën?

- Jo... nuk mujta!

Dy carrokët vrapuen si zogj drejt saj, por ajo ua shmangu përqafigimet. I vinte të ndohtë prej pisllekut që i qe shtresue.

- Ndal mamit se... e... kam prekë lopën. Më duhet me u pastrue njiherë.

Gjeti ujë të ftohtë. U pastrue kambë e krye. Robrat e reja që veshi, mbasi i mbuluen gjithçka veç fytyrës, sikur e qetësuen. Vuni edhe shaminë në krye, e lidhi mbrapa flokësh e u kthye në dhomë. I përqafoi fëmijët. Gjatë. Fort. Vajza kureshtare ia preku me gisht faqen dhe e pyeti pse ishte përgjakë.

- Tue ikë therrave... qe, po ju gatuej mish viçi – u përpoq me ndërrue kuvend.

- Pse nanë e preve viçin?

- Oh, ata e kishin pre, he Zoti i faroftë!

Merjemja ua vuni në sofër tri ve të zieme. Gratë shkëmbyen shikime domethanëse. Prej të çames në mollëz i rridhte ende gjak. Të çjerrat e qafës ishin frye, por nuk gjakonin ma. Merjemja i erdhi në ndihmë me një leckë, që ajo e lidhi rrethërreth e i mbuloi. Mija plagë të padukshme i shpërthyen në zemër. S'u përmbajt, nisi me qa. Merjemja e përqafoi. Zunë me qa edhe fëmijët, pa e ditë pse.

**

Po ecte përkrah burrit. Ndodheshin shi mbi urën që nxirrte në anën veriore të qytetit tash njimbëdhjetë vjet të ndamë. Mes një tre-katër njerëzve që kaluen mbi atë urë, ndjeu trupin t'i ligështohet.

- Në ta paguejtë, menjirend shitja! Hiç mos ia zgjat! Qe sa

vjet ai tue e gëzue, na jo. – ishte tue i thanë burrit, kur vërejt
prej larg, andej urës, uniforma policore.

Dyllë qe ba kur u ishin afrue policëve.

- Ku? – i pyeti polici që u doli para, mbasi nxori ngadalë tymin
e duhanit prej thellësisë së grykës.

- Shpinë me e vizitue. Me iu dukë.

- Aaa, pa merak komshija. Na po kqurim shpija! – i tha polici
me fytyrë të rreshkur në diell.

Uniformën e kishte të policisë vendore. U kthye mandej
drejt saj me e pa. Ajo mbante kryet të ulun. Ai çoi dorën me
avitë cigaren te buzët. Gjashtë gishta. Këtë herë e diti mirëfilli
çka i kujtuen. Kutërbimi i randë i djersës së tjetrit i ngjalli krupë.
Frika, mikja e vjetër, i trokiti në zemër. Mezi mblodhi guxim me
e çue kryet e me e kqyrë. Po. Ishte vetë ai. Ishte ma i shëndoshë,
pa mjekër e thinjë pak, por ai.

- Shkoni! Kqurni shpija!

Kur, mbasi banë do hapa, burri e pyeti ç’pati që u ligështue,
ia ktheu se me gjasë e kishte nga vapa e dielli. Mbasi banë do
hapa. Ajo ktheu kryet edhe një herë prej policit. Ish tue e kallë një
cigare. Ai e pa. Qartë ia diktoi sytë e përgjakun.

Вресоци. Штракање на автомати. Молитви кои го бушеа небото.

Сирота жена. Животна грешка ѝ се виде што го пушти мажот да оди во војна, а таа сама да се заслони со две деца доенчиња. Кај ѝ бил умот? Кој пат да го фати сега кога сите бегаа безглаво? Каде и да појдеш, никнува уште еден пламен јазик, уште еден сноп од дим. Куќите ги снемуваше под оган, се претвораа во пепел.

Влета во домот на семејството на Мерјеме, во малата колиба, покриена од камени плочки над лим. Им се нафрли на дечињата, викајќи им:

- Тишина! Глас да не слушнам!

Заедно со домаќинката што ја вдоми, преку тесниот прозорец на надежта, кој беше заштитен од градината со фиданки, молкум ги гледаа, додека тие го празнеа селото од луѓе и ги палеа куќите.

Тежок мирис од чад се ширеше низ воздухот. А од небото ниту сантим не се гледаше. Тие, кутук направени и издрогирани, пееја, сите урлајќи, четнички песни.

- Немооој, Госпoде Боже! Сега ќе нè најдат! – викаше Мерјеме запрепастена.

Но, тие веќе почнаа да слават чистење на уште едно село. На двете жени затекнати во колибата им се заледуваше крвта и рипаа од мака, час едната час другата, се кокореја преку прозорчето. Гледаа кон шталата во која цела ноќ колеа добиток за нивното разјарено славје.

Едно време, кога се доближи ноќта, тие се повлекоа во своите дувла, а опустошеното село беше оставено во рацете на една крвава ноќ. По сета таа катастрофа, останаа само купишта огнови, кои останаа како осамени чувари на опустошеното место.

Двете со свои очи видоа кога ја оставија сама кравата затворена внатре во шталата, а сиротото теле го врзаа надвор. Ја затворија вратата од шталата и си заминаа пеејќи за еден свет без Албанци за соседи. Месо за сечење не им требаше повеќе, но не беше бадијала делењето на кравата од телето. Ги оставија да мукаат за ужасот на непостоечкото село.

Неколку часа подоцна, кога некои огнови се изгасија, тажното мукање го сечеше отежнатиот воздух. Таа, слушајќи ги двете сироти животни како мукаат за болката, дури едното за стравот, другото за ужасот, се обидувааше да стане и да отиде до шталата, да ја отвори портата и да ги обедини кравата и телето. Но, Мерјеме ја влечеше за рака, велејќи ѝ:

- Да не си спобудалела, мори? Да не сакаш да нè стрелаат?

Ја потсети дека за да им се приклучат на преживеаните бегалци на планина, не само што треба да го пробијат обрачот, туку треба се справат и со изнемоштените деца. Ја охрабри велејќи ѝ дека пред зори, откако ќе соберат доволно храна за сите, сосе потребната сила и парчиња смелост, ќе појдат кон планината.

Изнемоштени, конечно, откако темнината им ги натезна очните капаци, легнаа да спијат. Малите веќе пливаа низ сништа, веројатно не толку страшни, откако пукотниците се оддалечија и проретчија и конечно престанаа. Таа легна на душекот изеден од времето, кој едвај ги држеше нејзините две деца. Немаше со што да се покрие, освен со ужасот, кој ја тресеше до коска. Што ќе донесе утрешниот ден, само Господ знае.

Врз ужасот и тресењето на колибата конечно падна мирот. Подалечни сега се чинеа тагувањата на двете

животни. Мууу. Муу. Слушајќи ги така, потона во сон. Но,
и влегоа во сон мукањата и и се претворија во говор на
лелекање.

Мууу,
муу
му

Му, мајко,
Што сакаат од мене?

Мууу,
погледот ми се затемни
сине мој,
што не можам да ти помогнам.
Ти грмејќи
Мене болест ќе ме удри.

Мууу,
те преколнувам, сине
одговори ми:
што ме снајде менеее,
или сакаат да ме уништат,
парче да ме направат,
волна да видат
да се мие над мене?

Мууу,
Синко,
Друго не сакам,
мене нека ми се нафрлат,
нека ме растргаат.
Без тебе му,
живот си ми,
животот му,
како да ми отиде?

Мууу!
Земете ме мене!
Исечете ме мене!
Мууу!

Да се молиш, мајко,
Моли се за мене,
Ах, мајко моја
Ако можеш спаси ме
му,
муу....

мууууу...
муу...

Како да го слушна тропотот на телето, кое се вртеше трчајќи околу шталата. Го најде стуткано во аголот зад неа. Го погледна како со подзатворени очи ја гледаше сето ужасното. Затоа му се насмеа. Тоа ја спушти главата и почна да ѝ се доблужува. И таа сакаше, но, кога сакаше да направи чекор, примети, за свое чудо, дека не може да се оттргне од место. Нозете ѝ беа прилепени на земја. Не викаше, од грижата да не го вознемири телето. Ја пружи раката и со два прста го погали за лице телето на кое му се доближи. Зачудувачки, почна да му се претвора во човечки нос. Телето се претвораше во...

Се распамети. Сфати дека телото ѝ се препоти и го позна лицето кое го милуваше. Беше на Мерјеме.

- Стани! Треба да одиш да ги собереш јајцата од кокошките, додека не излезе сонцето, дека потоа ќе биде опасно, некој може да нè види.

Мина малку време додека се освести. Потоа праша:

- А ти... кај одиш?

- Јас ќе одам да ја измолзам кравата.

- Кравата? Да... да одам јас? Морам да ја спојам со телето.
И на сон ми се појавија.

- Да не ти излезе многу работа? Остави, ќе одам јас по јајца, ќе им однесеме само јајца на планина.

- Ама млеко ми бараат и децата.

- Стани, тогаш, ајде додека не раздени да ги завршиме овие работи.

Станавме и се облекохме. Ја зеде кофата за млеко. Домаќинката ѝ даде алишта од своите и сега и таа наликуваше на жена Ашкалијка. Ї се чинеше дека ваква каква што е се охрабри уште повеќе за да излезе.

**

Се помачи да ја прескокне оградата. Во тој миг тополата над штала исфрли хор крекања и удари од црни крилја. Занеме. Срцето почна силно да ѝ чука. Злокобните птици заминаа низ полумракот кој се простираше под злобната планина веднаш зад низата колиби, кои се потпираа на неа.

Направи неколку чекори и застана да прислушува повторно. Како срна, внимателно го следеше секое движење, секое шушкање. Ги насобра очите и низ завесата на полумракот ги виде куќите кои се растураа. Изгорени прозори и врати, како дупки во черепот кои очекуваше да ѝ кажат нешто набрзина, се појавуваа одвреме навреме меѓу брановите од магла. Се наежи. Се сети на сонот. Повторно се замисли за миг, да се врати или не. За чудо, ја посака молбата на Мерјеме да ѝ помогне да донесе одлука. Ја сврте главата и погледна да не ја види некаде, но од другата страна на оградата сè беше покриено од сивиот дим, каде што не можеше да се знае дали доаѓа утрото или повторно се враќаше ноќта.

Се охрабри. Се сети на децата кои ги остави во длабок сон. Токму тогаш јасно се слушна мукањето на кравата од внатре во шталата. „Господе Боже...“, прошепоте во себе молитва и им нареди на нозете да чекорат.

Старата врата од шталата, искривена од топлина,

измиена од студ, се појави пред неа. Срцето ѝ затрепери. Го крена дрвениот клин и ја отвори. Шкрипењето на вратата ја покани во стомакот на мракот со мирис на кравји измет. Ї беа потребни неколку секунди да ги навикне очите на таа темнина.

Нешто се движи. Кравата? Не ѝ се виде како крава. Госпoде, двајца мажи ѝ се нафрлија и ја фатија. Крикот и застана во грло. Кофата ѝ падна од рака. Не знаеше што се случува. Се онесвести од страв. Тие ја влечеа по земја. Едниот брадосан, црномурест и облеан во пот, кој исплука отпушок, ја фати за коса и ја протресе. Дланката почна да ја откопчува, откорнувајќи ѝ ја кошулата насилно. Таа, земајќи длабоко воздух, проба да се спротивстави. Тој ја фати за врат и почна да ја стега. За малку ќе ја оставеше без здив, ја пушти:

- Курво албанска!

Ї ја тресна главата од земја и почна хистерично да се смее.

Другиот, во несредена униформа, избричен, со пар очи како умрени, ѝ го оттргнуваше здолништето под нозе. Зад него, обесено со главата надолу, телото на закланото теле. Го виде, затоа што светна светло и се проби низ пукнатините на шталата осветлувајќи еден касапски нож, забоден во бутот на животното. Преплашена од мажот кој беше над неа, од реата од ракијата, од смрдеата од неговата пот, проба повторно да се спаси од канџите, но, повторно, сè беше невозможно. Беше силен како бик. Кога на раката почувствува шест прсти, ѝ се причини дека на нешто ја потсети. Ги почувствува валканите нокти забодени во белата кожа на двете подлактици, кои силно ги држеше со една рака, за да не се оттргнува.

- Ајде, курво, дај! – ѝ врескаше, додека со другата рака го откопчуваше својот ремен.

Другиот беше повлечен и му зборуваше на овој над неа. Таа не разбра што вели. Но, јазикот го позна: зборуваше руски.

Вресна со сиот глас од силната болка на пенетрацијата. Ја почувствува на градите влажноста на туѓата пот како мочуришна тиња. Едната дланка ѝ беше над главата, лепејќи ѝ ја за кравјиот измет врз сеното. Измеѓу шесте прсти на дланката на чудовиштето го гледаше страшното лице на силувачот, кое излудуваше во своето задоволство. Јасно му ги виде закрвавените очи. Ѓаволски очи. Почувствува како стравот ѝ се разграни како дрвен венец низ кожата. Сè ѝ се стемни.

Откако се издува едниот, го повика другиот. А таа, само што ја крена малку главата, размислувајќи повторно да избега, поврати на градите сè што имаше во желудник. На другиот му се згади. Налутен, ја клоцна силно по стомакот и таа веќе за ништо не знаеше. Повторно се онесвести.

Се освести. Неколку чекори понатаму ги виде двајцата ѓаволи. Црномурестиот носеше црна униформа а другиот, Русинот, кој беше само по панталони, носеше два реденика со куршуми и голем крст на градите. Пушеа цигари и комуницираа со некого на токи-воки. Забележаа дека се освести.

- Брзо, доцните! – се слушаше од апаратот гласот од другата страна.

Овие како да бараа дозвола, но гласот стануваше поостар. Изгледа стануваше збор за некој итен случај. Толку можеше да разбере. Станаа, облекоа јакни, го зеа оружјето и на излегување, едниот се сети на неа. Дојде, ја клоцна уште еднаш по стомак. Таа не успеа ниту глас да пушти.

- Тука чекај, веднаш ќе се вратиме! – ѝ прозборе на руски, но таа не го разбра.

- За име божје, децата ме чекаат! – ги замоли на албански.

- Види вака, деца ќе имаш и со нас. Ха, ха, ха! Не гледаш? – се шегуваше на свој јазик црномурестиот, кој го разбра преколнувањето.

Токму во тој момент вресна токи-вокито, колку да не им даде време да смислат уште некоја нова ґаволштина. Излегоа. Таа стана, ги собра парталите и се облече безглаво. Набрзина исече и зеде со себе неколку парчиња од сиротото теле, ги собра парчињата од сопствената болка и излезе кратко после нив.

Пукотници и гранатирања го сечат небото одвреме-навреме. Димот се мешаше со облаците. Клетвите со преколнувањата. Мирисот на јаглен ѝ го отежнуваше дишењето, а болката што ѝ доаѓаше од внатрешноста на stomaкот ѝ се ширеше низ цело тело, кое толку многу ѝ смрдеше, што почна да се мрази себеси. Згרבавена од болка, едвај успеа да дојде до оградата. Ја прескокна со голем напор. Оддалеку слушна глас.

- Стој, курвоооо! – ѝ викаше црномурестиот.

Но, таа не застапа. Ї светна низ мозокот мислата за децата. Собра сила и избега трчајќи во блиската шума.

По само половина час, доближувајќи се крајно внимателно, се врати во градината каде што последните сенки се криеја исплашено. Пред да влезе во колибата, воздивна длабоко и одлучи да го остави надвор и во минатото сето тоа што ѝ се случи. Не сакаше децата да ѝ го прочитаат ужасот од лицето. Неколку силни татнежи од селото од спроти реката ѝ го стресоа тлото под нозе, но таа чекореше низ градината со фиданки кон вратата на камената колиба. Внатре ја чекаа сите.

- Ја измолзе кравата?

- Не... не успеав!

Двете дечиња се затрчаа како врапчиња кон неа, но таа ја избегна прегратката. Ї се лошеше од нечистотијата која ѝ се наталожи.

- Чекај, мајкино, дека... дека... ја допирав кравата. Треба прво да се измијам.

Најде ладна вода. Се изми од глава до петици. Новата облека што ја облече, која ја покри целосно, освен лицето, како да ја смири. Стави и марама, ја врза зад глава и се врати

во соба. Ги прегрна децата. Долго. Силно. Љубопитното девојче ја допре со прст по лицето и ја праша зошто е закрвавена.

- Бегајќи низ грмушки... еве, ќе ви зготвам телешко – проба да го пренасочи разговорот.

- Зошто, мамо, го закла телето?

- Ах, тие го беа заклале, Господ да ги отепа!

Мерјеме им стави на маса три варени јајца. Жените разменија меѓусебно разбирливи погледи. Од исеченицата на јаболчицата сè уште и течеше крв. Исечениците на вратот беа отечени, но повеќе не крвавеа. Мерјеме ѝ дојде на помош со една крпа, која таа ја врза околу вратот и ја покри. Илјадници неприметни рани ѝ бликнаа во срцето. Не се воздржа, почна да плаче. Мерјеме ја прегрна. Почнаа да плачат и децата, без да знаат зошто.

**

Чекореше покрај мажот. Се наоѓаа на мостот кој водеше кон северниот дел на градот, веќе единаесет години поделен. Измеѓу три-четирите луѓе кои минуваа преку мостот, почувствува како и омалаксува телото.

- Ако плаќа, веднаш продај ја! Не должи многу! Толку години тој ѝ се радува, а ние не – му велеше на мажот, кога примети оддалеку, од другата страна на мостот, полициски униформи.

Стаписана беше кога им се приближија полицајците.

- Каде? – ги праша полицаецот кој застана пред нив, откако го издува димот од цигарата длабоко од грлото.

- Да ја посетиме куќата. Да ја видиме.

- Аааа, не се секирај комшија. Ние ги пазиме куќите! – рече полицаецот со запечено лице од сонцето.

Униформата му беше од локалната полиција. Се сврте потоа кон неа, да ја види. Таа ја држеше главата кон земја. Тој ја доближи цигарата кон усните. Шест прсти. Овој пат точно знаеше на што ја потсетува. Тешката смрдеа од потта на другиот ја доведе до гнасење. Стравот, тој стар пријател,

и тропна во срцето. Едвај собра сили да ја крене главата и да го погледне. Да. Беше токму тој. Беше поправен, без брада и со малку побелена коса, но тој е.

- Одете, видете ја куќата!

Откако направија неколку чекори, мажот ја праша што ѝ стана што така малакса. Му одговори дека се чини дека ѝ се слошило од жештината од сонцето. Направија уште неколку чекори. Таа ја сврте главата уште еднаш кон полицаецот. Палеше друга цигара. Тој ја виде. Јасно ги виде закрвавените очи.

Превод: Крешник Ајдини

Krici. Mitraljeska vatra. Molitve koje probadaju nebo.

Jadna žena. Učinilo joj se da je njena životna greška bila to što je dozvolila mužu da se pridruži ratu i što je ona sama došla sa decom da nađe utočište kod svojih. Gde joj je bila pamet? Kuda da krene sada, kada svi beže glavom bez obzira? Kuda god da krene, iz nekog pravca su šikljali plameni jezici, iz drugog gusti dim. Kuće su se urušavale u plamenu, postajale gar i pepeo.

Šćućurila se u konaku Mejremine porodice, u niskoj kolibi, pokrivene kamenim pločama iznad lima. Okrenula se mališanima i pretećim glasom rekla:

„Šutite! Ni glasa da nisam čula!“

Zajedno sa domaćicom koja joj je pružila utočište, kroz uski prozorčić nade, zaštićen baštom sadnica, pogledale su bez i jedne reči kako ispražnjuju selo od ljudi, a kuće pale.

Težak zadah dima širio se na sve strane. Na nebu se nije mogao videti ni komadić lica. Oni su, mrtvi pijani i drogirani, pevali, urlajući četničke pesme.

„Nemooo, blagi Bože! Sada će nas naći!“, užasavala se Mejrema.

Ali, oni su već slavili čišćenje još jednog sela. Dvema ženama zatočenim u kolibi ledila se krv u žilama i prenule bi se na noge, čas jedna, čas druga, žmirkajući očima kroz maleni prozor. Gledale su prema štali, gde su oni cele večeri klali stoku za svoje bančenje. U neko vreme, kada se ponoć približavala, oni

odlučiše da se povuku u svoje jazbine, pustoš sela se spustila u ruke krvave noći. Nakon sve te kobi, nije ostalo ništa osim ognjišta, koja su tako usamljena zjapila na opustošenom mestu.

Obe su ih videle svojim očima kada ostaviše samo kravu zatvorenu u štali, a jadno tele vezaše napolje. Zatvoriše vrata štale i odoše pevajući za svet bez Albanaca kao suseda. Više im nije trebala stoka za meso, ali ne odvojiše oni džabe kravu i tele. Ostaviše ih da muču o kobi nepostojećeg sela.

Satima kasnije, kada su se neke vatre već bile ugasile, tužno mukanje još je probijalo teški vazduh. Dok je slušala jadne životinje kako muču bol, zatim jedna strah, a drugi stravu, pomišljala je da ustane i ode do štale, da otvori ta vrata i da ponovo spoji kravu i tele. Ali Mejrema ju je vukla za rame, i reče joj:

„Zar si poludela? Je l' hoćeš da nas otkriju?“

Podsećala ju je da, da bi se spojile sa izbeglim u šumi, osim što je trebalo probiti obruč, treba pronaći i rešenje za iscrpljene mališane. Ohrabrila ju je kazavši joj da će još pre svitanja, i čim sakupe dovoljno hrane za sve, sa preostalom snagom i potrebnim komadima hrabrosti, krenuti prema šumi.

Iscrpljene, napokon, pošto im je mrak dobro otežao veđe, legoše da spavaju. Mališani su već plivali snovima, čini se ne tako grozomornim, otkad se pucnji udaljiše i prorodiše, a zatim i sasvim utihnuše. Ona legne na dušek iskrzan od zuba vremena, koji je jedva držao dvoje njene dece. Nije imala čime da se pokrije, osim stravom, koja joj je izazivala jezu do srži. Šta će doneti sutrašnji dan, sam Bog će ga znati.

Nad užasom i jezom kolibe napokon se spusti tišina. Sada se i vapaj dveju životinja činio dalekim. Muuuu... Muuu. Tako ih slušajući, u neko vreme utonu u san. Ali, to mukanje joj uđe u san i pretvori joj se u reči naricanja.

Muuuuu,

muu

mu

mu, o majko,

Šta će sa mnom?

Muuu,
nek mi se svetlost gasi
sine, meni,
koja ne može da ti pomogneee.
Ti dok stenješ,
Ja se razboljevam.

Muuuu,
blago majci,
odgovori mi:
je l' mi se učinilo,
ili hoće
da me dokrajče
u komade da me iskidaju,
da se po meni
valjaju?

Muuu,
sine moj,
drugo ne želim,
neka nasrnu na mene
da me raskinu.
Bez tebe meni,
moj živote,
kako ću dočekati godinu?
Muuu!
Mene odvedite!
Mene zakoljite!
Meneeee!

Moli se majko,
moli se za mene
oh, majčice moja
ako možeš, spasi me,
mene,
muu...

muuuuu...

muu...

**

Kao da je čula bat kopita teleta koje je trčalo i vrtelo oko štale. Napokon ga je zatekla šćućurenog u kutu iza nje. Videla je kako je razjapljenim očima gleda tužno. Zato mu se osmehnula. Ono je sagnulo glavu i lagano počelo da joj prilazi. I ona je htela, ali kada je pokušala da napravi korak, primetila je, uz veliko čuđenje, da ne može da se pomeri s mesta. Noge su joj se bile zakopale u zemlju. Nije se uplašila, od bojazni da ne uznemiri tele. Pružila je ruku i sa dva prsta teletu pomilovala njušku. Začudo, ona poče da se pretvara u ljudski nos. Tele se pretvaralo u...

Došla je k sebi. Shvatila je da joj se telo kupa u znoju i prepoznade lice koje je dirala. Bilo je Mejremino.

„Ustani! Treba da ideš i sakupiš jaja, tek što sunce nije izašlo, jer je kasnije opasno da nas neko ne vidi.“

Prođe dosta vremena, pre nego što se oporavila. Zatim je upitala:

„A ti... ti gde si krenula?“

„Idem po pomuzem kravu.“

„Kravu? Da l'... da idem ja? Ne mogu, a da je ne spojim sa teletom. I u snu sam ih videla.“

„Da to nije previše posla? Ostavi, idem ja po jaja, odnećemo im samo jaja u šumu.“

„Al' mleko mi traže i deca.“

„Ustani onda, ajd' dok nije osvanulo da to završimo.“

Ustadoše i obukoše se. Uze vedro za mleko. Domaćica joj dade svoju odeću i sada je već i ona ličila na ženu Aškalijku. Učinilo joj se da je tako stekla hrabrost da izađe napolje.

**

Zaletela se da preskoči ogradu. Upravo tada sa platana do štale začu se graja vrana i udarci crnih krila. Ukočila se na mestu. Srce joj je snažno lupalo. Zloslutne ptice odleteše u polumraku koji se slegao na ivici zlokobne šume, upravo iza reda kolibi koje su se leđima naslanjale na nju.

Napravi nekoliko koraka i stade da ponovo osluškuje. Kao srna, obazrivo je pratila pogledom svaki pokret, svako pomeranje. Žmirnula je i kroz zavesu sumraka razabrala kuće u raspadanju. Vrata i prozori spaljenih kuća, kao šupljine u lobanjama od kojih je očekivala da joj kažu nešto strašno, pojavljivali su se povremeno među oblicima magle. Stresla se. Setila se sna. Ponovo se za tren zamislila, da se vrati nazad ili ne. Začudo, poželeva je da joj Mejremina molitva pomogne da odluči. Okrenula je glavu i pogledala da je negde slučajno ne vidi, ali s one strane ograde sve je bilo utonulo u onaj sivi dim, gde se više nije moglo razabrati da li to dolazi jutro ili se noć ponovo vraća.

Okuražila se. Setila se svoje dece koju je ostavila u snu. Upravo tada se jasno čulo mukanje krave iz štale. „Bože blagi...“, šapnula je u sebi molitvu i naredila nogama da se pokrenu. Pojaviše se tik ispred nje stara vrata štale, iskrivljena od toplih sezona i isprana od hladnih. Srce joj je snažno kucalo. Podigla je zasun i otvorila ih je. Cijukanje vrata je pozva u utrobu mraka sa mirisom balega. Trebalo joj je nekoliko sekundi da joj se oči priviknu na taj mrak.

Nešto se pokrenulo. Krava? Nije joj se učinilo da je krava. O Bože, dva krupna muškarca nasrnuše na nju i uhvatiše je. Krik joj stade u grlu. Kofa joj ispade iz ruku. Nije znala ni što se to dešava. Sva se prepala od straha. Oni je povukoše po zemlji. Jedan od njih, bradonja, crnomanjast i sav u znoju, ispljunu opušak cigarete, uhvati je za kosu i potrese je. Krupna šaka počne da joj otkopčava i silom skida košulju. Udahnuvši, pokušala je da mu se suprotstavi. On je uhvati za vrat i stegne ga. Oduzevši joj sasvim dah, pusti je:

„Šiptarska kurvo!“

Tresnu joj glavu na zemlju i poče se histerično smejati.

Drugi, sa neurednom uniformom, obrijan, sa očima kao u mrtvacu, vukao joj je suknju ispod nogu. Iza njega, okačeno glavom nadole, stajalo je telo zaklanog teleta. Vide ga, jer je svitalo i svetlo se probi kroz pukotine na zidu štale kako bi zasvetlucalo na kasapskom nožu zabodenom u butu životinje. Užasnuta od prizora muškarca nad njom, od zadaha rakije, smrada njegovog znoja, pokušala je ponovo da se iskobelja iz njegovih kandži, ali opet, bilo je sasvim nemoguće to učiniti. Bio je snažan kao bik. Kada mu na ruci razabra šest prstiju, učini joj se da su je podsetili na nešto. Osetila je prljave nokte kako joj uranjaju u belo meso obeju podlaktica koje je držao snažno jednom rukom kako se ne bi vrpjila.

„Hajde kurvo, daj!“ drao se dok je drugom rukom otkopčavao svoj kaiš.

Drugi se bio povukao i govorio mu je odozgo. Ona nije shvatila šta govori. Ali je prepoznala jezik: govorio je na ruskom.

Jauknuła je iz sveg glasa od jakog bola usled prodiranja. Osetila je na grudima vlagu tuđeg znoja kako joj se lepi kao močvarni lišaj. Jedna šapa joj je pritisla glavu koja joj je uronila u balege na slami. Između šest prstiju šake zveri, gledala je zastrašujuće lice silovatelja, koji je divljao u svom zadovoljstvu. Jasno mu je razabrala okrvavljene oči. Oči đavola. Osetila je kako joj se strah razgranava po koži kao krošnja drveta. Sve joj se smračilo.

Pošto se prvi iskalio, pozvao je drugog. Ali ona, tek što je malo pridigla glavu, a u svom naumu da se nekako iskobelja i pobegne, isповраćala je na grudima sve što je imala u stomaku. Drugom se zgadilo. Besan, udario ju je snažno u stomak i ona više nije znala za sebe. Ponovo joj se smračilo.

Došla je k sebi. Nekoliko koraka dalje, primetila je dvojicu đavola. Crnomanjasti je nosio crnu uniformu, a drugi, Rus, koji je bio samo u pantalonama, imao je dva redenika sa mecima oko

tela, zajedno sa velikim krstom oko vrata. Pušili su i razgovarali sa nekim putem toki-vokija. Primetiše da se razbudila.

„Brzo, kasnimo!“, čuo se iz opreme glas s one strane.

Ovi kao da su tražili odobrenje, ali je glas postajao oštiji. Bio je izgleda neki hitan slučaj. Toliko je uspela da shvati. Podigoše se, obukoše jakne, uzeše oružje i, dok su izlazili, jedan od njih se seti nje. Priđe joj i udari je nogom u stomak. Ona nije stigla da pusti ni glasa.

„Ovde čekaj, odmah se vraćamo!“ reče joj na ruskom, ali ona to nije razumela.

„Tako ti Boga, deca me čekaju!“, molila ih je na albanskom.

„Videćemo, imaćeš decu i sa nama. Ha-ha-ha! Zar ne vidiš?“, sprdao se na svom jeziku crnomanjasti koji je shvatio njeno preklinjanje.

Upravo tada, ponovo se neko drao na toki-voki, toliko da im ne da vremena da se dosete još kakve svinjarije. Izadoše. Ona ustade, pokupi prnje i obuče se kako je mogla. Hitro je isekla nekoliko komada mesa sa jadnog teleta, kupila komade svoje boli i izašla malo posle njih.

Oružana paljba i granate povremeno su razdirale nebo. Dim se mešao sa oblacima. Kletva sa molitvama. Zadah žarišta joj je otežavao disanje, kao i bol koji joj je nadirao iz dubine utrobe i širio se celim telom, koje joj je tako ogavno smrdelo da je počela da mrzi sebe. Iskrivljena od bola, jedva je uspela da se približi ogradi. Preskoči je sa velikom mukom. Izdaleka je čula glas:

„Stani kurvoooo!“, vikao joj je crnomanjasti.

Ali ona ne stade. Munjevito joj kroz mozak prođe misao o deci. Skupila je svu snagu i pobešla u obližnji šumarak.

Samo nakon pola sata, približavajući se oprezno, vratila se u baštu gde su se poslednje senke šćućurivale u strahu. Pre nego što uđe u kolibu, duboko je udahnula i odlučila da ostavi van, i u prošlosti, sve što joj se dogodilo. Nije htela da joj deca čitaju u očima sav taj užas. Snažno gruvanje u selu preko reke potreslo joj je tlo pod nogama, ali je ona hodala posred bašte sa sadnicama prema ustašcima kamene kolibe. Unutra su je čekali svi.

„Jesi li pomuzla kravu?“

„Ne... nisam mogla!“

Dvojica mališana potrčase kao ptići ka njoj, ali ona je izbegla njihov zagrljaj. Gadila se prljavštine koja joj se nataložila.

„Stani, mamino, jer... dirala sam kravu. Moram prvo da se okupam.“

Pronašla je hladnu vodu. Okupala se cela. Nova odeća koju je obukla, pošto je pokrila sve sem lica, nekako ju je smirila. Stavila je i maramu na glavu, vezala je ispod kose i vratila se u sobu. Zagrlila je decu. Dugo. Jako. Radoznala kćer prstom joj dodirnu lice i upita je zašto je krvavo.

„Bežeći kroz drače... eto, spremiću vam teletinu – pokušala je da promeni temu.“

„Zašto si, majko, zaklala tele?“

„Oh, oni su ga zaklali, nek ih Svevišnji satre!“

Mejrema im stavi na sofru tri kuvana jaja. Žene razmeniše značajne poglede. Iz posekotine na obrazu još uvek joj je curila krv. Ogrebotine na vratu su joj otekle, ali nisu više krvarile. Mejrema joj pruži krpu, koju je ona vezala oko i pokrila vrat. Na hiljade nevidljivih rana joj izbiše u srcu. Nije se mogla suzdržati, briznula je u plač. Mejrema je zagrlila. I deca počеше da plaču, ne znajući zašto.

Hodala je pored muža. Nalazili su se upravo na mostu koji je vodio u severnu stranu grada, koji je podeljen već jedanaest godina. Među troje-četvoro ljudi na tom mostu, osetila je kako je snaga izdaje.

„Ako ti bude platilo, odmah mu prodaj! Uopšte nemoj da dužiš! Koliko se godina on raduje, a mi ne.“, govorila je mužu, kada je izdaleka, s one strane mosta, primetila policijske uniforme.

Postala je sva kao vosak bleđa kada su se približili policajcima.

„Gde?“, upitao ih je policajac koji se isprečio pred njima, pošto je lagano ispustio duvanski dim iz dubine grla.

„Idemo da obiđemo kuću. Da pogledamo.“

„Aaaa, bez brige komšija. Mi gledamo kuću!“, reče im policajac osunčanog lica.

Nosio je uniformi domaće policije. Okrenuo se zatim prema njoj da je pogleda. Ona je držala glavu sagnutu. On podiže ruku da približi cigaretu usnama. Šest prstiju. Ovog puta je bila sigurna na šta su je podsećali. Težak zadah znoja drugoga izazva joj gađenje. Strah, stari prijatelj, pokuca joj na srcu. Jedva je skupila hrabrost da podigne glavu i pogleda ga. Da. Bio je upravo on. Bio je puniji, bez brade i malo osedeo, ali ipak on.

„Idite! Obiđite kuću!“

Kada je, nakon nekoliko koraka, muž upita šta joj je to bilo, što je posrnula, odgovori mu da je izgleda od vrućine i sunca. Pošto napraviše još nekoliko koraka, ona okrenu glavu još jednom prema policajcu. Palio je cigaretu. On je primeti. Jasno mu je razabrala okrvavljene oči.

Prevod: Anton Berishaj

Susret

Takimi

Средба

Susret

Mario Merdžan

Suton velikog rata. Sedmogodišnja djevojčica zadihano je koračala blatnjavim šumskim putem. Slamnožuta, kišom natopljena kosa padala joj je naprijed i prekrivala ojađeno lice u kretanju. Cijelo vrijeme pratila su je mršava stabla nepravilno poredana u koloni s obje strane puta. U ruci joj je bila velika torba, a na sebi je imala promočenu odjeću koja je izgledala kao da su je generacije djece nosile prije nje. Strašan vjetar bi joj bez prestanka šibao kišu u lice, a iznošena vesta bi joj se svako malo raskopčavala. S vremenom, prenatrpana torba postajala joj je sve težom i težom pa ju je neprekidno morala prebacivati iz jedne ruke u drugu. Usprkos svemu, nepokolebljivo je ustrajala beskrajnim šumskim blatom.

Stigavši do razrušenog zidića obraslog korovom, djevojčica je zastala kako bi si odmorila ruke koje su joj gorjele od umora. Naslonivši se na zidić, donji rub veste uronio joj se u blato. Osirojtjela, duboko je udahнула, popravila vestu i podigla odloženu torbu nakon čega je tužnog pogleda nastavila dalje. Prečica kroz šumu nije bila duga, ali ovaj put je, zbog trenutnih vremenskih neprilika, ruta do sela trajala dulje nego inače jer bi na svakom trećem koraku djevojčica potonula u, ponegdje gotovo močvarnu, zemlju. Noge bi joj klizile, katkad i do gležnja, u poluraspadnutim bakandžama olabavljenih vezica. Iako je znala da je pred njom još dug put, nije klonula duhom, nije ni primjećivala pljusak kiše, smetalo joj je jedino to što ne može brzinom vjetra odletjeti do svog cilja.

Neko vrijeme pješačila je tako, teškim i mučnim koracima, da bi potom skrenula prema dugom, zavijenom poljskom putu. Tamo je, nekoliko metara dalje, naišla na spljošteno tijelo mrtvog vojnika. Neodređenih godina, ležao je licem prema tlu u gustom blatu, s tragovima tenkovskih gusjenica preko leđa. Njegovo mrtvo tijelo danima je trunulo uronjeno u blato, točno na sredini puta, načeto od divljih svinja koje su slobodno tumarale selima u potrazi za hranom. Osim njega, bilo je tu i još mrtvih vojnika. Unakaženi do neprepoznatljivosti, većina njih bili su u poodmakloj fazi raspadanja tako da uopće nisu nalikovali na sebe, odnosno na nešto što je nekoć bilo ljudsko biće. Vidno iscrpljena težinom torbe, djevojčica je, rezignirano zaobilazeći vojnike, nastavila svoj put prema selu.

Dok je pogledom prelazila preko napuštenog kraja, djevojčica je već mogla vidjeti krovove kuća koji su se nazirali u ranojutarnjoj izmaglici. Stigavši do obližnje nizbrdice oprezno je krenula silaziti niz brežuljak. Gotovo pri samom ulasku u selo, pažnju joj je privukla nepoznata buka s opskurnog šumskog puta koji je vodio na polje odakle je i došla. Buku koju je opazila, djevojčica je prvo pokušala racionalizirati zavijanjem vjetra ili pak sićušnim udarcima kapljica kiše, međutim postajalo je sve očitije kako je zapravo riječ o nekome tko joj se polagano, vrebajući približava. Za bijeg više nije bilo vremena, stoga je odlučila ostati na mjestu ni ne pokušavajući se pomaknuti. Cijelo vrijeme srce joj je divljački udaralo, a u ušima glasno pulsirala krv.

Ukipljena i s bakandžama ukorijenjenim u blato, djevojčica je prestravljeno promatrala krvožedne očnjake, predatorske kandže i užasavajuće oči koje su sablasno zurile u ništavilo. Van sebe, susrela se s izgladnjelim vukom koji joj je zapriječio put prema selu. Nastali grobni muk djevojčica je iznenada prekinula svojim očajničkim pozivima u pomoć u nadi da će ju netko čuti, međutim svi njeni vapaji bili su uzaludni. Drhteći joj se glas beznadno gubio u nepobjedivom huku vjetra i kiše. Na zavijajući lavež podivljalog vuka djevojčica se stresla kao ubodena nožem, a kada je zvijer krenula na nju, uzmičući se unatrag, grčevito

se krenula braniti. Svojom torbom jadnički je mahala u smjeru vuka pogodivši ga ravno u očnjake. Isti tren, iz rasparane torbe počela je ispadati hrana. Dok je vuk halapljivo proždirao sve što je djevojčica nosila sa sobom, ona je u nevjerici iskoristila priliku za bijeg munjevito se dajući u trk.

Pognute glave i praznih ruku, djevojčica je izmoždeno koračala pustim selom sve dok nije stigla do zablacenog puta koji je vodio prema njenoj kući. Otvorivši škripava vrata daščane ograde, zakoračila je u dvorište prepuno razbacanih drva za ogrjev. Dok joj se voda s kose slijevala u oči, pogledom je prelazila preko sadnica koje su uništene kisnule na kiši. Drhteći, pokisla do kože, zastala je pred ulaznim vratima od oronulog drveta, duboko udahnula i ušla unutra. Ocu, koji je u ratu izgubio oba oka i uzdržavao cijelu obitelj, trebalo je priopćiti da je hrana, jedva nabavljena s ono malo novca što je on zarađivao svirajući harmoniku po sajmovima i veselicama u krčmama, nepovratno izgubljena. Čađave kuhinjske grede prijeteće su se nadvile nad djevojčicom dok je hodala prema očevoj sobi u strahu od njegove reakcije. Suspregnuta daha, čvrsto je zgrabila isluženu kvaku, širom otvorila vrata i posramljeno zakoračila u skućenu sobu.

S raskuštranom kosom, krvavom usnicom i podljevom na licu, djevojčica je nijemo sjedila u sjeni najdaljeg kuhinjskog kuta. Tamo se zamišljeno zagledala kroz prozor zastrt starim, čipkastim zastorima koji su bili pričvršćeni zahrđalim čavlima što su virili iz drvenarije. Neko vrijeme osluškivala je tako histeričan plač svojih sestara stopljen s hipnotičkim brujanjem kiše po crjepovima. Usput je zamišljala svoju ubijenu majku i oca kako, dok još nije bio slijep, držeći uzde plemenitog konja dovoze kola u osunčano dvorište i kako s kola na stol donose raznovrsne šećerne poslastice, medenjake i tisuće sajamskih blagodat.

Muzgu i luftës së madhe. Vogëlushja shtatëvjeçare me frymëmarrje të nxituar ecte shtegut të përbaltur pyjor. Flokët e verdha ngjyrë kashte, të lagura nga shiu, i binin përpara dhe ia mbulonin fytyrën e trishtuar në lëvizje. Gjatë gjithë kohës e ndiqnin trungjet e holla të radhitura pa rregull në kolona nga të dyja anët e rrugës. Në dorë mbante një çantë të madhe, ndërsa kishte të veshur rroba të lagura që dukeshin sikur breza të tërë fëmijësh i kishin veshur para saj. Era e furishme vazhdimisht ia përplaste flokët për fytyrë, e xhaketa e mbajtur gjithnjë i shpërthekohej. Kohë pas kohe, çanta e stërmbushur i bëhej gjithnjë e më e rëndë andaj vazhdimisht i duhej ta kalonte nga njëra dorë te tjetra. Përkundër këtyre rrethanave, vazhonte e palëkundur nëpër baltën e pafundme pyjore.

Me të mbërritur te një mur i rënuar i mbuluar me barishte, vogëlushja u ndal për t'i pushuar duart që i digjeshin nga lodhja. Duke u mbështetë për muri, pjesa e poshtme e xhaketës iu zhyt në baltë. E vetmuar, mori frymë thellë, rregulloi xhaketën dhe e çoi çantën që e kishte lëshuar dhe më pas me shikim të trishtë vazhdoi tutje. Rrugat trup nëpër pyll nuk ishte e gjatë, por kësaj radhe për shkak të motit të keq udha deri te fshati zgjati më shumë se zakonisht sepse pas çdo të tretit hap vogëlushja zhytej në dheun pothuajse të shndëruar në kënetë. Këmbët i rrëshqitnin, nganjëherë deri te kyçi i këmbës, në cokullat gjysmë të ngrëna me lidhëse gati të zgjidhura. Ndonëse e

dinte se e priste ende rrugë e gjatë, nuk zmbropsej, as nuk i kushtonte rëndësi rigave të shitut, i pengonte vetëm fakti që me shpejtësinë e erës nuk mund të fluturonte deri te caku i saj.

Eci kështu për një kohë, me hapa të rëndë e të lodhshëm, që më pas të merrte një kthesë tjetër, drejt shtegut të dredhur të lëndinës. Atje, disa metra tutje, gjeti trupin e ndrydhur të ushtarit të vdekur. Me moshë që nuk përcaktohej dot, ishte i shtrirë me fytyrë nga toka me baltë të dendur, me gjurmë zinxhirësh të tankeve në shpinë. Trupi i tij i vdekur me ditë të tëra kalbej i zhytur në baltë, mu në mes të rrugës, i copëtuar nga derrat e egër që lirshëm silleshin fshatrave në kërkim të ushqimit. Përveç tij, kishte aty edhe ushtarë të tjerë të vvarë. Të sakatosur sa nuk dalloheshin më, shumica e tyre ishin në fazën e fundit të zhbërjes kështu që fare nuk i ngjanin vetes, gjegjësisht diçkaje që dikur ishte qenie njerëzore. Dukshëm e rraskapitur nga pesha e çantës, vogëlushja duke i shmangë ushtarët me ndrojtje vazhdoi rrugën drejt fshatit.

Derisa me shikim kalonte nëpër zonën e braktisur, vogëlushja tashmë mund të shihte pullazet e shtëpive të cilat nxirrnin krye në mjegullën e agimit. Me të mbërritur te një teposhtë e afërt me kujdes nisi të zbriste buzë kodrës. Gati te hyrja e fshatit, vëmendjen ia tërhoqi zhurma e panjohur nga shtegu i errët pyjor i cili të çonte te fusha nga e cila kishte ardhë. Zhurmën të cilën e vuri re, vogëlushja së pari provoi ta arsyetonte me fishkëllimën e erës apo me goditjet e vogla të rigave të shiut, por po bëhej gjithnjë e më e qartë se bëhej fjalë për dikë i cili po i afrohej dalëngadalë, vjedhurazi. Për ikje më nuk kishte kohë, andaj vendosi të rrinte në vend pa provuar të lëvizte nga aty. Gjatë gjithë kohës zemra i rrihte egërsisht, e në veshë i pulsonte gjaku.

E bërë qull dhe në cokulla të zhytura në baltë, vogëlushja e tmerruar i shikonte dhëmbët gjaketur, kthetrat grabitqare dhe sytë e llahtarshëm që me plogështi shikonin zbrazëtinë. E

përhumbur, u takua me ujkun e uritur i cili ia preu udhën drejt fshatit. Heshtjen e kobshme të krijuar vogëlushja papritmas e ndërpreu me thirrjet e saj të dëshpëruara për ndihmë me shpresë se dikush do ta dëgjonte, por të gjitha klithmat e saj ishin të kota. Duke u dridhë zëri i humbej në hukamën e pathyeshme të erës dhe shiut... Ndaj angullimës së ujkut të egër vogëlushja u drodh si e therrur me thikë, e kur egërsira u nis drejt saj, duke u zmbrapsë nisi të mbrohej furishëm. Çantën e saj dëshpërimisht e tundi në drejtim të ujkut duke e goditur drejt e në nofull. Po atë çast, nga çanta e hapur filloi të binte ushqimi. Ndërsa ujku gllabëronte gjithçka që vogëlushja bartte me vete, ajo në mosbesim e shfrytëzoi rastin për të ikë rrufeshëm dhe iu dha vrapit.

Kokëulur dhe duarbosh, vogëlushja me plogështi eci nëpër fshatin e braktisur derisa erdhi te një rrugë me baltë e cila e çonte deri te shtëpia e saj. Pasi e hapi derën e gardhit prej druri, hyri në oborrin përplot drurë të shkapërderdhur për ngrohje. Ndërsa uji nga flokët i shkonte në sy, me shikim kaloi nëpër fidanë të cilat po kalbeshin në shi. Duke u dridhë, e lagur qull deri në palcë, u ndal para derës së hyrjes te pema e kërrusur, mori frymë thellë dhe hyri brenda. Babait, i cili në luftë i kishte humbë të dy sytë dhe e mbante krejt familjen, i duhej treguar se ushqimi, mezi i siguruar me ato pak para që ai i fitonte duke luajtur në harmonikë nëpër panairë dhe ahengje në kafene, kishte humbë përgjithmonë. Trarët e kuzhinës me blözë rrinin kërcënueshëm mbi vogëlueshen derisa shkonte te dhoma e babait me frikë nga reagimi i tij. Me frymëmarrje të vështirë, e shtrëngoi fort dorezën, hapi derën krah me krah dhe marrshëm hyri në dhomën e vogël.

Me flokët e shprishura, buzët me gjak dhe fytyrën qull vogëlushja rrinte pa bërë zë në hijen e qoshkut më të largët të kuzhinës. Aty në mendime shikonte dritaren e mbuluar me perde të vjetra me dantella të cilat ishin përforcuar me gozhdë të ndryshkura që nxirrnin krye nga llamperia. Për një

kohë e dëgjoi kështu vajin histerik të motrave të saj të shkrirë me zhurmën hipnotizuese të shiut nëpër tjegulla. Aty edhe e përfytyronte nënën e saj të vrarë dhe babain se si, derisa nuk ishte i verbër, duke mbajtur dizgjinët e kalit fisnik e fusnin karrocën në oborrin me rreze dielli dhe se si nga karroca në tavolinë sillnin ëmbëlsira të ndryshme, kek xhinxheri e mijëra vogëlsira të tjera nga panairi.

Përkthim: Qerim Ondozi

Средба

Марио Мерџан

Самрак на големата војна. Седумгодишното девојче задишано чекореше по калливиот шумски пат. Косата со боја на слама, натопена од дождот, ѝ паѓаше напред и ѝ го прекриваше измаченото лице во движење. Цело време ја следеа слабникавите стебла неправилно наредени во колона од двете страни на патот. Во раката имаше голема торба, а на себе мокра облека која изгледаше како да ја носеле генерации деца пред неа. Страшниот ветер без престан ѝ шибаше дожд во лицето, а износениот џемпер постојано малку ѝ се раскопчуваше. Со текот на времето, претрупаната торба стануваше сè потешка и потешка, па непрестајно мораше да ја префрла од една рака во друга. И покрај сè, непоколебливо истрајуваше по бескрајната шумска кал.

Стигнувајќи до разурнатото ситче обраснато со коров, девојчето запре за да си ги одмори рацете што ѝ гореа од умор. Потпирајќи се на ситчето, долниот раб од џемперот ѝ се потопа во калта. Натажена, длабоко воздивна, го намести џемперот и ја подигна оставената торба, по што со тажен поглед продолжи понатаму. Пократкиот пат преку шумата не беше долг, но овој пат, поради временските неприлики, рутата до селото траеше подолго од обично, зашто на секој трет чекор девојчето потонуваше во, понекаде речиси мочуришна, земја. Нозете ѝ се лизгаа, понекогаш и

до глуждовите, во полураспаднатите чизми со олабавени врвки. Иако знаеше дека пред неа има уште долг пат, не стануваше малодушна, ниту го забележуваше дождот којшто лееше, единствено ѝ пречеше тоа што не може со брзина на ветерот да одлета до својата цел.

Некое време пешачеше така, со тешки и мачни чекори, за потоа да скршне кон долгиот, кривулест полски пат. Таму, неколку метри потоа, наиде на сплесканото тело на мртов војник. Со неодредени години, лежеше со лицето кон земја во густата кал, со траги од тенковски гасеници преку грбот. Неговото мртво тело со денови скапуваше нурнато во калта, точно среде патот, начнато од дивите свињи што слободно шетаа во селата во потрага по храна. Освен него, тука имаше уште мртви војници. Унаказени до непрепознатливост, повеќето од нив беа во поодмината фаза на распаѓање, така што воопшто не наликуваа на себе, односно на нешто што некогаш било човечко суштество. Видно исцрпена од тежината на торбата, девојчето, резигнирано заобиколувајќи ги војниците, го продолжи својот пат кон селото.

Додека со погледот минуваше преку напуштениот крај, девојчето веќе можеше да ги види покривите на куќите што се назираа во утринската маглина. Стигнувајќи од блиската угорница, внимателно почна да се симнува по ритчето. Речиси при самото влегување во селото, вниманието ѝ го привлече непозната врева од опскурниот шумски пат којшто водеше кон полето од каде што и дојде. Вревата која што ја забележа девојчето прво се обиде да ја рационализира со виењето на ветерот или со ситните удари на капките дожд, меѓутоа стануваше сè поочигледно дека всушност станува збор за некој кој полека, демнејќи, се приближува. За бегство повеќе немаше време, затоа реши да остане на место не обидувајќи се да се помрдне. Цело време срцето дивјачки ѝ чукаше, а во ушите гласно ѝ пулсираше крвта.

Скаменета и со чизми вкоренети во калта, девојчето престашено ги гледаше крвожедните песјаци, грабливите канџи и ужаснувачките очи кои призрачно зјапаа во ништавилото. Надвор од себе, се сретна со изгладнет волк што ѝ го попречи патот кон селото. Настанатата гробна тишина девојчето однадеж ја прекина со своите очајнички повици за помош со надеж дека некој ќе ја чуе, меѓутоа сите нејзини пискоти беа залудни. Треперливиот глас безнадежно се губеше во непобедливото виење на ветерот и дождот. Од завивачкиот лаеж на подивениот волк девојчето се стресе како прободено со нож, а кога сворот тргна на неа, извлекувајќи се наназад, грчевито почна да се брани. Со својата торба очајнички мавташе во насока на волкот погодувајќи го директно во песјациите. Во истиот миг од распараната торба почна да паѓа храна. Додека волкот алчно јадеше сè што девојчето носеше со себе, таа во неверување ја искористи можноста за бегство, почнувајќи молњевито да трча.

Со наведната глава и празни раце, девојчето изнемоштено чекореше по пустото село сè додека не стигна до калливиот пат што водеше кон нејзината куќа. Отворајќи ја чкрипавата врата од дрвената ограда, со поглед минуваше преку садниците коишто уништени киснеа на дождот. Треперејќи, накинската до гола кожа, застапа пред влезната врата од трошното дрво, длабоко воздивна и влезе внатре. На таткото, кој во војната ги изгуби двете очи и го издржуваше целото семејство, требаше да му соопшти дека храната, едвај набавена со оние малку пари заработени од свирење хармоника по саеми и веселби во крчмите, неповратно е изгубена. Закадените кујнски греди заканувачки се нависнуваа над девојчето додека одеше кон собата на татко ѝ во страв од неговата реакција. Со воздржан здив, цврсто ја зграпчи ислужената квака, ширум ја отвори вратата и посрамено зачекори во тесната соба.

Со разбушавена коса, кржави усни и подлив на лицето, девојчето немо седеше во сенката на најдалечниот кујнски агол. Таму замислено гледаше низ прозорецот прекриен со стари, тантелени завеси што беа прицврстени со 'рѓосани шајки што се покажуваа од дрвенаријата. Некое време го наслушнуваше толку хистеричниот плач на своите сестри стопен со хипнотичкото удирање на дождот по ќерамидите. Патем ги замислуваше својата убиена мајка и татко ѝ, како, додека уште не беше слеп, држејќи ги уздите на благородниот коњ, ја довозуваат колата во сончевиот двор и како од колата на масата донесуваат разни шеќерни слатки, медени колачи и илјадници саемски благодати.

Превод: Иван Шопов

Drita e ftohtë

Ладно светло

Hladno svetlo

Drita e ftohtë

Afrim Demiri

Saherë Buti hap derën e frigoriferit, një dritë e ftohtë, e lagësht, ia mbështjell trupin. Në sytë e tij me shpejtësi gjësendet në dhomë humbin formën. Instiktivisht, me të shpejtë e mbyll derën dhe gjësendet rikthehen në përmasat e tyre, kurse atij i kthehet ndjenja e qetësisë. Prej ditës në ditë, prej vitit në vit, prej pasluftës e këndej, Buti ka krijuar varësi nga hapja dhe mbyllja e derës së frigoriferit. Kjo gjë i ndodh vetëm atëherë kur është i vetëm në dhomë. Ndjesia se diçka e tij është në dry në brendësi të frigoriferit, nuk e lë të qetë. Derisa dera mbyllet në tërheqje të vakuimit me një bram të lehtë, mendja e tij kyçet në errësirën e frigoriferit. Lëvizja e derës së frigoriferit është bërë kufiri në mes transcendentales dhe reales së Butit, ashtu siç në një lojë të fatit, përditshmëria të bëhet e padiktueshme. Ai ka filluar ta shohë veten sa jashta, sa brenda frigoriferit, si të ishte një qenie, që po të rrinte gjatë jashtë do të prishej me kohë dhe i duhej të strukej në brendësi të kutisë së bardhë.

Butit si sot i kujtohet fëmijëria, kur frigoriferi i markës „Obodin“ për herë të parë kishte zënë vend në korridorin e shtëpisë së tij tridhomëshe. Sintagma „teknika e bardhë“, kishte hyrë në fjalorin e tij fëmijëror me gjithë enigmën e mënyrës së formimit të akullit brenda tij.

Nëna e tij, me një të qendisur me tentene e kishte mbuluar frigoriferin, duke e cilësuar si pjesë të orendive shtëpiake. Para se të vinte frigoriferi, në shtëpinë e Butit, mbretëronte një qetësi vetmie. Më pas kyçjet-çkyçjet, dran-danget e frigoriferit,

kishin filluar ta thurin refrenin e zhurmës së cijatjes industriale. Butit frigoriferi i dukej si një kafshë e bardhë e panjohur që kishte hyrë befasisht në zemër të shtëpisë, e zhytyr në erën e jorgavanëve.

Një cijatje e tillë Butit edhe sot nuk i shkoqej nga koka. Kishte kohë që i dukej se në frigorifer, në atë pjesën dalluese të ngrirjes së thellë ka konservuar luftën. Dhe kurdoherë që hapej dera, atij i dukej se lufta dilte jashtë, si një duhmë e djathit të prishur. Shpesh ndër dhëmbë shqiptonte vetëm fjalën Frigo, e cila në shqipe ishte shumë afër fjalës frikë. Në fund të fundit a s'e kishte pasur çdoherë frika ftohësinë e vet?!

Kjo ftohtësi e frikës, Butit ia kishte zënë frymën gjatë luftës. Derisa në qiellin mbi lagjen e tij bombat ndriçuese nga aeroplanët e NATO-s formonin rrufetë e shpresës, ai nëpër frigoriferët e shtëpive të braktisura mblidhte ushqimin e mbetur, si thërrimet e bukës së fundit në përralla. Sa herë e hapte derën e ndonjërit prej frigoriferëve të lagjes drita e ftohtë ia verbonte për një çast shikimin, pastaj shpesh hapësira e bardhë boshe ia vriste shpresën e mbijetimit. Nën kërcënimin e vdekjes, që përhapej në lagje si frymë kundërmuese, ajo dritë e verdhë e ftohtë nga frigoriferi së bashku me cijatjen filluan ta shëronin urinë e tij vrastare. Frigoriferët e lagjes filluan t'i dukeshin si hamabarët me grurë dhe ata filluan të zbrazeshin, ditë për ditë nga pak. Kur rastiste që frigoriferi të mos bënte zhurmë dhe as të mos kishte dritë, ai e paragjykonte fundin e jetës së tij dhe të familjes. Sa e sa herë në fëmijërinë e hershme kishte luajtur fshehtas në hamabarët e zbrazët, kurse tash i vinte ndjenja që të futej në frigoriferët e zbrazët dhe të mos dilte nga aty.

Për t'u futur në shtëpitë e lagjes Butit nuk i duheshin më çelësa, së bashku me Rushin, rojtarin e vetmisë së shtëpive të braktisura, ata filluan t'i zbrazin jo vetëm frigoriferët, por edhe shishet e alkoolit. Alkooli zhurmën e bombardimeve e zbuste, si të ishte ajo zhurmë e përplasjes së dyerve nga era. Kurse frikën e trimëronte paksa. Shtëpive të lagjes iu kishte rënë një pafajësi, siç u bien në fytyrë të posavdekurve. Ato filluan t'u përngajnë ish-pronarëve të tyre, të cilët i kishin braktisur. Buti

dhe Rushi u bënë çifti i lagjes, që luanin rolet e fundit në filmin, që po thurrej para syve të tyre. Ata dukeshin si „i trashi“ dhe „i holli“, në filmin bardh e zi.

Natën frika filloi të mos ushqejej vetëm nga terri. Kur ndalej rryma, të gjithë thoshin se ata po e ndalin rrymën se sonte e paskan plan të na masakrojnë, kurse kur vinte rryma askush nuk guxonte të gëzohej sepse edhe atëherë dyshohej se ajo vinte bashkë me mundësinë e masakrës nga forcat policore serbe. Në radion lokale jepej urdhri që dritaret të mbylleshin dhe as drita e qirinjve të mos dilte jashtë, se shtëpitë mund të bëhen cak i bombardimeve të NATO-s. Buti sa nuk çmendej, dhe të gjithë filluan ta shohin dritën si të rrezikshme. Madje, lidhja e frikës me dritën, si në një lojë virusale, i kishte prekur edhe ushtarakët armatosur serbë. Ata kishin thyer dyert e shtëpisë së fqinjëve të Butit, nën frikën se dikush po e ndez dhe po e fik dritën, në katin e tretë të shtëpisë përballë, kinse duke i dhënë kështu sinjale sekrete dikujt prej luftëtarëve të malit. Dhe si zakonisht që ndodh, dyshimet kthehen në paradokse, rrodhi që ajo dritë e poçit, nuk kishte kontakt të mirë dhe vetevetiu herë ndizej e herë fikej. Kur e mësoi Buti këtë, iu kishte kujtuar se si edhe drita e frigoriferit të tij, shpesh kur dukej e fikur, mjaftonte një përplasje dere dhe ajo ndizej. Kjo analogji rasti e kishte barazuar frikën e Butit të stresuar, me atë të njerëzve të armatosur dhe Buti ishte ndier si një fitimtar i vogël. Merre me mend, paska mësuar Buti se edhe ata nën armë, brenda uniformës paskan pasur frikë.

Mirëpo, as batutat dhe rrëfimet nga lufta, në ditë të paqes, nuk e liruan Butin nga frika e dritës së ftohtë. Fjalën frigorifer ai filloi ta ndajë në rrokje të tmerrshme frigo-ri-ferr, dhe në formë të anagramit, ai donte ta shqiptonte si „frika ri Ferr“. Kjo lojë morbide i ishte shpeshtuar, kur mësoi se në një liqen në Serbi një frigorifer po nxirrte kufoma njerëzish në ujë. Si nga një përbindësh legjendash, nga frigoriferi pa zhurmë dhe pa dritë po dilnin kufomat, duke ia dhënë ujit mundësinë të flasë në emër të tyre. Të vërtetën uji e nxirrte, siç nxjerr një valë zemërimi. Çfarë kërkonin kufomat e të vrarëve shqiptarë në

brigjet e një liqeni të panjohur. Banorët serbë që kishin bërë përpjekje, në një ditë vere, të rreziteshin buzë liqenit kishin hasur në trupa gjysmë të dekompozuar shqiptarësh. Liqeni nuk e kishte përpirë dot atë masakër të dytë me njerëz të vararë.

Buti, në shtëpinë e tij, me të dëgjuar këtë lajm, kishte fikur televizorin dhe kishte hapur derën e frigoriferit i frikësuar se nga ai po dilte një zë ushtues. I dukej se dëgjonte zërat e të vararëve. Por ishte vetëm drita e fohhtë, që ndriçonte dhomën e tij të vetmuar dhe ai shpresonte se luftën e kishte futur në pjesën e ngrirjes së thellë dhe se nuk do ta shkrinte kurrë më.

Buti nuk mund ta përpinte faktin se lufta nuk kishte përfunduar ende, derisa kufomat vërshonin liqenin.

Doli në dhomën e gjumit që të flinte larg cijatjes së frigoriferit, e i shkoi ndërmend se në mos edhe frigoriferi i liqenit ishte i markës „Obodin“.

Ладно светло

Африм Демири

Кога и да ја отвори Бути вратата на ладилникот, ладно и влажно светло му го обвива телото. Во неговите очи набрзина предметите во собата ја губат формата. Инстинктивно, набрзина ја затвора вратата и предметите се враќаат во својата големина, а нему му се враќа чувството на мир. Од ден на ден, од година во година, од крајот на војната па досега, Бути создал зависност од отворање и затворање на вратата на ладилникот. Ова му се случува само тогаш кога е сам во соба. Чувството дека нешто негово се наоѓа внатре под катанец, не го остава намира. Додека вратата се затвора со повлекување на вакуумот со едно лесно *брам*, умот му се вклучува во темнината на ладилникот. Движењето на вратата на ладилникот станало граница помеѓу Бутовото трансцендентално и реално, како што во игра на среќа секојдневието ти станува незабележливо. Тој почна да се гледа себеси час надвор, час внатре во ладилникот, како да е некое суштество кое доколку седи долго време надвор ќе се расипе со тек на време и потребно му е да се впира во внатрешноста на белата кутија.

Бути како денеска да е се сеќава на детството, кога ладилникот марка „Ободин“ по првпат зазеде место во ходникот на неговиот трособен дом. Синтагмата „бела техника“ беше влегла во неговиот детски речник сосе енигмата за начинот на формирање лед внатре во него.

Мајка му го имаше покриено ладилникот со плетено милје, ценејќи го како дел од мебелот во куќата. Пред да

пристигне ладилникот, во куќата на Бути владееше тишина на осаменост. Потоа, вклучувањето-исклучувањето, дранг-дранговите на фрижидерот започнаа да го нижат рефренот од буката на индустриското свеќање. На Бути ладилникот му наликуваше како некое непознато бело животно кое влегло одненадеж во срцето на домот, нурнато во мирисот на јоргованите.

Таквото свеќање на Бути ниту денес не му излегува од глава. Беше минало времето кога му се чинеше дека во ладилникот, во одвоениот дел за замрзнување, ја конзервирал војната. И кога и да се отвореше вратата, му се чинеше дека војната излегува надвор, како реа од расипано сирење. Честопати низ заби го изговараше зборот *Фриго*, кој на албански беше многу близок до *frikë* – страв. На крајот на краиштата, зарем стравот го немал отсекогаш својот студ?!

Овој студ на стравот го гушеше Бути во текот на војната. Додека на небото над неговата населба светлечките бомби од авионите на НАТО ги создаваат молњите на надежта, тој, по ладилниците на напуштените домови ја собираше оставената храна, како последните трошки леб во приказните. Кога и да ја отвореше вратата на некој фрижидер во населбата, ладното светло му го ослепуваше за миг погледот, а потоа празниот бел простор му ја убиваше надежта за преживување. Под смртната закана, која се ширеше низ населба како усмрден здив, тоа жолто студено светло од ладилникот, заедно со свеќањето, почнаа да ја залечуваат неговата убиствена жед. Ладилниците во населбата почнаа да му наликуваат како амбари со жито кои почнаа да се празнат, секој ден по малку. Кога се случуваше ладилникот да не бучи и да нема светло, тој го предвидувааше крајот на својот и животот на неговото семејство. Колку пати во раното детство играше криенка во празните амбари, а сега му доаѓаше да влезе во празниот ладилник и да не излезе од него.

За да влезе во домовите во населбата, на Бути не му требаа клучеви. Заедно со Руши, чуварот на самотијата

на напуштените куќи, почнаа да ги празнат не само ладилниците, туку и шишињата со алкохол. Алкохолот ја омекнуваше буката од бомбардирањето, како да беше бука од тропане на вратите од ветерот. А стравот го охрабруваше по малку. На куќите во населбата им беше паднала еден вид невиност, која паѓа на лицата на штотуку починатите. Почнаа да наликуваат на своите некогашни сопственици, кои ги напуштиле. Бути и Руши станаа парот на населбата, кој ги глуми улогите на крајот на филмот, кој се одвиваше пред нивните очи. Тие наликуваа на „дебелиот“ и „слабиот“, во црно-бел филм.

Навечер стравот почна да не се храни само од темнината. Кога снемуваше струја, сите велеа дека ја исклучуваат затоа што вечерва планирале да нè масакрираат, а кога доаѓаше струјата, никој не смееше да се радува бидејќи и тогаш имаше сомнежи дека таа доаѓа заедно со можноста од масакр од страна на српските полициски сили. На локалното радио се издаваше наредба да се затворат прозорите и ниту светлото од свеќите да не излегува надвор бидејќи куќите може да станат цел на бомбардирање на НАТО. Бути спобудалуваше, а и другите почнаа да го гледаат светлото како опасност. Дури, врската на светлото со стравот, како во некоја вирусна игра, ги имаше допрено и вооружените српски војници. Тие ги обиваа вратите на соседите на Бути, од страв дека некој го пали и го гаси светлото на третиот кат од куќата од спротива, наводно давајќи на овој начин тајни сигнали на некој од борците на планина. И, како што вообичаено се случува, кога сомневањата се претвораат во парадокси, излезе дека сијалицата немала добар контакт и час се палела, час се гасела. Кога Бути дозна за ова, се сети дека и светлото во неговиот ладилник, честопати кога се чинеше изгаснато, беше доволно едно трескање на вратата за да се вклучи. Оваа случајна аналогија го имаше изедначено стравот на потресениот Бути со тој на вооружените луѓе и Бути се почувствува како мал победник. Замисли, дознал Бути дека и тие со оружје, во униформа, да ти се плашеле.

Меѓутоа, ниту шегите и спомените од војната, во мирнодопски денови, не го ослободија Бути од стравот од ладното светло. Зборот ладилник (на албански *frigorifer*) тој почна да го дели на страшни слогови – *frigo-ri-ferr*, и во форма на анаграм, тој милуваше да го изговара како „*frika ri Ferr*“, што во превод значи „стравот седи Пекол“. Оваа морбидна игра зачести кога дозна дека во едно езеро во Србија еден ладилник изнел човечки трупови од вода. Како чудовиште од легендите, од бесшумниот и неосветлен ладилник излегуваа трупови, давајќи ѝ на водата можност да говори во нивно име. Вистината ја исфрлаше водата, како што исфрла бран лутина. Што бараа труповите на убиените Албанци на бреговите на непознатото езеро. Српските жители кои направиле напор еден летен ден да се сончаат до езерото, наишле на полураспаднати тела на Албанци. Езерото никако да го прифати тој втор масакр со убиени луѓе.

Бути, седејќи дома, кога ја слушна оваа вест, го исклучи телевизорот и ја отвори вратата на ладилникот, уплашен од буката што излегуваше од него. Му се причини дека ги слуша гласовите на убиените. Но, тоа беше само ладното светло кое ја осветлуваше неговата осамена соба и тој се надеваше дека војната ја имаше бутнато во замрзнувач и никогаш повеќе нема да ја одмрзне.

Бути не можеше да се помири со фактот дека војната сè уште не завршила, додека труповите навалуваа на езерото.

Отиде во спалната соба да спие далеку од зуењето на ладилникот и помисли дека можеби и ладилникот во езерото бил од марката „Ободин“.

Превод: Крешник Ајдини

Hladno svetlo

Afrim Demiri

Uvek kada But otvara vrata frižidera, hladno svetlo, vlažno, obavija mu celo telo. U njegovim očima stvari u sobi velikom brzinom gube svoj oblik. Instinktivno i hitro zatvara vrata i stvari se vraćaju svojim dimenzijama, a njemu se vraća osećanje mira. Iz dana u dan, iz godine u godinu, od rata naovamo, But je postao zavisao od otvaranja i zatvaranja vrata od frižidera. To mu se dešava samo u trenucima kada je sam u sobi. Osećaj da je nešto njegovo zatvoreno u unutrašnjosti frižidera ne daje mu mira. Dok se vrata zatvaraju uz povlačenje vakuuma sa lakim 'puf', njegov um se zatvara u mraku frižidera. Pokret vrata frižidera postala je granica između Butove transcendencije i realnosti, kao što u nekoj igri na sreću svakodnevnica postaje nevidljivom. On je počeo da vidi sebe koliko napolju, toliko unutar frižidera, kao da je neko biće koje bi se odavno pokvarilo ako bi ostalo dugo vremena vani, te je moralo da se šćućuri u unutrašnjosti bele kutije.

But se kao danas seća detinjstva, kada je frižider marke „obodin“ po prvi put zauzeo mesto u hodniku njegove trosobne kuće. Sintagma „bela tehnika“ ušla je u njegov detinji rečnik sa svom enigmom načina formiranja leda u njemu.

Njegova mati je tada pokrila frižider komadom ručnog veza, smatrajući ga delom kućnog nameštaja. Pre nego što je stigao frižider, u Butovoj kući je vladala usamljenička tišina. A zatim, uključivanja-isključivanja, škripanje vrata frižidera, već su tkali refren buke i industrijskog cijukanja. Butu je frižider ličio na

nepoznatu belu životinju koja je iznenada upala u samo srce kuće, uronjene u mirise jorgovana.

To cijukanje But ni danas nije mogao da izbaciti iz glave. Već neko vreme mu se činilo da je u frižideru, u onom uočljivom delu dubokog zamrzavanja, konzervirao rat. I uvek kada bi se vrata otvarala, njemu se činilo da rat izlazi van, kao zadah pokvarenog sira. Često je među zubima izgovarao samo reč Frigo, koja je na albanskom bila veoma blizu reči strah. Na kraju krajeva, zar nije strah uvek imao svoju hladnoću?!

Ova hladnoća straha Buta je gušila svo vreme tokom rata. Dok su na nebu iznad njegovog naselja svetleće bombe iz NATO aviona stvarale munje nade, on je iz frižidera napuštenih kuća skupljao ostatke hrane, kao poslednje mrvice hleba iz bajki. Uvek kada bi otvarao vrata nekog frižidera u naselju, hladno svetlo mu je za tren zaslepljivalo pogled, da bi zatim prazan beli prostor često ubijao nadu preživljavanja. Pod pretnjom smrti koja se širila naseljem kao smrdljivi dah, ta žuta i hladna svetlost iz frižidera, zajedno sa cijukanjem, počele da leče njegovu ubistvenu glad. Frižideri u naselju izgledali su mu kao ambari sa žitom, ali oni počele da se prazne, polako dan za danom. Ako bi se desilo da frižider ne pravi buku i nema svetla, on bi predosećao kraj svog života i života svoje porodice. Koliko se puta u ranom detinjstvu tajno igrao u praznim ambarima, a sada ga je prevladavalo osećanje da ulazi u prazan frižider i da ne izlazi više iz njega.

Da bi ušao u kuće u naselju, Butu više nisu trebali ključevi, zajedno sa Rušijem, čuvarem samoće napuštenih kuća, oni počele da prazne ne samo frižidere, već i flaše sa alkoholom. Alkohol je umirivao buku bombardovanja, kao da se radilo o buci treskanja vrata od vetra. A strah je donekle ohrabrivao. Na kuće u naselju bila je pala neka nevinost, kao što pada na licu tek preminulog. One počele da liče na njihove bivše vlasnike, koji ih behu napustili. But i Ruš postadoše par naselja koji igra poslednju ulogu u filmu pred njihovim očima. Oni si izgledali kao 'mršavi' i 'debeli' u crno-belom filmu.

Noću strah više nije pothranjivao samo mrak. Kada bi nestala struja, svi bi govorili da oni prekidaju struju jer večeras planiraju da nas masakriraju, a kada bi struja došla, niko nije smeo da se raduje, jer se i tada sumnjalo da ona dolazi zajedno sa mogućnošću masakra od srpskih policijskih snaga. Na lokalnom radiju izdavala bi se naredba da se prozori zatvore, te da se ne primeti izvana ni svetlo sveće, jer bi kuće mogle postati metom NATO bombardovanja. But bi tada gotovo poludeo, te svi počеше da smatraju svetlo opasnim. Povezivanje straha sa svetlom, kao neka virusna igra, čak je zahvatila i naoružane srpske vojnike. Oni su već bili razvalili vrata kuće Butovih suseda, usled straha da neko tamo pali i gasi svetlo, na trećem spratu kuće preko puta, te da tako navodno šalje tajne signale nekom od boraca u šumi. I kako to obično biva, kada se sumnje pretvaraju u paradokse, ispalo je da je to svetlo od sijalice koja nije imala dobar kontakt, te se sama čas palila, a čas gasila. Kada je to But saznao, prisetio se da je i svetlo njegovog frižidera često izgledalo kao ugašeno, ali bio je dovoljan tresak vratima i ono bi se upalilo. Ova slučajna analogija izjednačila je Butov strah usled stresa, sa strahom naoružanih ljudi, i But se osećao kao neki mali pobednik. Zamisli, But je saznao da i oni pod oružjem, u uniformi, eto osećaju strah.

Međutim, ni zbijanje šala, ni priče iz rata u danima mira, nisu Buta oslobodile straha od hladnog svetla. Reč frižider počeo je da deli na strašne slogove fri-ži-der¹, i u formi anagrama, on je želeo da je izgovara kao „frika ri Ferr“². Ova morbidna igra postala je učestala kod njega kada je saznao da u jednom jezeru u Srbiji iz frižidera ispadaju ljudski leševi u vodu. Kao iz neke nemani iz legendi, iz frižidera bez buke i svetla izlaze leševi, pružajući vodi mogućnost da govori u njihovo ime. Voda je iznosila istinu, kao kada se pojavi talas gneva. Šta su tražili leševi ubijenih Albanaca na obalama nepoznatog jezera? Stanovnici Srbi, koji su izašli jednog letnjeg dana da se sunčaju na obali

1 Radi se o igri rečima, poslednji slog reči frižider (frigo-ri-ferr) na albanskom znači pakao. (prim. prev.)

2 „Strah novi Pakao“ (prim. prev.)

jezera, naišli su na poluraspadnuta tela Albanaca. Jezero nije uspelo da proguta taj drugi masakr nad ubijenim ljudima.

But, u svojoj kući, čim je čuo vest, isključio je televizor i otvorio vrata frižidera, preneražen odjekom glasa koji je, kako mu se učinilo, izlazio iz njega. Činilo mu se da čuje glasove ubijenih. Ali, bilo je to samo ono hladno svetlo koje je osvetljavalo njegovu usamljenu sobu, i on se nadao da je rat stavio u deo za duboko zamrzavanje i da ga nikada više neće odmrznuti.

But nije mogao da svari činjenicu što rat još nije bio okončan, sve dok leševi preplavljuju jezero.

Ušao je u spavaću sobu kako bi zaspao daleko od cijukanja frižidera, i odjednom pomisli da nije možda i frižider u jezeru bio marke „Obodin“.

Prevod: Anton Berishaj

Седумте улични светулки

Shtatë xixëllonjat e rrugës
Sedam uličnih svjetiljaka

Седумте улични светулки

Гордана Стојаноска

Ноќта се прикрадуваше со ситни чекори. Летната приквечерина знаеше да се истегне до бескрај пред да го пушти свежото ветре да го испавка неговото чело. Седеше на куќниот праг држејќи го угаснатото смреково луле во раката и чекаше. Знаеше дека со првиот мрак ќе светнат седум улични светилки, што ја следеа единствената селска улица сè до сретсело. Едната од нив ќе трепка постојано како поспано дете. Едната повремено ќе намигнува и ќе се предомислува дали конечно да се угасне. Но другите јуначки ќе го растераат мракот.

Седум улични светилки. А само една домашна светилка... И само една жива душа во тој дом. Раскошно, кралско осветлување за еден човек...

Со бавни движења почна да го полни лулето. Го гмечеше ароматичниот, шушкав тутун со ковчестите прсти, обидувајќи се да купи уште некоја минутка, да го натера времето побрзо да тече. Потоа со треперливи раце го извади кибритот од горниот џеб на кошулата која некогаш била бела, а сега имаше сомнителна сивкава боја. Искрата блесна на барутниот врв, но тој го остави чкорчето да гори сè додека не стигна до неговите прсти. Полусвесно го испушти кога го зажежи. На лицето му беше испишана длабока чувственост, која му ги омекна коравите бразди на брчките на челото и благо му ги изви краевите на усните. Поради таа чувственост што секогаш се појавуваше во миговите кога

беше задлабочен во мислите, го викаа Филозофот. Во тие мигови го украсуваше безвременска аура на некој кој успеал да сирне во длабоките бездни на сознанието и од тој поглед го понел печатот на мудроста, но и на лудилото. А можеби го викаа Филозофот поради тоа што многу зборуваше, но никогаш не беше кажал ниту една глупост.

Последниве месеци само молчеше. Не затоа што искажа сè што имаше да каже. Не затоа што пресушија неговите зборови. Веќе немаше кому да ги каже. Беше осуден на молчење. Сам... Тој, празното село, непреселните птици и седумте улични светилки...

Извади уште едно чкорче од кутијката кибрит. Гребна со него и во носот агресивно му навлезе барутниот чад. Го мразеше тој мирис, макар и ваков, разбиен на мали молекули кои одвај ги полнат неговите носници. Го мразеше зашто сеќавањата не можеа да се разбијат на молекули. Тие стоеја како гранитен монолит – сив, страшен и неподвижен споменик во неговата глава – и непрекинато навираа. Со лут мирис на чад.

Овој пат го запали лулето и длабоко го вовлече ароматичниот синкав прамен. Издиши и го упати погледот кон небото кое се колебаше помеѓу модрината и непросирната темнина. Ова беше времето во кое се враќаат сеништата. Аветите. Чудовиштата.

Прво дојдоа извидничките авиони. Летаа ниско и бавно. Снимаа. Беа мали и со изострени носови – како клунови од грабливи птици. Потоа дојдоа бомбардерите. Тие беа големи и тешки, со црни, трудни стомаци полни со смрт. Ја истураа таа смрт штедро. Ја имаа во бесконечни залихи – да фрлат многу и пак да им остане. Да се вратат утре пак. Во селото кое имаше несреќа да се изгради на тромеѓе. Во времето во кое тромеѓето не означуваше и граница помеѓу три држави... Потоа дојдоа пешадијците.

Не, поточно, најпрво дојдоа границите. Иако беа само исцртана црвена линија, несигурно повлечена со слободна рака, со обична бојациска четка и мрсна боја, луѓето ги

чувствуваа како длабоки ровови. Како нешто за кое, за да го прескокнеш, ти треба страшен, натчовечки напор. Веднаш по границите дојде недовербата, па нетрпението, па омразата... Луѓето отпрво се гледаа напорки, па потоа почнаа да спорат за дотогаш безначајни нешта, па престанаа да разговараат меѓу себе и почнаа да ги завртуваат главите еден од друг, да не сакаат да се погледнат. И потоа пак ги вкрстија погледите. Беа полни со крв, бес и смрт...

Вовлече уште еден прамен густ чад од лулето. Му згорчи длабоко во дробовите, некаде зад срцето.

Ах, да. Пешадијците... Ги доклаа сите кои не се разбегаа и докрадоа сè што не разнесоа авионите. Различни униформи, но исто чувство под нив. Иста потреба. Да се уништи она што не е исто. Тоа го завршија во еден ден во којшто по чудовишна игра на случајот, тој беше заминал во шумата по дрва. За среќа или за несреќа – сè уште не беше одлучил. Кога се врати, го дочека сеопфатна тишина. И неиздржлив бакарен мирис на пролеана крв... Како полуден трчаше од врата до врата барајќи барем една жива здивка. Залудно... Насекаде го пречекуваше молчаливиот суд на смртта...

Ја исправи главата и погледна во најблиската улична светилка. Небаре и таа е сведок кој не знае како да се справи со она што го виде.

Ги одвлечка во плитка јама која ја копаше цела таа несреќна ноќ. Копаше и плачеше. Цела таа несреќна ноќ... Без престан. Беа многу животи кои требаше да ги исплаче, а тој само еден, само две очи. Зората го зарумени источот кога ја фрли последната лопата земја, но солзи уште имаше. Раната во душата му беше уште свежа, уште крвава. Новиот порој од неговите очи тргна во мигот кога сè почна да се буди. Кравите мукаа, овците блееја, кокошките кокодакаа, петлите пееја... сè освен луѓето. И додека ги отвораше италите, трлата и кокошарниците за да ги пушти животните за последен пат, плачеше. Тоа како да беше чинот на отчовечување на човештвото.

Го истресе лулето на земјата и замислено гледаше

како гаснат разлетаните искри. Полека се исправи и влезе во малата гаража. Ја подигна недоделканата плоча од варовник и ја помилува со напукнатите прсти. Потоа ја потпре на колената, го дофати длетото и со стрпливост на светец, почна да ја мазни и да ја делка. Зад неговиот грб, исправени до сидот стоеја уште осум такви плочи. Длетото под неговите прсти ги везеше буквите: *Кристофер, Дамјан, Мустафа...*

Му останаа уште малку. Тоа беше неговото последно поклонение пред јамата. Неговата последна почит пред жртвите кои ја векуваа својата вечност во неа. Заедно. И тој немаше намера да престане сè додека сите имиња не се најдат на плочите. *Петар, Санела, Шиме...*

Надвор, една по една, почнаа да се палат уличните светилки. Топлата, жолта светлина го засили пустошот на сокакот.

Прстите ја продолжуваа својата мачна мисија. Ги обединуваа сите во нивната застрашувачки апсурдна смрт. Да бидат заедно, како што отсекогаш и биле. Пред да ги облечат униформите. *Бебето Сара, бебето Ана, бебето Мирсад...*

Тоа им го должеше.

Конечно се запали единствената светилка во единствената жива кука во селото. Јамата молкум ги чекаше плочите кои повторно ќе ги обединат неговите жители...

Shtatë xixëllonjat e rrugës

Gordana Stojanoska

Nata afrohej fshehurazi me hapa të ngadalta. Muzgu veror ndodhte të shtrihej deri në amshim, para se ta lëshojë erën e freskët ta flladisë ballin e tij. Qëndronte ulur në pragun e shtëpisë, duke e mbajtur llullën e dëllinjtë në dorë dhe priste. E dinte se me errësirën e parë do të ndriçojnë shtatë xixëllonjat e rrugës, të cilat e ndiqnin rrugën e vetme e cila çonte drejt qendrës së fshatit. Njëra prej tyre do të vezullojë vazhdimisht si një fëmijë i përgjumur. Njëra do të shkel syrin kohë pas kohe dhe do të hamendet a të shuhet përfundimisht. Por, të tjerat, heroikisht do ta shpartallojnë errësirën.

Shtatë xixëllonja rruge. Dhe, vetëm një dritë shtëpie... Dhe, vetëm një shpirt i gjallë në atë shtëpi. Një ndriçim i begatshëm, mbretëror, për një njeri...

Me lëvizje të ngadalta filloi ta mbushë llullën. E shtypte duhanin aromatik dhe shushurimës, duke u përpjekur të blejë ndonjë minutë plotësuese, ta bëjë kohën të rrjedhë më shpejt. Pastaj, duke iu dridhur duart, e nxori shkrepshën nga xhepi i sipërm i këmbës, e cila dikur ishte e bardhë, ndërsa tani kishte një ngjyrë të përhimët të dyshimtë. Xixa shpërtheu nga maja e barotit, por ai e la fijen e shkrepshës të digjej derisa erdhi te gishtat e tij. Me gjysmë vetëdije e lëshoi kur filloi ta digjte. Në fytyrë e kishte të shkruar një ndjeshmëri të thellë, e cila ia zbuti vijat e thekura të rrudhave të ballit dhe butësisht ia lakoi skajet e gojës. Për shkak të kësaj ndjeshmërie, e cila gjithmonë shfaqej në çastet kur ishte thelluar në mendime, e quanin Filozofi. Në

ato çaste e zbukuronte një aurë jashtëkohore e një njeriu i cili ia kishte dalë të hidhte shikimin në greminat e thella të dijes dhe nga ky shikim e kishte marrë vulën e urtësisë, por edhe të çmendurisë. Mbase, e quajnë Filozofi për shkak se fliste shumë, por kurrë s'kishte thënë ndonjë marrëzi.

Muajt e fundit vetëm heshte. Jo për shkak se e kishte thënë atë që kishte për ta thënë. Jo për shkak se u shuan fjalët e tij. Nuk kishte më kujt t'i thoshte gjë. Ishte i dënuar me heshtje. I vetëm... Ai, fshati i shkretë, zogjtë joshtegtarë dhe shtatë xixëllonjat e rrugës...

Nxori edhe një fije shkrepëse nga kutia. E gërvishti për kutie dhe në hundë, në mënyrë të vrullshme, i hyri tymi i barotit. E urrente atë erë, qoftë edhe e këtillë, e shpërthyer në molekula të vogla, të cilat mezi i mbushin flegtrat e hundës. E urrente sepse kujtimet nuk mund të shpërthenin në molekula. Ata qëndronin si një monolit graniti – një përmendore e përhimtë, e frikshme, e palëvizshme, në kokën e tij – dhe, dilnin pandërprerë. Me një erë djegëse tymi.

Këtë herë e ndezi llullën dhe e thithi thellë shtëllungën aromatike të përhimë. Nxori frymë dhe e drejtoi shikimin nga qielli, i cili hamendej mes kaltërsisë dhe errësirës së padepërtueshme. Kjo ishte koha kur ktheheshin fantazmat. Hijet. Përbindëshat.

Së pari erdhën aeroplanët vëzhgues. Fluturonin ulët dhe ngadalë. Regjistronin. Ishin të vegjël dhe me hundë të mprehta – si sqepa të zogjve grabitqarë. Pastaj erdhën bombarduesit. Ata ishin të mëdhenj dhe të rëndë, me barkun e zi, shtatzënë, përplot vdekje. E derdhnin atë vdekje pa kursyer. E kishin në sasi të skajshme – të hedhin shumë dhe përsëri t'u mbetet. Të kthehen nesër përsëri. Në fshatin i cili ishte i pafat të ndërtohet te trekëndëshi. Në atë kohë kur trekëndëshi nuk shënonte kufi mes tri shteteve... Pastaj erdhën këmbësorët.

Jo, më saktë, së pari erdhën kufijtë. Edhe pse ishin vetëm një vijë e kuqe e vizatuar, e tërhequr me një dorë të lirë, me një furçë të thjeshtë bojaxhiu me ngjyrë vaji, njerëzit i përjetonin si hendekë të thellë. Si diçka për të cilën, për ta kapërcyer, të duhet

një përpjekje e tmerrshme, mbinjerëzore. Menjëherë pas kufijve erdhi dyshimi, pastaj zemërimi, pastaj urrejtja... Njerëzit në fillim shihnin njëri-tjetrin me mosbesim, pastaj filluan të polemizonin për gjëra të parëndësishme deri atëherë, pastaj pushuan së foluri njëri me tjetrin dhe filluan t'ia kthenin kokën njëri-tjetrit, të mos dëshironin të takonin shikimet. Dhe, pastaj i kryqëzuan shikimet. Ishin përplot gjak, tërbim dhe vdekje...

Thithi edhe një shtëllungë tymi nga llulla. Era e hidhur i shkoi thellë në mushkëri, diku prapa zemrës.

Eh, po. Këmbësorët... I therën të gjithë të cilët nuk kishin ikur dhe vodhën gjithçka që s'kishin shkatërruar aeroplanët. Uniforma të ndryshme, por ndjenjë e njëjtë nën to. Nevojë e njëjtë. Të asgjësohet gjithçka që nuk është e njëjtë. Këtë gjë e bënë për një ditë, në të cilën, me një rastësi të habitshme, ai kishte shkuar për drunj në pyll. Për fat apo fatkeqësisht – ende s'kishte vendosur. Kur u kthye, e priste qetësia gjithëpërfshirëse. Dhe, një erë bakri e gjakut të derdhur... Si i çmendur vraponte nga dera në derë, duke kërkuar së paku një frymë të gjallë. Kot... Gjithandej e priste muri i heshtur i vdekjes...

Drejtoi kokën dhe shikoi dritën më të afërt të rrugës. Thua se edhe ajo ishte një dëshmitare e cila nuk di se si të ballafaqohet me atë që e pa.

I tërhoqi zvarrë deri te gropa të cilën e gërmoi gjatë asaj nate të mjerë. Gërmonte dhe qante. Tërë atë natë të mjerë. Pandërprerë. Ishin shumë jetë që duheshin qarë, ndërsa ai i vetëm, vetëm dy sy. Agimi e skuqi lindjen kur e hodhi lopatën e fundit me dhe, por vazhdonte të ketë lot. Plagën në shpirt ende e kishte të freskët, ende të përgjakur. Vrulli i ri nga sytë e tij nisi në çastin kur gjithçka filloi të zgjohet. Lopët pëllitnin, qengjit blegërinin, pulat kakarisnin, gjelat këndonin... gjithçka, përveç njerëzve. Dhe, derisa i hapte stallat dhe kotecet, për t'i lëshuar kafshët për herë të fundit, qante. Ky sikur ishte akti i çnjerëzimit të njerëzimit.

E shkundi llullën përtokë dhe i thelluar në mendime shikonte se si shuheshin gacat e përhapura. Ngadalë u drejtua dhe hyri në garazhin e vogël. E ngriti pllakën gëlqerore gjysmë të gdhendur

dhe e ledhatoi me gishtat e plasarit. Pastaj, e mbështeti në gjunjë, e mori daltën dhe me një durim të një shenjtori, filloi ta rrafshojë dhe ta gdhend. Prapa shpinës së tij, të drejtuara pranë murit qëndronin edhe tetë pllaka të tilla. Dalta nën gishtat e tij i qëndiste germat: *Kristofer, Damjan, Mustafa...*

I mbetën edhe disa. Kjo ishte përkulja e tij e fundit përballë gropës. Homazhi i tij i fundit përpara viktimave të cilat e përjetësonin amshimin e tyre në të. Së bashku. Dhe, ai s'kishte ndërmend të pushonte derisa të gjendeshin të gjithë emrat në pllaka. *Petar, Sanela, Shime...*

Jashtë, një nga një, filluan të ndizen dritat e rrugës. Drita e ëmbël e verdhë e forcoi shkretimin e sokakut.

Gishtat vazhdonin misionin e dhimbshëm. I bashkonin të gjithë në vdekjen e tyre drithëruese dhe absurde. Të jenë së bashku, siç kanë qenë gjithmonë. Para se t'i veshin uniformat. *Foshnjat Sara, Ana, Mirsadi...*

Këtë ua kishte borxh.

Më në fund u ndez edhe drita e vetme në shtëpinë e vetme të gjallë në fshat. Gropa e heshtur i priste pllakat të cilat përsëri do t'i bashkonin banorët e saj...

Përkthim: Kreshnik Ajdini

Sedam uličnih svjetiljaka

Gordana Stojanoska

Noć se prikradala sitnim koracima. Ljetno predvečerje znalo se protegnuti do beskrajaja prije negoli je počeo piriti svježi vjetrić da rashladi njegovo čelo. Sjedio je na kućnom pragu s ugaslom smrekovom lulom u ruci i čekao. Znaše da će s prvim mrakom zasvijetliti sedam uličnih svjetiljaka koje su slijedile jedinu seosku ulicu do središta sela. Jedna od njih treperit će postojano kao pospano dijete. Jedna će povremeno namigivati i predomišljati se hoće li se konačno ugasi. Ali druge će junački rastjerivati mrak.

Sedam uličnih svjetiljaka. A samo jedna domaća svjetiljka... I samo jedna živa duša u tom domu. Raskošno, kraljevsko osvjetljenje za jednoga čovjeka...

Sporim pokretima počeo je puniti lulu. Gnječio je aromatični, šuštavi duhan koščatim prstima, pokušavajući kupiti još poneku minutu, kako bi natjerao vrijeme da brže teče. Zatim je drhtavim rukama izvadio šibice iz gornjega džepa košulje koja je nekada bila bijela, a sada imala sumnjivu sivkastu boju. Iskra bljesnu na barutnom vršku, ali ostavio je šibicu gorjeti sve dok se nije primakla njegovim prstima. Napola svjesno ispusti ju kad ga je opekla. Na njegovom licu bijaše ispisana duboka osjećajnost koja mu je smekšala tvrde bora na čelu i blago izvila krajeve usana. Zbog te osjećajnosti koja se uvijek pojavljivala u trenucima kad bijaše zadubljen u misli zvali su ga Filozof. U tim trenucima resila ga je bezvremena aura nekog tko je uspio zaviriti u duboke bezdane spoznaje i iz tog je pogleda ponio

pečat mudrosti, ali i ludila. A možda su ga zvali Filozof zbog toga što je mnogo govorio, ali nikada ne bijaše rekao nijednu glupost.

Posljednjih mjeseci samo je šutio. Ne zato što je izrekao sve što imaše reći. Ne zato što presušiše njegove riječi. Više nemaše komu ih reći. Bijaše osuđen na šutnju. Sam... on, prazno selo, nepreseljene ptice i sedam uličnih svjetiljaka...

Izvadio je još jedno palidrvce iz kutije šibica. Zagrebao je njime i u nos mu je agresivno prodro barutni dim. Mrzio je taj miris, makar i ovakav, razgrađen na male molekule koje jedva ispunjavaju njegove nosnice. Mrzio ga je zato što se sjećanja ne moguše razbiti na molekule. Stajale su kao granitni monolit - siv, strašan i nepokretan spomenik u njegovoj glavi i neprekidno su navirale. S oštrim mirisom dima.

Ovoga puta zapalio je lulu i duboko uvukao aromatični plavičast pramen dima. Ispusti kolut dima i usmjeri pogled prema nebu koje se kolebaše između modrine i neprozirne tame. Bijaše to vrijeme u kojem se vraćaju priviđenja. Utvare. Čudovišta.

Prvo dodoše izviđački avioni. Letjeli su nisko i sporo. Snimahu. Bijahu mali i s oštrim nosovima - poput kljunova ptica grabljivica. Zatim dodoše bombarderi. Bijahu golemi i teški, s crnim, bremenitim trbusima punim smrti. Izbacivaše tu smrt izdašno. Imaše ju u beskonačnim zalihama - da izbacuju mnogo i opet da im ostanu. Da se vrate sutra ponovno. U selo koje imaše nesreću da je sagrađeno na tromedi. U vrijeme u kojem tromeda nije označavala i granicu među trima državama... Potom je došla pješadija.

Ne, točnije je da su prvo došle granice. Iako bijahu samo iscrtana crvena linija, nesigurno povučena slobodnom rukom, običnom četkom za ličenje i uljenom bojom, ljudi ih osjećali kao duboke rovove. Poput nečega za što ti treba pri preskoku strašan, nadljudski napor. Odmah poslije granice došlo je nepovjerenje, pa nesnošljivost, pa mržnja... Ljudi su se isprva gledali poprijeko, pa se zatim počeli sporiti o do tada beznačajnim stvarima, te prestadoše razgovarati međusobno i okretati glave jedan od

drugog, ne želeći se pogledati. I potom ponovno ukrstiše poglede. Bijahu prepuni krvi, bijesa i smrti...

Povukao je još jedan gusti dim iz lule. Zavukao mu se duboko u pluća, negdje iza srca.

Ah, da. Pješadija... Poklaše sve koji se nisu razbježali i pokradoše sve što nisu raznijeli zrakoplovi. Različite odore, ali isti osjećaj pod njima. Ista potreba. Uništiti ono što nije isto. To okončaše u jedan dan kojega je čudnovatom igrom slučaja bio otišao u šumu po drva. Na sreću ili nesreću - još uvijek ne bijaše odlučio. Kad se vratio dočekala ga je sveobuhvatna tišina. I neizdrživ bakarni miris prolivene krvi... Kao mahnit trčao od vrata do vrata tražeći barem jedan živi dah. Uzalud... Posvuda ga dočekivaoše šutljivi zid smrti...

Podigao je glavu i pogledao u najbližu uličnu svjetiljku. Kao da je i ona svjedokinja koja ne zna kako izaći na kraj s onim što je vidio.

Odvukao ih je u plitku jamu koju kopaše cijelu tu noć. Kopaše i plakaše. Cijelu tu nesretnu noć... Bez prestanka. Bijaše mnogo života koje je morao isplakati, a on sam samcat, samo dva oka. Zora je zarumenila istok kad je bacio posljednju lopatu zemlje, ali suza još imaše. Rana u duši bijaše mu još svježja, još krvava. Nova bujica iz njegovih očiju krenu u trenutku kad se sve počelo buditi. Krave mukahu, ovce blejahu, kokoši kokodakahu, pijetlovi kukurikahu... sve osim ljudi. I dok je otvarao štale, trla i kokošinje da bi pustio životinje zadnji put, plakaše. To, kao da bijaše čin onečovječenja čovječanstva.

Istresao je lulu na zemlju i zamišljeno promatrao kako gasnu razletjele iskre. Polako se uspravio i ušao u malu garažu. Podigao je neobrađenu vapnenačku ploču i pomilovao ju ispucalim prstima. Zatim ju osloni na koljena, uzme dlijeto i strpljivošću sveca počne ju glačati i obrađivati. Iza njegovih leđa, stajalo je uspravno uz zid još osam takvih ploča. Dlijeto pod njegovim prstima vezlo je slova: *Kristofer, Damjan, Mustafa...*

Ostadoše mu još nekoliko. To bijaše njegov posljednji naklon pred jamom. Njegovo posljednje poštovanje pred žrtvama koje

vjekuju svoju vječnost u njoj. I nemaše namjeru prestati sve dok se sva imena ne nađu na pločama. *Petar, Sanela, Šime...*

Napolju, jedna po jedna počеше se paliti ulične svjetiljke. Topla, žuta svjetlost pojača pustoš na sokaku.

Prsti nastavljaju svoju mučnu misiju. Sjedinjuje sve u njihovoj zastrašujući apsurdnoj smrti. Da budu zajedno, kao što su oduvijek bili. Prije negoli su odjenuli odore. *Beba Sara, beba Ana, beba Mirsad...*

To im dugovaše.

Konačno se upalila jedina svjetiljka u jedinoj živoj kući u selu. Jama je šuteći čekala ploče koje će ponovno sjединiti njegove žitelje...

Prevod: Borislav Pavlovski

Nën hije

Под сенка

U senci

Nën hije

Besa Kalaja

Në çastet më të turbullta të jetës së saj qëllloi që në vend të kishte një luftë. Luftë as e madhe, as e vogël nga këndvështrimi ynë. Nga këndvështrimi i saj nuk e dimë pasi ajo kurrë nuk foli qartë për luftën, edhe pse ne ia drejtonim pyetjet në formën: Kur ju vdiq djali në vendin tuaj kishte një luftë? Besoni që ai vdiq pasi nuk iu dha ndihma e duhur? Mos dyshoni që ai qëllimisht u mbyt?

Asnjë përgjigje.

Maria kishte dhjetë ditë që kishte ardhur. Kishte edhe një ekip, që në fakt ende s'e kishte sepse misionin e nisi me ditë të tëra vonesë, çfarëdo që i bie ajo. Ma do mendja që të gjithë të intervistuarit e thanë që këtu ka pasur një luftë, më tha ajo. Luftë që besohet të ketë qenë e tmerrshme. Mbarë për një fillim besoj, morëm ca fakte, na mbetet të ndërtojmë të vërteta, të vërteta luftërash.

Pas një sëmundje të gjatë dhe pa diagnozë, ai shkoi. Kishte kohë që e deshi më shumë jetën tjetër, asgjë nuk e mbante më këtej. Në shtratin e dergjjes nana ia lexonte librin me poezi. Për çdo ditë po të njëjtin libër, të vetmin. Sikur mendonte që ky ritual përsëritës ishte një fije për mbajtjen e tij në jetë. Nuk ishte. Fëmija i vetëm i vdiq sot paradite.

Duhet ta marrim trupin e pajetë, mjeku i tha. Autopsinë nuk mund të kryejmë në këso kohe. E kuptoi mu në atë sekondë

sa e pavend e absurde ishte fjalia. Krejt këtë nuk ia tha pa një dhimbje të madhe në shpirt, pasi ajo e pa që i ishin skuqur sytë. Me gjasë kishte qarë.

Të vdekurin e mbështollën. E larguan nga dhoma. Aty mbeti kujtimi i tij dhe fytyra e trishtuar e nënës. Për herë të parë shikoi në oborr. Bari ishte harlisur, qentë po loznin. Qielli ishte errësuar. Shiu nuk ishte larg. Dhimbja ia kishte errësuar shikimin.

Zonjë, trupin duhet varrosur, ia tërhoqi vërejtjen ai. E pa që ishte e përhumbur, prandaj me lehtësi e tërhoqi nga krah dhe aty në qoshe të dhomës boshe po mbante duhmën e djalit të saj, e pyeti se a i kishte kushtet për ta varrosur.

„Jo“, i tha kjo.

„Si t’ia bëjmë?“ – u ngrys mjeku.

„Nuk e di“, tha ajo, „dhe as nuk dua ta di më. Aq më bën a varroset apo jo.“

Unë do t’i ndërmarr të gjitha masat dhe do ta varros, por, e dini, besoj që edhe unë njëjtë si ju jam i rrezikuar. Nuk po me shohin në sy për të mirë, zonjë.

E vendosën, djali duhej të varrosej në kodrën që ishte afër spitalit dhe mundësisht të bëhej në mbrëmje.

Katër veta po e bartnin kufomën në krah. Meqë djali ishte i zhvilluar dhe zakonisht thuhet se kur vdes njeriu bëhet edhe më i rëndë, i bëri ata që nën hundë ta shanin atë.

Mbase të mos i kishin premtuar mjekut, do ta rrokullisnin kufomën në moçalishtën që ishte krijuar afër spitalit.

Shi kishte rënë gjatë gjithë kohës. Nuk e kishte ndërmend të ndalej. Kjo e bënte edhe më të vështirë bartjen e kufomës. Varrmihësve këmbët po u rrëshqisnin. E menduan disa herë që kufomën ta hidhnin. Zvonko insistonte për të kundërtën pasi mjeku, miku i tij i fëmijërisë, i ishte lutur të mos e bënte një gjë të tillë. Ai e dinte që shumica do ta mundnin për këtë, prandaj ishte kujdesur që ta merrte një armë me vete.

Hej Zvonko, ia bëri Dragani ky djali që po e bartim kishte qenë i bukur e i formuar. E pashë kufomën para se ta nxirrnim. Mjeku e mbështolli me një basmë të bardhë sepse tha kështu

i mbështjellin të vdekurit ata. Zvonko, i tha Dragani, kufoma ishte aq e bukur sa më shkoi mendja ta puthja aty në vend, ta mbaja në shpatulla, ta përkëdhelja. Kisha dhe një inat. Pse ky më i bukur se unë. Pata dëshirë të shfrenuar t'ia përdhosë kufomën siç bëri Akili i madh me kufomën e Hektorit. Hektorit të fisëm e të bukur.

Zvonko u rrëqeth, sigurisht Dragani në mendimet e tij më djallëzore do ta tredhte djalin e vdekur.

Shiu s'kishte të ndalur.

Këmbët u rrëshqasin. Terreni ishte bërë shumë i vështirë. Dragani tha se, edhe pse po i lante shiu atij po i vinte era sikurse një qeni të ngordhur. Shokët e fajësonin Zvonkon për gjendjen. Ai insistonte se ishte e tmerrshme ta varrosnin pa kurrfarë adeti. Milenko të cilit nuk i ishte dëgjuar zëri gjatë tërë natës provokoi duke i thënë Zvonkos se kishin harruar ta thërrisinin një hoxhë.

Hoxha do të vinte apo edhe ai do të kundërshtonte? Jeta është e ëmbël edhe për një hoxhë, apo jo Zvonko? As ai nuk do që të vritet si qeni në rrush. Përveç Zvonkos që i kishte rënë në kokë për këtë djalë vërtet askush nuk do ta varroste në këso kushte. Cili ishte motivi për ta varrosur armikun? Askush s'e mori vesh.

Kur me në fund mbërritën në kodër, i lëshoi fuqia. Bashkë më të ra arkivoli. U thye. Pa bërë shumë zhurmë e rregulluan disi. Filluan hapjen e varrit pa e ditur që kjo ishte puna më e vështirë e asaj nate. Balta po ngjitej për lopate. Djemtë e lutën disa herë Zvonkon ta linin kufomën aty sepse me gjithë ato kufoma që ishin bërë këtë pranverë kush do të merrte vesh për këtë.

Zvonko nuk po dorëzohej. Nuk i mjaftonte vetëm lopata, gropën e hapte edhe me duar. Aty në gropë po ulërinte Dragani. Hektor i bukur, na varrose, ë? Ti qëndron lart e ne jemi poshtë. Në varrin tënd. Për besë Zvonko ai po qesh me ne, i tha. Shikoje bukuroshin se si i ka dalë shpatulla nga basma dhe qesh me ne. Me ne të vdekurit.

S'mund të bëj asgjë, tha Dragani. Gjithçka rreth nesh është

shkretuar. Nuk po punojnë më as shtëpitë publike. Kemi frikë po thonë. Nënë ua q... Ato kanë frikë. Nuk kanë frikë të shkojnë me ata si po u thonë forcat speciale e po kanë frikë nga ne. Lekë nuk kemi vëllaçko, për këtë nuk na ofrohen. Për këtë Zvonko, pasi jam mbushur, desha ta përkëdhelja këtë djalë e bukur të cilin ti e do më shumë se mua. Shih sa lart qëndron prej nesh. Mospërfillës.

Ai mbi dhe ne nën të. Është dashur të ishte e kundërta. Unë nuk jam idiot. E di që jemi kurthuar këtu dhe pjesërisht për këtë e kemi fajin vetë. Gjithë kohën po na thonë varrosni tanët mos të mbesin mbi dhe po, xhanëm, çfarë na u desh ky tani. Dragani ishte ndezur, nuk ndalej së foluri.

Me vete kishte një shishe me ujë që të tjerëve iu duk si një thesar në mes të shkretëtirës. Na jep pak ujë, e luti Ivani. E tërhoqi për mënge dhe i tha se gjatë tërës ishte treguar i keq me Zvonkon. Ai ia krisi një të qeshure hysterike, ndërsa hapi krahun e palltos dhe i tregoi shishen me raki. Do të çmendesha, vëlla, do të çmendesha po të mos ishte kjo, tha me gjysmë zëri e buza po i dridhej. Ende nuk po mund të besoj që nuk na vranë sonte. Dragani mori frymë thellë dhe u hesht.

Zvonko shikoi gropën e madhe. I kujtoi gropën e fëmijërisë në të cilën fshihej për të qenë më afër qiellit. Nga aty nuk mund të shihte asgjë tjetër veç se atë, qiellin, nga një perspektivë krejt tjetër. Ndihej i shkallmuar dhe i vetmuar aty, por në gropë ishte bota e tij. U tremb, mendja i kishte shkuar më larg se ç'duhej, tek vetja.

U ul në baltë. Djersët po i shkonin ballit. Iu kujtua që mjeku i kishte dhënë një letër. Ivani ia futi dorën në xhep me rrëmbim. Për një moment ky u tremb, sepse mendoi që po ia merrte armën. Në letër ke emrin e djalit, vendose në varr, i tha Ivani.

Zvonko u kthjell për një moment. Futi dorën në xhep. Letra ishte aty, por emri ishte fshirë. S'i t'ia bëjmë Ivan? – tha ai. Aq jam i lodhur sa nuk më kujtohet si e kishte emrin, ani pse e shënova me dorën time. Si nuk më shkoi mendja se mund të më fshihej. Çfarë të bëj tash?

Përfundoje cigaren, i tha Ivani. Ivani s'e kuptoi që Zvonko tashmë ishte mundur nga lodhja.

Gjithmonë e kam vuajtur faktin se autoriteti i ushtruar mbi mua ka qenë nga dikush që ka qenë fare idiot. Thua Ivan që kjo është arsyeja që unë jam ky që jam. I druajtur. Të betohem që nëse i teket Draganit të ma marrë revolen, mund ta bëjë për dy sekonda. Kurrë në jetë, Ivan, se kam shkelur as edhe një buburrec. Kam ethe tani, po më shkojnë mornica trupit. Mund ta bësh për mua t'ia marrësh atij një pikë raki. Nuk dua të vdes pa e shijuar vetëm pak. Lutu të mos vdes Ivan, lutu. Dua t'ia mësoj shijen jetës së vështirë. Tani që erdha në grupin tuaj, grupin e varrmihësve dua t'ia ndiej erën jetës së vështirë. Gishtat e mi, duart e mija nuk kanë prekur kurrë dhe. Tani dua ta rrotulloj të tërin vet, t'i gjej viktimat e tjera, t'i varros. Mjaft i keni përdhosur duke i hedhur në moçalishtë, Ivan. Sa mund të kenë qenë më thuaj, 10, 20, 100? Më thuaj, Ivan. Ty ta kam besën, të përbehem në Zot më thuaj, Ivan?

Zvonko kishte të ftohtë, po vdiste nga të ftohtët. Donte të ikte. Por ishin larg, shumë larg. Se kuptonte më ç'iu desh kjo kodër kur mund ta linin në moçalishtë, aty në ujë.

Me gjasë tani i vdekuri është ngrohur, e unë po ngrij, po ngrij si kryq dreqi në fund të janarit – tha ai. S'mund të jemi vëzhgues pasivë– i tha Ivanit. Ti je i arsyeshëm. Ne duhet t'i gjejmë viktimat e tjera dhe t'i varrosim, (duke i kërcitur dhëmbët), dua ta bëj këtë sa më shpejt. Që sonte në mbrëmje. Të marr një fletore, të bëj një plan.

Nën hijen e blirit, në kodrën prej nga shihej i tërë qyteti, e varrosën. Një djalë në të njëzetat e hershme e mbuloi dheu, e kjo të shemb shpirtin. Ai dhe do të qëndrojë me shekuj mbi të. Veç, mos e dhëntë Zoti që dheu të rrëshqasë. Me gjasë nuk do të ndodhë një gjë e tillë, ishin kujdesur që ta varrosin afër blirit që kishte lëshuar rrënjë. Sa mund të jenë të gjata rrënjët e një bliri për besë nuk e di, kurrë kush nuk interesohet për to. Sa mospërfillës që jemi, cektësia jonë tregohet edhe në këtë rast. Mjaftohemi me aromën dhe pamjen e tij të këndshme. Rrënjët

çfarë na duhen? Me siguri për të na i ruajtur varret.

I vunë një kryq varrit dhe me kaq përfundoi kjo punë.

**

Nën blirin që i bënte hije varrit pa emër, nën marramendjen e aromës së këndshme të tij, ne filluam një bisedë. Mbase më seriozja prej kur Maria ka ardhur këtu. Më ishte bërë pjesë e familjes, ani pse shpesh nuk pajtoheshim. Ja, për shembull, si në këtë bisedë që qëlloi të ishte e fundit nga bisedat e gjata që i kemi zhvilluar.

Erdhi fundi, ne po zhvendosemi, më tha ajo.

Si erdhi fundi, çfarë po mendon? – e pyeta unë.

Misioni ka përfunduar, ajo.

Cili mision? Ku ka përfunduar? Këtu apo atje prej nga vjen ti? – unë.

Këtu përfundoi – më tha.

I thashë nëse e kishin kuptuar të vërtetën për ne.

Të vërtetat – ma preu ajo në shumës.

Kemi luftëra të tjera para nesh. Na duhen edhe ca për ta argumentuar tezën tonë – fliste e sigurt ajo.

Cilën tezë? – i thashë unë.

Që lufta është çështje perspektive, ja ku po ta them – ajo.

Edhe Lufta e Dytë Botërore ishte çështje perspektive? – unë.

Ma merr mendja që po – ajo.

Sheh gjëkundi shenja të saj ti? Unë kam udhëtuar në gjithë Evropën dhe nuk pashë gjë, veç hamendësime.

Po të gjitha këto vrasje, tërë kjo dhimbje a nuk mjafton? – unë.

Si pa të keq, u shkëput nga biseda e u përfshi në urgjencat e momentit.

Disponimi më ka rënë për toke, më tha. Më nuk e di çfarë të mendoj. Me të gjithë këta njerëz që kam punë këtyre ditëve kam marramendje. Shumicën prej fakteve jam duke i harruar. Ndihmë nuk pres prej askujt. Nuk kam para për t'i paguar, nuk kam as për vete dhe nuk e di si do t'ia dal. Presionin prej familjes

e kam të madh. Po më thonë të gjej një punë për të qenë Maria. Njerëzit e vdekur askujt asgjë nuk i kanë sjellë.

Gjatë gjithë kohës Maria më pati përkrah. As kjo distancë minimale nuk mjaftoi për ta kuptuar që plagët e luftës më përkisnin edhe mua. Isha tepër e lodhur t'ia vë fajin vetes, ta gjykoja si të paaftë për të transmetuar dhimbjen. Me sa duket distanca në mes nesh s'kishte fare lidhje me hapësirën. Ne thjeshtë s'ndanim të njëjtën kohë.

...

Këtë e gjeta në shënimet e Marisë:

Nuk dyshove kurrë që djalin ta mbytën?

Jo – përgjigja e saj me gjysmë zëri.

Ishte i pashëm, një ushtar i mirë do të bëhej. Se mendove që për këtë ai më nuk është në këtë botë?

Jo – ajo, shkurt.

E kishe të vetmin mbase e menduan të të mundonin me këtë?

Jo – ajo.

Këto janë shënimet për gruan që humbi djalin e saj të vetëm në spital, në atë që mendohej se ishte luftë dhe e cila ishte në vllugun e saj.

Mendoni se ju bëtë punën tuaj në mënyrë profesionale?

Ishte luftë – ai.

E çka ka të bëjë kjo me ju? – Ti nuk je ushtar, je mjek.

Isha mjek në kohë lufte.

Shënim: Djali vdiq në spital, është ndër të vdekurit e thjeshtë, jo viktimë lufte.

Shënim: Në këto hapësira nuk ka pasur luftëra ashtu siç pretendohet. Ndërhyrjet nga të gjitha palët edhe ato ndërkombëtare krijuan bindje te popujt e këtij rajoni që këtu kishte pasur luftë.

Unë me ekipin po zhvendosemi në hapësira të reja. Atje ku mendohet që janë zhvilluar luftime. Jam pa gjumë dhe e turbulluar.

Под сенка

Беса Калаја

Во најматните мигови на нејзиниот живот се погоди да има војна. Ниту голема, ниту мала војна, од наш светоглед. Од нејзиниот агол на гледање не знаеме бидејќи таа никогаш не прозборе јасно за војната, иако ние и поставувавме прашања во форма: Кога ви почина синот, кај вас имаше војна? Верувате дека тој почина затоа што не му беше пружена потребната помош? Да не верувате дека тој намерно е убиен?

Никаков одговор.

Минаа десет дена откако дојде Марија. Имаше и екипа, која всушност ја немаше бидејќи мисијата ја започна со неколкудневна доцнење, што и да значи тоа. Сè ми се чини дека сите интервјуирани рекоа дека тука имало војна, ми рече таа. Војна за која се верува дека била страшна. Добро како за почеток, добивме некои факти, ни останува да изградиме вистини, воени вистини.

**

По долго боледување и без дијагноза, тој си замина. Подолго време го посакуваше тој друг живот, ништо не можеше да го задржи тука. Додека лежеше болен на постела, мајка му му читаше книга со поезија. Секој ден истата книга, единствената. Како да мислеше дека овој ритуал на повторување претставува сламка за негово одржување во живот. Не беше. Синот единец ѝ почина денеска претпладне.

Треба да го земат безживотното тело, ѝ рече лекарот. Аутопсија не може да направиме во ова време. Во истата секунда сфати дека реченицата беше неумесна и апсурдна. Сето ова не го рече без длабока душевна болка бидејќи таа виде дека очите му беа зацрвенети. Се чини дека плачел.

Умрениот го завиткаа. Го изнесоа од соба. Внатре останаа неговиот спомен и тажното лице на мајка му. По првпат погледна кон дворот. Тревата беше нарасната, кучињата си играа. Небото беше затемнето. Дождот не беше далеку. Болката ѝ го замати погледот.

Госпоѓо, телото треба да се закопа, ја предупреди тој. Виде дека е изгубена, затоа нежно ја повлече за рака од аголот на празната соба каде што се чувствувааше тешкиот мирис на нејзиниот син и ја праша дали има услови за да го закопа.

„Не“ – рече таа.

„Што да правиме?“ – праша замислено лекарот.

„Не знам“ – рече таа – „ниту сакам да знам повеќе. Ниту ме засега дали ќе се закопа или не.“

Јас ќе ги преземам сите мерки и ќе го закопам, но, знаете, и јас како и вие сум во опасност. Не ме гледаат благонаклоно, госпоѓо.

Решија, момчето треба да се закопа на ридот во близина на болницата и, по можност, тоа да се направи навечер.

Четворица го носеа трупот на рамо. Бидејќи момчето беше развиено и обично се вели дека кога човек умира станува уште потешко, ги натера да го пцујат во себе.

Веројатно, да не му ветеа на лекарот, ќе го фрлеа трупот во мочуриштето што се создаде до болницата.

Врнеше постојано. Немаше намера да престане. Ова го правеше уште потешко носењето на трупот. На гробарите им се лизгаа нозете. Неколку пати помислија да го фрлат трупот. Звонко инсистираше на спротивното бидејќи лекарот, негов другар од детство, го замоли да не направи такво нешто. Тој знаеше дека мнозинството ќе го победи за ова и затоа зеде оружје со себе.

Еј, Звонко – му викна Драган – ова момчево што го носиме било убаво и добро градено. Го видов трупот пред да го извадиме. Лекарот го завитка со бела ткаенина затоа што, рече, така ги завиткуваат тие починатите. Звонко – му рече Драган – трупот беше толку убав што ми доаѓаше да го бакнам, да го земам на раце, да го милувам. Ме фати и инает. Зошто е овој поубав од мене. Имав силна желба да го оскврнавам трупот, како што направи Ахил со трупот на Хектор. Благородниот и убав Хектор.

Звонко се наежи. Веројатно Драган, во своите ѓволести мисли, би го кастрирал умреното момче.

Дождот не престануваше.

Нозете им се лизгаа. Теренот беше многу отежнат. Драган рече дека иако ги мие дождот, тој мирисаше на пцовисано куче. Другарите го обвинуваа Звонко за оваа состојба. Тој инсистираше дека е ужасно да се закопа без никаков обичај. Миленко, чиј глас не се слушна во текот на цела ноќ, го испровоцира Звонко велејќи му дека заборавиле да повикаат оца.

Оцата ќе дојдеше или и тој ќе се спротивставеше? Животот е мил и за еден оца, нели Звонко? Ниту тој не сака да биде убиен како мува без глава. Освен Звонко, кој правеше сè за ова момче, навистина никој не би го закопал во вакви услови. Кој беше мотивот да се закопа непријателот? Никој не дозна.

Кога конечно стигнаа на ридот, останаа без сила. Заедно со нив падна и сандакот. Се скрши. Без многу бука, некако го средија. Почнаа да го копаат гробот, не знаејќи дека ова е најтешката работа таа ноќ. Калта се лепеше за лопата. Момчињата неколку пати го замолија Звонко да го остават трупот таму бидејќи со сите тие трупови од оваа пролет, никој немаше да знае за овој.

Звонко не се предаваше. Не му беше доволна само лопатата, дупката ја отвораше и со раце. Од дупката викаше Драган. – Убав Хектор, нè закопа, нели? Ти си горе, а ние долу. Во твојот гроб. Жими сè, Звонко, овој се потсмева со

нас, му рече. Види го убавецот како му излегло рамото од платното и се потсмева со нас. Со нас, умрените.

- Не можам ништо да направам – рече Драган. Сè околу нас е опустошено. Не работат веќе ниту јавните куќи. Се плашине, велат. Мајката да им ја е... Тие се плашат. Не се плашат да одат со оние што ги викаат специјални сили, а се плашат од нас. Пари немаме, брат, затоа не ни се нудат. Затоа, Звонко, од што сум преполн, сакав да го милувам ова убаво момче кое ти го сакаш повеќе од мене. Види колку високо се наоѓа над нас. Неблагодарен. Тој над земја, ние во неа. Требаше да биде спротивното. Јас не сум идиот. Знам дека сме во замка тука и делумно сме самите виновни за тоа. Постојано ни велат закопувајте ги нашите, да не останат над земја и да, за кој ѓвол ни требаше овој сега. Драган беше толку лут, не престануваше да зборува.

Со себе имаше шише со вода, кое на другите им се гледаше како богатство среде пустина. Дај ни малку вода, го замоли Иван. Го повлече за ракав и му рече дека цела ноќ бил злобен кон Звонко. Тој пукна во хистерична смеа, отворајќи ја едната страна на капутот, покажувајќи му шише со ракија. Ќе спобудалев, брат, ќе спобудалев да не беше ова, рече со половина глас, а усната му се тресеше. Сè уште не ми се верува дека не нè убија вечерва. Драган длабоко воздивна и замолчи.

Звонко ја погледна големата дупка. Го потсети на дупката од детството во која се криеше за да биде поблиску до небото. Од неа не можеше да види ништо друго освен тоа, небото, од една сосема друга перспектива. Се чувствуваше кревок и осамен во неа, но во таа дупка беше неговиот свет. Се уплаши, умот му отиде подалеку од потребното, кај него самиот.

Седна на калта. Пот му течеше по челото. Се сети дека лекарот му даде еден лист. Иван насилно му ја стави раката во џеб. За миг овој се уплаши, мислејќи дека му го зема оружјето. – На хартијата е името на момчето, стави го во гроб, му рече Иван.

Звонко се созеде за миг. Ја стави раката в џеб. Листот беше таму, но името се беше избришало. – Што да правиме? – рече тој. Толку сум уморен што не се сеќавам како се викаше, иако го запишав со своја рака. Како не помислив дека може да се избрише. Што да правам сега?

- Допуши ја цигарата – му рече Иван. Иван не сфати дека Звонко веќе беше совладан од заморот.

Секогаш ме мачел фактот дека авторитетот спроведуван врз мене бил од некој тотален идиот. Мислиш ли, Иван, дека ова е причината за тоа кој сум јас сега. Исправен. Ти се колнам дека ако му текне на Драган да ми го земе пиштолот, можам тоа да го направам за две секунди. Никогаш во животот, Иван, не сум згазнал ниту мравка. Имам грозница сега, ме лазат морници низ телото. Ќе можеш ли да му побараш малку ракија за мене. Не сакам да умрам без да уживам малку во неа. Моли се да не умрам, Иван, моли се. Сакам да го вкусам тешкиот живот. Сега откако дојдов во вашата група, групата гробари, сакам да го почувствувам мирисот на тешкиот живот. Моите прсти, моите раце никогаш не допреле земја. Сега сакам да ја прекопам сета земја, да ги најдам другите жртви, да ги закопам. Доволно сте ги омаловажиле фрлајќи ги во мочуриште, Иван. Колку би можело да бидат, кажи ми, Иван, 10, 20, 100? Кажи ми, Иван. Тебе ти верувам, те преколнувам во Господ, Иван?

На Звонко му студеше, умираше од студ. Сакаше да избега. Но, беа далеку, многу далеку. Веќе не сфаќаше за што им требаше овој рид, кога можеа да го фрлат во мочуриште, таму, во вода.

- Веројатно умрениот сега се стоплил, а јас смрзнувам, смрзнувам како ѓаволски крст на крај на јануари – рече тој. – Не може да бидеме пасивни набљудувачи – му рече Иван. Ти си разумен. Ние треба да ги најдеме другите жртви и да ги закопаме (крцкајќи ги забите), сакам ова да го направам што побрзо. Уште вечерва. Да земам една тетратка, да направам план.

Под сенката на липата, на ридот од каде што се гледаше

целиот град, го закопаа. Едно момче во рани дваесети, го покри земјата, а ова ти ја гори душата. Таа земја со векови ќе стои над него. Само, да не даде Господ, земјата да пролизга. Веројатно нема да се случи тоа, се погрижија да го закопаат до липата која имаше пуштено корени. Колку можат да бидат долги корените на една липа, се колнам дека не знам, никој не се интересира за нив. Колку сме рамнодушни, нашата плиткост се покажува и овој пат. Доволни ни се нејзиниот пријатен мирис и изглед. За што ќе ни се корените? Веројатно за да ни ги чуваат гробовите.

Поставија крст на гробот и со тоа заврши оваа работа.

На гробот под липата паѓаше сенка, под зашеметеноста на нејзиниот пријатен мирис, ние започнавме разговор. Можеби најсериозниот разговор откако е дојдена тука Марија. Ми стана дел од семејството, иако честопати не се согласувавме. Еве, на пример, како во овој, кој се погоди да биде последен од долгите разговори меѓу нас.

- Дојде крајот, ние се преселуваме, ми рече таа.
- Како дојде крајот, што сакаш да кажеш? – ја прашав јас.
- Мисијата заврши, рече таа.
- Која мисија? Каде завршила? Тука или таму од каде што доаѓаш ти? – прашав јас.

- Тука заврши – ми рече.

Ја прашав дали ја дознале вистината за нас.

- Вистините – веднаш ми одговори.
- Имаме други војни пред себе. Потребни ни се уште неколку за да ја аргументираме нашата теза – говореше сигурна во себе.

- Која теза? – ја прашав.
- Дека војната е прашање на перспектива, ти велам јас – рече таа.

- И Втората светска војна беше прашање на перспектива? – прашав.

- Па, мислам дека така е – рече таа.

- Гледаш ти некаде знаци од неа? Јас сум патувала низ цела Европа и не видов ништо, само двоумења.

- А сите овие убиства, сета оваа болка, зарем не се доволни? – прашав.

Како ништо да не било, се оттргна од разговорот и се сврте кон потребните работи во моментот.

- Расположението ми е паднато на земја – ми рече. - Не знам веќе што да мислам. Со сите овие луѓе со кои имам работа, имам вртоглавица. Повеќето факти ги заборавам. Помош не очекувам од никого. Немам пари да ги платам, немам ниту за себе и не знам како ќе излезам на крај. Притисокот од моето семејство е голем. Ми велат да најдам работа за да бидам Марија. Умрените никому ништо не донеле.

Цело време Марија ме поддржуваше. Ниту оваа минимална дистанца не беше доволна за да сфатам дека раните од војната ми припаѓаа и мене. Бев многу изморена за да се обвинувам себе си, да се обвинувам за неспособна да ја пренесам болката. Се чини дека дистанцата меѓу нас немаше никаква врска со просторот. Ние, едноставно, не го делевме истото време.

**

- Ова го најдов во записите на Марија:

- Никогаш не се посомнева дека ти го убија синот?

- Не – одговори таа со половина глас.

- Беше убав, добар војник ќе станеше. Не помисли дека затоа тој не е веќе во овој свет?

- Не – одговори кратко.

- Единец ти беше и можеби помислија дека ќе те измачуваат со ова?

- Не – рече таа.

Ова се записите за жената која го загуби синот единец во болница, во тоа што се мислеше дека е војна и која го имаше достигнато врвот.

- Мислите дека вие ја завршивте вашата работа професионално?

- Беше војна – рече тој.

- Па што има врска тоа со вас? Ти не си војник, ти си лекар.

- Бев лекар во време на војна.

Забелешка: Момчето умре во болница, тој е меѓу обичните смртници, не жртва на војната.

Забелешка: На овие простори немаше војни какви што се претендира.

Интервенциите од сите страни, како и тие на меѓународните сили, создадоа уверување кај народите од овој регион дека тука имало војна.

Јас и екипата се префрламе на нови простори. Таму каде што се мисли дека се војувало. Ненаспана сум и зашеметена.

Превод: Крешник Ајдини

U senci

Besa Kalaja

U najturbulentnijim trenucima njenog života, zemlju je zahvatio rat. Rat koji nije bio niti veliki, niti mali, prema našem mišljenju. Njeno viđanje ne znamo pošto ona nikada nije jasno govorila o ratu, iako bismo joj uputili pitanja, kao što su: Kada vam je umro sin, u vašoj je zemlji bio rat? Verujete da je on umro zato što mu nije pružena prava pomoć? Sumnjate li da je namerno ubijen?

Niti jedan odgovor.

Prošlo je već deset dana od kad je došla Marija. Imala je i tim, koji zapravo još nije stvoren jer je misija počela sa više dana kašnjenja, šta god to značilo. Smatram da su svi intervjuisani rekli da je ovde bilo rata, rekla mi je ona. Rat za koji se veruje da je bio strašan. Verujem da je dobro za početak, otkrili smo neke činjenice, preostaje da saznamo istine, ratne istine.

Nakon duge i teške bolesti bez dijagnoze, on je otišao. Već neko vreme je više voleo onaj drugi život, ništa ga više nije držalo na ovoj strani. U krevetu u kojem je bolovao majka mu je čitala poeziju. Svaki dan istu knjigu, jedinu. Kao da je verovala da će ovaj ritual koji se ponavljao biti nit koja će ga držati u životu. Nije tako bilo. Danas joj je pre podne umrlo jedino dete.

Moramo preuzeti beživotno telo, rekao joj je lekar. Ne možemo vršiti autopsiju u ovo vreme. Shvatio je na licu mesta

koliko je neumesna i apsurdna bila njegova rečenica. Sve to nije mogao da kaže bez velike boli u duši, pošto je primetila da su mu se crvenele oči. Izgleda da je plakao.

Pokojnika su pokrili. Izneli iz sobe. U njoj je ostalo sećanje na njega i užasno lice majke. Po prvi put je izašao na dvorište. Trava je bila bujna, psi su se igrali. Nebo se zamračilo. Kiša je bila blizu. Bol joj je zamračila pogled.

Gospodo, telo se mora sahraniti, stavio joj je do znanja. Primetio je da je izgubljena i lagano ju je povukao za ruku i na kraju prazne sobe u kojoj se osećao neprijatan miris njenog sina, upitao da li ima uslova za sahranu.

„Ne“, odgovorila je ona.

„Šta ćemo učiniti?“, namrštio se lekar.

„Ne znam, niti želim znati. Nije mi bitno hoće li biti sahranjen ili ne.“

„Ja ću preduzeti to što je potrebno i sahraniću ga, ali znate, verujem, da sam i ja kao i vi ugrožen. Ne gledaju na mene blagonaklono, gospodo.“

Odlučili su, sin mora biti sahranjen na brdu pored bolnice i to se po mogućnosti treba obaviti uveče.

Četiri osobe su držale telo na rukama. Pošto je momak bio jak, a kažu da inače kada ljudi umiru postaju teži, oni koji su ga nosili u sebi su ga opsovali.

Da nisu obećali lekaru, telo bi bacili u močvaru koja je bila pored bolnice.

Sve vreme je padala kiša. Nije nagoveštavala da će prestati. To je još više otežalo nošenje tela. Grobari su se klizali. Više puta im je palo na pamet da bace telo. Zvonko je insistirao da bude drugačije, jer ga je lekar, njegov prijatelj iz detinjstva, zamolio da to ne učine. On je znao da će većina nadjačati, pa se pobrinuo da sa sobom ponese oružje.

Hej, Zvonko, obratio mu se Dragan, ovaj momak kojeg nosimo bio je lep i razvijen. Video sam telo pre nego što su ga izvadili. Lekar ga je pokrio belim platnom jer je rekao da tako oni pokrivaju mrtve. Zvonko, rekao je Dragan, telo je bilo tako lepo da sam ga hteo poljubiti na licu mesta, da ga držim u naručju,

da ga milujem. Bio sam i ljubomoran, zašto je on lepši od mene. Imao sam neobuzdanu želju da oskrnavim telo kao što je veliki Ahil učinio sa Hektorovim telom. Plemenitim i lepim Hektorom“

Zvonko se nakostrešio, sigurno bi Dragan u njegovim prokletim mislima uškopio mrtvog momka.

Kiša nije prestajala.

Noge su im klizale. Teren je postao jako težak. Dragan je govorio da, iako ih kiša pere, on smrdi kao mrtav pas. Prijatelji su okrivili Zvonka zbog situacije. On je insistirao da je užasno ga sahraniti bez ikakvog obreda. Milenko, koji se nije čuo tokom cele noći, provocirao je Zvonka tako što je rekao da su zaboravili da zovu hodžu.

Bi li hodža došao ili bi i on odbio? Život je sladak i jednom hodži, zar ne, Zvonko? Ni on ne želi da ga ubijaju kao psa. Osim Zvonka, kojem je toliko stalo do tog momka, niko ga ne bi sahranio u tim okolnostima. Koji je bio motiv da se sahrani neprijatelj. Niko to nije shvatio.

Kada su konačno stigli na brdo, ponestalo im je snage. S njima je pao i kovčeg. Razbio se. Bez puno buke nekako su ga sklopili. Počeli su da kopaju grob ne znajući da će to biti najteži posao te noći. Blato su iznosili lopatama. Momci su nekoliko puta zamolili Zvonka da ostave telo tamo gde je bilo jer niko ne bi ništa saznao pored svih tih tela toga proleća.

Zvonko se nije dao. Nije mu lopata bila dovoljna, već je grob kopao i rukama. U grobu je Dragan urlao. Lepi Hektore, sahrani li nas? Ti si gore, a mi dole. U tvome grobu. Bogami, Zvonko, on nam se smeje, rekao je. Pogledaj lepotana, ispalo mu je rame iz platna i smeje nam se. Nama mrtvacima.

Ne mogu učiniti ništa, rekao je Dragan. Sve oko nas je opustošeno. Ni javne kuće više ne rade. Kažu da strahuju. Majku li im j.... One strahuju. Ne strahuju da idu sa onima iz specijalnih snaga, već strahuju od nas. Nemamo para, brate, zato se drže dalje od nas. Zbog toga, Zvonko, pošto sam se napunio, hteo sam da milujem ovog lepog momka kojega ti voliš više od mene. Vidi kako je uzvišeniji od nas. Ravnodušan je.

On iznad, a mi ispod njega. Trebalo je biti obrnuto. Ja nisam idiot. Znam da smo zapeli ovde i delimično smo sami krivi za to. Sve vreme nam govore da sahranimo naše da ne ostaju nesahranjeni, ali šta nam je ovaj sad trebao. Dragan je bio gnevnan, nije prestajao da priča.

Kod sebe je imao bocu vode koja je drugima izgledala kao dragulj u sred pustinje. Daj nam malo vode, zamolio ga je Ivan. Povukao ga je za rukav i rekao mu je da je cele noći bio loš prema Zvonku. On se počeo histerično smeјati, otvorio je kaput i pokazao flašu rakije. Poludeo bih brate, poludeo bih da nije ovoga, rekao je u pola glasa dok mu je usna drhtala. Još ne mogu da verujem da nas večeras nisu ubili. Dragan je duboko odahnuo i umirio se.

Zvonko je gledao u duboku rupu. Setio se rupe iz detinjstva u koju se skrivao da bi bio bliže nebu. Odande nije mogao videti ništa drugo sem neba, iz jedne posve drugačije perspektive. Tamo se osećao oronuo i usamljen, ali je u toj rupi bio njegov svet. Uplašio se, misli su mu otišle dalje nego što su trebale, mislio je o sebi.

Seo je na blatu, znoj mu je tekao po čelu. Setio se da mu je lekar dao pismo. Ivan je brzo stavio ruku u njegov džep. Ovaj se u trenutku uplašio misleći da će mu oduzeti oružje. „U pismu se nalazi ime momka, stavi ga na grob”, rekao je Ivan.

Zvonko se odmah razbudio. Stavio je ruku u džep. Pismo je bilo tamo ali se ime obrisalo. „Šta ćemo, Ivane?“, rekao je on. „Toliko sam umoran da se ne mogu setiti kako se zvao, iako sam to ime napisao svojom rukom. Kako mi nije palo na pamet da bi se moglo obrisati. Šta ću sada?“

„Završi cigaretu“, rekao mu je Ivan. Ivan nije shvatio da je Zvonka već savladao umor.

„Uvek sam patio zbog činjenice da autoritet nada mnom ima neko ko je potpuni idiot. Reklo bi se, Ivane, da je to razlog što sam ovo što jesam. Ustručavan. Kunem se, kada bi Dragan odlučio da mi oduzme pištolj, mogao bi to da učini u dve sekunde. Nikada u životu, Ivane, nisam ni mrava zgazio. Osećam groznicu, jeza mi prolazi telom. Možeš za mene uzeti kap rakije

od njega? Ne želim umreti a da je barem malo ne probam. Moli se da ne umrem, Ivane, moli se. Želim da osetim ukus teškog života. Moji prsti, moje ruke nikada nisu dirale zemlju. Želim je celu preokrenuti, pronaći ostale žrtve, sahraniti ih. Dosta ste ih oskrnavili bacajući ih u močvaru, Ivane. Koliko ih je bilo, 10, 20, 100? Reci mi, Ivane. Tebi verujem, tako ti Boga, Ivane, reci mi.“

Zvonku je bilo hladno, umirao je od hladnoće. Hteo je da ide. Ali bili su daleko, jako daleko. Nije mu jasno što su morali doći na brdo kada su ga mogli ostaviti u močvaru, dole u vodi.

„Izgleda da se pokojnik ogrejao, a ja se smrzavam, smrzavam se kao đavolji krst krajem januara, rekao je on. Ne možemo biti pasivni posmatrači, rekao je Ivanu. Ti si razuman. Moram pronaći ostale žrtve i sahraniti, (dok je škripao zubima), želim to obaviti što je brže moguće. Već večeras. Uzeti beležnicu, napraviti plan.“

Pod senkom lipe, na brdu sa kojeg se video ceo grad, sahraniše ga. Momka u ranim dvadesetim pokrila je zemlja, a to boli u duši. Ta će zemlja stajati stolicima na njemu. Osim, ako će Bog hteti da dođe do odrona zemljišta. Po svemu sudeći, tako nešto se neće desiti, pobrinuli su se da ga sahrane pored lipe sa dubokim korenima. Koliko je korenje lipe duboko, ja bogami ne znam, nikada nikoga to ne zanima. Koliko smo ravnodušni, naša plitkost se pokazuje i ovom slučaju. Zadovoljavaju nas njegov mio miris i izgled. Šta će nam korenje? Sigurno da bi nam pazilo grobove.

Na grob smo stavili krst i tako se to sve završilo.

**

Pod lipom koja je bacala senku na grob bez imena, pod njenim očaravajućim mirisom, počeli smo razgovor. Možda najozbiljniji od kad je došla Marija. Postala je deo porodice, iako se često nismo slagali. Kao na primer u ovom razgovoru, za koji se ispostavilo da je bio poslednji u nizu dugih razgovora koje smo vodili.

„Došao je kraj, mi se selimo“, rekla mi je ona.

„Kako je došao kraj, kako to mislite?“, upitao sam ja.

„Završila je misija“, rekla je ona.

„Kakav misija? Gde je završila? Ovde ili tamo odakle ti dolaziš?“, rekao sam ja.

„Završila se ovde“, rekla mi je.

Upitao sam je da li je saznala istinu o nama.

„Istine“, rekla mi je ona.

„Imamo druge ratove pred sobom. Treba nam još malo da bismo argumentovali svoju tezu“, govorila je ona sa sigurnošću.

„Koju tezu?“, rekao sam ja.

„Da je rat pitanje perspektive, eto, rekla sam ti“, ona.

„I Drugi svetski rat bio je pitanje perspektive?“, ja.

„Smatram da je tako“, ona.

„Vidiš li ti igde njegove tragove? Ja sam putovao po celoj Evropi i nisam ništa video, samo nagađanja.“

„A sva ova ubistva, sav taj bol nije dovoljan?“, ja.

Kao bez namere, odustala je od razgovora i bavila se hitnim pitanjima datog trenutka.

„Raspoloženje mi je nikakvo“, rekla mi je. „Ne znam više šta da mislim o tome. Osećam vrtoglavicu među svim ljudima sa kojima radim ovih dana. Većinu činjenica zaboravljam. Ne očekujem pomoć ni od koga. Nemam para da ih platim, nemam ni za sebe i ne znam kako ću uspeti. Pritisak porodice je ogroman. Kažu mi da nađem posao da bih bila Marija. Mrtvi ljudi nikome nisu doneli ništa.“

Marija me celo vreme podržavala. Ni ta mala distanca nije bila dovoljna da bi se shvatilo da su ratne rane pripadale i meni. Bila sam jako umorna da bih sebe okrivila, da bih se smatrala nesposobnom da prenesem bol. Izgleda da distanca između nas nije imala nikakve veze sa prostorom. Mi naprosto nismo delile isto vreme.

Ovo sam pronašla u Marijinim zapisima:

„Nikada nisi posumnjala da su ti ubili sina?“

„Ne“, njen odgovor u pola glasa.

„Bio je zgodan, bio bi dobar vojnik. Nisi razmišljala o tome da on zbog toga više nije u ovom svetu?“

„Ne“, kratko ona.

„Bio ti je jedini, možda su hteli da te tako muče?“

„Ne“, ona.

To su zapisi o ženi koja je izgubila svoj jedinog sina u bolnici, u onome što se mislilo da je bio rat koji je bio na vrhuncu.

„Mislite da ste obavili vaš posao profesionalno?“

„Bio je rat“, on.

„Kakve to ima veze s vama? Ti nisi vojnik, ti si lekar.“

„Bio sam lekar za vreme rata.“

Napomena: Momak je umro u bolnici, bio je običan smrtni slučaj, nije bio žrtva rata.

Napomena: Na ovim prostorima nije bilo ratova onako kako se tvrdi. Intervencije svih strana i one međunarodne stvorile su utisak kod naroda ovog regiona da je ovde bilo rata.

Sa svojim timom se selim u novo područje. Tamo gde se misli da su se vodili ratovi. Nenaspavana sam i ošamućena.

Prevod: Bashkim Fazliu

Budi čovek, ubij me

Bëhu burrë, mbytmë

Биди човек, убиј ме

Budi čovek, ubij me

Dimitrije Bukvić

„Majku im gerilsku!“, dreknuo je poručnik. „Hoće li se probuditi, doktore?“

„Učinio sam sve što mogu, poručniče. Da ostane u izolaciji?“

„Obavezno. I motrite na njega.“

„Razumem.“

Poručnik je izašao. Doktor je ostao da posmatra mladića u droncima pobunjeničke uniforme kako leži na dušek, zavijene glave i grudi, dišući pod narkozom.

„Jebem ti život.“

Gola sijalica spuštala se s plafona. Vazduh, opor i suv, bezmalo je gušio. Kroz prozorsko staklo oblepljeno izolir trakom videli su se olovni oblaci, a pod njima beskrajni, šumoviti brežuljci. O njihove padine sporadično se odbijao odjek detonacija, dalek, prigušen kao jeka petarde pod đonom.

Na stolici pokraj ležaja, nadomak glave gerilca, nalazila se doktorova torba. Okačio ju je o naslon i seo, kao da bdi nad ranjenikom. Nekoliko minuta ili pola sata kasnije, momak je otvorio oči. Doktor se osmehnuo.

„Neuništiv si, rokeru“, rekao je.

Pridigavši glavu, mladić ga je upitno posmatrao.

„Šta je? Ne prepoznaješ me?“

„Jebote... Ti! Ovde!“

„Isto sam pomislio.“

Gerilac je opipavao zavoje.

„Boli te?“

„Malo. I ne osećam noge.“

„Ne brini, prohodaćeš.“

„Šta se jebeno desilo?“

„Granata. Dobro si prošao. Mogao si da iskrvariš. Dovedi su te onesvećenog. Odmah sam te prepoznao. Uspavao sam te i sredo.“

„Znači, prešlo ti u naviku da mi spasavaš život.“

„Tako ispada.“

„Prvi put saobraćajka, a sad bomba.“

„Prvi put si bio pacijent, a sad si ratni zarobljenik.“

Ranjenik je zagledao okolo. U dnu barake se nalazio ormarić s oslikanim crvenim krstom i polica s medicinskim instrumentima i bočicama. Etikete na njima su bile bele, osim jedne, iškrabane drečavo crvenim markerom.

„I otkud ti ovde?“

„Mobilizacija“ uzdahnio je doktor. „Pokupili me na spavanju.“

„Bar nisi u rovu.“

„Ali su mi dali pištolj. A plašim se oružja. Sve strahujem, opaliće mi u torbi. Hirurg sam, nisam vojnik!“

„Pa da. Bolje ti ide s hladnim oružjem.“

Doktor se kiselo nasmejao i dodao:

„Tri meseca nisam video porodicu.“

„Ni ja nemam pojma gde su mi žena i sin“, kazao je momak.

Hirurg ga je iznenađeno pogledao.

„Žena? Sin?“

„Sećaš se plavuše što me je obilazila u bolnici?“

„Aha.“

Mladić je iz džepa izvadio fotografiju plavokosog dečaka.

„E pa, evo“, pružio mu je sliku. „Trogodišnjak.“

Doktor je zagledao fotografiju. Začuo se eho eksplozije. Gerilac se trgnuo.

„Ne brini, daleko smo od fronta“, odložio je hirurg sliku na dušek. „Nego, kako si ti dospeo ovde?“

„I mene su pokupili. Pre pola godine. Upali nam u kvart, pa muškima podelili uniforme i puške. I eto...“, zastao je ranjenik u

polu rečenice pa se, uz izmučen izraz lica, prepustio uranjanju u isflekanu posteljину.

„Polako“, ustao je doktor. „Mora malo da boli. Ali, imaš sreće. I atomski udar bi preživeo. Škorpijo jedna!“

Osmehnuli su se jedan drugom. Hirurg je nastavio:

„Nego, kad se setim... Koliko ima od onda?“

„Čet'ri godine...“

„Vozio si bar dvesta. Mladi, ludi roker. Dovezli su te izubijanog, u kliničkoj smrti... Krenuo sam da te seckam. Usred operacije si se prenuo. A bio si pod anestezijom.“

„Šta ćeš, ne volim lekare, he-he.“

„Ubeđivale su me kolege da je to neki grč. A ja glavu dajem da si se batrgao jer si hteo da preživiš. Sedam sati sam te tada operisao. Jedino ti je kosa na kraju stradala.“

„Ionako bi me ošišali u vojsci“, odmahnuo je momak rukom. „Ali, zato su novine danima pisale o hirurgu koji je učinio nemoguće.“

Nasmešio se i dodao:

„Moj bend ti je bio zahvalan, ali ne i kritičari.“

Doktor je zurio u pod.

„I posle zamalo da postanem načelnik klinike. Kad – izbije rat. I sad menjam pelene ranjenicima pod stare dane.“

„A kažeš da sam ja zarobljenik“, rekao je mladić, smerno naglasivši ono ja.

Zgledali su se.

„I šta, koji moj, planiraju sa mnom?“

„Poručnik još ne zna da si preživeo. A zanima ga gde vam je štab.“

„A ja mislio, zanima ga Ženevska konvencija.“

„Koja crna konvencija. Prošlog zarobljenika su naši ranjenici ubili na spavanju. Zato su tebe izolovali.“

Gerilac je skretao pogled unaokolo poput glodara u lavirintu.

„Pa ajde, zovi svog poručnika, šta čekaš“, kazao je podrugljivo.

„Da hoću, već bih to učinio.“

„A šta 'oćeš?“

Hirurg je slegnuo ramenima.

„Za početak, da ti promenim zavoje. Ako neko uleti, zažmuri i ćuti.“

Privukavši torbu s naslona stolice, doktor je pogledao unutra. Coknuo je i otišao do ormarića.

„Doco...“, doviknuo je ranjenik.

Okrenuvši se, hirurg je spazio pištolj u rukama momka.

„...zaboravio si torbu.“

Nanišanio ga je. Doktor je podigao ruke u vis. Kap znoja ga je zagolicala duž obraza.

„Š... šta to radiš?“

Napolju je gromoglasno odjeknulo. Hirurg se stresao.

„Ne boj se“, bio je ironičan mladić, „daleko smo od fronta.“

„Skloni ga, m-molim te...“

„Hoću, kad me opet uspavaš... ali zauvek.“

„Molim?“

„Cinkaroše ubijaju i jedni i drugi! Bolje da umrem. Reci da je od ranjavanja.“

„A što se ne upucaš?“

„Budalo. 'Oćeš ti da objasniš otkud ranjeniku pištolj? Pa još tvoj?“

Doktor se pokunjio.

„Nisi pička? Budi čovek, ubij me“, rekao je gerilac, pokazavši na bočicu s išaranom nalepnicom. „Šta je to?“

„Ne! Ni ne pokušavaj... molim te...“

„Daj!“, dreknuo je ranjenik.

Hirurg je bojažljivo uzeo tečnost. Brada mu je zadrhtala.

„Brže! Ili bi da ti uleti poručnik?“

Klecavim korakom je doneo bočicu. Momak ju je otvorio i prineo usnama. Doktor ga je pomilovao po licu. Mladić mu je uzvratio prodornim pogledom, pa naiskap navrnuo tečnost i ubacio oružje u torbu.

„Hvala, doco“, osmehnuo se, sklapajući kapke. „Dobar si čovek...“

Mišići na licu gerilca sabrali su se u bolnu grimasu. Disao je plitko i isprekidano, sve dok mu telo nije prodrmao odsudni grč.

Hirurg je zajecao. Proverio je momku puls, pa vratio bočicu na mesto. Uzeo je fotografiju dečaka i posmatrao je u tišini. Baš tad, poručnik se vratio.

„Nešto novo?“

Doktor je ćutke pokazao na leš. Zagašene oči i poluotvorena usta pomaljali su se ispod zavoja.

„Sranje!“, otpljunuo je poručnik i pogledao hirurga. Otrgao mu je sliku.

„Šta ti je ovo... Opa! Unuče!“, potapšao je doktora po ramenu. „Svaka čast! Lep dečko... Biće to veliki čovek!“

„Biće“, rekao je doktor, zureći u pod. „Na oca.“

Bëhu burrë, mbytmë

Dimitrije Bukviq

„Ah, nënën e guerileve!“, bërtiti togeri. „A do të zgjohet doktor?“

„Bëra krejt çka është e mundur, toger. Të mbetet në izolim?“

„Patjetër. Dhe mos ia hiqni sytë.“

„N'rregull.“

Togeri doli. Doktor i mbeti brenda që ta përcjellë të riun në rrecka të uniformës rebele të shtrirë në dyshek, me kokën dhe gjoksin në fasha, duke marrë frymë nën narkozë.

„T'qifsha jetën.“

Poçi elektrik varej nga tavani. Ajri i ashpër e i thatë ta zinte frymën. Nga xhami i dritares të ngjitur me izolir, shiheshin retë e hirta, ndërsa poshtë tyre kodra të pafundme pylli. Nga shpatet e tyre tek tuk dëgjohej ndonjë jehonë shpërthimi, e largët, e mbytur si shpërthimi i petardave nën shuall.

Në karrigen pranë shtrojës, jo larg kokës së ushtarit, gjendej çanta e mjekut. E kishte varur në mbështetëse dhe ishte ulur, dukej thuajse e ruante të plagosurin. Disa minuta apo gjysmë ore më vonë, i riu i hapi sytë. Doktor i qeshi.

„I pashkatërrueshëm je, roker“, tha.

Duke ngritur kokën, i riu e shikonte hamendshëm.

„Çka u bë? Nuk më njeh?“

„E marrtë dreqi... Ti! Këtu!“

„Të njëjtën e mendova.“

Ushtari i prekte fashat.

„Të dhemb?“

„Pakëz. Dhe s’po i ndiej këmbët.“

„Mos ki merak, do t’çohesh në këmbë.“

„E çka dreqin ndodhi?“

„Granata. Mirë kalove. Ke mundur të mbetesh pa gjak. T’sollën pa ndjenja. Menjëherë t’njoha. T’vura në gjumë edhe të ndreqa.“

„Do të thotë, e ke bërë shprehi t’ma shpëtosh jetën.“

„Ashtu i bie.“

„S’pari ndeshja, tash bomba.“

„Herën e parë ishe pacient, tani je rob lufte.“

I plagosuri shikonte rreth e qark. Në fund të barakës ishte një dollap i vogël me një kryq të kuq dhe një raft me vegla mjekësore dhe shishe. Etiketat në to ishin të bardha, përveç njëres, të shkarravitur me marker me ngjyrë të kuqe.

„E ty, çka t’solli këtu?“

„Mobilizimi,” psherëtiu doktori. „Më morën n’gjumë.“

„S’paku nuk je n’istikam.“

„Por m’dhanë revole. E unë u frikësohem armëve. Frikësohem, më shkrep në çantë. Unë jam kirurg, s’jam ushtar!“

„Ta merr mendja. Më mirë t’shkon me armë t’ftohta.“

Doktori qeshi mes dhëmbëve dhe shtoi:

„Ka tre muaj që s’e kam pa familjen.“

„As unë fare nuk e di ku e kam t’shoqen dhe djalin“, tregoi djaloshi.

Kirurgu e shikoi i befasuar.

„T’shoqen? Djalin?“

„Të kujtohet ajo bjonde që vinte n’spital?“

„Ëhë.“

I riu nga xhepi nxori fotografinë e një djaloshi bjond.

„E po, ja ku është“, ia tregoi fotografinë. „Trevjeçar.“

Doktori e shikoi fotografinë. U dëgjua një jehonë shpërthimi. Ushtari befas kërceu.

„Mos ke frikë, larg jemi nga fronti“, kirurgu e la fotografinë mbi dyshek. „Por më trego, si përfundove ti këtu?“

„Edhe mua më morën. Para gjysmë viti. Na hynë në lagje, dhe meshkujve u dhanë uniforma dhe pushka. Dhe ja...“, e

ndërpreu fjalinë në gjysmë, dhe me një shprehje të lodhur të fytyrës, u zhyt në çarçafin plot njolla.

„Ngadalë“, u ngrit doktori. „Duhet të dhembë pak. Por, ti ke fat. Do ta kishe mbijetuar edhe sulmin atomik. More akrep!“

I buzëqeshën njëri-tjetrit. Kirurgu vazhdoi:

„Por, kur më kujtohet... Sa kohë ka?“

„Katër vjet...“

„Minimum dyqind n’orë. Rokeri i ri, i çmendur. T’sollën të shkërmoqur, klinikisht të vdekur. Fillova të bëj ndërhyrjen kirurgjike. N’mes të operacionit, lëvize. E ishe me anestezion.“

„E po, nuk më pëlqejnë mjekët, he-he.“

„Kolegët këmbëngulnin se ishte ndonjë spazëm. E unë ta jap kokën se ti përpëliteshe sepse doje t’mbijetoje. Shtatë orë të operova atëherë. N’fund, vetëm flokët të pësuan.“

„Ashtu-kështu në fund do të t’kishin qethë në ushtri“, bëri djaloshi me dorë. „Por, prandaj gazetat ditë me radhë shkruanin për kirurgun i cili kishte bërë të pamundurën.“

Buzëqeshi dhe shtoi:

„Bendi im të ishte mirënjohës, por jo edhe kritikët.“

Doktori ia kishte ngulur sytë dyshemesë.

„Dhe pastaj për pak nuk u bëra shef klinike. Kur – shpërtheu lufta. E tani, në pleqëri, po ua ndërroj pelenat të plagosurve.“

„E ti thua se unë jam i robëruar“, tha djaloshi, duke theksuar guximshëm atë unë.

Shikuan njëri-tjetrin.

„E çka dreqin do t’bëjnë me mua?“

„Togeri ende nuk e di se ke mbijetuar. E atij i intereson se ku e keni shtabin.“

„E unë mendoja se i interesonte Konventa e Gjenevës.“

„Çfarë konvente, çfarë bakraçi. Të burgosurin e kaluar të plagosurit tanë e vranë në gjumë. Prandaj ty të kanë izoluar.“

Ushtari shikonte rreth e rrotull sikur brejtësi në labirint.

„Hajde pra, thirre togerin tënd, çka po pret“, tha me tallje.

„Sikur të doja, do ta kisha bërë moti.“

„E çka deshe?“

Kirurgu rrudhi supet.

„S’pari, të t’i ndërroj fashat. Nëse dikush vjen, mbylli sytë dhe mos bëj zë.“

Duke e tërhequr çantën nga mbështetësja e karriges, doktori shikoi brenda. Bëri me kokë në shenjë mosbesimi dhe shkoi te dollapi.

„Doktor...“, thirri i plagosuri.

Duke u kthyer, kirurgu e pa revolen në duart e djaloshit.

„...e harrove çantën.“

E mori në shenjë. Doktori i ngriti duart. Një pikë djerse ia përshkoi faqen.

„Ç... çka po bën?“

Jashtë u dëgjua një shpërthim i hatashëm. Kirurgu u drodh.

„Mos ke frikë“, tha i riu me ironi, „larg jemi nga fronti.“

„Largoje, t-t-të lutem...“

„E largoj, kur t’më vësh përsëri në gjumë... por përgjithmonë.“

„Urdhëro?“

„Tradhtarët i vrasin edhe këta edhe ata! Më mirë të vdes. Thuaj se e kisha nga plagët.“

„E pse nuk e qëllon veten?“

„Budallë. Do të japësh ti shpjegime se nga e mori revolen i plagosuri? Dhe atë, revolen tënde?“

Doktori uli kokën.

„Nuk je qyqar? Bëhu burrë, mbytmë“, tha ushtari, duke treguar te shishja me etiketë të shkarravitur. „Ç’është ajo?“

„Jo! As mos e provo... të lutem...“

„Ama!“, bërtiti i plagosuri.

Kirurgu i ndrojtur e mori lëngun. Iu drodh mjekra.

„Nxito! A mos po do të të vijë togeri?“

Me gjysmë hapi e solli shishen. Djaloshi e hapi dhe e afroi te goja. Doktori ia ledhatoi fytyrën. I riu ia ktheu me një shikim shpotitës, dhe me të parën e piu lëngun dhe e ktheu armën në çantë.

„Faleminderit doktor“, buzëqeshi, duke i mbyllur qepallat. „Je njeri i mirë...“

Muskujt në fytyrën e ushtarit u rruzhën duke krijuar një grimasë plot dhembje. Merrte frymë cekët dhe me ndërprerje, derisa trupin ia shkundi një spazëm e përhumbur. Kirurgu qau. Ia kontrolloi pulsin, pastaj e ktheu shishen në vend. E mori fotografinë e djaloshit dhe e vështroi në qetësi. Mu atëherë u kthye togeri.

„Diçka t're?“

Doktori në heshtje tregoi kufomën. Sytë e mbyllur dhe goja gjysmë e hapur shiheshin nën fashë.

„E marrtë dreqi!“, shau togeri dhe e shikoi kirurgun. Ia rrëmbeu fotografinë.

„E kjo.. Hë! Nipi!“, ia rrahu togeri supet. „Bravo! Djalosh i bukur... Do t'bëhet njeri i madh!“

„Do t'bëhet“, tha doktori, duke shikuar dyshe-menë. „Si i ati.“

Përkthim: Qerim Ondozi

Биди човек, убиј ме

Димитрие Буквиќ

„Мајката нивна герилска!“, се раздра поручникот. „Ќе се разбуди ли, докторе?“

„Направив сè што можев, поручнику. Да остане во изолација?“

„Задолжително. И внимавајте на него.“

„Разбирам.“

Поручникот излезе. Докторот остана да го набљудува младичот во парталите од бунтовничката униформа како лежи на душекот, со замотана глава и гради, дишејќи под наркоза.

„Ти ебам животот.“

Гола светилка се спушташе од плафонот. Воздухот, остар и сув, безмалку ја задушуваше. Низ стаклото од прозорецот, облепено со изолир-лента, се гледаа оловни облаци, а под нив бескрајни пошумени ритчиња. Од нивната падина повремено се одбиваше одек од детонации, далечен, придушен како екот од петарди под ѓон.

На столчето покрај креветот, близу главата на герилецот, се наоѓаше торбата на докторот. Ја закачи за наслонот и седна, како да бдее над ранетиот. Неколку минути, или половина час подоцна, младичот ги отвори очите. Докторот се насмевна.

„Неуништулив си, рокеру“, рече.

Поткревајќи ја главата, младичот прашално го загледа.

„Што е? Не ме препознаваш?“

„Ти’бам... Ти! Овде!“
 „Истото го помислив.“
 Герилицот ги пипкаше завоите.
 „Те боли?“
 „Малку. И не ги осеќам нозете.“
 „Без гајле, ќе проодиш.“
 „Што кој кур се случило?“
 „Граната. Добро си поминал. Си можел да искрвавиш.
 Те донесоа онесвестен. Веднаш те препознав. Те успав и те
 средив.“
 „Значи, ти стана навика да ми го спасуваш животот.“
 „Така излегува.“
 „Првиот пат сообраќајка, а сега бомба.“
 „Првиот пат беше пациент, сега си воен заробеник.“
 Ранетиот загледа наоколу. Во дното на бараката се
 наоѓаше орманче со насликан црвен крст и полица со
 медицински инструменти и шишенца. Етикетите на нив беа
 бели, освен една, исчкртани дречливо со црвен маркер.
 „И од кај ти овде?“
 „Мобилизација“, воздивна докторот. „Ме собраа на
 спиење.“
 „Барем не си во ров.“
 „Ама, ми дадоа пиштол. А, се плашам од оружје. Сè се
 плашам, ќе ми пукне в торба. Хирург сум, не сум војник!“
 „Па, да. Подобро ти оди со ладно оружје.“
 Докторот кисело се насмевна и додаде:
 „Три месеци не сум си ја видел фамилијата.“
 „Ни јас врска немам кај ми се жената и синот“, рече
 младичот.
 Хирургот изненадено го погледна.
 „Жената? Синот?“
 „Се сеќаваш на русокосата што ме посетуваше во
 болница?“
 „Аха.“
 Младичот од џебот извади фотографија од русокосо
 момче.

„Е, па, еве“, му ја подаде сликата. „Тригодишен.“

Докторот ја загледа фотографијата. Се зачу ехо од експлозија. Герилецот се сепна.

„Не се секирај, далеку сме од фронтот“, ја остави хирургот сликата на душекот. „Туку, како стигна ти овде?“

„И мене ме собраа. Пред половина година. Ни упаднаа во маалото, па на машките им поделија униформи и пушки. И, ете...“, застапа ранетиот на половина реченица, па, со измачен израз на лицето, му се препушти на нурнувањето во исфлуканата постелнина.

„Полека“, стана докторот. „Мора малку да боли. Ама, имаш среќа. И атомски удар би преживеал. Скорпијо една!“

Си се насмевнаа еден на друг. Хирургот продолжи:

„Туку, кога ќе се сетам... Колку има оттогаш?“

„Чет’ри години...“

„Си возел барем двеста. Млад, луд рокер. Те донесоа искршен, во клиничка смрт... Фатив да те сечкам. Сред операција се сепна. А, беше под анестезија.“

„Ш’о да прајш, не сакам лекари, хе-хе.“

„Ме убедуваа колегите дека е тоа некаков грч. А, јас глава давам дека се прпелкаше затоа што сакаше да преживееш. Седум часа те оперирав тогаш. На крајот само косата ти настрада.“

„И онака ќе ме ишишаа во војска“, одмавна со рака младичот. „Ама, затоа весниците со денови пишуваа за хирургот што го направил невозможното.“

Се насмевна и додаде:

„Мојот бенд ти беше благодарен, ама не и критичарите.“

Докторот зјапаше во подот.

„И после за малку ќе станев началник на клиниката. Кога – изби војната. И сега на стари години им менувам пелени на ранетите.“

„А, викаш дека јас сум заробеник“, рече младичот, смерно нагласувајќи го она јас.

Се загледаа.

„И што, кој мој, планираат со мене?“

„Поручникот уште не знае дека си преживеан. А, го интересира кај ви е штабот.“

„А, јас си мислев го интересира Женевската конвенција.“

„Која црна конвенција. Минатиот заробеник нашите ранети го убија на спиење. Затоа те изолираа тебе.“

Герилецот го движеше погледот наоколу како заморче во лавиринт.

„Па, ајде, викни си го поручникот, што чекаш“, рече подбивно.

„Да сакав, веќе ќе го направев тоа.“

„А, ш’о сакаш?“

Хирургот ги поткрена рамената.

„За почеток, да ти ги сменам завоите. Ако некој влета, замижи и кути.“

Повлекувајќи ја торбата од наслонот на столчето, докторот погледна внатре. Цакна и отиде до орманчето.

„Доки...“, викна ранетиот.

Вртејќи се, хирургот го забележа пиштолот во рацете на младичот.

„... си ја заборави торбата.“

Го нанишани. Докторот ги крена рацете во вис. Капка пот го заскокотка по образот.

„Ш... што правиш?“

Надвор громогласно одекна. Хирургот се стресе.

„Не плаши се“, беше ироничен младичот, „далеку сме од фронтот.“

„Тргни го, т-те молам...“

„Важи, кога пак ќе ме успиеш... ама засекогаш.“

„Молам?“

„Кодоши убиваат и едните и другите! Подобро да умрам. Кажи дека е од ранувањето.“

„А, што не се застрелаш?“

„Будало. Са’аш ти да објасниш од кај му пиштол на ранетиот? Па, уште и твојот?“

Докторот снеможе.

„Не си пичка? Биди човек, убиј ме“, рече герилецот,

покажувајќи на шишенцето со ишарана налепница. „Што е тоа?“

„Не! Ич не пробувај... те молам...“

„Дај!“, викна ранетиот.

Хирургот плашливо ја зеде течноста. Брадата му затрепери.

„Побрзо! Или сакаш да ти влезе поручникот?“

Со растреперен чекор го донесе шишенцето. Младичот го отвори и го принесе до устата. Докторот го погали по лицето. Младичот му врати со продорен поглед, па на искап ја натегна течноста и го стави оружјето во торбата.

„Фала, доки“, се насмевна, затворајќи ги капаците. „Добар човек си...“

Мускулите на лицето на герилецот се собраа во болна гримаса. Дишеше плитко и испрекинато, сè додека телото не му го здрма решавачки грч. Хирургот зајачка. Му го провери пулсот на младичот, па го врати шишенцето на место. Ја зеде фотографијата со момчето и ја набљудуваше во тишина. Баш тогаш поручникот се врати.

„Нешто ново?“

Докторот молкум покажа на трупот. Изгаснатите очи и полуотворената уста сиркаа од под завојот.

„Срање!“, плукна поручникот и го погледна хирургот. Му ја грабна сликата.

„Што ти е ова... Опа! Внуче!“, го потапка докторот по рамото. „Секоја чест! Убаво момче... Ќе биде голем човек!“

„Ќе биде“, рече докторот, зјапајќи во подот. „На татко му.“

Превод: Ѓоко Здравески

Glava

Koka

Глава

Glava

Monika Herceg

Često sanjam kako susjedovom bratu sijeku glavu na panju.

U snu je plavokos, kao njihov sin, mršav i visok. Ohlađena rujanska svjetlost probija se kroz gustu maglu zapljuskujući stabla koja polako presvlače krošnje u sporo gašenje ljeta. Plavokosom mladiću ruke su zavezane ispred trbuha, a dvojica ga drže spuštajući se seoskom cestom. Kad dođu do crvene jednokatnice bez fasade, u neograđeno dvorište ulaze kao oprezne mačke. Orahov panj je nekoliko metara dalje od kuće. Kraj njega čeka treći čovjek prema kojem se zapute.

Ne mogu vidjeti lica, ponekad mi sunce upada u oči, ponekad je sjena prevelika. Zrak je otežan tišinom. Znam da je prazan, zavezani mladić, kao karoserija automobila bez motora. Glavu mu polože na potamnjele godove. Ne pruža otpor. Poslušno klekne i nasloni lice na hrapavo drvo.

Uvijek je isto: dvojica ga drže, jedan zamahne sjekirom, precizno i bez oklijevanja, kao da cijepa drva.

*

Susjed Iva ima veliki nos crven od rakije, kaže majka da je od rakije i poludio. Kao što je Blaž koji živi nekoliko kuća niže, ako je vjerovati pričama, umro jer je pomiješao tablete za srce i rakiju.

Majka kaže da u selu nema normalnog čovjeka.

Blaž je imao kugu koja je okotila nekoliko štenića. Mi smo uzeli jedno, a ostale je odnio u šumu. Kuja se odvezala pa ih

donijela natrag. Blaž ju je prebio, a štenad potopio u kanti jedno po jedno. Iako smo ga mrzili, svakog smo se Božića spuštali do njega i kitili plastičnu jelku jer nam je majka prijetila šibom. Rekla je da je red da mu pomognemo. Često bih odvezala pseto dok je spavao, ali glupa kuja nikad nije pobjegla.

Gradska vlast želi graditi cestu kroz selo, pravi asfalt, ali susjed Iva ne dopušta. Kaže da neće ići put kroz Srbe dok je on živ. Majka redovito ide u općinu nadležnima objašnjavati da ne mora on svaki dan voziti djecu u školu, samo se ona pati po putu koji više nije ni za konje.

Nesreća je da se u naše selo može doći s dvije strane, s jedne kroz srpsko selo, s druge kroz hrvatsko. Majci je puno brže prevesti nas do stanice za školu preko srpskog sela, inače mora okružiti cijelo brdo.

Često napuni tačke zemljom i otpadom od cigle pa popravlja rupe koje se pojavljuju iza svake veće kiše. Tačke vozi od lokve od lokve, puni ih, a onda udara stražnjom stranom velike sjekire da razbije komade cigle. Na kraju zamasima velike lopate izbija posljednje neravnine iz kičme ceste dok ne procijeni da je rupa napokon izgubila identitet rupe.

*

Ne idem kod susjeda u dvorište, osim kad igramo nogomet.

Nogomet je teško igrati u selu jer nema ravne livade, samo je oko kuće susjeda Nikole teren nešto pogodniji za loptu. Nikola ne živi u kući koju su obnovili iza rata, dođu samo vikendom kad je toplije kako bi sadili vrt ili kosili travu. Majka takve ljude zove vikendaši.

Kod Nikole u voćaru rastu najfinije kruške u selu, slatke, velike s tankom kožom. Mi takvih nemamo. Kod nas su sve one alkoholičarske, sitne za rakiju peći.

S Nikolinim sinom, kad dođu, igramo nogomet, dva na dva.

Označimo gol s dvije cigle kraj crvenog zida njegove jednokatnice, a na drugoj strani livade zabodemo dva kolca. Lopta svako malo nepredvidivo poskoči kad padne na veći

busen trave, ali već smo naviknuli na takve nepredvidive putanje. Jedino nas smeta veliki panj nasred livade. Kad igramo uvijek netko zapne za njega ili se lopta odbije i ode u šikaru pored dvorišta. Stariji brat tad šalje panj ljutito u materinu. Šikara je puna trnja, čičaka, šipka i kupina, visoka skoro do pupka.

Susjed Nikola mrko nas pogleda ako čuje bratove psovke. Majka kaže da i on popije, vidi mu se po očima. One su tamne, skoro crne, kao što su bile u našeg oca.

Brat najčešće ide u visoku travu po loptu jer je najviši. Trava mu seže do bokova, probija se kroz nju polako kao da hoda u dubokoj vodi. Trnovi kupina toliko su oštri da nam često poderu odjeću pa zaradimo pljuske kad nas majka dočeka s večerom.

*

Lopta je poput glave. Ona je proračunata, iako je prazna, ukoliko zanemarimo natisnute molekule zraka. Ako vjerujemo da postoji savršenstvo u obliku kugle, možemo zaključiti da je lopta savršenija od glave. Čak je i Zemlja zapravo elipsoid, spljoštena na polovima.

Otac nas je izbjegavao dok je bio živ.

Ponekad mi se čini da je bio samo imenica koja je opisivala lažnu funkciju unutar organizma naše obitelji. Kao i fantomska ruka, činjenica da se ponekad javio osjećaj njegove ljubavi prema nama nije zapravo bila ljubav, nego naša potreba da dobijemo ono što nikad nismo imali.

*

Baba je, dok je bila živa, govorila da je sve to od rata. Bolest koja je ostala i nakon što je sve naizgled završilo, gora od samog rata jer je izjedala potiho kao tumor. Bila je ono što nije davalo ocu da spava, ono što ga je tjeralo na tavan da se ide objesiti, ono što je odvezivalo njegove pljuske. Bolest u kojoj su se kiselile sve ružne riječi poput kurve, a zapravo ih nitko nikad nije mislio. Ni ded ni tata. Bolest zbog koje bi noću čuli Nikolu

kako razbija po vikendaškoj kući. Plač plavokosog sina koji smo zamišljali, iako ga nismo čuli.

Možda se moglo naslutiti da dolazi vojska po trzajima vjetra koji je dražio njuške seoskih pasa pa su lajali satima prije nego je prvi pucanj ušao u drveno tijelo trešnje kraj kuće na ulazu u selo.

Metak pun nezadržive snage. Zrak je pred njim ostao ukočen, sabijen u prasak ubojitog zagrljaja.

Stara trešnja imala je stablo koje je skladištilo desetljeća tuđih života pa je metak apsorbirala svojom čvrstoćom.

Ali jedna trešnja nije dovoljna da rat ne započne.

*

Pod buretom od rakije nemoguće je tiho disati. Drvo je čvrsto, na dodir glatko.

Baba je pričala kako je mogla čuti kako vatra liže kuću, glasnu smrt koja proždire sve ostalo.

Pronašao ih je susjed iz srpskog sela. Djed je posrao gaće kad ga je ugledao, a on je bure spustio natrag nad njih. Dva dana ležali su na zemlji odvojeni hrastovinom od umiranja.

*

Nikolinom bratu sjekli su glavu na panju kad je počeo rat.

Put koji prolazi kroz srpsko selo do našega, osim što je dvostruko kraći, manje je oštećen od onog koji ide kroz hrvatsko selo. Nikola uvijek dolazi sa srpske strane. Odnedavno vozi i novi auto. Majka zna reći da njega Iva ne psuje samo jer ga se boji, a nju može jer je žensko i sama. Ona često ide u srpsko selo. Popije kavu, kupi sir i jaja. Susjedi Srbi ujesen joj pomognu navući drva iz šume i preorati baštu, ako treba i pokositi. Susjed Iva tad se zatvori u kuću i spusti sve rolete na prozorima.

*

Glava nekoliko minuta beživotno leži kao da je otkinuta od

lutke. Oči su sitne, nacrtane. Nema krvi ni tkiva, samo mekana plastika iz koje izbijaju plavi čuperci. Kad napokon dotakne moje prste, plastika s kojom se suočim na trenutak me utješi. Moj Ken, to je samo moj Ken kupljen na prostranstvu tržnice rabljene robe, Ken izvučen iz hrpe starih igračaka, Ken kojem su bile izgrizene ruke. Suosjećala sam s osobom koja ga je grizla, osjetila sam držeći ga da je nagrizala plastiku kao što je strah nagrizao nju, možda u sličnim trenucima kao što su bili oni kad bih po očevim teturavim koracima primijetila da je pijan.

Ponekad otvorim oči u mraku, udišući miris ustajale rakije koji se uvukao u drvo. Nema ni babe, ni đeda. Sjedim u lokvi svoje mokraće. Vani je baš onako kako je baba opisivala. Buka nadglasava razum.

Moje ubrzano disanje ispunjava bure ljepljivim strahom. Ne usudim se pomaknuti. Kao što se nisam pomicala kada bi prišle očeve šake. Tijelo je plavjelo, kosti i ljubav pucketali su pomiješani, kao drva u vatri.

Uvijek sam na korak daleko, na korak od toga da vratim glavu tijelu. Na korak da uzvratim udarac.

*

Bojim se praznog prostora. Kad zatvorim oči, često prije sna pokušavam otjerati osjećaj da sam najmanja na svijetu i veliko ništa udara u mene toliko jako da poželim nikada ne zatvoriti oči.

Ponekad šetam do ulaza u selo samo kako bih dodirnula trešnjino stablo. Njene ukočene, suhe ruke iz kojih otječe pokušaj borbe s prolaznošću. Bolest i nju nagrizla, već godinama ne daje plodove.

Trešnju dodirujem kao da je mama, gladim tijelo za koje znam da je trpjelo koliko je moglo, tepam joj i zamišljam kako napokon uzvraća zagrljaj.

Shpeshherë shoh ëndërr se si vëllait të fqinjit ia prejnë kokën mbi trung.

Në ëndërr ai është flokëverdhtë, sikur i biri i tyre, i hollë e i gjatë. Rrezet e ftohta të shtatorit depërtojnë mes mjegullës së dendur duke spërkatë spërkatë drunjtë të cilët dalëngadalë heqin kurorat e tyre në shuarjen e ngadaltë të verës. Djaloshi flokëverdhtë duart i ka të lidhura para barkut, ndërsa dy veta e mbajnë duke zbritur rrugës së fshatit. Kur vijnë deri te shtëpia e kuqe njëkatëshe pa fasadë, në oborrin e parregulluar hyjnë si macet syçelë. Trungu i arrës është ca metra larg shtëpisë. Bri tij pret personi i tretë drejt të cilit këta marrin rrugë.

Nuk mund t'ua shoh fytyrat, nganjëherë dielli m'i mbulon sytë, nganjëherë hija është tepër e madhe. Ajrin e rëndon heshtja. E di se është i zbrazur, djaloshi i lidhur, sikurse karrocera e veturave pa motor. Kokën ia vënë te rrathët e nxirë. Nuk reziston. Gjunjëzohet nënshtrueshëm dhe e vë fytyrën mbi drurin e ashpër.

Gjithmonë njëjtë: dy veta e mbajnë, njëri merr hov me sëpatë, saktë dhe pa mëdyshje, si kur pret drurë.

*

Fqinji Iva ka hundë të madhe të kuqe nga rakia, nëna thotë se nga rakia edhe i ka ikur koka. Ashtu si Blazhi i cili jeton disa

shtëpi më poshtë, nëse mund t'u besohet fjalëve, ka vdekur sepse i ka përzier tabletat për zemër me raki.

Nëna thotë se në fshat nuk ka njeri normal.

Blazhi ka pasur një buçe e cila kishte pjellë gjashtë këlyshë. Ne e morëm njërin, të tjerët i çoi në pyll. Buça shkoi dhe i solli mbrapa. Blazhi e rrahu, ndërsa këlyshët i ngulfati në ujë, një nga një. Edhe pse e urrenim, për çdo Kërshëndellë shkonim te ai dhe e stolisnim bredhin prej plastike sepse nëna na kërcënonte me dajak. Thoshte se e do rendi t'i ndihmonim. Shpeshherë e zgjidhja qenin gjersa ai flinte, por buça e marrë kurrë nuk u largua.

Autoritetet lokale duan ta shtrojnë një rrugë nëpër fshat, me asfalt të njëmendtë, por fqinji Iva nuk lejon. Thotë se rruga nuk do të kalojë pranë serbëve sa të jetë ai gjallë. Nëna rregullisht shkon në komunë për t'u shpjeguar autoriteteve se nuk i çon ai fëmijët çdo ditë në shkollë, porse ajo duhet të vuajë nëpër atë rrugë e cila nuk është më as për kuaj.

Fatkeqësi është se në fshatin tonë mund të vihet nga dy anë, nga njëra përmes fshatit serb, dhe nga tjetra përmes atij kroat. Nëna shumë më shpejt na çon deri në stacion për në shkollë nëpër fshatin serb, përndryshe i duhet t'i bjerë kodrës rreth e rrotull.

Shpeshherë i mbush pikat me dhë e mbetje tullash dhe i ndreq gropat të cilat shfaqen pas çdo shiu. Pikat i mbush nga pellgu te pellgu, i mbush, pastaj i godet me pjesën e pasme të sëpatës për t'i thyerpjesët e tullës. Në fund me një lopatë të madhe i rrafshon gungat e fundit nga kurrizi i rrugës derisa konsideron se gropa më në fund e ka humbur identitetin e gropës.

*

Nuk shkoj te fqinji në oborr, përveç kur luajmë futboll.

Futbolli është i zorshëm në fshat sepse nuk ka livadh të rrafshët, vetëm rreth shtëpisë së fqinjit Nikolla terreni është ca më i përshtatshëm për top. Nikolla nuk jeton në shtëpinë të

cilën e kanë renovuar pas lufte, vijnë vetëm për fundjavë kur është më ngrohtë për të mbjellë kopshtin apo për të kositë barin. Nëna të tillët i quan fundjexas.

Në plantazhin e Nikollës rriten dardhat më të mira në fshat, të ëmbla, të mëdha, me lëkurë të butë. Ne të tilla nuk kemi. Te ne të gjitha janë alkoolike, të imëta, për raki.

Me djalin e Nikollës, kur vijnë, luajmë futboll, dy me dy.

E shënojmë portën me dy tulla buzë murit të kuq të shtëpisë së tij njëkatëshe, e në anën tjetër të livadhit ngulim dy kunj. Topi vazhdimisht dhe befas kërcen kur bie mbi grumbuj më të mëdhenj bari, por tashmë jemi mësuar me trajektoret e tilla të paparashikuara. Na pengon vetëm kunji i madh në mes të livadhit. Kur luajmë, gjithmonë dikush pengohet nga ai apo topi e godet dhe shkon në kaçube pranë oborrit. Atëherë vëllai i madh me hidhërim e çon kunjin në të së ëmës. Kaçubja është plot gjemba, rrodhe, kaçë e manaferra, e lart deri te beli.

Fqinji Nikolla na shikon i ngrysur nëse i dëgjon të sharat e vëllait. Nëna thotë se edhe atij i pëlqen rakia, i shihet nga sytë. I ka të errët, gati të zinj, si ato që i kishte babai ynë.

Rëndom vëllai shkon te bari i lartë për të marrë topin, sepse ai është më i madhi. Bari i vjen deri te ijet, aty depërton ngadalë sikur të ishte ujë i thellë. Gjembat e manaferrave janë aq të mprehtë saqë shpesh na i shqyejnë rrobat dhe pastaj hajmë flakaresha kur nëna na pret me darkë.

*

Topi është sikur koka. Është dinak, megjithëse bosh, nëse nuk i llogarisim molekulat e kompresuara të ajrit. Nëse besojmë se ekziston përsosmëri në formë të sferës, mund të konkludojmë se topi është më i përsosur se koka. Madje edhe Toka në fakt është elipsoide, e shtypur në pole.

Babai nuk na e vinte veshin sa ishte gjallë.

Nganjëherë më duket se ishte vetëm emër i cili përshkruante funksionin e rrejtshëm brenda organizmit të familjes sonë. Sikur krahua fantazmë, fakti se nganjëherë shfaqej ndjenja e tij

e dashurisë për ne në të vërtetë nuk ishte dashuri, por nevoja jonë për të marrë ata që kurrë nuk patëm.

*

Gjyshja, derisa ishte gjallë, thoshte se krejt kjo është nga lufta. Sëmundja e cila vazhdoi edhe pasi gjithçka u duk se mori fund, më e keqe se vetë lufta sepse përpinte në heshtje sikur tumori. Ishte ajo që nuk e linte babain të flinte, ajo që e çonte në tavan për ta varë veten, ajo që ia çlironte plasaritjet e tij. Sëmundja e cila i bluante të gjitha fjalët e shëmtuara si kurvë, e në fakt askush kurrë nuk i kishte menduar. As gjyshi, as babai. Sëmundja për shkak të së cilës natën e dëgjonim Nikollën gjersa thyente gjithçka në shtëpinë e vikendit. Vaji i djalit flokëverdhë të cilin e përfytyronim, ani pse nuk e dëgjonim.

Mbase mund të ndillej se po vinte ushtria sipas plasaritjeve të erës e cila i ngacmonte turitë e qenve të cilët lehnin me orë të tëra para se krisma e parë të hynte në trupin e qershisë buzë shtëpisë në hyrje të fshatit.

Plumbi plot fuqi të papërmbajtur. Ajri para tij i shtangur, i strukur në hovin e përqafimit vrastar.

Qershia e moçme kishte trungun i cili ruante me dhjetëra jetë të huaja dhe plumbin e përthithi me qëndrueshmërinë e vet.

Por një qershia nuk mjafton të mos nisë lufta.

*

Poshtë fuçisë me raki është e pamundur të marrësh frymë në heshtje. Druri është i qëndrueshëm, i butë në prekje.

Gjyshja thoshte se mund të dëgjonte se si flakët e lëpinin shtëpinë, vdekjen e zhurmshme e cila gllabëron çdo gjë tjetër.

I gjeti fqinji nga fshati serb. Gjyshi e bëri në brekë kur e pa, e ai prapë i mbuloi me fuçi. Dy ditë qëndruan në tokë, me lis të ndarë nga vdekja.

*

Vëllait të Nikollës ia prenë kokën në trung kur nisi lufta.

Bruga që kalon nëpër fshatin serb deri te yni, përveç që është dyfish më e shkurtë, është më pak e dëmtuar se ajo e cila kalon nëpër fshatin kroat. Nikolla gjithmonë vjen nga ana serbe. Së fundmi ka edhe një veturë të re. Nëna shpesh thotë se Iva nuk e shan Nikollën vetëm pse i frikësohet, e atë mundet se është grua dhe e vetme. Ajo shpesh shkon në fshatin serb. Shkon për kafe, blen djathë e vezë. Fqinjët serbë në vjeshtë i ndihmojnë të sjellë drurë nga pylli dhe ta lërojnë kopshtin, edhe ta kositë nëse ka nevojë. Atëherë fqinji Iva mbyllet në shtëpi dhe i lëshon të gjitha roletat e dritareve.

*

Koka për disa minuta qëndron e pajetë si të ishte këputur nga kukulla. Sytë janë të vegjël, si të vizatuar. Nuk ka as gjak as ind, vetëm plastikë e butë nga e cila dalin tufat e verdha. Kur më në fund i prek gishtat e mi, plastika me të cilën përballem më ngushëllon për një çast. Keni im është vetëm Keni im i blerë në tregun e gjërave të përdorura, Keni i nxjerrë nga grumbulli i lodrave të vjetra, Keni të cilit ia kishin kafshuar duart. E kuptoja personin i cili e kishte kafshuar, duke e mbajtur ndjeva se kishte kafshuar plastikën siç frika e kishte kafshuar atë, mbase në çastet e ngjashme sikurse ato kur sipas hapave të ngathët të babait e kuptoja se ishte i dehur.

Nganjëherë i hap sytë në errësirë, duke thithur aromën e rakisë së ndenjur e cila ka depërtuar në dru. As gjyshja as gjyshi nuk janë më. Rri në pellgun e urinës sime. Jashtë është ashtu siç e përshkruante gjyshja. Zhurma e mposht arsyes.

Frymëmarrja ime e shpejtë e mbush fuqinë me frikën ngjitëse. Nuk kam guxim të lëviz. Ashtu siç nuk lëvizja kur afroreshin pëllëmbët e babait. Trupi mavijosej, kockat dhe dashuria kërcitnin të përziera si druri në zjarr.

Gjithmonë jam një hap larg, një hap nga ajo që t'ia kthej kokën trupit. Një hap nga kthimi i goditjes.

*

Kam frikë nga hapësirat boshe. Kur i mbyll sytë, shpesh para gjumit përpiqem ta largoj ndjenjën se jam më e vogla në botë, dhe një hiç i madh më godet aq fort saqë dua të mos i mbyll sytë kurrë.

Nganjëherë shëtis deri te hyrja e fshatit sa për ta prekur trungun e qershisë. Duart e saj të shtangura, të thata nga të cilat rrjedh përpëlitja e luftës me kalimtare. Sëmundja edhe atë e kafshon, ka vite që nuk jep fryte.

Qershinë e prek si të ishte nëna, e ledhatoj trupin për të cilin di se ka duruar sa ka pasë forcë, e godas dhe imagjinoj se si më në fund po e kthen përqafimin.

Përkthim: Qerim Ondozi

Глава

Моника Херцег

Често сонувам како на братот на соседот му ја сечат главата на трупец.

Во сонот е русокос, како нивниот син, слаб и висок. Оладената септемвриска светлост се пробива низ густата магла записнувајќи ги стеблата што ги преслекуваат полека крошните во бавното гасење на летото. На русокосиот младич рацете му се врзани пред стомакот, а двајца го држат спуштајќи се по селскиот пат. Кога ќе дојдат до црвената еднокатница без фасада, во неоградениот двор влегуваат како внимателни мачки. Ореовиот трупец е неколку метри потаму од куќата. Крај него чека трет човек, кон кого се упатуваат.

Не можам да ги видам лицата, понекогаш сонцето ми удира во очите, понекогаш сенката е преголема. Воздухот е стежнат од тишината. Знам дека е празен, заврзаниот младич, како каросерија од автомобил без мотор. Главата му ја ставаат на потемнетите годови. Не дава отпор. Послушно клекнува и го наслонува лицето на рапавото дрво.

Секогаш е исто: двајца го држат, еден замавнува со секирата, прецизно и без колебање, како да цепи дрва.

*

Соседот Иво има голем нос, црвен од ракија, мајка ми вели дека од ракијата полудел. Како што Блаж, кој живее

неколку куќи подолу, ако им се верува на приказните, умрел затоа што помешал апчиња за срце и ракија.

Мајка ми вели дека во селото нема нормален човек.

Блаж имаше кучка што окоти неколку кутриња. Ние зедовме едно, а другите ги однесе в шума. Кучката се одврза, па ги донесе назад. Блаж ја претепа, а кутрињата ги удави во канта едно по едно. Иако го мразевме, секој Божиќ слегувавме докај него и ја китевме пластичната елка, зашто мајка ми ни се закануваше со прачка. Рече дека е ред да му помогнеме. Често ќе го одврзев кучето додека спиеше, ама глупавата кучка никогаш не побегна.

Градската власт сака да гради пат низ селото, прави асфалт, ама соседот Иво не дозволува. Вели дека нема да оди пат низ Срби додека е тој жив. Мајка ми редовно оди во општината да им објаснува на надлежните дека тој не мора секој ден да ги вози децата до училиште, само таа страда по патот што веќе не е ни за коњи.

Бељата е што во нашето село може да се дојде од две страни: од едната низ српско село, од другата низ хрватско. На мајка ми ѝ е многу побрзо да нè пренесе до станицата за на школо преку српското село, инаку мора да го заобиколува целиот рид.

Често полни колички со земја и отпад од цигли, па ги поправа дупките што се појавуваат по секој поголем дожд. Количките ги вози од вир до вир, ги полни, а потоа удира со задната страна на секирата за да ги искрши парчињата цигла. На крајот, замавнувајќи со големата лопата, ги чука последните нерамнини од 'рбетот на патот додека не процени дека дупката конечно го изгубила идентитетот на дупка.

*

Не одам во дворот на соседите, освен кога играме фудбал.

Тешко е да се игра фудбал во селото, зашто нема рамна

ливада, само околу куќата на соседот Никола теренот е нешто попогоден за топка. Никола не живее во куќата што ја обновил по војната, тие доаѓаат само за викенд, кога е потопло, за да садат во градината или да ја косат тревата. Мајка ми таквите луѓе ги вика викендаши.

Кај Никола во овоштарникот растат најубавите крушки во селото, слатки, големи, со тенка кожа. Ние такви немаме. Кај нас се сè онакви алкохоличарски, ситни, за печење ракија.

Со син му на Никола, кога ќе дојдат, играме фудбал, два на два.

Означуваме гол со две цигли крај црвениот сид на неговата еднокатница, а на другата страна од ливадата забодуваме два колци. Топката цело време непредвидливо потскокнува кога ќе падне на поголемо купче трева, ама веќе сме навикнати на таквите непредвидливи патеки. Ни пречи само големиот трупец среде ливадата. Кога играме, секогаш некој запнува на него или топката се одбива и оди во грмушките покрај дворот. Постариот брат луто го праќа трупецот во мајчината. Грмушките се полни трње, чичок, шипки и капини, високо е речиси до папокот.

Соседот Никола намуртено нè погледнува ако го чуе пцуењето на брат ми. Мајка ми вели дека и тој знае да пивне, му се гледа по очите. Тие се темни, речиси црни, како што му беа на татко ни.

Најчесто брат ми оди во високата трева по топката, затоа што е највисок. Тревата му стига до слабините, се пробива низ неа полека како да оди во длабока вода. Трњето од капината се толку остри, што често ни ја кинат облеката, па заработуваме шлаканици кога мајка ни ќе нè дочека со вечера.

*

Топката е како главата. Таа е пресметана, иако е празна, ако ги занемариме натисканите молекули воздух. Ако

веруваме дека постои совршенство во облик на топка, можеме да заклучиме дека е топката посовршена од главата. Дури и Земјата е, всушност, елипсоид, сплескана на половите.

Татко ми нè избегнуваше додека беше жив.

Понекогаш ми се чини дека беше само именка што опишуваше лажна функција во организмот на нашето семејство. Како и фантомската рака, фактот дека понекогаш се јавило чувство на љубов кон нас не беше, всушност, љубов, туку нашата потреба да го добиеме она што никогаш не сме го имале.

*

Баба, додека беше жива, велеше дека е сè тоа од војната. Болест што останала и откако сè навидум завршило, полоша од самата војна, зашто изгледала потајум како тумор. Беше она што не му даваше да татко ни да спие, она што го тераше да оди на таванот да се обеси, она што ги одврзуваше неговите шлаканици. Болест во која се киселеа сите грди зборови како курва, а всушност, никој никогаш не ги мислел. Ни дедо ми ни татко ми. Болест поради која ноќе ќе го чуевме Никола како крши по викендичката. Плачот на русокусиот син што го замислувавме, иако не го слушавме.

Можеби можеше да се насети дека доаѓа војска по отсеците на ветерот, кој ги дразнеше носовите на селските кучиња, па лаеја со часови пред првиот пукот да влезе во дрвеното тело на црешата крај куќата на влезот во селото.

Куршум полн незадржлива сила. Воздухот пред него остана вкочанет, збиен во тресокот на убиствената преградка.

Старата цреша имаше стебло што сохранувало десетлетија туѓи животи, па куршумот го апсорбираше со својата цврстина.

Ама, една цреша не е доволна да не започне војната.

*

Под буре ракија невозможно е тивко да се дише. Дрвото е цврсто, на допир мазно.

Баба кажуваше дека можела да чуе како огнот ја лиже куќата, гласна смрт што гнете сè друго.

Ги нашол сосед од српското село. Дедо ми се посрал в гаќи кога го здогледал, а тој бурето го спуштил назад над нив. Два дена лежеле на земја со дабовината, одвоени од умирачката.

*

На брат му на Никола му ја сечеа главата на трупец кога почна војната.

Патот што минува низ српското село, до нашето, освен што е двојно пократок, помалку е оштетен од оној што оди низ хрватското село. Никола секогаш доаѓа од српската страна. Од неодамна вози и нова кола. Мајка ми знае да каже дека него Иво не го пцуе само затоа што му се плаши, а неа може затоа што е женско и затоа што е сама. Таа често оди во српското село. Да се напије кафе, да купи сирење и јајца. Соседите Срби наесен ѝ помагаат да довлечка дрва од шумата и да ја преора бавчата, ако треба и да ја искоси. Соседот Иво тогаш се затвора дома и ги спушта сите ролетни на прозорците.

*

Главата неколку минути безживотно лежи како да е откината од кукла. Очите се ситни, нацртани. Нема крв ни ткиво, само мека пластика од која излегуваат руси перчиња. Кога конечно ќе ги допре моите прсти, пластиката со која се соочувам за миг ме утешува. Мојот Кен, тоа е само мојот Кен купен на пространството на пазарот со половна стока, Кен извлечен од купот стари играчки, Кен кому му беа

изгризани рацете. Сочувствував со личноста што го гризела, сетив држејќи го дека ја нагризала пластиката, како што стравот ја нагризал неа, можеби во слични мигови како што беа оние кога по татковите тетерави чекори ќе забележев дека е пијан.

Понекогаш ги отворам очите во мракот, вдишувајќи го мирисот на застојаната ракија што се вовлекол во дрвото. Ја нема ни баба, ни дедо. Седам во вирот од својата мочка. Надвор е баш онака како што опишуваше баба. Вревата го надгласува разумот. Моето забрзано дишење го исполнува бурето со леплив страв. Не се осмелувам да се помрднам. Како што не се помрднував кога ќе пријдеа татковите дланки. Телото посинуваше, коските и љубовта пукаа помешани, како дрва во оган.

Секогаш сум на чекор далеку, на чекор од тоа да му ја вратам главата на телото. На чекор да го возвратам ударот.

*

Се плашам од празниот простор. Кога ќе ги затворам очите, често пред сонот се обидувам да го избркам чувството дека сум најмала на светот и големо ништо удира во мене толку силно што посакувам никогаш да не ги затворам очите.

Понекогаш шетам до влезот во селото само за да го допрам црешовото стебло. Нејзините вкочанети, суви раце, од кои истекува обид за борба со минливоста. Болеста и неа ја нагризува, веќе со години не дава плодови.

Црешата ја допирам како да е мајка, милувам тело за кое знам дека трпело колку што можело, се галам од неа и замислувам како конечно ја возвраќа прегратката.

Превод: Ѓоко Здравески

Така ти требало

Mirë e ke

Tako ti je trebalo

Така ти требало

Мања Величковска

Секогаш сме за поголемите сили. Русија, САД, Германија и Франција. Никој не е за Македонија... Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина. Хрватска и Словенија се јадат некако, но Албанија и Бугарија – никако. Во светот на игрите, тоа се слабац. Избереш ли некоја *никоја*, и ти си *никој*. *Балканот*, ни велат домашните, е *никаков* и *никој*. Но којзнае што значи тоа да си *никој* таму некаде. Овде, тоа е едноставно. Во *Напаѓам*, *напаѓам* мојта се мери по можноста да напишам *големо* име со искршена вар, останата во некој од напуштените дворови. Да го исцртам избраното име како да е свето. Околу него да ми играат ореоли од нацртани растенија. Да го накитам. Да е со *ѓердани*, со раскошни везови. Да го украсувам додека варта не ми ги изгори рацете. Додека не ме заврне.

Просторот меѓу зградите од нашето маало е поплочен со рапави и мазни плочки уште од времето на Југославија. Рапавите формираат големи квадрати, со празнина во средината, што ние ја делиме на четири еднакви делови. И во својот дел го пишуваме своето име. Правејќи *ком-пани-ја* одлучуваме кој *ќе напаѓа*. Држејќи стапче во десната рака напаѓачот замавнува во еден правец, а потоа го фрла гранчето на нечија територија и бега. Нападнатиот, пак, заедно со останатите, веќе избегал. Се враќа да го земе стапчето и ги запира растрчаните. *Стоп!* – извикува. Нишани од својата територија за да нè погоди и замавнува со стапот

со надеж дека ќе го цивне избраниот нападат.

Во последен миг одлучува дека сум му поблиску. Подло се врти и ме погодува. Се наситува на она што следи. На земањето дел од мојата плочка, чија површина под неговата вар полека се намалува.

Играта не завршува сè дури еден не го поседува целиот квадрат, а тоа може да трае и со часови.

Си бегаме по дома дури кога се руча и кога е најтивко. Кога сè мириса на манџа. Кога сме на најбитното. Кога не ни се оставаат земјите и не ми се остава нацртаното, а сепак си заминувам затоа што и онака губам. *Ние сме под таква ѕвезда родени, сине!* – ми вели баба ми. *Никогаш не добиваме.* И јас не ќе добијам ништо од ова, па си тргнувам накај дома.

И нема ниту час и половина кога повторно се симнувам по скалите и излегувам. Го држам моливчето Бак меѓу показалецот и средниот прст, што е дел од мојата нова финта. Го носам длабоко вкопан во кожата, како цигарче на кое уште графитот останува да му гори. *Чекај да го преместам прст подолу за да се сетам на тебе утре* – велам додека го вртам како паричка меѓу испотеното меѓупрсје, кое денеска ме пече.

Како старите.

Ги слушнав како ги преместуваат прстените од едниот на другиот прст за да се присетат утредента дека нешто некому ветице. Но јас немам прстен и не сакам прстени. Го имам Бак и имам рана, што значи дека отсега ќе го правам ова само кога ќе е потребно. Се штрекнав од болка сабајлето, кога острицата ми влезе директно во мевцето. Се чаталев пред Џина и Кристина, па од срам не сакав да ја извадам црнката да не ја видат крвта што ми потече. Така ти требало – ми рекоа дома. Родителите прво ја соопштуваат грешката, а потоа ми ставаат хидроциклинче за да ми помине.

Како оној пат кога седевме во дворот на станот којшто беше огласен за продавање. Кога знаевме дека никој нема да нè фати и останавме да си играме куќа со часови. Кога на

враќање мајка ми ме пресретна. Кога ми залепи шлаганица и ме гушна.

Така, година подоцна, работите ги правам само за инает. Го земам Бак, за инает. Ги рипам скалите и ја затресувам зградата за инает. Несмасно лизгајќи се по мермерот на влезот успевам да закочам. Надвиснувајќи се врз оградата зјапнувам кон подрумот. Издвојувам плунка и бавно ја испуштам од устата. Чекам да го видам нејзиниот одблесок. Мрак. Ја слушам како капнува. *Кап.* Со јазикот длабам под долните заби, надразнувајќи ги жлездите за овој пат да собирам уште поголем сок. Мојот секрет ќе ја парализира темнината. Јас сум машка летачка скорпиичка што ја користи својата плунка за да ја занесе партнерката за време на парењето. Со тоа го одвлекувам вниманието од себе и шпринт бегам додека не се разбудила. За инает.

Секако не знам ништо за подрумите. Што си е сигурно – сигурно си е. Семејствата што се селат најчесто немаат таква просторија. По војната многумина немаат каква било просторија. Се претпоставува дека немаат ниту многу други работи и кога нешто имаат, тоа ги прави соседите уште пољубопитни.

Сакајќи да го испитаат штотуку населениот стан доаѓаат со секакви проблеми. *Утрово одненадеж ми се појави црна дамка на таванот* – ми вели бабичката под нас. *Се прашував дали е од кај вас* – туку ќе рече и влегува да провери. *Не знам. Овде нема ништо истурено.* – Ѐ посочувам кревајќи го тепихот, а таа не го слуша тоа. Го обиколува станот. Воодушевена е што од мебелот, што од боите. Се прашува кој ли ги правел полиците за книги вградени во сидот. Се обидувам да ѝ кажам дека се таму од претходно, но таа ме гледа со недоверба затоа што сум дете. Сепак, не го очекувала ова. Ете. Овде живееле мирни луѓе. Навистина мислела дека ќе начека нешто сосема поинакво и не ја прашувам што. Сакам да си замине, а таа уште се потпира со лакотот на влезната врата и ми раскажува како успеала да го купи својот стан кога ненадејно добила пари од продажба

на претходно купени акции. А што се тоа акции? Ми раскажува за нејзиното искуство во банката откако дознала за добивката. Не се разбирала во тоа, но ме убедува дека тоа е вистинското решение за нас.

И мислејќи си на ова, одам во погрешна насока и решавам да се вратам на местото од префеска, кога гледам дека останатите се веќе пристигнати. Се делат во две групи за да играат *Граница*. Нога пред нога оди едниот што дели. Нога пред нога оди другиот што дели. Се газат. Двајцата се нишаат лево и десно и го балансираат сопственото тело во просторот како да одат по жица. Едниот победува. Ме здогледува и ме повикува да се приклучам кон тимот што бега. Тимот што брани, пак, брои до триесет и го чува квадратот од нас кои трчае во неопределена насока и се криеме.

Клечиме во еден бункер од грмушки. Привремено го населуваме овој мал простор и седиме овде додека другите не се откажат од барање и не си заминат дома. Но сите знаат дека никој не се откажува. Ние чекаме, а тие нè бараат. И кога, еден по еден, решаваме дека конечно ќе ја напуштиме скривницата за да фатиме Граница, јас останувам последна. Истрајна сум. Си легнувам врз тревата. Чекам ли, чекам. Ги допирам гранките над моето лице. Ги мирисам листовите кои ги дробам со прстите. Си легнувам на стомак и барам дупки од скакулци. Брцнувам со Бак за да извадам еден.

Порано ги земав дома. Ги затворав во тегла и ги чував на наткасната до креветот. Едно утро се разбудив наоѓајќи остатоци. Јас сум спиеала, а тие се јаделе меѓу себе. Вистинска борба за преживување на најсилните. Но, сега, ни скакулец нема. Наместо тоа слушам звук на нечие приближување. Чувствувам страв. Ќе ме фатат. Но, гледам и гледам – само еже. Го фрлам Бак во тревата и го земам ежето в раце. Му ги галам боцките и го пуштам на земја. Не боли, ама пече. Кај врвовите од прстите чувствувам непрекинато жиркање под кожата и го пуштам ежето да си оди. Сиркам низ бункерот и ги гледам сноповите нарасната и изгорена трева како се

нишаат во далечината. Неискосената ливада е како жолто разбрането море каде што се испреплетуваат патиштата на ежињата и на скакулците.

Се загледувам, а потоа решавам да го најдам Бак и него нигде го нема. По некое време се откажувам и излегувам оттука. Поткревајќи си ги позеленетите фармерки одам кон Границата, кога ги здогледувам моите, веќе фатени, како седат на плочката.

Ме гледаат и лути се. Кристина ми покажува некаква тревка пред очите.

Татко ти бил во војска? – ме прашува.

Да. – одговарам. ▸

А главата вака му летнала? – извикува со смеење и го удира крајот од боцкавото растение што паѓа на земјата.

Ме обвинуваат затоа што не сум ги спасила. Наоѓаат причина да ме задеваат велејќи ми дека сум машкуданеста. Прашуваат што сум барала да облекувам машки панталони и бои. Сум се чаталела. Поради мене изгубиле, ми велат, а јас не сфаќам што ми зборуваат. Сега сите се смеат и чувствувам дека некој ми ги тегне панталоните. Сè нешто брзо се случува.

Не можеш да ми ги соблечеш, Џина. Што е со тебе? – му велеам на две години помалото девојче од мене и го засрамувам.

Не, не можам. Ама ако те удрам таму долу ќе те боли, нели? Ајде да видиме дали си машко.

Џина зема сила и ме удира меѓу нозете толку силно што паѓам на земја. Таа е херој, а останатите ѝ се восхитуваат додека се виткам врз квадратот на којшто си игравме прееска. Сите се силат, но штом почнува да грми, се разбегуваат од страв накај дома. Тогаш останувам за да им покажам. Лежам врз плочката за да заборавам на ова и на варта која сега сегде ме допира и ме пече.

Си замислувам квадрат во умот и го запечатувам сеќавањето во него. Како вреќа го полнам со спомени и останувам на земјата да ја чувам варта под мене, да не се измие.

Лежам со часови за дождот да направи силуета од моето извиткано тело врз квадратот. За да го исцрта последниот пат кога сме играле *Напаѓам, напаѓам* и *Граница*. За квадратот да запомни и за инает.

Така му требало.

Mirë e ke

Manja Veliçkovska

Gjithmonë jemi *pro* fuqive më të mëdha. Rusia, SHBA, Gjermania dhe Franca. Askush nuk është *pro* Maqedonisë... Serbia, Mali i Zi, Bosnjë-Hercegovina dhe Sllovenia kalojnë disi, por Shqipëria dhe Bullgaria – assesi. Në botën e lojërave, ata janë të dobëtit. Po zgjedhe ndonjë *askushi*, edhe ti je *askushi*. *Ballkani*, na thonë në shtëpi, është *kot fare dhe askushi*. Por, kush e di ç'do të thotë të jesh *dikushi* atje diku. Këtu, kjo është e thjeshtë. Në *Sulmoj*, *sulmoj* fuqia matet sipas mundësisë të shkruaj një emër të *madh* me gëlqere të thyer, të mbetur diku në oborret e mbetura. Ta vizatoj emrin e zgjedhur gjoja është i shenjtë. Rreth tij të më luajnë oreolë nga bimët e vizatuara. Ta zbukuroj. Të jetë me gjerdanë, me qendrisje të begatshme. Ta zbukuroj, derisa gëlqerja të m'i djegë gishtat. Derisa të më zërë shiu.

Hapësira mes ndërtesave të mëhallës sonë është e shtruar me pllaka të vrazhda dhe të sheshura, që nga koha e Jugosllavisë. Të vrazhdat formonin katrorë të mëdhenj, me zbrazëtirë në mes, të cilën ne e ndajmë në katër pjesë të barabarta. Dhe, në pjesën tonë e shkruajmë emrin personal. Duke bërë *kom-pa-ni-a* vendosim se kush *do të sulmojë*. Duke mbajtur një shkop në dorën e djathtë, sulmuesi turret në një drejtim dhe, pastaj, e hedh në territorin e dikujt dhe ikë. I sulmuari, së bashku me të tjerët, tashmë ka ikur. Kthehet ta marrë shkopin dhe i ndalon të tjerët në vrap. *Stop!* – bërtet. Na merr në nishan nga territori i

vet për të na qëlluar dhe e turr shkopin, me qëllim që ta prejë të sulmuarin e zgjedhur.

Në çastin e fundit vendos se më ka më afër. Tinëzisht kthehet dhe më godet. Kënaqet me atë që pason. Me marrjen e pllakës sime, sipërfaqja nën gëlqeren e tij dalëngadalë zvogëlohet.

Loja nuk përfundon derisa njëri ta posedojë katrorin e plotë dhe kjo mund të zgjasë me orë të tëra.

Shkojmë nëpër shtëpi kur vjen koha e drekës dhe kur është më së qeti. Kur gjithandej vjen era gjellë. Kur arrijmë te më e rëndësishmja. Kur nuk duam t'i lëmë vendet dhe nuk dua ta lë të vizatuarën, por, megjithatë, largohem, sepse gjithsesi jam duke humbur. *Ne kemi lindur nën një yll të tillë, bijo!* – më thotë gjyshja. *Kurrë nuk fitojmë.* As unë nuk do të fitoj gjë nga kjo dhe shkon në shtëpi.

Dhe, nuk kaloj as një orë e gjysmë kur përsëri zbrita nëpër shkallë dhe dola. E mbahta lapsin Bak mes gishtit tregues dhe atij të mesëm, që është pjesë e dredhisë sime më të re. E ruaj thellë të gërmuar në lëkurë, si një cigare e hedhur të cilës vazhdon t'i digjet grafiti. *Ta vendos një gisht më poshtë për të m'u kujtuar ti nesër* – them, derisa e rrokullis si një monedhë mes gishtave dhe sot më djeg vendi.

Si të moshuarit.

I dëgjova se si i zhvendosin unazat nga njëri në gishtin tjetër, për t'u kujtuar të nesërmen se diku i kanë premtuar diçka. Por, unë nuk kam unazë dhe nuk i dua unazat. E kam Bakun dhe kam plagë, që do të thotë se tash e tutje do ta bëj këtë vetëm kur do të jetë nevoja. U dridha nga dhimbja sot në mëngjes, kur maja më hyri drejt në mish. Lavdërohesha para Xhinës dhe Kristinës dhe nga turpi nuk desha ta nxjerr copën e majës, të mos e shohin gjakun që më rrodhi. *Mirë e ke* – më thanë në shtëpi. Prindërit, së pari ma bënë me dije gabimin, pastaj më lyen me hidrocliklin për të më kaluar.

Si atëherë kur qëndroja në oborrin e banesës që ishte shpallur për shitje. Kur e dinim se askush nuk do të na kapë dhe mbetëm duke luajtur shtëpi me orë të tëra. Kur në të kthyer më takoi ime ëmë. Kur ma kërsiti një shuplakë dhe më

përqafoi. Duke u zgjatur pranë gardhit shikoj drejt bodrumit. E bëj një pështimë dhe ngadalë e lëshoj nga goja. Pres për ta parë shkëlqimin e saj. Errësirë. E dëgjoj se si pikon. *Tak*. Me gjuhën gërmoj nën dhëmbët e poshtëm, duke i pezmatuar gjëndrat, që këtë herë të mbledh më shumë lëng. Sekretioni im do ta paralizojë errësirën. Unë jam një akrep mashkull fluturues, i cili e përdor pështymën e vet për ta trullësuar partneren gjatë shumëzimit. Kështu e largoj vëmendjen nga vetja dhe me vrap iki derisa nuk është zgjuar. Për inat.

Gjithsesi nuk di gjë për bodrumet. Ç'është e sigurt – e sigurt është. Familjet që shpërngulen, në të shumtën e rasteve nuk kanë një hapësirë të tillë. Pas luftës, shumica nuk kanë asçfarë hapësire. Supozohet se nuk kanë edhe shumë gjëra të tjera dhe kur kanë diçka, kjo i bën fqinjët edhe më kureshtarë.

Duke dashur ta hulumtojnë banesën sapo të banuar, vijnë me lloj-lloj problemesh. Në mëngjes papritur m'u shfaq një njollë e zezë në tavan – më tha plaka posht banesës sonë. *Pyesja veten se mos vjen prej këtu* – e thotë fjalën dhe hyn ta kontrollojë. *Nuk e di. Këtu s'ka gjë të derdhur* – i them duke ngritur qilimin, ndërsa ajo nuk e dëgjon çfarë i them. I shkon banesës rreth e rrotull. Është e ngazëllyer, si nga mobiljet, ashtu edhe nga ngjyrat. Pyet veten se kush i ka bërë raftet për libra të ngjitura në mur. Përpiqem t'i tregoj se moti janë aty, por ajo më shikon me mosbesim sepse jam fëmijë. Megjithatë, nuk e ka pritur këtë. Ja. Këtu kanë jetuar njerëz të qetë. Vërtetë ka menduar se do të gjejë diçka tërësisht ndryshe dhe nuk e pyes çka. Dua të largohet, ndërsa ajo madje e mbështeti bërrylin për derën hyrëse dhe më rrëfen se si ia ka dalë ta blejë banesën kur befasisht ka fituar para nga shitja e aksioneve të cilat i ka blerë më parë. Ç'janë këta aksione? Më rrëfen për përvojën e saj në bankë kur ka mësuar për fitimin. Nuk ka marrë vesh nga kjo, por më bind se kjo është zgjidhja e vërtetë për ne.

Dhe, duke menduar për këtë, shkoj në drejtim të gabuar dhe vendos të kthehem në vendin ku isha më parë, kur e shoh se të tjerët tashmë kishin arritur. Ndahen në dy grupe për të luajtur *Kufiri*. Shputë pas shpute shkon ai që ndan. Shputë pas shpute

shkon tjetri që ndan. E shkelin njëri-tjetrin. Të dy lëkunden majtas-djathtas dhe e baraspeshojnë trupin e vet në hapësirë sikur ecin në litar. Njëri fiton. Më shikon dhe më thërret t'i bashkangjitem ekipit i cili ikë. Ekipi i cili mbron, nga ana tjetër, numëron deri në tridhjetë dhe e ruan katrorin nga ne, të cilët vrapojmë në drejtim të pacaktuar dhe fshihemi.

Ulemi në gjunj në një bunker shkurresh. Përkohësisht e popullojmë këtë hapësirë të vogël dhe rrimë këtu përderisa të tjerët të heqin dorë dhe të shkojnë në shtëpi. Por, të gjithë e dinë se askush nuk heq dorë. Ne presim, ata na kërkojnë. Dhe, kur një nga një vendosim se përfundimisht do të largohemi nga vendstrehimi ynë për ta kapur *Kufirin*, unë mbetem e fundit. Jam e vendosur. Shtrihem mbi bar. Vazhdoj të pres. I prek degët mbi fytyrën time. I nuhas gjethet të cilat i thërmoj me gishta. Shtrihem në bark dhe kërkoj gropa me karkaleca. E fus Bakun tim për të nxjerrë një.

Në të kaluarën i merrja në shtëpi. I mbyllja në kavanoz dhe i ruaja në komodinën pranë shtratit. Një mëngjes u zgjova dhe gjeta vetëm mbeturina. Unë kam fjetur, ndërsa ata kanë ngrënë njëri-tjetrin. Betejë e vërtetë për mbijetesën e më të fuqishmive. Por, tani nuk ka asnjë karkalec. Në vend të kësaj, dëgjoj se dikush më afrohet. Ndjej frikë. Do të më zënë. Por, shikoj – vetëm një iriq. E hedh Bakun mbi bar dhe e marr iriqin e vogël në duar. Ia lëmoj gjëmbat dhe e lëshoj përtokë. Nuk dhemb, por djeg. Në majat e gishtave ndjej një ngacmim nën lëkurë dhe e lëshoj iriqin të ikë. E hedh shikimin përtej bunkerit dhe shikoj tufat e barit të rritur dhe të djegur duke u luhatur në largësi. Livadhi i pakositur është si një det i trazuar i verdhë, ku ndërthurren shtigjet e iriqëve dhe karkalecëve.

Shikoj dhe pastaj vendos ta gjej Bakun, ndërsa ai nuk gjendet kund. Pas një kohe heq dorë dhe dal nga ky vend. Duke u ngritur me xhinsat e gjelbëruar, shkoj drejt *Kufirit*, kur i shikoj të mitë, tashmë të kapur, si rrinë ulur mbi pllakë. Më shikojnë dhe janë të inatosur. Kristina më tregon një lloj fije bari para syve.

Yt atë ka qenë në ushtri? – më pyet.

Po. - përgjigjem.

Koka kështu i ka fluturuar? – bërtet duke qeshur dhe i bie majës së bimës me gjemba, e cila bie mbi tokë.

Më akuzojnë sepse nuk i kam shpëtuar. Gjejnë arsye për të më ngacmuar duke thënë se jam si djalë. Pyesin se ç'kam kërkuar të vesh pantallona dhe ngjyra djemsh. Paskam ngritur hundën lart. Unë kam qenë arsyeja se pse kanë humbur, më thonë, ndërsa unë nuk kuptoj ç'janë duke folur. Tani të gjithë qeshin dhe e ndjej se dikush është duke më tërhequr për pantallona. Gjithçka ndodh shpejt.

S'bën të m'i vdesësh, Xhina. Ç'ndodh me ty? – i them vajzës dy vjet më të vogël nga unë dhe e turpëroj.

Jo, nuk mundem. Por, nëse të godas atje poshtë do të të dhemb, a po? Hajde të shohim a je djalë.

Xhina merr hov dhe më godet mes këmbëve aq fuqishëm saqë rrëzohem në tokë. Ajo është hero, ndërsa të tjerët e admirojnë derisa unë rrokullisem mbi katrorin mbi të cilin luanim pak më parë. Të gjithë marrin forcë, por sapo filloi bubullima, ikin nga frika në shtëpi. Unë mbetem aty për t'u treguar. Rri e shtrirë mbi pllakë për të harruar këtë dhe gëlqeren e cila më prekë nëpër trup dhe më djegë.

Paramendoj një katror dhe e vulos në kokë kujtimin për të. Si një thes e mbushi me kujtime dhe mbetem mbi tokë për ta mbrojtur gëlqeren poshtë meje, të mos lahet.

Rri e shtrirë me orë të tëra që shiu të bëjë një siluetë nga trupi im i shtrembëruar mbi katror. Për ta vizatuar lojën e fundit kur kemi luajtur *Sulmoj, sulmoj dhe Kufiri*. Që katrori ta mbajë mend edhe për inat.

Mirë e ka.

Përkthim: Kreshnik Ajdini

Tako ti je trebalo

Manja Veličkovska

Uvijek smo za velike sile. Rusiju, SAD, Njemačku i Francusku. Nitko nije za Makedoniju... Srbiju, Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu. Hrvatska i Slovenija nekako prolaze, ali Albanija i Bugarska - nikako. U svijetu igara to su slabići. Izabereš li neku *nikoju* i ti si *nitko*. *Balkan*, kažu nam domaći je *nikakav* i *nitko*. Ali, tko zna što znači biti *netko* tamo negdje. Ovdje je to jednostavno. U *Napadam*, *napadam* moć se mjeri po mogućnosti da napišem veliko ime sa zdrobljenim vapnom, što je ostalo u nekom od napuštenih dvorišta. Da iscrtam izabrano ime kao da je sveto. Da oko njega plešu aureole od nacrtanih biljaka. Da ga okitim. Da je s ogrlicama, raskošnim vezovima. Da ga ukrašavam dok mi vapno ne opeče ruke. Dok me ne vrati nazad.

Prostor među zgradama naše mahale popločan je hrapavim i glatkim pločama još iz vremena Jugoslavije. Hrapave oblikuju velike kvadrate, s prazninom u sredini, što mi dijelimo na četiri jednaka dijela. I u svojem dijelu upisujemo svoje ime. Stvarajući kom-pa-ni-ju odlučujemo tko će napadati. Držeći štapić u desnoj ruci napadač zamahuje u jednom pravcu, a zatim baca grančicu na nečiji teritorij i bježi. Napadnuti, pak, zajedno s ostalima, već je pobjegao. Vraća se po štapić i zaustavlja rastrčale. Stop! - uzvikuje. Nišani sa svoje teritorije da nas pogodi i zamahuje štapom nadajući se da će *pozvati* izabranoga u napad.

U posljednjem trenutku odlučuje da sam mu bliže. Podlo se okreće te me pogađa. Naslađuje se onim što slijedi. Preuzimanjem dijela moje ploče, čija se površina pod njegovim vapnom polako smanjuje.

Igra ne završava sve dok jedan ne posjeduje cijeli kvadrat, a to može trajati i satima.

Bježimo doma tek kad je ručak i kad je najtiše. Kad sve miriše po jelu. Kad smo na doista bitnom. Kad nam se ne ostavljaju zemlje i ne ostavlja mi se nacrtano, a ipak odlazim zato što i onako gubim. *Mi smo pod takvom zvijezdom rođeni, sine!* - kaže mi moja baka. *Nikada ne dobivamo.* Ni ja neću dobiti ništa od ovog, pa odlazim prema domu.

I nije prošlo ni sat i pol kad ponovno silazim stepenicama i izlazim. Držim pisaljku BiC između kažiprsta i srednjeg prsta, što je dio moje nove finte. Nosim ju duboko ukopanu u kožu, poput cigarete kojoj još grafit ostaje gorjeti. Čekaj da premjestim prst niže da te osjetim sutra - kažem dok ju vrtim kao novčić između znojnih prstiju koji me danas peku.

Kao stari.

Čula sam ih kako premještaju prstenje s jednog na drugi prst da se prisjete da su za sutradan nešto nekome obećali. Ali, ja nemam prsten i ne volim prstenje. Imam BiC i imam ranu, što znači da ću odsada ovo raditi samo kad će biti potrebno. Zabezegnula sam se od bola jutros, kad mi je oštrica prodrla izravno u meso. Pretvarala sam se pred Džinom i Kristinom, jer od stida nisam htjela izvaditi trun iz zjenice da ne vide krv što mi je potekla. *Tako mi je trebalo* - rekoše mi doma. Roditelji su prvo priopćavali grešku, a zatim mi stavljali hidroclkin da mi pomogne.

Kao onog puta kad smo sjedili u dvorištu stana koji bijaše oglašen za prodaju. Znajući da nas nitko neće uhvatiti, ostali smo se igrati Kuće satima. Pa me je majka presrela na povratku. Pa mi je opalila šamar i zagrlila me.

Tako, godinu kasnije radim te stvari samo iz inata. Uzimam BiC, iz inata. Preskačem stepenice i izazivam trešnju zgrade iz inata. Nespretno se kličući po mramoru na ulazu uspijevam zakočiti. Nadnoseći se na ogradu zurim u podrum. Skupljam pljuvačku i polako ju ispuštam iz usta. Čekam vidjeti njen odsjaj. Mrak. Čujem ju kako kaplje. Kap. Jezikom kružim ispod donjih zuba, podražavam žlijezde da ovog puta skupim još veću

količinu pljuvačke. Moja izlučevina paralizirat će tminu. Ja sam muška leteća bogomoljka što koristi svoju slinu da zavede partnericu za vrijeme parenja. Time odvlačim pažnju od sebe i sprintom bježim dok se nisam prepustila totalnom ludiranju. Iz inata.

U svakom slučaju ne znam ništa o podrumima. Što je sigurno - *sigurno jest*. Obitelji što se sele najčešće nemaju takvu prostoriju. Poslije rata mnogi nemaju bilo kakvu prostoriju. Pretpostavlja se da nemaju niti mnogih drugih stvari i kad nešto imaju to čini susjede još znatiželjnijima.

Želeći istražiti tek useljeni stan dolaze sa svakakvim problemima. *Jutros mi se iznenada pojavila crna mrlja na stropu* - kaže mi bakica ispod nas. *Pitala sam se je li to od vas* - rekla bi i ušla provjeriti. *Ne znam. Ovdje nije ništa vlažno* - pokazujem joj podižući ćilim, a ona to ne čuje. Obilazi stan. Oduševljena je pokuštvom, bojama. Pita se tko je radio ugrađene police za knjige. Pokušavam joj reći da su tamo od prije, ali gleda me s nepovjerenjem jer sam dijete. Ipak, nije ovo očekivala. Eto, ovdje su živjeli mirni ljudi. Doista je mislila da će dočekati nešto sasvim drugačije pa ju i ne pitam što. Želim da ode, a ona se oslanja laktom na ulazna vrata i priča mi kako je uspjela kupiti svoj stan kad je neočekivano dobila novac od prodaje prethodno kupljenih dionica. A što su to dionice? Raspreda mi o njenom iskustvu u banci pošto je doznala za dobitak. Nije se razumjela u to, ali me uvjerava da je to pravo rješenje za nas.

I razmišljajući o tom krenula sam u pogrešnom smjeru pa se odlučujem vratiti na prijašnje mjesto, kad vidim da su ostali već pristigli. Dije se u dvije grupe za igru *Granice*. Nogom pred nogu hoda jedan što razdvaja. Nogom pred nogu hoda drugi što razdvaja. Gaze se. Obojica se naginju lijevo i desno te balansiraju vlastitim tijelima u prostoru kao da hodaju po žici. Jedan pobjeđuje. Ugledavši me, pozivaju me da se priključim timu koji uzmiče. Tim koji se brani, pak, broji do trideset i čuva kvadrat od nas koji trčimo u neodređenom smjeru da se sakrijemo.

Klečimo u jednom bunkeru od grmlja. Privremeno

naseljavamo ovaj mali prostor i sjedimo dok ostali ne odustanu od potrage i odu kući. Ali, svi znaju da nitko ne odustaje. Mi čekamo, a oni nas traže. I kad zaredom odlučujemo da ćemo konačno napustiti skrivalište da bismo dohvatili Granicu, ja ostajem posljednja. Ustrajna sam. Liježem na travu. Te čekam li čekam. Dodirujem grane iznad moga lica. Mirišem listove koje drobitim prstima. Liježem na trbuh i tražim rupe od skakavaca. Uvlačim BiC ne bih li izvadila jednog.

Ranije sam ih odnosila kući. Zatvarala u staklenku i držala na noćnom ormariću pored kreveta. Kad sam se jednog jutra probudila, našla sam samo njihove ostatke. Ja sam spavala, a oni su se međusobno proždimali. Prava borba za preživljavanje najjačih. Ali sada, ni skakavaca nema. Umjesto toga čujem zvuk nečijeg približavanja. Osjećam strah. Uхватit će me. Ali, gledam i gledam - i kad tamo samo jež. Odbacujem BiC u travu i uzimam ježa u ruke. Milujem mu bodlje i spuštam ga na zemlju. Ne boli, ali peče. Na vrhovima prstiju osjećam neprekidno peckanje pod kožom pa puštam ježa da ode. Pogledavam kroz bunker i vidim busene porasle i suhe trave kako leluju u daljini. Nepokošena livada je poput valovitoga mora na kojem se isprepleću staze ježeva i skakavaca.

Zagledavam se, a zatim odlučujem naći BiC, ali ga nigdje nema. Nakon nekog vremena odustajem i izlazim odavde. Podižući traperice idem prema *Granici* kad primjećujem moje uhvaćenike kako već sjede na ploči. Gledaju me i ljute se. Kristina mi pokazuje neku travu pred očima.

Je ti otac bio u vojsci? - pita me.

Da - odgovaram.

A glava mu je ovako odletjela? - uzvikuje sa smijehom i udara po vršku bockavoga raslinja koje pada na zemlju.

Optužuju me zato što ih nisam spasila. Nalaze razlog da me dokače rekavši mi da sam muškobanjasta. Pitaju, što sam htjela odijevanjem muških traperica i bojama. Zezati se. Zbog mene su izgubili, viču na mene, a ja ne shvaćam o čemu mi govore. Sada se svi smiju dok osjećam da mi netko poteže hlače. Sve se to brzo događa.

Ne smiješ mi ih svući, Džina. Što ti je? - kažem dvije godine mlađoj djevojčici koju postidujem.

Ne, ne smijem. A udarim li te tamo dolje hoće li te zaboljeti, zar ne? Hajde da vidimo jesi li muško.

Džina sakuplja snagu i udara me između nogu tako jako da padam na zemlju. Ona je junakinja, kojoj se ostali dive dok se ja previjam na kvadratu na kojem smo se igrali maloprije. Svi se prave važni, ali čim počinje grmjeti razbježe se od straha prema domu. Tada ostajem da im pokažem. Ležim na ploči da zaboravim na ovo i na vapno koja me dodiruje i peče.

Zamišljam kvadrat u glavi i umom zapečaćujem sjećanje na njega. Kao da punim vreću uspomenama i ostajem na zemlji čuvati vapno ispod sebe da me opere.

Ležim satima na kiši da mi ona napravi siluetu od moga sklopčanoga tijela na kvadratu. Da iscrta naše posljednje igranje *Napadam, napadam* i *Granice*. Da kvadrat zapamti i iz inata.

Tako mu je trebalo.

Prevod: Borislav Pavlovski

Željana

Zheljana

Жељана

Željana

Tihana Gambiraža

Ignorirala sam taj mail danima. Činilo mi se, ako ga otvorim, iz njega će ispasti Željana sa svojim beogradskim akcentom, mirisat će na vaniliju i ugašeno djetinjstvo, bijele ruže na grobu mog oca koje ostavljam svake godine i njeno „Čika Pero, čitajte nam još!“. „Čika Pero“ bi čitao držeći svaku na jednoj nozi kao svoje dvije rođene kćerke i ispredao nove krajeve bajkama koje su bile suviše jednostavne za našu gladnu maštu. Nije tada znao da oni neki iznad nas također planiraju nezamislivi kraj naše bajke. Svirepa kreativnost moćnika odnijet će mog oca i Željenu u vior iz kojeg ću još dugo sakupljati krhotine zadnjeg ljeta koje smo dijelili na otoku gdje je otac imao vikendicu i pokušavati sebi oprostiti što ju radije pamtim kao izgubljenu sestru iz vremena dok je moj otac još bio otac. Zdrav i živ. Vidjele smo se prvi put dvanaest godina nakon završetka rata. Prepoznavši se po fotografijama koje smo gotovo stidljivo izmijenile instinktivno smo se izgrlile i izljubile. Željana preda mnom i ona iz mog djetinjstva nisu imale skoro ništa zajedničko. Ne znam bi li odrasle u sličnijim smjerovima da se rat nikad nije dogodio ili bi se razile kao što sam se spontano razila s Anom i Marinom, ali naglo odvajanje, poziv njene majke u jeku rata, uzaludni pokušaj da u ludilu ostanemo prisebni, ranjavanje mog oca i njegova progresivna bolest nekako su se spojili u krhki Željanin lik i podsjećali me na sve ono što sam silno htjela ostaviti iza sebe, a osjećala sam se dužnom pamtiti.

Nismo više govorile istim naglaskom, to sam prvo primijetila,

i nisam onako balava znala što da mislim o tome. Bila je to moja Željana iako nismo voljele ni iste filmove ni muziku, a politiku se nismo usudile ni dotaknuti, bio je to vrući krumpir koji nijedna nije htjela progutati u slučaju da ova druga kaže nešto pogrešno. Bio bi to kraj. Nismo željele da bude kraj. Pa smo se nastavile čuti i sporadično viđati kad bi ona došla posjetiti tetu u Zagrebu. Moja majka nije preboljela smrt oca. Tragedija ju je pretvorila u nešto meni strano, nešto čega me bilo sram da Željana ikad i nasluti, nešto zbog čega sam izbjegavala otići u Beograd i osjećala se krivom i rastrganom između strahopoštovanja prema majci i odbojnosti prema njenoj suludoj mržnji. Moja nekoć blaga majka koja je Željanu nutkala pitom od jabuka s najširim osmijehom na svijetu, češljala nam kosu i tjerala nas iz mora kad bi skroz pomodrjele, sada je bila stisnuta ogorčena žena s tek rijetkim proplamsajima nježnosti. Jednom sam samo izustila Željanino ime pred njom. Bilo je to kad smo se drugi put trebale vidjeti. Prvi sam prešutjela. Iz majčinih je očiju šiknula zloba i rasprsnula se kao supernova na kuhinjskim pločicama, a onda je ispod zubiju protisnula onu riječ koju su ovdje koristili tako često i od koje su mi se ledile žile. Kao dijete su me stariji učili da ju izgovaram i smijali se, zapjenjeni u svom suludom podrugljivom bijesu kojim su kratili dane i strah u podrumu. Ta riječ nije išla uz Željanu. Osjetila sam ubod mržnje prema majci, ali Željanu joj više nisam spominjala. Pozdravi koje je upućivala mojoj majci ostajali su kod mene, taložili se kao i telefonski poziv njene majke, na hrpu koja me tištila, pozdravi i poziv obiteljskoj prijateljici, mojoj majci, Ivani Novak, osobi koje više nema iako posjeduje matični broj, koja je kao i otac odnesena ratom. Tog popodneva kad je zazvonio telefon jasnim je i hladnim glasom rekla „Nema ovdje više Ivane Novak“. Štrecnulo bi me svaki put kad bih zamislila zbunjeno lice Željanine majke s druge strane slušalice. Ni nje više nema, otišla je i ona iza rata. Teta Dragana, koja mi je stavljala obloge kad me opekla meduza i govorila „Nije to ništa, dušo, peče te jer si živa“. Peklo me jer sam živa. Još otkad me majka zaklonila tijelom dok su iznosili oca iz garaže i nitko nije dopustio da ga vidim, a htjela sam ga

vidjeti, htjela sam se uvjeriti da je mrtav. Htjela sam se oprostiti. Kućom je zavládala tišina, nije više bilo očevih vriskova koji su me budili noću, njihovih svađa koje su trajale satima dok otac ne bi izjurio iz kuće i vratio se u pola noći pijan, niti sam ga nalazila kako plače naslonjen na stol s objema šakama u kosi, a majka mrmlija sebi u bradu i stavlja robu na sušilo. Ludilo je poprimilo drugu, zagušljiviju formu u kojoj je bilo teško disati. Mislim da mi je zato bilo toliko stalo da zadržim Željenu u svom životu. Ona je bila jedina spona s ljudima koje sam nosila u sjećanju, koji su nekoć bili moji roditelji. Nasmijani, bezbrižni, topli i puni budućnosti koja je prvom sirenom iscurila iz njih kao pijesak iz naših dječjih ruku te osamdeset i devete.

Pitala me kako je umro. Jele smo cheesecake i promatrale proljetnu vrevu, a ja sam gledala u njene uvojke pitajući se kako bi bilo da ih dotaknem, kao onda kad smo jedna drugoj pravile pletenice želeći biti frizerke kad odrastemo, a postale smo profesorica i pravica, obične žene koje jedu cheesecake u centru grada koji nije ničiji i baš je zato pogodna ledina za susrete. Skliznulo joj je s usana u tanjur, kao mrvica u kojoj sam se zagrcnula, to normalno podrazumijevajuće pitanje. Kako je umro moj otac? Zaista. Jer ja to nisam vidjela. Pričala mi je susjeda, u želji da na mene prenese svoju nakaznu mržnju, punila me detaljima beživotnog tijela mog jadnog oca, detaljima o izbečenim očima, rukama koje vise niz bokove, rukama koje su mi pravile kućicu za lutke i onu za ptice u dvorištu, i vidjela sam ih odjednom, te spretne tople ruke kako se klate u garaži, a onda sam dugo povraćala u wc-u, na njeno neopisivo zadovoljstvo jer je smatrala da mi je prenijela lekciju. „To su mu oni uradili“, rekla je i zašećerila mi bijelu kavu. Prenijela sam joj susjedine impresije od riječi do riječi i izostavila njen komentar. Šutjela je i gledala u gomilu, a onda je tiho rekla „Čika Pero...“. I meni su prvi put od njegove smrti grunule suze. Željana je zadnji put vidjela mog oca dok je bio „čika Pero“ i zavidjela sam joj na tome.

„Mama je dugo болоvala“, rekla je. „Kao da se u njene kosti

uvukla sva bijeda tih godina. Kao da ju je izjelo to što ništa nije mogla uraditi, samo gledati kako se raspada sve što smo mislili da jesmo. Rak kostiju, neizlječiv.“

„Žao mi je...“, rekla sam ne znajući je li sad pravo vrijeme da ju dotaknem, zagrlim možda. Kimnula je glavom i ušutjela.

„Sjećaš se kad nam je pobacala barbike u more jer smo prskale ljude po plaži?“, nasmijala sam se.

„O, da. I vikala da će nas isprašiti po turu. Pa smo počele prskati i nju. I onda se počela smijati. Bože, kako se Dragana smijala“.

Bilo mi je čudno što ju je nazvala imenom. Mada i nije jer mi se iz ove perspektive činilo da su naši roditelji retrogradno postali djeca, a mi smo morali naglo sazrijeti i ponijeti njihovo breme, razumjeti umjesto njih, sagraditi porušene mostove ili naprosto ostati s njima na zgarištu, polumrtvi i u vječitom limbu.

*

Otvorila sam mail iza Uskrsa. Sjedila sam za laptopom u majčinoj kuhinji i gledala ju kako sprema kavu, a onda sam mehanički kliknula na „Draga moja Petra“. Ne znam ni sama zašto sam naglas rekla „Željana dolazi na more“. Majka se okrenula i vidjela sam joj na licu da se bori sa sobom, a onda je počela sipati kavu u šalice. Pokušavala sam pronaći riječi, a ona je otpivši gutljaj samo rekla „Pozovi ju.“

„Kako to misliš?“

„Pozovi malu.“

„I sve će biti ok?“

„Pa nego šta će. Za koga me smatraš?“, odmahнула je glavom i nastavila ispijati kavu. Znala sam da je razgovor završen.

Sve vrijeme Željantinog boravka bila sam na iglama. Bojala sam se da će majka nešto krivo reći, nisam do kraja vjerovala u njeno odjednom normalno ponašanje i bila sam skeptična kad su razmjenjivale uspomene i listale albume, kad joj je izrazila sućut za tetu Draganu, a ona njoj za mog oca, kad ju je pitala za posao i momka, nisam se mogla opustiti i to je trajalo sve do zadnjeg dana.

Sjedile smo na plaži sve tri. Bilo je oko četiri popodne, sunce je peklo puno jače nego onih davnih dana ili nam se barem tako činilo, ali su boje bile zagasitije, kao da je netko na blještavi film prošlosti stavio *sfumato*, prigušio u nama radost i ostalo nam je jedino da spajamo nazubljene dijelove u mozaik koji će jednom možda imati smisla. Svaka je od nas imala neko svoje sjećanje koje je u drugima dvjema potonulo u zaborav i tako smo oživljavale jedno po jedno, okruglo i sjajno, čvrsto i postojano poput oblutaka koji su se prostirali plažom. Osjetila sam kako se more ljujuška u mojoj utrobi i puni ju starim osjećajem sreće koja je onih dana nadirala kao plima, u pravilnim razmacima. Činilo se i da čika Pero i teta Dragana plivaju iza bijelih čipkastih krijesti i svakog će trena izaći iz mora hvaleći se tko je otplivao dalje i pokorio valove.

Atë e-mail e injoroja me ditë të tëra. Më dukej, nëse e hap, nga ai do të më dalë Zhelana me theksin e saj beogradas, do t'i vijë era vanilje dhe fëmijëri e shuar, trëndafilë të bardhë në varrin e babait tim të cilët ia çonte çdo vit dhe ajo fjalja e saj „Xhaxhi Pero, vazhdoni të na lexoni!“ . „Xhaxhi Pero“ lexonte duke e mbajtur secilën në një rrëzë këmbë sikur të ishin vajzat e tij dhe sajonte funde të reja të përrallave të cilat ishin shumë të thjeshta për imagjinatën tonë. Atëbotë nuk e dinte se edhe ata mbi ne planifikonin fundin e paimagjinueshëm të përrallës sonë. Kreativiteti i paskrupullt i të fuqishmëve do ta çonte babin tim dhe Zhelanën në një fortunë nga e cila edhe për shumë kohë do të mbledh copëzat e verës së fundit të cilën e ndamë në ishullin ku babai kishte një shtëpi të madhe dhe do të provoj t'ia fal vetes që më me qejf e kujtoj si motrën e humbur nga kohërat kur babai im ende ishte baba. Gjallë dhe shëndoshë. Jemi parë për herë të parë njëzet vjet pas përfundimit të luftës. Duke e njohur njëra-tjetrën nga fotografitë të cilat i kishim shkëmbyer gati marrshëm, instinktivisht u përqaftuam dhe u puthëm. Zhelana para meje dhe ajo nga fëmijëria ime nuk kishin pothuajse asgjë të përbashkët. Nuk e di nëse do të kishim shkuar rrugëve të ngjashme sikur lufta të mos kishte ndodhë kurrë apo do t'i kishim ndarë rrugët ashtu siç i kisha ndarë spontanisht me Anën dhe Marinën, por ndarja e përnjëhershme, thirrja e nënës së saj në vllugun e luftës, përpjekja e kotë që ta ruanim mendjen në çmenduri, plagosja e babait tim dhe sëmundja e

tij përkeqësuese disi u bënë bashkë në paraqitjen e brishtë të Zhelanës dhe ma kujtonin krejt atë që me ngulm provoja ta lija pas shpine, derisa ndjeja obligim ta kujtoja.

Më nuk flisnim me theks të njëjtë, kjo ishte gjëja e parë të cilën e vura re, dhe as që dija si t'i bija në fije kësaj pune. Ishte kjo Zhelana ime, megjithëse nuk na pëlqenin filmat e njëjtë e as muzika e njëjtë, e politikën as që guxonim ta preknim, ishte ajo patate e nxehtë të cilën asnjëra nuk donte ta përpinte nëse tjetra thotë diçka të gabuar. Ishte ky fundi. Nuk donim të ishte fundi. Andaj vazhduam ta ruanim kontaktin dhe të takoheshim kohë pas kohe kur ajo vinte ta vizitonte tezen në Zagreb. Nëna ime nuk e tejkaloi vdekjen e babait. Tragjedia e shndërroi në diçka të huaj për mua, në diçka që më vinte turp ta kuptonte Zhelana, në diçka që më bënte të mos shkoja në Beograd dhe që më bënte të ndihesha fajtore dhe e ndarë mes frikërespektit ndaj nënës dhe neverisë ndaj urrejtjes së saj të çmendur. Nëna ime dikur e butë e cila dikur Zhelanës s'i ndahej duke i dhënë pite me mollë me buzëqeshjen më të madhe në botë, e cila na i krihte flokët dhe na nxirrte nga deti kur mavijoseshim tërësisht, tani ishte grua e mbyllur me shkëndija të rralla butësie. Një herë e përmenda emrin e Zhelanës para saj. Ishte kjo kur duhej të takoheshim për herë të dytë. Të parën nuk e kisha përmendë. Nga sytë e nënës shpërtheu keqdashja dhe ra si supernovë në pllakat e kuzhinës, e pastaj nën dhëmbë e tha atë fjalë të cilën këtu e përdornin aq shpesh dhe nga e cila më ngrinte gjaku. Si fëmijë, të mëdhenjtë më mësonin të mos e thosha atë fjalë dhe të mos qeshja, të zhytur në tërbimin e tyre përçmues me të cilin i shkurtonin ditët dhe frikën në bodrum. Ajo fjalë nuk shkonte me Zhelanën. Ndjeva thumbimin e urrejtjes ndaj nënës, por Zhelanën më nuk e përmenda. Përsëritet që ia çonte nënës sime mbeteshin me mua, grumbulloheshin sikur thirrjet e nënës së saj mbi një deng i cili më brente, përsëritet dhe thirrjet drejtuar shoqes familjare, nënës sime, Ivana Novak, personit që më nuk ekziston megjithëse ka numër personal, të cilën ashtu sikur babain e mori lufta. Atë pasdite kur cingërroi telefoni me zë të qartë e të ftohtë tha „Ivana Novak nuk është më këtu“. Më

dhembte sa herë që e imagjinoja fytyrën e hutuar të nënës së Zhelanës nga ana tjetër e telefonit. Ajo nuk është më, ka shkuar edhe ajo pas luftës. Teta Dragana, e cila më vendoste fasha kur më pickonte kandili i detit, thoshte „Nuk është kurrëgjë, zemër, të djeg sepse je gjallë“. Më digjte se isha gjallë. Që kur nëna më mbuloi me trupin e saj derisa babain e nxirrnin nga garazhi dhe askush nuk më lejoi ta shoh, e doja ta shihja, doja të bindesha se kishte vdekur. Doja t'i them lamtumirë. Në shtëpi mbretëroi heshtja, nuk kishte më bërtima të babait të cilat më zgjonin natën, nuk kishte më fjalosje të tyre të cilat zgjasnin me orë derisa babai nuk ikte nga shtëpia dhe kthehej i dehur në orën e vona, as nuk e gjeja më duke qarë i mbështetur për tavoline me dy duar mbi kokë, derisa nëna murmuronte dhe varte rroba për t'u tharë. Çmenduria mori një formë tjetër, ngulfatëse në të cilën zor mund të merrje frymë. Besoj se për këtë e kisha aq të rëndësishme ta mbaja Zhelanën në jetën time. Ajo ishte lidhja e vetme me njerëzit të cilët i mbaja në kujtesë, të cilët dikur ishin prindërit e mi. Të buzëqeshur, të shkujdesur, të ngrohtë e plot ardhmëri e cila me sirenën e parë u zbraz prej tyre si zalli nga duart tona fëmijërore atë tetëdhjetë e nëntën.

Më pyeti si kishte vdekë. Hanim cheesecake dhe e shikonim gjelbërimin pranveror, e unë i shikoja gërshtetat e saj duke pyetë veten a thua si do të ishte t'i prekja, sikur atëherë kur njëra-tjetrës ia bënim gërshtetat duke dashur të bëhemi floktare kur të rritemi, ndërsa u bëmë profesoreshë dhe juriste, gra të rëndomta të cilat hanë cheesecake në qendër të qytetit i cili është i askujt dhe rrjedhimisht lëndinë e përshtatshme për takime. I rrëshqiti nga goja në pjatë, si thërrima që më mbeti në fut, ajo pyetje e natyrshme dhe e nënkuptueshme. Si vdiq babai im? Vërtet. Sepse unë nuk e kisha parë. Më tregonte komshikja, me shpresë që ta bartë te unë urrejtjen e saj të mbrapshtë, më mbushte me hollësi të trupit të pajetë të babait tim të gjorë, me hollësi për sytë e përhumur, duart që rrinë pezull poshtë ijeve, duart që ma bënin shtëpizën për kukullën dhe për atë zog në kopsht, dhe i pashë menjëherë, ato duar të shkathëta e të

ngrohta se si lëkundeshin në garazh, dhe pastaj volla shumë në nevojtoje, e kjo e bëri të kënaqej fort sepse konsideronte se ma kishte përcjellë mësimin. „Këtë ma bënë ata“, tha dhe ma sheqerosi kafën e bardhë. Ia përçolla përshtypjet e komshikes fjalë për fjalë dhe e lashë komentin e saj. Heshtte dhe shikonte turmën, e pastaj tha me zë të ulët „Xhaxhi Pero...“. Dhe mua për herë të parë nga vdekja e tij më dolën lotë. Zhelana për herë të fundit e pa babain tim derisa ishte „xhaxhi Pero“ dhe ia kisha lakmi për këtë.

„Mami lëngoi gjatë“, tha. „Thuajse në kockat e saj u fut krejt mjerimi i atyre viteve. Thuajse e hëngri ajo që kurrë nuk mundi të bënte gjë, vetëm të shikonte se si shpërbëhej gjithçka që mendonim se ishim. Kancer i kockave, i pashërueshëm“.

„Më vjen keq...“, thashë, duke mos ditë nëse tani është koha e duhur ta prekja, mbase ta përqafoja. Pohoi me kokë dhe heshti.

„Të kujtohet kur na i hodhi barbikat në det sepse i stërpiknim njerëzit në plazh?“, qesha.

„Ah, po. Dhe ulërinte se do të na jepte dajak. Dhe filluam ta stërpikim edhe atë. Dhe pastaj filloi të qeshë. Oh Zot, si qeshte Dragana“.

Më dukej e çuditshme që e përmendi me emër. Megjithëse jo dhe aq sepse nga kjo perspektivë më dukej se prindërit tanë retroaktisht ishin bërë fëmijë, e neve na u desh të rriteshim përnjëherë dhe ta merrnim barrën e tyre në vend të tyre, t'i ndërtonim urat e shkatërruara apo thjesht të qëndronim me ta në rrënoja, gjysmë të vdekur në limbon e pambarimtë.

*

E hapa mailin pas Pashkëve. Rrija me laptop në kuzhinën e nënës dhe e shikoja se si e përgatiste kafën, e pastaj mekanikisht klikova në „E dashura ime Petra“. Nuk e di as vetë përse thashë me zë „Zhelana po vjen në bregdet“. Nëna u kthye dhe në fytyrë e pashë se po luftonte me veten, e pastaj zuri t'i mbushte filxhanët. Provoja të gjeja fjalë, e ajo pas një gllënjke vetëm tha „Thirre“.

„Si?“

„Thirre çikën“.

„Dhe krejt do të jetë ok?“

„Ta merr mendja. Kush mendon se jam unë?“ , lëvizi me kokë dhe vazhdoi ta pijë kafën. E kuptova se biseda mori fund.

Gjatë krejt kohës së qëndrimit të Zhelanës isha si në therra. Kisha frikë se nëna do të thoshte diçka të pavend, nuk i besoja plotësisht sjelljes së saj që përnjëherë u bë normale dhe isha skeptike kur nisën t’i shkëmbenin kujtimet dhe t’i shfletonin albumet, kur i shprehu ngushëllimet për tetën Dragana, dhe ajo për babain tim, kur e pyeti për punën dhe për të dashurin, nuk mund të relaksohesha dhe kjo zgjati deri në ditën e fundit.

Rrinim të trijat në plazh. Ishte rreth orës katër pasdite, dielli ishte shumë më i nxehtë se në ato kohë të dikurshme apo së paku na dukej ashtu, por ngjyrat ishin më të mbyllura, sikur dikush të kishte vendosur *sfumato* mbi filmin shkëlqyes të së kaluarës, sikur ta kishte mbyllur gëzimin brenda nesh dhe e vetmja gjë që na mbetej ishte t’i bënim bashkë copëzat e dhëmbëzuara të mozaikut i cili një ditë mbase do të ketë kuptim. Secila nga ne e kishte ndonjë kujtim të vetin i cili tek dy të tjerat ishin fundosur në harresë dhe kështu i ringjallnim një nga një, të rrumbullakët e shkëlqyes, të fortë e të qëndrueshëm sikur guralecët që e mbulonin plazhin. E ndjeva se si deti luhatej në barkun tim dhe e mbushte me kujtimet e dikurshme të lumturisë e cila atëbotë vinte si valët, në intervale të rregullta. Dukej sikur edhe xhaxhi Pero dhe teta Dragana po notonin prapa kreshtave të bardha prej dantelle dhe në çdo çast pritej të dilnin nga deti duke u shtyrë se kush kishte notuar më gjatë dhe i kishte mposhtur valët.

Përkthim: Qerim Ondozi

Жељана

Тихана Гамбиража

Го игнорирав тој мејл со денови. Ми се чинеше, ако го отворам, од него ќе испадне Жељана со својот белградски акцент, ќе мириса на ванила и згаснато детство, на белите ружи на гробот на татко ми што ги оставам секоја година и нејзиното „Чичко Перо, читајте ни уште!“. „Чичко Перо“ ќе читаше држејќи ја секоја на една нога како свои две родени ќерки и испредуваше нови краеве на бајките што беа премногу едноставни за нашата гладна фантазија. Тогаш не знаеше дека оние над нас исто така планираат незамислив крај на нашата бајка. Свирепата креативност на моќникот ќе го однесе мојот и таткото на Жељана во виорот од којшто ушто долго ќе ги собираме откршените остатоци од последното лето што го делевме на островот каде што татко ми имаше викендичка, и се обидувахе да си прости што повеќе сакам да ја ја паметам како изгубената сестра од времето додека мојот татко сè уште беше татко. Здрав и жив. Се видовме првпат дванаесет години по завршувањето на војната. Препознавајќи се по фотографиите кои речиси срамежливо ги разменивме, инстинктивно се прегрнавме и се избакнавме. Жељана пред мене и онаа од моето детство немаа скоро ништо заедничко. Не знам дали би израснале во различни насоки ако војната никогаш не се случеше или би се разишле, како што спонтано се разидов со Ана и Марина, но нагло то одвојување, повикот на мајка ѝ во екот на војната, залудниот обид да останеме присебни во

лудилото, ранувањето на татко ми и неговата прогресивна болест некако се споија во кривкиот лик на Жељана и ме потсетуваа на сето она што многу сакав да го оставам зад себе, а се чувствував должна да го памтам.

Повеќе не зборувавме со ист нагласок, тоа прво го забележав, и онака зелена, не знаев што да мислам за тоа. Тоа беше мојата Жељана, иако не сакавме ни исти филмови ни иста музика, а политиката не се ни осмеливме да ја допреме, тоа беше врел компир што ниедна не сакаше да го проголта во случај онаа другата да каже нешто погрешно. Тоа би бил крај. Не сакавме да биде крај. Па продолживме да се слушаме и спорадично да се гледаме кога таа ќе дојдеше на посета кај тетка ѝ во Загреб. Мајка ми не ја преболе смрта на татко ми. Трагедијата ја претвори во нешто непознато за мене, нешто од што ми беше срам Жељана некогаш да не го насети, нешто поради што избегнував да отидам во Белград и се чувствував виновна и растргната помеѓу стравопочитта кон мајка ми и одбивноста кон нејзината луда омраза. Мојата, некогаш блага мајка, која ја нудеше Жељана со пита од јаболка со најширока насмевка на светот, ни ја чешлаше косата и нѐ бркаше од морето кога сосема ќе помодревме, сега беше стисната огорчена жена со само ретки проблесоци на нежност. Само еднаш го изустив името на Жељана пред неа. Тоа беше кога требаше да се видиме вторпат. Првиот пат го премолчив. Од очите на мајка ми изби злоба и се распрсна како супернова на кујнските плочки, а потоа под заби го стисна оној збор што овде го користеа толку често и од којшто ми замрзнуваа жилите. Како дете постарите ме учеа да го изговарам и се смееја, запенети во својот луд подбивен бес со којшто ги кретеа деновите и стравот во подрумот. Тој збор не одеше со Жељана. Почувствував убуд на омраза кон мајка ми, но повеќе не ја спомнував Жељана. Поздравите кои ѝ ги упатуваше на мајка ми остануваа кај мене, се таложеа како телефонските повици на нејзината мајка, на куп што ме тиштеше, поздравите и повикот на

семејната пријателка, мојата мајка, Ивана Новак, личност која повеќе ја нема иако поседува матичен број, која како и татко ми, е однесена со војната. Тоа попладне кога засвони телефонот, со јасен и студен глас рече дека „Повеќе овде ја нема Ивана Новак“. Се штрекнував секојпат кога ќе го замислев лицето на мајка ѝ на Жељана од другата страна на слушалката. Ни неа повеќе ја нема, отиде и таа со војната. Тетка Драгана, која ми ставаше облоги кога ме пецна медуза и велеше: „Тоа не е ништо, душо, те пече зашто си жива“. Ме печеше зашто сум жива. Уште откако мајка ми ме покри со телото додека го изнесуваа татко ми од гаражата и никој не дозволи да го видам, а сакав да го видам, сакав да се уверам дека е мртов. Сакав да се простам. Во куќата завладеа тишина, повеќе ги немаше вресоците на татко ми што ме будеа ноќе, нивните кавги што траеја со часови додека татко ми не истрчаше од куќата и не се вратеше пијан среде ноќ, ниту го наоѓав како плаче потпрен на масата со двете дланки во косата, додека мајка ми си мрмори во брадата и ја става облеката на сушарата. Лудилото доби друга, задушна форма, во која беше тешко да се дише. Мислам дека затоа толку ми беше важно да ја задржам Жељана во својот живот. Таа беше единствената врска со луѓето што ја носев во сеќавањето, кои некогаш беа мои родители. Насмеани, безгрижни, топли и полни иднина што со првата сирена истече од нив како песокот од нашите детски раце таа осумдесет и деветта.

Ме праша како умрел. Јадевме чизкејк и ја набљудувавме пролетната врева, а јас гледав во нејзините кадрици прашувајќи се како би било да ги допрам, како тогаш кога една на друга си правевме плетенки сакајќи да бидеме фризерки кога ќе пораснеме, а станавме професорка и правничка, обични жени кои јадат чизкејк во центарот на градот што не е ничиј и баш затоа е погодна ледина за средби. Ѐ се лизна од устата во чинијата, како трошка од која се заскрнав, тоа нормално прашање кое се подразбира.

Како умрел татко ми? Навистина. Зашто јас не го видов тоа. Ми раскажа сосетката, со желба да ја пренесе на мене својата наказна омраза, ме полнесе со детали од безживотното тело на мојот кутар татко, со детали за зјапнатите очи, рацете кои висат покрај половината, рацете што ми правеа кукичка за куклите и онаа за птици во дворот, и одеднаш ги видов вештите топли раце како се нишаат во гаражата, а потоа долго повраќав во времето, на нејзино неописливо задоволство, зашто сметаше дека ми ја пренела лекцијата. „Тоа му го направија тие“, рече и ми го заслади белото кафе. Ѓи ги пренесов импресиите на сосетката од збор до збор и го изоставив нејзиниот коментар. Молчеше и гледаше во толпата, а потоа тивко рече „Чичко Перо...“ И мене првпат од неговата смрт ми потекоа солзи. Жељана последен пат го виде татко ми додека беше „Чичко Перо“ и у завидуваа на тоа.

„Мама долго боледуваа“, рече. „Како во нејзините коски да се вовлече сета беда на тие години. Како да ја изеде тоа што не можеше да направи ништо, туку само да гледа како се распаѓа сѐ што мислевме дека сме. Рак на коските, неизлечлив.“

„Жал ми е...“, реков, не знаејќи дали е сега вистинско време да ја допрам, можеби да ја прегрнам. Кимна со главата и замолчи.

„Се сеќаваш кога ни ги фрли барбиките в море зашто прскавме луѓе по плажата?“, се насмеав.

„О, да. И викаше дека ќе ни удри по еден ќотек. Па почнавме да ја прскаме и неа. И потоа почна да се смее. Боже, како се смееше Драгана.“

Ми беше чудно што ја викаше по име. Иако и не ми е чудно, зашто од оваа перспектива ми се чинеше дека нашите родители ретроградно стануваа деца, а ние моравме нагло да созрееме и да го понесеме нивното бремене, да разбереме место нив, да ги изградиме срушените мостови или просто

да останеме со нив на пепелиштето, полумртви и во вечно лимбо.

*

Го отворив мејлот за Велигден. Седев со лаптопот во кујната на мајка ми и гледав како вари кафе, а потоа механички кликнав на „Драга моја Петра“. Не знам ни самата зошто на глас реков: „Жељана доаѓа на море“. Мајка ми се сврте и ѝ видов на лицето дека се бори со себе, а потоа почна да става кафе во шолјата. Се обидував да пронајдам зборови, а таа отпивајќи голтка само рече: „Викни ја.“

„Како мислиш?“

„Викни ја малата.“

„И сè ќе биде ок?“

„Па како. За што ме сметаш?“, одмавна со главата и продолжи да пие кафе. Знаев дека разговорот е завршен.

Цело време додека Жељана престојуваше бев на игли. Се плашев дека мајка ми ќе каже нешто погрешно, не верував до крај во нејзиното одеднаш нормално однесување и бев скептична кога разменуваа спомени и листаа албуми, кога ѝ изрази сочувство за тетка Драгана, а таа за татко ми, кога ја праша за работа и за момче, не можев да се опуштам и тоа траеше сè до последниот ден.

Сите три седевме на плажа. Беше околу четири попладне, сонцето печеше многу посилено отколку оние дамнешни денови или барем така ни се чинеше, но боите беа потемни, како некој на блескавиот филм на минатото да ставил *sfumato*, да ја придушил во нас радоста и ни остана единствено да ги спојуваме назабените делови во мозаик којшто еднаш можеби ќе има смисла. Секоја од нас имаше некое свое сеќавање кое кај другите две потонало во заборав и така ги оживувавме едно по едно, тркалезно и сјајно, цврсто и постојано како камчињата што се простираа по плажата. Почувствував како морето се лула во мојата утроба и ја полни со старото чувство на среќа која оние

денови наидувааше како плима, во правилни интервали. Се чинеше и дека чичко Перо и тетка Драгана пливаат зад белите тантелести кикиришки и секој миг ќе излезат од морето фалејќи се кој отпливал подалеку и ги покори брановите.

Превод: Иван Шопов

Terapija

Terapia

Терапија

Terapija

Isidora Petrović

Gledao me je, tim jednim svetlećim okom, tramvaj na liniji 9. Posle toga više se ničega ne sećam, rekli su da je bio pokušaj samoubistva, rekli su da je vozač reagovao na vreme i da su putnici sedeli u šoku. Ne verujem. Koliko se ja sećam, tog dana sam bio samo zbunjen više nego inače, zastao sam i okliznuo se o mokre šine u trenutku kada sam čuo zvono tramvaja. Sećam se da me je, nekoliko trenutaka pre, taksista izbacio iz auta zato što sam četiri puta promenio odredište, nisam mogao da se setim gde prvo treba da odem. Možda sam mogao jednostavno da donesem odluku, pa makar bila i pogrešna, ali nisam umeo. To sa donošenjem odluka je počelo da mi budi anksioznost još dva sata ranije, jer žena u redu u pekari nije mogla da sačeka da se odlučim između krofne sa čokoladnom glazurom i buhtli koje su upravo, vruće, iznosili na raf. Samo da se nisu pojavile buhtle, ovako zaista nisam mogao odmah da presečem, a ženi u redu se žurilo. Izašao sam sa krofnom, nezadovoljan. Da, uzeo sam baš tu sa čokoladnom glazurom iako mi je preporučeno da promenim način ishrane, evo ima tri meseca. Zapravo, pre tačno dvadeset nedelja sam doneo tu odluku kada su rezultati pokazali povišeni pritisak i trigliceride. Kasnije, nutricionista mi je objasnio koliko kilograma na moju visinu i u mojih 38 godina medicina toleriše. Sve preko toga moraću da odbacim. Dobio sam režim ishrane i u potpunosti ga se ne pridržavam. Zato što nemam motiv. Dok je Sigmund bio živ, bilo je lakše zadovoljiti barem tu potrebu za kretanjem. Tri puta dnevno šetnja, dve

kraće i jedna duga. Ali sada, ostala je samo njegova prostirka u trpezariji, a to nije dovoljan motiv. Upravo suprotno, šetnja bez Sigmunda nema nikakvog smisla. Sledećeg meseca biće godinu dana od kada nema mog prijatelja. Kao da, recimo, nema pola mene. Prethodna polovina je otišla ranije. Tačnije, pre tri godine, možda koji mesec više, trudim se da ne brojim svaki sat. Danas je 48 dana preko tri godine. Još uvek mi se dogodi da uhvatim pogledom plavu kosu pokupljenu na potiljku pored prozora u kuhinji. Za tren ta slika nestane, a osam godina sam mislio da nije moguće da ću gledati samo u okvir prozora. I tog jutra kada je odlazila, sedela je u kuhinji za stolom do prozora, u rukama je držala šolju sa hladnom kafom i plakala. Plakala kao da ja nju ostavljam, kao da sam ja kriv što joj nisam dovoljan. Isplakala se, uzela torbe i otišla. Toliko je otišla iz mog života da se više nikada nije javila. Ja delove sebe još uvek lepim, pokušavam. Ni sam sebi nisam dovoljan. Jeste, vuče se taj osećaj od ranije. Diplomirati sa 30 je kasno, ali valjda je dobro privesti nešto kraju, kad god. A ja sam tada radio već pet godina. „Znate, da je tu i diploma, drugačije bismo razgovarali o poziciji, za sada, je ovo naša ponuda“, u stvari je značilo da su pare koje dobijam čista premija, ne zanima njih talenat. Na kraju sam im dao diplomu. Svim poslodavcima, profesorima iz svih škola koje sam pohađao, dao sam je čak i treneru plivanja koji nije mnogo verovao u momka koji dolazi iz neke zabiti gde bazen nikada nisu videli. „Šta će tebi plivanje, momak? Idi na fudbal, livade imaš svuda, pa teraj loptu, jer kada se jednom vratiš tamo... tamo nema bazena“, nekako je bio uporan taj čovek kome je razmak između obrva i početka kose bio jako, jako mali. „Neću se vratiti tamo, znate, rat je“, bio je prethodni moj glas koji je želeo da upita: „A vi ste, pretpostavljam, foka?“ Plava je bila voda u bazenu, jako plava, skoro kao i nebo tog jutra kada smo krenuli u koloni, nešto svetlija od plavih prstiju onih koji nisu uspeli. Bio sam nepodšišan tog dana kada smo krenuli, majku je to izuzetno uznemiravalo. Dobro, nije to bio razlog, od toga je samo pravila temu sve do Beograda. Moralo se o nečemu pričati. Dolazim u novi svet nepodšišan, prvo što ćemo učiniti jeste da odemo

do frizera. Nećemo se okupati, nećemo jesti, nećemo pustiti naša tela da legnu, već ćemo prvo podšišati te šiške. Sve je to u najboljem redu, samo da ne mislimo na to kako otac nije mogao da pođe sa nama. A htela ga je uz sebe stalno, to je uništilo naše živote. Ta posesivna ljubav moje majke koja nije umela da ga pusti, još deset godina ranije, da ode u tu Nemačku i stvori nam novi život. Neće on jebati Poljakinje po Bavarskoj dok ona sama odgaja dete. Posle ga je rat raskomadao. Znam, nije kriva, nije mogla znati. Nego, slab sam sad. Nije znala, jer sam ćutao, ni da me deca u školi nisu mnogo volela, zbog oca, kažu dolazi sa pogrešne strane reke. To i nije bilo toliko strašno, bilo je strašno što je moj zreli bariton bio iznad proseka za uzrast, kao i moja dikcija i držanje, ali to nije bilo dovoljno da budem deo dramske trupe. Slovim, zato što nisam njihov. A njihov sam hteo da budem jako, posebno što je najbolji drug imao tu plemenitu želju da se bratimi sa mnom. Dok njegov otac nije objasnio da mu nikada neću biti brat, da ne mogu više biti ni drug, da bi najbolje bilo da se više ne poznajemo. Najbolji drug. Neko koga biraš po duši. Mislim da sam tada prvi put pomislio kako ne želim više da budem živ. Među tuđima. Ali ja sam stalno među tuđima. Kažu, bio je pokušaj samoubistva. Ne verujem. Ja sam mrtav odavno.

Më shikonte, me atë syrin e tij të ndritshëm, tramvaji i linjës 9. Pas kësaj nuk më kujtohet asgjë, thanë se ishte tentim vetëvrasjeje, thanë se drejtuesi reagoi me kohë dhe se udhëtarët ishin të shokuar. Nuk besoj. Me sa më kujtohet, atë ditë isha më i hutuar se zakonisht, përndryshe u ndala dhe rrëshqita në hekurudhën e lagur në çastin që e dëgjova borinë e tramvajit. Më kujtohet se disa çaste më parë taksisti më nxori nga vetura sepse ia ndërrova destinacionin katër herë, nuk më kujtohej se ku duhet të shkoja së pari. Mbase thjesht kam mundë të marr vendim, qoftë edhe të gabuar, por nuk më shkonte për dore. Kjo puna e vendimmarrjes nisi të më krijonte ankth dy orë më parë, sepse gruaja në radhë në furrë nuk mundi të priste që unë të vendosja mes krofneve me glazurë çokollate dhe buhtlave të nxehta të cilat sapo i nxirrnin nga furra. Veç të mos më ishin shfaqë buhtlat, kështu vërtet nuk munda menjëherë ta preja, e gruas në radhë nuk i pritej. Dola me krofne, i pakënaqur. Po, e mora bash atë me glazurë çokollate edhe pse më ishte rekomanduar ta ndryshoja mënyrën e të ushqyerit, ka tre muaj tashmë. Në fakt, saktësisht para njëzet javëve e mora këtë vendim kur rezultatet treguan tension të ngritur dhe trigliceride. Më vonë, nutricionisti më shpjegoi se sa kilogramë toleron mjekësia për lartësinë dhe moshën time 38-vjeçare. Pjesën tjetër më duhet ta heq. Mora një regjim të ushqimit, dhe krejtësisht nuk i përmbahem. Se nuk kam motiv. Derisa ishte gjallë Sigmundi, ishte më e lehtë të përmbushej së

paku ajo nevojë për të lëvizë. Tri shëti në ditë, dy të shkurta një e gjatë. Por tash, ka mbetë vetëm batania e tij në tryezari, por kjo nuk paraqet motiv të mjaftueshëm. Përkundrazi, shëtia pa Sigmundin nuk ka kurrfarë kuptimi. Muajin tjetër do të mbushet një vit prej se miku im nuk është më. Thuaje, të themi ashtu, gjysma ime nuk është më. Gjysma e kaluar ka shku më parë. Saktësisht, para tri vitesh, mbase ca muaj më shumë, përpiqem të mos e numëroj çdo orë. Sot janë bërë 45 ditë e tri vjet. Ende më ndodh t'i kap me shikim flokët bjonde të bëra tufë në qafë pranë dritares në kuzhinë. Për një çast, ajo pamje zhduket e për tetë vjet kam mendu se nuk ka mundësi që do të shikoj vetëm kornizën e dritares. Dhe atë mëngjes kur po largohej, ishte në kuzhinë te tavolina pranë dritares, në duar mbante filxhanin me kafe të ftohtë dhe qante. Qante thuaje unë po e lë atë, thuaje unë kam faj që nuk po i mjaftoj. Qau sa qau, mori çantat dhe u largua. Aq shumë u largua nga jeta ime sa që kurrë më nuk u lajmërua. Unë pjesë të mia ende po i ngjis, po përpiqem. As vetes sime nuk i mjaftoj. Gjithsesi, zvarritet ajo ndjenjë nga e kaluara. Të diplomosh me tridhjetë vjet është vonë, por mbase është mirë të mbarosh së paku diçka, kurdoqoftë. E unë atëbotë kishte pesë vjet që punoja. „E keni parasysh, sikur të kishit diplomë, ndryshe do të kishim biseduar për pozitën, tash për tash, kjo është oferta për ju“, në fakt nënkuptonte se paratë që po i merrja ishin shpërblim hesapi, nuk u interesonte talenti im. Në fund ua dhashë diplomën. Të gjithë punëdhënësve, profesorëve nga të gjitha shkollat të cilat i ndoqa, ia dhashë madje edhe trajnerit të notit i cili nuk i besonte fort djaloshit i cili vinte nga fundi i botës ku nuk kishin parë kurrë pishinë me sy. „E ç'të duhet ty noti djalosh? Shko n'futboll, livadhe sa t'duash, ndiqe topin, se kur të kthehesh atje... atje nuk ka pishinë“, disi ishte këmbëngulës ai njeri që distancën mes vetullave dhe fillimit të flokëve e kishte shumë, shumë të vogël. „Nuk do të kthehem atje, është luftë, e keni parasysh“, ishte tejet i qetë zëri im që donte ta pyeste: „E ju, besoj, jeni fokë?“ I kaltër ishte uji në pishinë, shumë i kaltër, gati sa qielli atë mëngjes kur u nisëm në kolonë, pak më i çelët se gishtat e kaltër të atyre që ia

dolën. Isha i paqethur atë ditë kur u nisëm, nënën atëbotë kjo e shqetësonte tej mase. Mirë, nuk ishte kjo arsyeja, kjo vetëm sa i shërbente si temë deri në Beograd. Për diçka duhej folur. Vij në botën e re i paqethur, gjëja e parë që do të bëjmë është të shkojmë te frizeri. Nuk do të lahem, nuk do të hamë, nuk do t'u lëmë trupave tanë të shtrihen, por së pari do t'i qethim ato balluke. Krejt kjo është në rregull, veç të mos mendojmë se si babai nuk mundi të nisej me ne. E ajo e donte përherë pranë, kjo i shkatërroi jetët tona. Ajo dashuri poseduese e nënës sime e cila nuk dinte si ta linte, që dhjetë vite më parë, të shkonte në atë Gjermani dhe të na e krijonte jetën e re. Nuk do t'pallojë ai polake nëpër Bavari derisa ajo vetë e rrit fëmijën. Pastaj lufta e shpartalloi. E di, nuk ka faj, nuk ka pasë se si ta dijë. Por, tash jam i dobët. Nuk e dinte, ngase heshtja, se edhe fëmijët në shkollë nuk më donin fort, për shkak të babait, thoshin se vinte nga ana e gabuar e lumit. Kjo nuk ishte edhe aq e tmerrshme, ishte i tmerrshëm fakti se baritoni im madhor ishte mbi mesataren për moshën time, ashtu sikurse diksioni dhe qëndrimi im, por kjo nuk mjaftonte të isha pjesë e trupës së teatrit. Me germa, sepse nuk isha i tyre. E unë fort doja të isha i tyre, sidomos për faktin që shoku im më i mirë e kishte atë dëshirë fisnike të vëllazërohet me mua. Derisa babai i tij nuk i shpjegoi se kurrë nuk do të më ketë vëlla, se nuk mund të jem më as shok i tij, se më e mira do të ishte të mos njiheshim më. Shoku më i mirë. Dikush të cilin e mbron me shpirt. Mendoj se në ato çaste për herë të parë mendova se më nuk dua të isha gjallë. Mes të huajve. Por unë vazhdimisht jam mes të huajve. Thonë se ishte tentim vetëvrasjeje. Nuk besoj. Unë ka kohë që kam vdekë.

Përkthim: Qerim Ondozi

Терапија

Исидора Петровиќ

Ме гледаше со единственото светлечко око, трамвајот на линијата 9. Потоа повеќе не се сеќавам на ништо, рекоа дека било обид за самоубиство, рекоа дека возачот реагираше навреме и дека патниците седеле во шок. Не верувам. Колку што се сеќавам, тој ден бев само збунет повеќе од обично, застанав и се лизнав од мократа шина во моментот кога го чув свончето на трамвајот. Се сеќавам дека неколку мигови претходно, таксистот ме исфрли од автомобилот зашто четири пати го променив одредиштето, не можев да се сетам каде прво треба да одам. Можеби можев едноставно да донесам одлука, па макар и погрешна, но не умеев. Тоа со донесувањето одлуки почна да ми буди анксиозност уште два часа претходно, зашто жената во редот во пекарницата не можеше да почека да се одлучам помеѓу крофната со чоколадна глазура и бухтлите коишто штотуку, врели, ги изнесуваа на рафтоот. Само да не се појавеа бухтлите, вака навистина не можев веднаш да пресечам, а на жената во редот ѝ се брзаше. Излегов со крофна, незадоволен. Да, ја зедев баш таа со чоколадна глазура, иако ми е препорачано да го променам начинот на исхрана, еве веќе има три месеци. Всушност, пред точно дваесет недели ја донесов таа одлука кога резултатите покажаа повишен притисок и триглицериди. Подоцна, нутриционистот ми објасни колку килограми на мојата висина и во моите 38 години толерира медицината. Сè повеќе од тоа ќе морам да отфрлам. Добив

режим на исхрана и во целост не се придржував до него. Затоа што немам мотив. Додека Сигмунд беше жив, беше полесно да се задоволи барем потребата за движење. Трипати дневно прошетка, две пократки и една долга. Но сега, остана само неговата простирка во трпезаријата, а тоа не е доволен мотив. Баш напротив, прошетката без Сигмунд нема никаква смисла. Следниот месец ќе биде една година откако го нема мојот пријател. Како, да речеме, да ме нема мене половина. Претходната половина замина порано. Поточно, пред три години, можеби некој месец повеќе, се трудам да не го бројам секој час. Денес има три години и 48 денови. Сè уште ми се случува да ја фатам со поглед русата коса собрана на тилот покрај прозорецот во кујната. За миг таа слика исчезнува, а осум години мислев дека не е можно да гледам само во рамката на прозорецот. И тоа утро кога заминуваше, седеше во кујната на масата до прозорецот, во рацете ја држеше шолјата со ладно кафе и плачеше. Плачеше како да ја оставам јас неа, како да сум јас виновен што не сум ѝ доволен. Се исплака, ги зеде торбите и замина. Толку си замина од мојот живот што никогаш повеќе не се јави. Јас сè уште ги лепам деловите од себе, се обидувам. Ни самиот себеси не сум си доволен. Да, тоа чувство се влече од порано. Да се дипломира на 30 е доцна, но веројатно е добро нешто да се доведе до крајот, како и да е. А јас тогаш работев веќе пет години. „Знаете, да имате и диплома, поинаку би разговарале за позицијата, засега, ова е нашата понуда“, всушност значеше дека парите кои ги добивам се чиста премија, не ги интересира нив талентот. На крајот им ја дадов дипломата. На сите работодавачи, професорите од сите училишта во кои одев, му ја дадов дури и на тренерот по пливање кој не веруваше многу во момче кое доаѓа од некој џенем каде што никогаш не виделе базен. „Што ќе ти е пливањето, момче? Оди на фудбал, ливади имаш секаде, па браќај топка, зашто кога еднаш ќе се вратиш таму... таму нема базен“, некако беше упорен човекот кому растојанието меѓу веѓите и почетокот на косата му беше многу, многу

мало. „Нема да се вратам таму, знаете, има војна“, беше претивок мојот глас којшто сакаше да запраша: „А вие сте, претпоставувам, фока?“ Сина беше водата во базенот, многу сина, речиси како и небото тоа утро кога тргнавме во колона, нешто посветла од сините прсти на оние кои не успеаја. Бев непотстрижен денот кога тргнавме, мајка ми тоа исклучително ја вознемируваше. Добро, причината не беше тоа, од тоа само правеше тема сè до Белград. Мораше да се разговара за нешто. Доаѓам во новиот свет непотстрижен, прво што ќе направиме е да одиме на фризер. Нема да се капеме, нема да јадеме, нема да ги пуштиме нашите тела да легнат, туку ќе ги потстрижеме тие шишки. Сè е во најдобар ред, само да не мислиме на тоа како татко ми не можеше да појде со нас. А секогаш го сакаше до себе, тоа ги уништи нашите животи. Посесивната љубов на мајка ми која не можеше да го пушти, уште десет години порано, да оди во Германија и да ни создаде нов живот. Нема тој да ебе Полјачки по Баварија додека таа сама ги одгледува децата. Потоа војната го распарчи. Знам, не е виновна, не можеше да знае. Туку, сега сум слаб. Не знаеше, зашто молчев, ни дека децата во училиштето не ме сакаа многу, поради татко ми, велат - доаѓа од погрешната страна на реката. Тоа и не беше толку страшно, беше страшно што мојот зрел баритон беше над просекот за возраста, како и мојата дикција и држењето, но тоа не беше доволно да бидам дел од драмската трупа. Со букви, затоа што не бев нивен. А многу сакав да бидам нивен, посебно затоа што најдобриот другар ја имаше таа благородна идеја да се збратими со мене. Додека неговиот татко не му објасни дека никогаш нема да му бидам брат, дека повеќе не можам да му бидам ни другар, дека најдобро би било да не се познаваме повеќе. Најдобар другар. Некој што го бираш по душа. Мислам дека тогаш првпат помислив дека повеќе не сакам да бидам жив. Меѓу туѓинци. Но јас постојано бев меѓу туѓинци. Велат, било обид за самоубиство. Не верувам. Јас сум мртов одамна.

Превод: Иван Шопов

Spasavanje guštera

Shpëtimi i hardhucës

Спасување гуштер

Spasavanje guštera

Nikola Petrović

„Ti si moj sin“, rekao je. Mrštio se od napora dok je prebirao po sećanju, a onda me je pogledao u grudi: „Mislio sam da si mrtav.“

Sedeli smo na kamenom zidiću tvrđave leđima okrenuti reci, dok se Kalemegdan punio šetačima. Klatio je nogama nad tlom kao nervozno dete.

„To je tvoj drugi sin“, rekao sam. „Žarko je mrtav. Sećaš se Žarka?“

Klimao je glavom, ali nije menjao izraz lica. Video sam kako mu oko brzo poleti u stranu da me osmotri. Da li primećujem da je zbunjen?

Vlasi kose podizao mu je povetarac koji nisam mogao ni da osetim. Izmaštane slike koje su prethodnih noći klizile tavanicom nisu mogle da me pripreme za ovakvu slabost. Odeća mu je bila neispunjena.

„Ako si se dovoljno odmorio, možemo dalje“, rekao je, ali se smejaio samo usnama.

Ustao sam i pružio mu ruku. Isprva je samo gledao kroz nju i pokušavao da sklizne sa zidića pridržavajući se preostalom rukom, ali je onda ipak prihvatio moju.

Hodao je toliko sporo da sam jedva uspevao da dovoljno dugo zadržim cipelu u vazduhu i ispratim njegove korake. Prazan rukav kineske jakne bio mu je zihernadlom zakačen za džep. Najednom je zastao i nagnuo se ka meni da me zaustavi ramenom.

„Poginuo je“, rekao je. „Poginuo je u ratu.“

„Nije, čale. Umro je.“

Nastavio je nogu pred nogu, sa rukom na leđima. Nabirao je obrve i gledao u daljinu. Onda se zaustavio i okrenuo sa ka meni celim telom. Stavio mi je ruku na rame i gledao me pravo u oči, kao da sam sada dovoljno odrastao da može da me optereti istinom. „Pronašao sam ga u rovu“, rekao je.

„Nisi, čale. Pronašao si ga u fotelji. Overio je.“

„Overio.“

„Predozirao se heroinom. Sećaš se. Morao si da razvališ vrata.“

„U lokvi krvi“, nastavio je.

„U lokvi bljuvotine i mokraće“, rekao sam. „Ti si bio u lokvi krvi, u rovu. Ti si bio u ratu, tako si izgubio ruku. Spasavao si svoje vojnike.“

„Gušteri“, rekao je, „dovukli su ih sa pola obuke.“

Prisećao se, ali polako. Ne bih imao strpljenja da sam često morao da prolazim kroz sve to.

Keva je pred kraj gubila živce i nije ga ispravljala ni za šta. Odazivala se na sva imena – i muška i ženska. „Šta bi mu sada značilo da ga ispravljam? I njemu i meni?“ Slušao sam je i cupkao nemirnim nogama pod kancelarijskim stolom. Udaljavao sam telefon od uha, prevrtao očima i trudio se da umetnem samo poneko *mhm*, među njene rečenice. Nisam mogao da je uverim da Austrijanci ne podnose privatne pozive u radno vreme. Naročito ako su na stranom jeziku.

„Pa kada bi ti *nas* nekada pozvao, onda bi mogao i da biraš vreme. (Mhm) E, juče je tvoj otac bio mnogo smešan. Znaš šta mi je rekao? Da će da me ostavi jer sam matora. I ja ga pitam gde će da nađe mlađu, a on kaže da ju je već našao i da se zove Ljiljana. Zamisli. I ja prvo mislim da me zeza u onom njegovom stilu, ali shvatim da je ozbiljan. I uzmem jednu moju fotografiju sa police, onu iz Makarske pre četrdeset godina. Znaš koja je? I ti je voliš. (Mhm) I pitam ga: ‘Je l’ to ta tvoja Ljilja? I on se zbuni. Gleda onu fotografiju i gleda mene i onda nastavi da gleda kroz televizor.“

Nekoliko godina nakon tog telefonskog razgovora, moj otac je lutao po naselju. Teta Nata je nabasala na njega na stepeništu pred *Maksijem* koji je on uporno nazivao *Centroprom*. Podizao je glavu i pitao svakog ko bi prolazio: „Jeste li videli moju Ljilju?“ Kada su ga vratili u stan pronašli su mamino telo u krevetu.

Teta Nata mi je i javila da je *eskalirao*. Počeo je da priča sa predmetima na trotoaru, mačkama po kontejnerima i ljudima koje samo on vidi.

„Nije više isti čovek“, rekla je.

„On nije isti čovek otkad je izgubio ruku“, rekao sam. „Moj otac se nikada nije vratio iz rata.“

Slušala je, ali sam čuo da nestrpljivo uzima vazduh i pre nego što sam završio. „Sada je još gore. Samo sam to htela da ti kažem. Mislim da bi trebalo negde da ga smestiš jer ne verujem da može da se brine o sebi.“

Obojica smo se trgli na eksploziju prvog plotuna.

„Dan državnosti je“, rekao sam. „To je samo počasna paljba.“

„Da, znam“, rekao je, ali je i na preostalih devet plotuna uvlačio glavu među ramena kao kornjača.

„Je l' tamo? Ka topovima?“

„Tamo nas čekaju“, rekao sam.

U daljini pred nama, na savskoj terasi tvrđave, užurbani gardisti su kačili topove za kamione. Usporio je korak.

„Znaš, čale, kada si se vratio bez ruke, rekao sam drugarima da si spasavao guštere. Zezali su me zbog toga. Sve dok im neko neko od roditelja nije objasnio šta to zaista znači. Ja sam znao samo ono što si mi rekao. Od njih sam morao da saznam da nisi mislio na gmizavce.“

Podigao je obrve, ali me nije pogledao. „Gmizavce?“

„Da, znam. Sada je i meni smešno. Ali do tada su me zezali. Gađali su kamenjem svakog guštera kojeg primete. Sećam se da se jednom neki mali glupi gušter sunčao na zidu kod ulaza i samo je blenuo posle prvog kamena. Nije se ni pomerio. Vikao

sam mu da pobegne i pljeskao rukama dok su se svi smejali, ali ga je drugi kamen skinuo sa zida.“

Kada sam ga uzeo u ruke, osetio sam kako mu grudi još pulsiraju pod mekom kožom.

„Odneo sam ga u travu i najednom je nestao u nekoj rupi.“

Prečutao sam da je iza njega ostao samo rep koji se uvijao i trzao u prašini. Odneo sam ga kući i zakopao ga u saksiju na terasi. Prečutao sam da sam svakog jutra proveravao da li je iz tog repa izrastao neki novi gušter.

Nasmejao se celim licem. „Spasao si ga.“

„I ti si spasao jednog.“

Oči su mu se ponovo upalile. „Milančeta. Zove me na telefon nekada.“

„Znam, zove i mene kad tebe ne može da dobije. Zabrine se.“

„I on je negde pola sveta.“

„Ja nisam na pola sveta, čale.“

„Pa, nisi ni blizu.“

„I zato je mama došla sama na venčanje? To hoćeš da mi kažeš? Zato što sam predaleko?“

Gledao je ispred sebe i čutao u hodu. Topovi su se smanjivali u odlasku.

„Valjda je svejedno gde ste, ako vam je lepo.“

Prvi put sam čuo da govori u množini.

„Je l' lepa, ta tvoja žena?“ , pitao je.

„Lejla“, rekao sam.

„Tvoja majka je bila lepa žena.“

„Znam, čale.“

„Lejla“, rekao sam još jednom dok mu je Lejla pružala ruku, a onda je nespretno povukla, pa pružila drugu i zacrvenela se.

„Moj otac“, rekao sam.

Zadržao je Lejlinu ruku i nasmejao se. „Samo mi kaži ako te muči ovaj moj. Još mogu da ga vaspitavam.“

Onda se nagnuo ka klincima.

„A ko su ovi mali klipani?“

Alma se krila iza majke sa uobičajenim sramežljivim osmehom. Žarko je zabacivao glavu dok se smejaao. „Klipani!“, ponavljao je.

„Ovo je Alma, a ovaj mali krezavi je Žarko. Deco, ovo vam je drugi deda.“

„Ja sam tata ovog vašeg tate“, rekao je i uhvatio me za uho. Žarko mu je opipao rukav. „A gde ti je ruka?“

„Žarko! To nije lepo“, rekla je Lejla.

„Uh, što je to dobra priča“, rekao je deda i spustio se na jedno koleno bez ičije pomoći.

Lejla i ja smo se istovremeno trgli, a onda smo se opustili i gurkali ramenima dok im je deda pričao mlatarajući rukom i zavlačio je u neke zamišljene rupe. Prsti su mu se u vazduhu preobražavali u noge koje trče, grčili u kandže i vijugali kao zmijske, dok su klinci gledali otvorenih usta i nasmejanih očiju, slušali i pljeskali, zapitkivali i vriskali. U glas su nam prenosili, kao da nismo svi zajedno tu na tvrđavi, kako je deda jednom davno spasavao guštere iz lavlje jazbine.

„A taj lav je bio mnogo gladan.“

„I onda mu je tražio neku drugu hranu da ne pojede guštere...“

„I on nije imao šta drugo da mu dâ, i onda mu je dao ruku.“

„A onda je taj loš lav pojeo i ruku i guštere.“

„Samo jednog nije.“

„I gde je ti je sada taj gušter deda, je l' možemo da ga vidimo? Šta jede? Je l' spava sa tobom u krevetu? Mi imamo psa i zove se Maks. Njemu mama i tata ne daju da spava sa nama u krevetu.“

„Sada je odrastao i živi daleko, daleko – tamo gde ima puno guštera“, rekao je.

„A nema lavova?“

„Sa lavovima se nikada ne zna. To niko ne može da obeća.“

„I ti sad nemaš ni ruku, ni guštera?“

Čale je otvorio usta i držao ih tako dugo otvorena da sam pomislio da više nikada neće progovoriti, a onda se brzo snašao i kao mađioničar izvukao smotuljak iz džepa.

„Ali sam dobio nagradu.“

„Šta je to?“, pitao je Žarko i razgledao odlikovanje na dedinom dlanu.

„To se zove Medalja za hrabrost.“

„Medalja? Kao na Olimpijadi?“

„Pa. Ovu dobiješ i kad izgubiš.“

Dok sam kasnije te večeri vozio ka granici, posmatrao sam Žarka u retrovizoru. Dugo je premetao odlikovanje po rukama i zagledao ga pod isprekidanim snopovima svetlosti auto-puta sve dok nije sklopio oči i tiho zaspaao.

„Misliš da mu je okej u domu?“, pitala me je Lejla.

Rekao sam: „Ne znam“. Rekao sam: „Valjda.“

Rekao sam: „Bar neće umreti sam.“

„Ko neće umreti?“, pitala je tek probuđena Alma.

Pravili smo se da je nismo čuli.

„Sanjala sam lavove“, rekla je.

Sutradan, dok smo čistili unutrašnjost automobila od mrvica, lepljivih fleka i ostalih tragova koje klinici uvek ostavljaju za sobom, video sam da je čaletova medalja zapala ispod sedišta.

„Šta si se ukipio?“, pitala je Alma.

Nagnula se da vidi u šta gledam. Ispružila je ruku, a onda je povukla. „Jesi li hteo...“

„Ne znam šta sam hteo“, rekao sam. Ostao sam dugo u tom nezgodnom položaju i posmatrao kako senke lišća javora na vetru klize preko odlikovanja.

Shpëtimi i hardhucës

Nikola Petroviq

„Ti je djali im“, tha. Ngrysej nga mundimi derisa hallakste nëpër kujtime, pastaj më shikoi në gjoks: „Mendova se ke vdekë.“

Rrinim në murin e gurtë të kalasë – me shpinë të kthyer nga lumi, derisa Kalamegdani mbushej me shëtitës. I tundte këmbët mbi tokë si fëmijë i nervozuar.

„Ai është djali yt i dytë“, thashë „Zharko ka vdekur. Të kujtohet Zharko?“

Tundte kokën, por nuk e ndërronte shprehjen e fytyrës. E pashë se si shikimi përnjëherë iu kthye nga unë të më vështronte. A po e shoh se ishte i hutuar?

Flokët ia merrte era të cilën as që mund ta vëreja. Pamjet e imagjinuara të cilat netëve të shkuara rrëshqisnin nëpër tavan nuk mund të më bënin gati për një dobësi të këtillë. Rrobat i kishte të paplota.

„Nëse pushove sa duhet, mund të vazhdojmë“, tha, por qeshte vetëm me gojë.

U ngrita dhe ia zgjata dorën. Në fillim vetëm e shikonte dhe provoi të rrëshqiste nga muri duke u mbajtur me dorën tjetër, por pastaj e kapi timen.

Ecte aq ngadalë sa unë mezi arrija ta mbaja mjaftueshëm këpucën në ajër dhe t'i ndjek hapat e tij. Mëngën e zbrazët të xhakatës kineze me grep e kishte të kapur për xhepi. Befas u ndal dhe u përkul drejt meje të më ndalë me supe.

„Është vra“, tha. „Është vra në luftë.“

„Jo, babë. Ka vdekë.“

Vazhdoi këmba-këmbës, me dorën në shpinë. I rrudhte vetullat dhe shikonte në largësi. Pastaj u ndal dhe me krejt trupin u kthye nga unë. Ma vuri dorën mbi supe dhe më shikoi drejt në sy, thuajse tani jam mjaft i rritur që të mund të më ngarkojë me të vërtetën. „E kam gjetë në istikam“, tha.

„Jo, babë. E ke gjetë në kolltuk. Mbidozë“.

„Mbidozë“.

„U mbidozua me heroin. Të kujtohet. U desh ta thyesh derën“.

„I zhytur n’gjak“, vazhdoi.

„I zhytur në të vjella dhe urinë“, thashë. „Ti ke qenë i zhytur n’gjak, n’istikam. Ti ke qenë në luftë, kështu ke mbetë pa dorë. I ke shpëtua ushtarët e tu.“

„Hardhucat“, tha, „i sollën me gjysmë trajnimi“.

I kujtohej, por ngadalë. Nuk do të kisha durim sikur të më duhej të kaloja shpesh nëpër këtë.

Nëna nga fundi nisi t’i humbte nervat dhe nuk e përmirësonte për asgjë. Ia kthente me çdo emër – mashkulli a femre. „E ç’punë i bën nëse tash e përmirësoj? Edhe atij edhe mua?“ E dëgjoja dhe i mëshoja me këmbë tavolinës së zyrës. E largoja telefonin nga veshi, rrokullisja sytë dhe provoja ta fus vetëm ndonjë mhm mes fjalëve të saj. Nuk mund ta bindja se austriakët nuk i durojnë thirrjet private në orar të punës. Sidomos jo në gjuhë të huaj.

„E po, sikur ti ne të na merrje ndonjëherë, do të mund ta zgjedhje kohën. (Mhm) Eh, dje babai yt ka qenë shumë qesharak. E di çka m’tha? Se do t’më braktisë sepse jam plakë. Edhe unë e pyes ku do ta gjejë ndonjë më të re, e ai më thotë se e ka gjetë dhe se quhet Lilana. Merre me mend. Edhe unë n’fillim mendoj se po bën shaka në stilin e tij, por e shoh se e ka përnjëmend. Dhe e marr fotografinë time nga rafti, atë nga Makarska para dyzet vitesh. E di cila është? Edhe ty të pëlqen. (Mhm) Dhe e pyes: ‘A është kjo Lila jote? Dhe ai hutohet. E shikon atë fotografi dhe më shikon mua, pastaj vazhdon të shikojë televizor.““

Disa vjet pas asaj bisede telefonike, babai im brodhi nëpër lagje. Teta Nata e hasi në shkallë përpara Maksit të cilin ai me ngulm e quante Centroprom. E ngriste kokën dhe e pyeste secilin që kalonte: „Mos ma keni parë Lilën? Kur e kthyen në banesë e gjetën trupin e nënës në krevat.“

Teta Nata më njoftoi se kishte eskaluar. Kishte filluar të bisedonte me objekte në trotuar, me mace nëpër kontejnerë e me njerëz të cilët vetëm ai i shihte.

„Nuk është më i njëjti njeri“, tha.

„Ai nuk është i njëjti njeri qëkur e ka humbë dorën“, thashë.
„Babai im kurrë nuk u kthye nga lufta.“

Dëgjonte, por unë e pashë se po merrte frymë pa u duruar edhe para se të mbaroja. „Tash është edhe më keq. Vetëm kaq desha të të them. Mendoj se duhet ta çosh diku sepse nuk besoj se mund të kujdeset për veten.“

Të dytë kërcyem nga shpërthimi i breshërisë së parë.

„Është dita e republikës“, thashë. „Është vetëm breshëri nderi.“

„Po, e di“, tha, por edhe pas nëntë breshërive të tjera e fuste kokën mes supeve si breshkë.

„A është atje? Te topat?“

„Atje po na presin“, thashë.

Në largësi përpara nesh, në terracën e kalasë së Savës, gardistët e nxituar i ngarkonin topat në kamionë. E ngadalësoi hapin.

„Babë, kur u ktheve pa dorë, u thosha shokëve se kishe shpëtua hardhuca. Më ngacmonin për shkak të kësaj. Derisa njëri prej prindërve nuk u shpjegoi se çka në të vërtetë do të thoshte kjo. Unë e dija vetëm atë që ma kishe thënë ti. Prej tyre m'u desh ta kuptoja se nuk e kishe fjalën për zvarranikë“.

I ngriti vetullat, por nuk më shikoi. „Zvarranikë?“

„Po, e di. Tash edhe mua m'qeshet. Por deri në ato çaste më ngacmonin. E gjuanin me gurë çdo hardhucë që e hasnin. Më kujtohet një rast kur një hardhucë e vogël budallaqe rrezitej në mur te hyrja dhe vetëm u shtang pas gurit të parë. As nuk lëvizi.

I bërtisja të ikte dhe rrihja shuplakat derisa të gjithë qeshnin, por guri i dytë e rrëzoi nga muri.“

Kur e mora në dorë, e ndjeva se si gjoksi ende i pulsonte nën lëkurën e butë.

„E çova në bar dhe përnjëherë u zhduk në një vrimë“.

Nuk i tregova se pas tij mbeti vetëm bishti i cili sillej e mbështillej në pluhur. E çova në shtëpi dhe e varrosa në saksin në terracë. Nuk i tregova se çdo mëngjes shikoja se mos nga ai bisht kishte lindë ndonjë hardhucë e re.

Qeshi me krejt fytyrën. „E ke shpëtu“.

„Edhe ti e paske shpëtu një“.

Sytë përsëri iu ndezën. „Milançen. Më merr nganjëherë në telefon“.

„E di, edhe mua më merr kur nuk mund të të marrë ty. Brengoset“.

„Edhe ai është diku n’fund t’botës“.

„Unë s’jam n’fund t’botës, babë“.

„Po nuk je as afër.“

„Dhe prandaj nëna erdhi vetë në kurorëzim? Këtë don të ma thuash? Se jam tepër larg?“

Shikonte para vetes dhe nuk bënte zë ndërsa ecte. Topat zvogëloheshin në largim.

„Mbase nuk ka rëndësi ku jeni, përderisa jeni mirë“.

Për herë të parë e dëgjova të fliste në shumë.

„A është e bukur ajo gruaja jote?“ , pyeti.

„Lejla“, thashë.

„Nëna jote ka qenë grua e bukur“.

„E di, babë.“

„Lejla“, thashë edhe njëherë derisa Lejla ia zgjati dorën, e pastaj e tërhoqi ngathët, ia zgjati tjetrën dhe u skuq.

„Babai im“, thashë.

E mbahti dorën e Lejlës dhe qeshi. Ti më trego nëse të mundon ky djali im. Ende mund ta edukoj“.

Pastaj u përkul te vogëlushët.

„E kush janë këta çapkënë?“

Alma fshihej prapa nënës me buzëqeshjen e zakonshme të marrshme. Zharko tundte kokën derisa qeshte. „Çapkëne!“, e përsëriste.

„Kjo është Alma, e ky çapkëni i vogli është Zharko. Fëmijë, ky është gjyshi juaj i dytë”.

„Unë jam babi i babit tuaj“, tha dhe ma kapi veshin.

Zharko ia preku mëngën. „E ku e ke dorën?”

„Zharko! Nuk bën ashtu“, tha Lejla.

„Uh, çfarë tregimi i mirë është ai“, tha gjyshi dhe u përkul mbi një gju pa kurrfarë ndihme.

Lejla dhe unë u shtangëm njëkohësisht, por pastaj u relaksuam dhe shtyheshim me supe ndërsa gjyshi u fliste duke tundur dorën dhe duke e futur në ca gropa imagjinare. Gishtat në ajër i shndërroheshin në këmbë që vraponin, në kthetra dhe përdridheshin si gjarpin; derisa vogëlushët shikonin gojëhapur e syqeshur, dëgjonin dhe rrihnin shuplakat, pyesnin dhe ulërinin. Me zë të lartë na e përcillnin, thuajse nuk ishim të gjithë aty në kala, se si gjyshi dikur moti i shpëtonte hardhucat nga strofulla e luanit.

„E ai luan ishte shumë i uritur.”

„Dhe pastaj i kërkoi të hajë diçka tjetër për të mos i ngrënë hardhucat...”

„Dhe ai nuk pati ç’t’i jepte tjetër, dhe ia dha dorën”.

„E pastaj ai luani i keq e hëngri edhe dorën edhe hardhucat”.

„Vetëm njërën s’e hëngri”.

„E ku e ke atë hardhucë tash gjysh, a mund ta shohim? Çka han? A fle me ty në krevat? Ne e kemi një qen, quhet Maks. Mami dhe babi atë nuk e lënë të flejë me ne në krevat”.

„Tash është rritë dhe jeton larg, shumë larg – atje ku ka shumë hardhuca“, tha.

„E nuk ka luanë?”

„Luanëve kurrë s’u dihet. Atë askush nuk mund ta premtojë.”

„E ti tash nuk e ke as dorën, as hardhucën?”

Babi e hapi dorën dhe e mbajti ashtu aq gjatë sa që mendova se më kurrë nuk do të flasë, e pastaj shpejt e shpejt u nxor dhe si magjistar nxori një lëmsh nga xhepi.

„Por mora shpërblim“.

„Çka është kjo?“, pyeti Zharko duke e shikuar dekoratën në pëllëmbën e gjyshit.

„Kjo quhet Medalje e Guximit“.

„Medalje? Si në Olimpiadë?“

„Paj. Këtë e fiton edhe kur humb“.

Ndërsa vonë atë mbrëmje u nisa drejt kufirit, e shikoja Zharkon në retrovizore. E solli gjatë-gjatë dekoratën në duar dhe e shikonte nën shkëndija të ndërprera drite të autostradës derisa nuk i mbylli sytë dhe fjeti.

„Ta merr mendja se do të jetë mirë në shtëpinë e pleqve?“, më pyeti Lejla.

I thashë: „Nuk e di“. Thashë: „Mbase.“

Thashë: „Së paku nuk do të vdesë i vetëm“.

„Kush nuk do të vdesë?“, pyeti Alma e sapozgjuar.

U bëmë kinse nuk e dëgjuam.

„Kam pa në ëndërr luanë“, tha.

Të nesërmen, derisa po e pastronim brendësinë e automobilit nga troshat, njollat ngjitëse dhe gjurmë të tjera të cilët fëmijët gjithmonë i linin pas vetes, pashë se medlja e babait kishte rënë poshtë ulëses.

„Ç’u struke kështu?“, pyeti Alma.

U përkul të shohë se çka po shikoja. Zgjati dorën, pastaj e tërhoqi. „A mos deshe...“

„Nuk e di çka desha“, thashë. Mbeta gjatë në atë pozitë të parëhatshme dhe shikoja se si hijet e gjetheve të panjës në erë kalonin mbi dekoratë.

Përkthim: Qerim Ondozi

Спасување гуштер

Никола Петровиќ

„Ти си мојот син“, рече. Се муртеше од напор додека претураше по сеќавањето, а потоа ме погледна во градите: „Мислев дека си мртов.“

Седевме на каменото ситче на тврдината свртени со грб кон реката, додека Калемегдан се полнеше со шетачи. Ги нишаше нозете над тлото како нервозно дете.

„Тоа е твојот втор син“, реков. „Жарко е мртов. Се сеќаваш на Жарко?“

Кимаше со главата, но не го менуваше изразот на лицето. Видов како окото брзо му полета настрана да ме види. Дали забележувам дека е збунет?

Влакната на косата му ги подигнуваше ветреџот што не можев да го почувствувам. Замислените слики што претходните ноќи лизгаа по таванот не можеа да ме подготват за ваква слабост. Облеката му беше неисполнета.

„Ако се одмори доволно, можеме понатаму“, рече, но се смееше само со усните.

Станав и му ја подадов раката. Отпрвин само гледаше низ неа и се обидувахе да се лизне од ситчето придржувајќи се со преостанатата рака, но потоа сепак ја префати мојата.

Одеше толку бавно што едвај успеав доволно долго да го задржам чевелот во воздух и да ги следам неговите чекори. Празниот ракав од кинеската јакна му беше закачен за џебот со безопасна. Наеднаш застапа и се наведна кон мене за да ме запре со рамото.

„Загина“, рече. „Загина во војната.“

„Не, тато. Умре.“

Продолжи нога пред нога, со раката на грбот. Ги собираше веѓите и гледаше во далечината. Потоа запре и се сврте кон мене со целото тело. Ми ја стави раката на рамото и ме гледаше право в очи, како сега да сум доволно возрасен за да може да ме оптовари со вистината. „Го пронајдов во ров“, рече.

„Не, тато. Го најде во фотелјата. Беше во оувер.“

„Оувер.“

„Се предозирал со хероин. Се сеќаваш. Мораше да ја скршиш вратата.“

„Во локва крв“, продолжи.

„Во локва повраќаници и мочка“, реков. „Ти беше во локва крв, во ровот. Ти беше во војната, така ја изгуби раката. Ги спасуваше своите војници.“

„Гуштерите“, рече, „ги довлечкаа на половина обука.“

Се присетуваваше, но полека. Не би имал трпение да морав често да минувам низ сето тоа.

Мајка ми пред крајот ги губеше нервите и не го поправаше за ништо. Се одсиваше на сите имиња – и машки и женски. „Што би му значело сега да го исправам? И нему и мене?“ Ја слушав и цупкав со немирните нозе под канцелариската маса. Го оддалечував телефонот од увото, превртував со очите и се трудев да вметнам само понекогаш меѓу нејзините реченици. Не можев да ја уверам дека Австријците не поднесуваат приватни повици во работно време. Особено ако се на странски јазик.

„Па кога ти би ни се јавил *нам* некогаш, тогаш и би можел да го бираш времето. (Мхм) Е, вчера татко ти беше многу смешен. Знаеш што ми рече? Дека ќе ме остави зашто сум стара. И јас го прашувам каде ќе најде помлада, а ти вели дека веќе ја нашол и дека се вика Лилјана. Замисли. И јас прво мислам дека ме зафркава во оној негов стил, но сфаќам дека е сериозен. И земам една моја фотографија од полицата, онаа од Макарска пред четириесет години. Знаеш

која е? И ти ја сакаш. (Мхм) И го прашувам: 'Оваа ли е твојана Љиља?' И тој се збунува. Ја гледа фотографијата и ме гледа мене и потоа продолжи да гледа низ телевизорот.“

Неколку години по тој телефонски разговор, татко ми талкал по населбата. Тетка Ната наишла на него на скалите пред Макси, којшто тој упорно го викаше Центропром. Ја кревал главата и го прашувал секогаш што ќе поминел: „Сте ја виделе ли мојата Љиља?“ Кога се вратиле во станот, го нашле телото на мајка ми во креветот.

Тетка Ната ми јави дека ескалирало. Почнал да зборува со предмети на тротоарот, со мачки по контејнери и со луѓе кои само тој ги гледа.

„Повеќе не е истиот човек“, рече.

„Не е истиот човек откако ја изгуби раката“, реков. „Татко ми никогаш не се врати од војната.“

Слушаше, но чув дека нестрпливо зема воздух и пред да завршам. „Сега е уште полошо. Само тоа сакав да ти го кажам. Мислам дека би требало да го сместиш некаде зашто не верувам дека може да се грижи за себе.“

И двајцата се стресовме од експлозијата на првиот плотун.

„Ден на државноста е“, реков. „Тоа е само почесна стрелба.“

„Да, знам“, рече, но и на останатите девет плотуни ја вовлекуваше главата меѓу рамената како желка.

„Таму ли е? Кај топовите?“

„Таму нè чекаат“, реков.

Во далечината пред нас, на Савската тераса на тврдината, забрзаните гардисти ги закачуваа топовите за камионите. Го забави чекорот.

„Знаеш, тато, кога се врати без рака, им реков на другарите дека си спасувал гуштери. Ме зафркаваа поради тоа. Сè додека некој од родителите не им објасни што значи тоа навистина. Јас го знаев само она што ти ми го кажа. Од нив морав да дознаам дека не мислеше на влекачи.“

Ги крена веѓите, но не ме погледна. „Влекачи?“

„Да, знам. Сега и мене ми е смешно. Но дотогаш ме зезаа. Го гаѓаа со камчиња секој гуштер што ќе го забележеа. Се сеќавам дека еднаш еден мал глупав гуштер се сончаше на сидот кај влезот и само блееше по првиот камен. Не се помрдна. Му викав да побегне и плескав со рацете додека сите се смееја, но вториот камен го симна од сидот. Кога го зедев в раце, почувствував како градите уште му пулсираат под меката кожа. Го однесов во тревата и одеднаш исчезна во некоја дупка.“

Премолчив дека зад него остана само опашот што се виткаше и преташе во прашината. Го одведов дома и го закопав во саксија на терасата. Премолчив дека секое утро проверував дали од опашот израснал некој нов гуштер.

Се насмеа со целото лице. „Си го спасил.“

„И ти си спасил еден.“

Очите повторно му светнаа. „Миланче. Ми се јавува на телефон понекогаш.“

„Знам, ми се јавува и мене кога не може да те добие тебе. Се загрижува.“

„И тој е некаде џенем.“

„Јас не сум џенем, тато.“

„Па, не си ни блиску.“

„И затоа мама дојде сама на венчавката? Тоа сакаш да ми го кажеш? Затоа што сум предалеку?“

Гледаше пред себе и молчеше во ѓд. Топовите се смалуваа на заминување.

„Белки е сеедно каде сте, ако ви е убаво.“

Првпат го чув да зборува во множина.

„Убава ли е жена ти?“, праша.

„Лејла“, реков.

„Мајка ти беше убава жена.“

„Знам, тато.“

„Лејла“, реков уште еднаш додека Лејла му ја подаваше раката, па невешто ја повлече, ја подаде другата и се вцврви.

„Татко ми“, реков.

Ја задржа раката на Лејла и се насмеа. „Само кажи ми ако те мачи овој мојов. Уште можам да го воспитувам.“

Потоа се наведна кон клинците.

„А кои се овие мали кутуци?“

Алма се криеше зад мајка ѝ со вообичаената срамежлива насмевка. Жарко ја зафрлаше главата додека се смееше. „Кутуци!“, повторуваше.

„Ова е Алма, а овој малиов штрбавко е Жарко. Деца, ова ви е другиот дедо.“

„Јас сум татко на татко ви“, рече и ме фати за увото.

Жарко му го напипа ракавот. „А каде ти е раката?“

„Жарко! Тоа не е убаво!“, рече Лејла.

„Уф, колку добра приказна е тоа“, рече дедото и се спушти на едното колено без ничија помош.

Лејла и јас истовремено се тргнавме, а потоа се опуштивме и се поттурнувавме со рамената додека дедото раскажуваше мавтајки со раката и ја пикаше во некои замислени дупки. Прстите во воздухот му се преобразуваа во нозе кои трчаат, се грчеа во канџи и се извиваа како змии, додека клинците гледаа со отворени усти и насмеани очи, слушаа и плескаа, потпрашуваа и врескаа. На глас ни пренесуваа, како да не сме сите заедно тука на тврдината, како дедо им еднаш одамна спасувал гуштери од дувлото на лавот.

„А тој лав бил многу гладен.“

„И потоа му барал некоја друга храна да не ги изеде гуштерите...“

„И немал што друго да му даде, и му ја дал раката.“

„А потоа лошиот лав ја изел и раката и гуштерите.“

„Само еден не изеде.“

„И каде ти е сега тој гуштер, дедо, може ли да го видиме? Што јаде? Спие ли со тебе во кревет? Ние имаме куче и се вика Макс. Мама и тато не му даваат да спие со нас во кревет.“

„Сега порасна и живее далеку, далеку – таму кај што има многу гуштери“, рече.

„А нема лавови?“

„Со лавовите никогаш не се знае. Тоа никој не може да го вети.“

„И ти сега немаш ни рака, ни гуштер?“

Татко ми ја отвори устата и ја држеше толку долго отворена што помислив дека никогаш повеќе нема да прозбори, а потоа брзо се снајде и како магионичар извлече нешто завиткано од џебот.

„Ама добив награда.“

„Што е тоа?“, праша Жарко и го разгледа одликувањето на дланката на дедо му.

„Тоа се вика Медал за храброст.“

„Медал? Како на Олимпијада?“

„Па. Оваа ја добиваш и кога ќе изгубиш.“

Додека подоцна таа вечер возев кон границата, го гледав Жарко во ретровизорот. Долго го плеткаше одликувањето низ рацете и го загледуваше под испрекинатите снопови светлина на автопатот сè додека не ги затвори очите и не заспа тивко.

„Мислиш дека му е ОК во домот?“, ме праша Лејла.

Реков: „Не знам.“ Реков: „Веројатно.“

Реков: „Барем нема да умре сам.“

„Кој ќе умре?“, праша штотуку разбудената Алма.

Се преправавме дека не сме ја чуле.

„Сонував лавови“, рече.

Утредента, додека ја чистевме внатрешноста на автомобилот од трошки, лепливи дамки и останати траги кои клинците секогаш ги оставаат зад себе, видов дека медалот на татко ми паднал под седиштето.

„Што си се скаменил?“, праша Алма.

Се наведна да види во што гледам. Ја испружи раката, а потоа ја повлече. „Сакаше ли...“

„Не знам што сакав“, реков. Останав долго во таа незгодна положба и гледав како сенките од јаворовите лисја на ветерот лизгаат преку одликувањето.

Превод: Иван Шопов

Javi se, oteraj tugu

Lajmërohu, hiqe mërzinë

Јави се, истерај ја тагата

Javi se, oteraj tugu

Gabrijel Delić

„Pa tu je bila.“

„Je, točno tu.“

„Tu... tu je bila.“ Gledao je Josip Rupčić na povrtnjak gdje je nekada stajala njegova rodna kuća. „Šta je bilo?“

„A šta će bit. Pala granata i gotovo,“ objasni Milan Radovčić. „Nije prošla ni godina dana kako ste otišli. Granatirali Osijek i neko valjda krivo pročitao koordinate i jebiga. Jedna jedina je pala taj mjesec. I jebiga.“

„Di baš na moju? C-c-c,“ zacokće Josip Rupčić jezikom. „A šta ću sada?“

„A ništa, dragi, bit ćeš kod mene dok se ne snađeš. Nije ugodna situacija.“

„Nije. Nije nimalo.“ Pogleda Josip još jednom na rajčice, krastavce i tikve koje su rasle na mjestu gdje je nekada živio. „Ma ne mogu kod vas. Smetat ću vam. Petero vas je, gužva je to.“

„Šestero. Dobio sam sina, ima pet godina,“ pohvali se Milan.

„E svaka čast!“ stisne Josip ruku svome susjedu.

„Nemoj gluposti pričat. Bit ćeš kod nas dok ne staneš na noge.“ Milan se toplo nasmiješi svome susjedu.

„Hvala ti, prijatelju. Nego, kakvi su ti paradajzi?“

„Uh, da ti ne pričam. Probat ćeš. Ivanka radi večeru. Ima i krastavaca, znaš kakvi, vaki,“ odmjeri Milan rukom.

„Kakve su ti tikve?“

„Nisu to tikve.“

„Nego šta su?“

„Patlidžani.“

„Patlidžani?“

„Patlidžani.“

„Bogami, ista tikva.“

„Ma ajde, pusti to. Idemo do Zvijezde, popit ćemo rakiju.“

„Di je to?“

„Ma to ti je Petokraka, samo nije zgodno da se više tako zove. Preimenovao je nju Rajko još ‘91., čim se zapucalo.“

„Da, nije zgodno.“ Sjeli su u Milanov golf 3. Motor je zaklapao i polako su krenuli izbjegavajući rupe u asfaltu. Milan ubaci kazetu narodne muzike. „Šemsa Suljaković i Južni vetar,“ primijeti Josip. Obišli su zaprežna kola koja su se vukla uz rub ceste.

„Još se uvijek ovo sluša?“ upita Josip.

„Ovo će se, prijatelju, na Marsu slušati. Da vidiš šta rade u Zvijezdi kad krene Javi se, oteraj tugu. Lete čaše, pepeljare, boce. To se dere, to plače, kaos bude.“

„I ne smeta im takva muzika?“

„Ma šta bi im smetalo.“

„Pitam zato što je bio jedan gore sa mnom u Njemačkoj, Stipe iz Imotskog, bio je, znaš, pravi Hrvat. Pratio je vijesti iz rata i to sve. On nije nikome dao da srpske pjesme pušta. Pa sam mislio...“

„Takvi su ti i ovi. Veliki su to Hrvati, al’ kad popiju zna se šta se sluša.“ Ostatak su puta prešutili. Milan je ostario, primijetio je Josip. Kosa mu se prorijedila, lice se osušilo, čelo se izbrazdalo, a brada koja nekad bijaše crna sada je bila boje soli i papra. I njega je Njemačka promijenila. Deset godina je prošlo. Te godine nije proveo u šetnjama i izležavanju. Ostavio je kičmu na Švabinom gradilištu. Ujutro je teško ustajao iz kreveta, ruke mu otvrdnuše, vid mu se pogoršao. Prolazili su kraj kuća ukrašenih rupama od metka, kraj crkvenog tornja okićenog skelama i narančastom mrežom. Prošli su kraj kuće babe Stane i njene snahe koje su sjedeći na terasi trijebile grašak, glava ogrnutih u crne marame. Ispred dućana u selu neki su, Josipu nepoznati

muškarci, sjedeći na gajbama, natezali flaše pive. Ispred zgrade općine sada se ponosno vijorio hrvatski barjak.

Parkirali su ispred Zvijezde. Gostionica se nije promijenila u ovih deset godina. Jedino je nov bio znak s nazivom. Stoput lakirani drveni prozori još su bili tamo, kao i vrata izblijeđena udarcima tisuća kiša. Zelena je tenda još uvijek stajala, ali je sada bila pokrpana ljepljivom trakom. Josip i Milan uđu unutra i s vrata ih zapuhne miris dima i prošlih vremena. Gosti su okrenuli glavu u smjeru pridošlica i malčice nevoljko ustali i stisnuli Josipovu ruku. Promrmljaše riječi dobrodošlice, kao i riječi sućuti.

„Dobrodošao nazad!“

„Joj, Jopa, nisi se dana postario.“

„Nije Njemačka ko šta pričaju, a?“

„Žao mi je, jebiga, bila je ona dobra žena.“

„Rajko, daj Josipu šta pije.“

Milan i Josip sjednu za stol, podalje od starih prijatelja. Milan zapali cigaretu i ponudi jednu Josipu koji odbije. Rajko im donese po rakiju.

„Lijepo te vidjeti, Jozo. Žao mi je zbog Marije. Šteta. Mlada je bila.“

„Hvala, Rajko.“ Josip kiselo primi saučešće po tko zna koji put.

„Čujem, firma propala. Pa kako u Njemačkoj da firma propadne?“

„A eto,“ objasni Josip.

„Svašta,“ reče Rajko.

„Rajko, daj nam dvije pive,“ zovne netko od gostiju. I Rajko ode.

„Šta je sa Perom?“ upita Josip.

„Nisi čuo?“

„Nisam. Šta je bilo?“

„Pa gospodin Pero se fino opario za vrijeme rata.“

„Pero? Daj, nemoj me zajebavat.“

„Ozbiljno.“

„A kako, majke ti?“

„Slušaj ovo. Gospodin se jedan dan odlučio prošetati, onako bezveze, bio lijep dan, i šeta on tako i naleti na napuštenu bitnicu.“

„Šta je topove prodao?“

„Ma kakvi. Čahure.“

„Čuj to.“

„Da. Nije se zemlja vidjela od njih. A svaka po petnaest kila mesinga pa ti računaj. I proda on te čahure i budaletina kupi neku livadu bogu iza leđa. Kaže, svidjela mu se. Uzme ju za malo para, rat je bio. Riješi on papire nekako i kupi on zemlju i pazi sretnog đubreta; kad je rat završio pronašli naftu na toj njegovoj zemlji. I šta će sad? Pričalo se to po selu pa su neki Amerikanci čuli za Peru i za naftu. Došli oni, dobar dan, dobar dan, mi bi kupili zemlju, koliko para tražite? I razmišlja Pero sada šta će reć. Ne smije reć malu cijenu da se ne zajebe. Kaže on, sad ću bubnut neku cifru pa ćemo se cjenkat. I bubne Pero pet milijuna. Amerikanci se pogledaju i ni pet ni šest, može. I slušaj sad ovo. Napisali Amerikanci ugovor, donijeli Peri da potpiše, Pero kao nešto čita tamo, i slušaj sad ovo, čita pero cifru. Pet milijuna brojkom, USD. Reko, kad ga tad nije presjeklo neće nikad. On mislio pet milijuna kuna, a oni mu dolare dali. Kad je dobio pare to se tri dana feštalo. Onda je malo otišao putovat, upoznao neku Šveđanku, dobra je, poslo nam je slike, oženio je i sad se zajebeva. Sad je na Tajlandu, stigla nam je razglednica nema dva tjedna.“

„Čuj to. Šveđanku,“ reče Josip dok su natezali rakijice. Pogledao je malo ljude koji su sjedili u gostionici, svi redom njegovi stari poznanici. I oni su se promijenili. Pogledi su im postali tupi, lica bezizražajna, riječi gorke. Nisu se smijali, samo su nešto bljutavo razgovarali, tek toliko da ne trunu u tišini. Postali bi sretni tek kad bi popili desetak pivi i par rakija i kada bi se muzika pojačala. Je li to bilo zbog rata, neimaštine, učmalosti ili nekog četvrtog čimbenika, Josip nije znao reći.

„Zašto tako sjede?“ reče Josip. Milan se okrene i zbunjeno pogleda.

„Kako?“

„Pa eno, Mile i stari Đorđević vamo, Ante, Marko i Stjepan tamo, a Ibro za šankom. Prije je to bila klapa, zajedno se pilo, zajedno se jelo. Nije valjda da je do toga došlo?“

„A jebiga, Jozo, šta ćeš? Nije jednostavno sve to samo zaboraviti i gotovo. Nije lako preći preko toga svega. Evo, Mile je ubio Antinog malog, a Stjepan starog Đorđevića brata. Dobro je da mogu sjediti u istoj gostioni bez da se poubijaju. Da ima još koja gostiona tu blizu, ne bi oni ni ušli ovdje kad bi vidjeli da je ovaj drugi tu.“

„E moj Milane...“ zatrese Josip glavom. Popili su još pokoju rakiju, a zavađeni momci još i više. Smračilo se i kiša je počela padati. Tutnjala je po limenom krovu gostione. Ton glazbe se pojačavao svakim popijenim pivom i ispijenom rakijom. Ubrzo su momci bili dobrano pijani i Josip je pomislio kako bi se mogli i potući. Ali kada je krenula Ovo je priča o nama Angela Dimova, Ibro zatuli i zagrlili uplakanog Antu. Pridružio im se i Mile koji je nadlanicom brisao suze s obraza. Pivo je nastavilo teći, rakije su se ispijale, a Josip i Milan su sjedili za istim stolom i promatrali razvoj situacije. Uslijedili su hitovi Mitra Mirića, Hanke Paldum, Nade Obrić, Halida Muslimovića i Halida Bešlića. Razdragani, trenutačno, nezavađeni momci, grlili su jedan drugog, ljubili se u obraze, govorili: „Brate, ko nas zavadi?“ i slično. Čaše su se razbijale, padalo se na pod uz provale smijeha, Rajko je poglašavao muziku i u svoju teku zapisivao dugovanja pojedinih gostiju. Uz silne narudžbe nije bilo lako, ali se Rajko trudio da zapiše i zadnju rakijicu. Ibro i Mile su dovoljno popili i zaspali jedan drugom u zagrljaju. Još su uvijek stiskali flaše pive u ruci.

„I tako ti oni, moj Jozo, skoro svaku večer. Ne pozdravljaju se na cesti, onda sjednu u gostionu, dobro se naloču pa zajedno pjevaju i slave tko zna što. Sutra ujutro, opet ista priča, neće da se pozdrave na ulici. Tu ne znaš, prijatelju, ko pije, a ko plaća. Neće se to još promijenit oho-ho. Znaš kakvi su kod nas ljudi. Ništa se tu, prijatelju, nije promijenilo otkad si ti otišao, osim onog barjaka ispred općine.“

Lajmërohu, hiqe mërzinë

Gabrijel Deliq

„Po këtu ka qenë.“

„Po, pikërisht këtu.“

„Këtu... këtu ka qenë.“ E shikonte Josip Rupçiqi kopshtin ku dikur ishte shtëpia e tij e lindjes. „E çka ndodhi?“

„E çka tjetër. Ra granata dhe e çdo gjë mori fund,“ shpjegoi Milan Radovçiqi. „Nuk kaloi as një vit që kur shkua. Ishin duke e granatuar Osijekun kur dikush me siguri i lexoi gabimisht koordinatat dhe kaq e pat'. Vetëm një kish ra atë muaj. Edhe dreqi e mori.“

„Ku pikërisht në shtëpinë time? C-c-c,“ bëri Josip Rupçiqi me gjuhë. „E çka t'bëj tash?“

„Kurr gjë, mik, eja te unë derisa t'gjindesh. Situata nuk është e mirë.“

„Nuk është. Hiç.“ I shikoi Josipi edhe njëherë domatet, trangujt dhe kungujt që po rriteshin në vendin ku dikur jetonte.

„Nuk mund të vij te ju. Ju pengoj. Ju jeni pesë, bëhemi shumë.“

„Gjashtë. Më ka lindë djali, pesë vjeç është,“ u lavdua Millani.

„Eh, për hair pra!“ ia shtrëngoi Josipi dorën komshiut të vet.

„Mos ia fut kot. Vjen te ne derisa ngritesh në këmbë.“ Millani i buzëqeshi ngrohtësisht fqinjit të vet.

„T'u rritë nderi mik. Po më trego, domatet si janë?“

„Uh, kurr gjë s'po flas. I provon. Ivanka po e bën gati darkën. Ka edhe tranguj, kaq janë bërë,“ tregon Millani me dorë.

„E kunguj?“

„Nuk janë ata kunguj.“

„E çka janë?“

„Patëllxhanë.“

„Patëllxhanë?“

„Patëllxhanë.“

„Pasha Zotin, krejt si kunguj.“

„Lëre tash. Shkojmë te Ylli, e pijmë nga një raki.“

„Ku është ajo?“

„Është Ylli i Kuq, por tani nuk bën të quhet kështu. Ia ndërroi Rajko emrin që në vitin ‘91, kur nisën krismat.“

„Po, s’bën.“ Hynë në Golf 3 të Millanit. Motori u ndez dhe ngadalë u nisën duke iu shmangur gropave në asfalt. Millani e lëshon një kasetë të muzikës popullore. „Shemsa Sulakoviq i Juzhni Vetar,“ vëren Josipi. Tejkaloan një rimorkio që shkonte buzë rrugës.

„Ende dëgjohet kjo?“ pyeti Josipi.

„Kjo, mik i dashur, edhe në Mars do të dëgjohet. Veç me pa çka bëhet te Ylli kur nis Lajmërohu, hiqe mërzinë. Fluturojnë gotat, tabllat, shishet. Dëgjohe bërtime, gjëmohe, kaos bëhet.“

„A nuk u pengon kjo muzikë?“

„E pse të më pengoj.“

„Po pyes se ka qenë me mua njëri n’Gjermani, Stipe nga Imotska, kroat i vërtetë, e ke parasysh. I ndiqte lajmet e luftës dhe krejt këto gjëra. Ai askujt nuk i lejonte të dëgjonte këngë në gjuhën serbe. Prandaj mendova...“

„Edhe këta janë t’njëjtë. Kroatë të mëdhenj, por kur pijnë dihet çka dëgjohet.“ Pjesën tjetër të rrugës e kaluan në heshtje. Millani ishte plakë, mendoi Josipi. Flokët i kishin rënë, fytyra i ishte tharë, balli i ishte zgjeruar, e mjekra e cila dikur ishte e zezë tani kishte ngjyrë kripe dhe biberi. Edhe atë e kishte ndryshuar Gjermania. Dhjetë vjet kishin kaluar. Atë vit nuk e kishte kaluar në shëtitje dhe pushime. Kurizin e la në punishtet e allemanit. Mëngjeseve ngritej me vështirësi, duart i ishin ngurtësuar, shikimin e kishte më të dobët. Kalonin pranë shtëpive të stolisura me vrima plumbash, pranë kullës së kishës së stolisur me skele dhe me rrjetë ngjyrë portokalli. Kaluan pranë shtëpisë

së nana Stanës dhe të së resë së saj që rrinin në tarracë dhe qëronin bizele, me shami të zeza në kokë. Para dyqanit në fshat disa burra, të panjohur për Josipin, të ulur mbi arka rrëkëllenin birra. Para ndërtesës së komunës tani me krenari valëvitej flamuri kroat.

U parkuan para Yllit. Lokali nuk kishte ndryshuar në këto dhjetë vjetët e fundit. Vetëm emri dhe shenja ishin të reja. Dritaret prej druri të ngjyrosura për të qindtën herë ishin aty, sikurse dera e ndryshkur nga mijëra rrebeshe shiu. Tavani i gjelbër ishte aty, por tani i arnuar me shirit ngjites. Josipi dhe Milani hynë brenda dhe nga dera i përshkoi era e duhanit dhe e kohëve të dikurshme. Myshtërinjtë kthyen kokën nga të sapoardhurit dhe jo me fort vullnet u ngritën dhe ia shtrënguan dorën Josipit. Me gjysmë zëri i uruan mirëseardhje, si dhe i shprehën ngushëllime.

„Mirë se u ktheve!“

„Obobo, Jopa, hiç nuk qenke plakë.“

„Nuk është Gjermania ashtu siç flitet, a?“

„M’vjen keq, e marrtë djalli, ishte grua e mirë.“

„Rajko, jepi Josipit të pijë ndonjë gjë.“

Millani dhe Josipi ulen në tavolinë, paksa larg miqve të dikurshëm. Millani e ndez një cigare dhe ia ofron Josipit i cili refuzon. Rajko u sjell nga një raki.

„M’vjen mirë që po t’shoh, Jozo. M’vjen keq për Marinë. Dëm. Ishte e re.“

„Faleminderit Rajko.“ Josipi pa shumë vullnet e pranoi ngushëllimin për të satën herë.

„Dëgjova se ka dështuar firma. Si është e mundur të dështojë një firmë në Gjermani?“

„E po, ndodh,“ shpjegoi Josipi.

„Çka s’bën vaki,“ tha Rajko.

„Rajko, na jep dy birra,“ tha dikush prej myshterinjve. Dhe Rajko u largua.

„Qysh është puna e Peros?“ pyeti Josipi.

„Nuk ke dëgju?“

„Jo. „Çka ka ndodhur?“

„E po, zoti Pero u mbush me të holla gjatë luftës.“

„Pero? Mos ia fut kot.“

„Për besë.“

„Qysh ashtu, pashë besën?“

„Këqyr këtu. Zotëria një ditë vendosi me dalë n’shëtitje, ashtu kot, ditë e bukur, dhe niset ai dhe has në një fushëbetejë të braktisur.“

„Ka shitur topa?“

„Jo mor. Gëzhjoja.“

„Shih.“

„Po. Toka prej tyre nuk shihej. E secila nga pesëmbëdhjetë kilogramë bronz, e ti tash qite lapsin. Edhe i shet ai ato gëzhjoja edhe budalla e blen një livadh n’fund t’botës. Thoshte se i kishte pëlqyer. E merr për pak pare, luftë ishte. I rregullon letrat, e blen disi tokën dhe shihe ti fatin; kur mbaron lufta, në tokën e tij gjejnë naftë. E tash? Kështu flitej në fshat, edhe disa amerikanë dëgjuan për Peron edhe për naftën. Erdhën ata, mirëdita, mirëdita, duajmë me ble tokën, sa pare? Dhe Pero futet n’mendime. Nuk guxon me dhënë çmim të vogël se mos po mashtrohet. Thotë ai, tash u jap unë një çmim t’çmendur dhe pastaj do bëjmë pazar. Dhe Pero thotë pesë milionë. Amerikanët shikojnë njëri-tjetrin, pa një pa dy, u kry. Edhe dëgjo tani. E bëjnë amerikanët kontratën, i japin Peros të nënshkruajë, Pero bëhet kinse lexon diçka, dhe dëgjo tash, e sheh Pero shifrën. Pesë milionë me numra, USD. Thashë, kur s’i ka rënë atëherë pika, kurrë s’do t’i bjerë. Ai ka menduar pesë milionë kunë, e ata i dhanë dollarë. Kur i mori paret, bëri aheng për tri ditë rresht. Pastaj shkoi pak në udhëtime, u takua me një suedeze, e mirë, na i dërgoi fotografitë, u martua dhe tash po kënaqet. Tash është në Tajlandë, na erdhi një kartolinë para dy javësh.“

„Shih ti. Suedeze,“ tha Josipi derisa i zbraznin gotat me raki. I shikoi pak njerëzit të cilët ishin në lokal, të gjithë me radhë njerëz që i njihnte dikur. Edhe ata kishin ndryshuar. Shikimet u ishin bërë më pak të mprehta, fytyrat pa shprehje, fjalët të hidhura. Nuk qeshnin, vetëm murmuronin diçka, sa të mos

fundosen në heshtje. Lumturoheshin vetëm kur i pinin dhjetëra birra dhe ca gota raki dhe kur muzika bëhej më e zëshme. Se a ishte kjo nga lufta, skamja, varfëria apo faktori i katërt, Josipi këtë nuk mund ta thoshte.

„E pse rrijnë kështu?“ tha Josipi. Millani kthehet dhe shikon me habi.

„Si?“

„Kështu, Mille dhe Gjorgjeviqi plak këtu, Ante, Marko dhe Stjepani atje, e Ibro n’banak. Përpara ishin grup, pinin bashkë, hanin bashkë. Mos më thuaj se erdhi puna deri aty?“

„E po, Jozo, ç’të bëjmë? Nuk është e lehtë thjesht të harrohet gjithçka dhe kaq. Nuk është lehtë të tejkalohet. Qe, Mille e vrau të voglin e Antos, e Stjepani vëllanë e madh të Gjorgjeviqit. S’paku munden mund të rrijnë në një lokal pa u vra mes vete. Po të ekzistonte ndonjë lokal tjetër këtu afër, nuk do të vinin nëse do tjetri ishte aty.“

„Eh, more Milan...“ tundi Josipi kokën. I pinë edhe ca rakia, e burrat e hasmëruar edhe më shumë. U errësua dhe nisi shiu. Rrebeshi çukiste kulmin prej llamarine. Zëri i muzikës ngritej pas çdo birre dhe rakie të rrëkëlluar. Së shpejti burrat u dehën mirë dhe Josipi mendoi se mund të grindeshin njëri me tjetrin. Por kur nisi kënga *Ky është tregimi për ne* e Angel Dimovit, Ibro qau dhe e përqafoi Antonin e përlotur. Iu bashkua edhe Mille i cili me pëllëmbë i fshinte lotët nga faqja. Birra vazhdonte të derdhej, rakitë rrëkëlleheshin, e Josipi dhe Millani rrinin në të njëjtën tavolinë dhe e përcillnin se si po zhvillohej ngjarja. Vazhduan hitet e Mitro Mariqit, Hanka Palldumit, Nada Obriqit, Halid Muslimoviqit dhe Halid Beshliqit. Të ngazëlluar, për një çast, burrat e pahasmëruar, përqafonin njëri-tjetrin, putheshin në faqe, thoshin: „O vëlla, kush na hasmëroi?“ e kështu me radhë. Gotat thyheshin, burrat rrëzoheshin përtokë me të qeshura, Rajko ia shtonte zërin muzikës dhe në fletoren e tij i shkruante borxhet e mysafirëve. Me aq shumë porosi nuk e kishte lehtë, por Rajko përpiquej ta shkruante edhe rakinë e fundit. Ibro dhe Mile kishin pirë mjaft dhe i kishte marrë gjumi në përqafigim. Ende i mbanin në dorë shishet e birrës.

„Dhe kështu, Jozo i dashur, bënin pothuajse çdo natë. Nuk përshëndeten n'rrugë, pastaj ulen në lokal, mbushen mirë e mirë dhe pastaj këndojnë bashkë dhe festojnë një Zot e di se çka. Në mëngjes, nisen nga e para, nuk përshëndeten në rrugë. Aty, mik i dashur, nuk dihet kush pi e kush paguan. Kjo nuk po duket se do të përfundojë shpejt. E di se si janë njerëzit tanë. Asgjë, mik i dashur, nuk ndryshoi që kur u larrgove ti, përveç atij flamuri para komunës.“

Përkthim: Qerim Ondozi

Јави се, истерај ја тагата

Габриел Делиќ

„Па тука беше.“

„Да, точно тука.“

„Тука... тука беше.“ Јосип Рупчиќ гледаше во зеленчуковата градина каде што некогаш стоеше неговата родна куќа. „Што се случило?“

„А што да се случи. Падна граната и готово“, објасни Милан Радовчиќ. „Не помина ни една година откако заминавте. Го гранатираа Осиек и некој веројатно погрешно ги прочитал координатите и еби му мајката. Една единствена падна тој месец. И еби му мајката.“

„Каде баш на мојата? Ц-ц-ц“, ц’цкаше Јосип Рупчиќ со јазикот. „А што ќе правам сега?“

„Ништо, драг мој, ќе бидеш кај мене додека не се снајдеш. Ситуацијата не е баш згодна.“

„Не е. Не е ни малку.“ Јосип уште еднаш погледна кон доматиите, краставиците и тиквите кои растеа на местото каде што некогаш живееше. „Ама, не можам кај вас. Ќе ви пречам. Петмина сте, гужва е тоа.“

„Шестмина. Добив син, има пет години“, се пофали Милан.

„Е, секоја чест!“ му ја стисна Јосип раката на својот сосед.

„Немој да зборувааш глупости. Ќе бидеш кај нас додека не застанеш на нозе.“ Милан топло му се насмевна на својот сосед.

„Ти благодарам, пријателе. Туку, какви ти се доматиите?“

„Ух, да не ти кажувам. Ќе пробаш. Иванка работи

вечерва. Има и краставици, знаеш какви, олкави“, одмери Милан со раката.

„Какви ти се тиквите?“

„Тоа не се тикви.“

„Туку што се?“

„Патлиџани.“

„Патлиџани?“

„Богами, исти ко тиква.“

„Ама ајде, батали го тоа. Одиме до Свезда, да се напиеме ракија.“

„Каде е тоа?“

„Тоа ти е Петокрака, само повеќе не е згодно да се вика така. Рајко ја преименува уште во ‘91, штом почна пукањето.“

„Да, не е згодно.“ Седнаа во Милановиот голф 3. Моторот забрмче и полека тргнаа избегнувајќи ги дупките на асфалтот. Милан стави касета со народна музика. „Шемса Суљаковиќ и Јужни ветар“, забележа Јосип. Ја заобиколија запрежната кола што се влечеше до работ на патот.

„Уште се слуша ова?“, запраша Јосип.

„Ова, пријателе, ќе се слуша и на Марс. Да видиш што прават во Свезда кога ќе почне Јави се, истерај ја тагата. Летаат чаши, пепелници, шишиња. Врескање, плачење, хаос.“

„И не им пречи таквата музика?“

„Зошто би им пречела.“

„Прашувам зашто имаше еден горе со мене во Германија, Стипе од Имотски, беше, знаеш, вистински Хрват. Ги следеше вестите од војната и сето тоа. Тој не даваше никому да пушта српски песни. Па си мислев...“

„Такви се и овие. Големи Хрвати, ама кога ќе се напијат, се знае што се слуша.“ Остатокот од патот го премолчија. Милан остарел, забележа Јосип. Косата му се проретчила, лицето му се исушило, челлото му се избраздило, а брадата што некогаш беше црна сега имаше боја на сол и црн пипер. И него Германија го промени. Поминаа десет години. Тие години не ги помина во шетање и излежување.

Го остави 'рбетот на градилиштето на Швабите. Наутро тешко стануваше од кревет, рацете му се стврднаа, видот му се влоши. Поминуваа покрај куќите украсени со дупки од куршуми, покрај црковната кула накинета со скелиња и портокалова мрежа. Поминаа покрај куќата на баба Стана и нејзините снаи, кои седејќи на терасата чистеа грашок, со глави завиени во црни шамии. Пред дуќанот во селото некои мажи, непознати на Јосип, седеа на гајби, накреваа пивски шишиња. Пред зградата на општината сега гордо се виореше хрватско знаме.

Се паркираа пред Свезда. Гостилницата не се променила во овие десет години. Единствено нов беше знакот со името. Стопати лакираните дрвени прозорци сè уште беа таму, како и вратата избледена од ударите на илјадници дождови. Зелената тенда сè уште стоеше, но сега беше закрпена со леплива лента. Јосип и Милан влегоа внатре и од вратата ги записна мирисот на чад и на минатите времиња. Гостите ја свртеа главата во насока на дојденецот и малку неволно станаа и му ја стиснаа раката на Јосип. Промрмореа зборови за добредојде, како и зборови на сочувство.

„Добре дојде назад!“

„Леле, Јопа, воопшто не си остарел.“

„Не е Германија како што зборуваат, а?“

„Жал ми е, ебаго, таа беше добра жена.“

„Рајко, дај му на Јосип што пие.“

Милан и Јосип седнаа на масата, подалеку од старите пријатели. Милан запали цигара и му понуди една на Јосип, кој ја одби. Рајко им донесе по една ракија.

„Убаво е што те гледам, Јозо. Жал ми е за Марија. Штета. Млада беше.“

„Фала, Рајко.“ Јосип кисело го прими сочувството по којзнае кој пат.

„Слушам, фирмата пропаднала. Па како во Германија да пропадне фирма?“

„Па ете“, објасни Јосип.

„Сешто“, рече Рајко.

„Рајко, дај ни две пива“, довикна некој од гостите. И Рајко отиде.

„Што е со Перо?“ праша Јосип.

„Не слушна?“

„Не. Што се случило?“

„Па господин Перо fino се опари за време на војната.

„Перо? Дај, не ме заебавај.“

„Сериозно.“

„А како, жити мајка?“

„Слушај го ова. Господинот еден ден одлучил да се прошета, онака без врска, бил убав ден, и шета тој така и налетува на напуштена топовска батерија.“

„Што, продавал топови?“

„Не, бре. Чаури.“

„Види го ти него.“

„Да. Земјата не се гледаше од нив. А секоја по петнаесет кила месинг, па ти пресметај. И ги продаде чаурите и будалата купи некоја ливада уџум. Вели, му се допаднала. Ја зеде за малку пари, имаше војна. Ги среди документите и ја купи земјата и види, среќно губре; кога заврши војната, најдоа нафта на неговата земја. И сега што? Се зборуваше за тоа по селото, па некои Американци слушнаа за Перо и за нафтата. Тие дошле, добар ден – добар ден, ние би сакале да ја купиме земјата, колку пари барате? И размислува Перо сега што да им каже. Не смее да каже мала цена. Вели тој, сега ќе бапнам некоја цифра, па ќе се ценкаме. И бапнува Перо пет милиони. Американците се погледнуваат и, ни пет ни шест, може. И слушај го ова. Американците напишале договор, му го донеле на Перо да го потпише, Перо божем чита нешто таму и слушај го сега ова, Перо ја чита цифрата. Пет милиони со бројка, УСД. Си велам, кога не цркнал тогаш, нема никогаш. Тој мислел пет милиони куни, а тие му дале долари. Кога ги доби парите, три дена се славеше. Потоа отиде малку да патува, запозна некоја Швеѓанка, добра е, ни испрати слики, се ожени и сега се заебава. Сега е на Тајланд, ни стигна разгледница, нема две недели.“

„Види, види. Швеѓанка“, рече Јосип додека тегнеа ракија. Ги погледна малку луѓето кои седеа во гостилницата, сите по ред негови стари познајници. И тие се промениле. Погледите им станале тапи, лицата безизразни, зборовите горчливи. Не се смееја, само нешто блуткаво разговараа, колку да не скапуваат во тишина. Ќе станеа среќни дури кога ќе испиеја десетина пива и неколку ракии и кога музиката ќе се засилеше. Дали беше тоа поради војната, немаштијата, зачмаеноста или некој четврти фактор, Јосип не знаеше да каже.

„Зошто така седат“, рече Јосип. Милан се сврти и збунето погледна.

„Како?“

„Па ете, Миле и стариот Ѓорѓевиќ ваму, Анте, Марко и Стјепан таму, а Ибро на шанкот. Порано тоа беше друштво, заедно се пиеше, заедно се јадеше. Белки не дојде до тоа?“

„Еби му мајката, Јозо, што ќе правиш? Не е едноставно само да се заборава сето тоа и готово. Не е лесно да се помине преку сето тоа. Еве, Миле го уби малиот на Анте, а Стјепан братот на стариот Ѓорѓевиќ. Добро е што можат да седат во иста гостилница без да се испоубијат. Да има уште некоја гостилница во близина, не би ни влегле овде кога би виделе дека оној другиот е тука.“

„Е, мој Милане...“, затресе Јосип со главата. Испија уште по некоја ракија, а раскараните момци уште повеќе. Се смрачи и почна да врне дожд. Татнеше по лимениот покрив на гостилницата. Тонот на музиката се засилуваше со секое испиено пиво и испиена ракија. Набрзо момците беа баш пијани и Јосип помисли дека би можеле да се степаат. Но кога почна „Ово је прича о нама“ на Ангел Димов, Ибро се провикна и го прегрна расплаканиот Анте. Им се придружи и Миле, кој со надлактицата ги бришеше солзите од образите. Пивото продолжи да тече, се испиваа ракии, а Јосип и Милан седеа на истата маса и го следеа развојот на ситуацијата. Уследија хитовите на Митар Мириќ, Ханка Палдум, Нада Обриќ, Халид Муслимовиќ и Халид

Бешлиќ. Разнежени, во моментот нераскараните момци, се прегрнуваа еден со друг. Се бакнуваа во образите, велеа: „Брате, кој нè раскара?“ и слично. Се кршеа чаши, се паѓаше на под со изливи смеење, Рајко ја засилуваше музиката и во својата тетратка ги запишуваше долговите на поединечните гости. Со многубројните нарачки не беше лесно, но Рајко се трудеше да ја запише и последната ракиичка. Ибро и Миле испија доволно и си заспаа во прегратка еден со друг. Сè уште ги стискаа шишињата пиво во раката.

„И така прават тие, мој Јозо, скоро секоја вечер. Не се поздравуваат на улица, потоа седат во гостилницата, добро ќе се налокаат, па заедно пеат и слават којзнае што. Утре изутрина, пак истата приказна, нема да се поздрават на улица. Тука, пријателе, не знаеш кој пие а кој плаќа. Охо-хо, тоа уште нема да се промени. Знаеш какви се луѓето кај нас. Ништо тука не се променило откако си замина, пријателе, освен она знаме пред општината.“

Превод: Иван Шопов

Objektiv

Objektivi

Објектив

Objektiv

Dragana Randelović

Postojala je mogućnost da će se ovo putovanje završiti teškom depresijom, očajem i osećanjem duboke bede. Možda čak i suzama. Petar je to dobro znao. Predviđao je nepogrešivo svoja psihička stanja i čekao da se razviju u njemu do tačke bespovratka, a onda je govorio sebi kako je sve to prolazno i kako ga takva iskustva zapravo leče. I on je zaista verovao u to.

Verovao je da je sa svakim novim iskustvom tuge postajao sve snažnije srećan. I da je sa svakom suzom isplakao po parče lične tuge koju je nosio u sebi kao crni soc od kafe ulepljen na zidovima šolje od belog arkopala.

Petar je bio fotograf. Radio je za nekoliko novina, mada je zapravo bio slobodnjak. Teško je bilo drugačije objasniti rad čoveka koji nikome ne polaže račune i ne dolazi na posao čak ni kada mu prete otkazom. Imao je nekoliko čudnih osobina i bio je vrlo ćudljiv. Kolege su ga smatrале neobičnom figurom, mada mora se reći da su ga smatrali folirantom. Verovali su da jedan mlad čovek, a takav je na ovim prostorima svako ko je tek prešao 35, nije proživeo dovoljno gorčine u životu da bi bio ćutljiv, neodgovoran i uvek mrzovoljan.

A Petar nije bio ništa od toga, iako jeste ličio na sve te matore mrzovoljce. On je jednostavno živeo tako da nikome ne polaže račune. Radio je kad želi i kada mu treba. Slušao je samo sebe, pa i to ne uvek. Pio je mnogo i to skoro svakoga dana, da bi mesece takvog skoro svakodnevnog opijanja jednostavno zamenio apstinencijom koja je bila gora od opijanja.

Često bi se zatvarao u kući i spavao, ili bi se trudio da danima ne izađe iz stana ukoliko ne mora da nešto kupi. Tek kasnije, možda i nakon nekoliko nedelja tišine i bezvoljnosti, ustao bi iz kreveta ali tada manijačno istrčavši iz stana, odlazio bi negde i na po nekoliko dana, kao da stan u kojem je upravo bio sadrži u sebi otrov besmisla koji je sam ispuštao nekoliko nedelja ranije. Među ljudima bio je nesiguran i slab. Nije umeo da se ponaša, pa je često ćutao. Kada bi mu se obratili, mrmljao bi nešto u bradu, a onda bi se okrenuo ne pogledavši nikoga.

Što se tiče fotografisanja, on je to radio isključivo zbog sebe. Ukoliko bi nešto i pritom zaradio, bio bi to čist ćar. Fotografisanje je bila njegova opsesija, skoro pa drugi život koji je živeo. Naime, u trenucima apstinencije od alkohola, kada bi se trgao iz početne letargije, sedao bi u autobuse ili vozove, tražio stara napuštena sela i daleke gradove kako bi fotografisao. Imao je u sebi neku zlu i pokvarenu krv koja je tražila da ide što dalje, da se nikada ne smiri i da ne pronade ni trun zadovoljstva ukoliko ne uradi ono što želi.

Verovao je da je sve to počelo nakon što je, jedva dve godine nakon što je položila muža, Petrovog oca, u zajedničku grobnicu, umrla majka. Otpratio je kolonu do groblja, onda nazad i ćuteći otpešaćio do železničke stanice. U prolazu, krajičkom oka, nije mogao odoleti a da se ne zaigra pogledom u odrazu napuknutog prozora napuštene kuće koja se nalazila pored stanice.

Vratio se toga dana kući, sam, otključavši vrata sada sasvim praznog stana. Dugo je sedeo na stolici u trpezariji boreći se da u mislima povрати makar jedan tren zveckanja kašika u tanjiru ili smeha nakon ručka koji su sve troje upravo završili. Posmatrao je zidove kuhinje namašćene dugogodišnjim kuvanjem i sto i stolice izlizane od upotrebe. Osetio je prisustvo svojih roditelja tog trenutka. Nije mogao prihvatiti činjenicu da ih više nema. Osećao ih je tu, u zidovima, na stolicama na kojima su sedeli, nad sudoperom dok su prali suđe.

Shvatio je, suviše bi bilo reći ne bez osećaja tuge u grudima, da je njegov stan, ma koliko bio čist, nov i očuvan, bio potpuno

nalik toj praznoj zgradi koju je upravo video na stanici. Mogao je videti prvu pukotinu na zidu ispred njega, baš kao i u napuštenim kućama na jugu Srbije. To odsustvo ljudi u njima dovodilo je do ubrzanog propadanja. Njihovi zidovi i pre vremena raspadali su se, a porodice čiji je život odzvanjao od tih zidova, ostale su šuplje. Baš poput nekakve betonske ljušture.

I tada je počeo fotografisati stare kuće. U svakoj napuštenoj zgradi, kući ili lokalu video je priče koje stoje iza njih. Odvijale su se u njegovoj glavi kao nekakav film, bez početka i reda. Dešavalo se to uglavnom bez njegovog svesnog uplitanja. Niti je on zamišljao priče i porodice, niti je sve to želeo. Ali svaki put kada je prolazio pored prazne zgrade, ona kao da bi se sama otvarala pred njegovim očima, pričajući mu i šapućući sve tajne koje je u sebi krila. Bilo je to kao da mu se poverava, njemu jedinom svedoku, jedinom koga ta priča zapravo i zanima. Kuće su se pred njim otvarale same, jedva čekajući, bolno i tužno pričajući svoje male istorije, delove neke više istorije i istine koju bez početka i kraja odmotava život.

I on ih je sa zadovoljstvom prigrlio. Smatrao ih je svedocima prošlosti, osećao priče koje stoje u njoj, duboko urezane u njihove zidove i temelje. Smatrao je da nema snažnije priče od one koju je u svom najjačem nagonu stvorila porodica, preplićući svoje intimne strahove, događaje i misli sa kolektivnom pričom čitave zajednice. I te priče ređale su se jedna uz drugu, preko ili čak i kroz ostale, lepeći se za zidove kuće u kojoj je porodica živela, sloj po sloj. I sada je on te slojeve skidao, otkrivajući svaki od njih kao dokument i neku duboku tajnu koju ne može svako da zna.

Nakon što je video sve što je mogao u rodnom selu svoga oca na jugu Srbije, želeo je više. Želeo je da vidi kuće koje je svojom strašnom vilicom ujeo rat. Tako se obreo i u ovom gradu. Obišao je stari deo ovog magičnog grada, grada u kojem iz džamije ulaziš u sinagogu. Slikao je, reda radi, fasade austrougarskih arhitekata, kamen na amamu starog age i vidikovac sa kojeg se vidi mirna reka kako seče grad. Prodaće ove fotografije, to je bilo sigurno. Neki mladi fotograf radovao

bi se ovom ulovu. Za Petra ovo je bio najveći poraz koji je mogao doživeti u sopstvenoj umetničkoj duši.

Vraćao se tramvajem oborene glave. Bio je razočaran pred onim što je upravo promicalo pred njegovim očima. Razočaran čovek jer pred njegovim očima nema ruševina. Jer ga niko ne izbegava, niko se na njega ne ljuti. Niko se ne uznemirava pred njegovim aparatom. U njegovom objektivu ogledaju se ptice, nebo, oblaci i deca. Niko ga ne tera i ovde nema duhova.

Ne, on nije želeo da život ponovo teče kroz ove zidove. Želeo je opet tu bol, tu narušenu fasadu kroz koju je prošao geler i te raspuknute prozore iza kojih gledaju prazne oči uplašene dece. On je želeo neku svoju katarzu, a svet oko njega činio je sve da je ne doživi. Ljudi su, očigledno bez ustručavanja, nastavili da žive i on je, sada uskraćen za očaj koji je želeo da fotografiše, osećao ništa drugo do bes.

A opet, kajao se zbog svog besa. Osetio je koliko je u svom nagonu da sve fotografiše bio sebičan. Znao je da se iza tih nekadanjih rupa kriju prave drame. Tu su morali živeti ljudi, čitave porodice, deca i najveća nesreća koju su u svojim životima imali. Zamišljao je njihove krike i uzdahe u trenucima kada su se bojali za sopstveni život. U tami stana u kojem mesecima nema struje srce uplašene dece kuca kao stari sat. Osećao je miris zaprške iz zidova kuhinja tih stanova, mogao je dodirivati tepih kupljen u robnoj kući i videti, baš jasno videti, braon tapete na kojima je naprskano sitno cveće. I znao je da neki od njih iz tih stanova nisu mogli izaći. I da su čekali da sve prođe. Samo da sve prođe.

Izašao je iz tramvaja i ponovo uzeo fotoaparat u ruke. Zumirao je zidove visokih zgrada i slikao te nekadašnje rupe. Pokušao da ih dohvati prstima. Milovao u sebi, osećajući pod jagodicama njihove hrapave ivice. Bojao se sopstvenog besa i razočarenja. Bojao se da je iza njega onaj ljudski strah da je sve ovo već video kao i da se sve može ponovo videti.

Igra sa aparatom uspela je i on zapade u onaj svoj prepoznatljivi trans. Uronio je duboko iza zidova zgrade koje u stajale ispred njega, sve dublje ponirući u sopstvenu prošlost. Prolazio je pogledom kroz beton i malter, onda presecao žice

armature i izranjao u ustajali vazduh dnevne sobe, trpezarije ili predsoblja sa kaputima i jaknama prebačenim preko ivice vrata plakara.

Znao je dobro kako svi oni izgledaju, bio je to i život kakav je živeo u svojoj imaginaciji već toliko godina i pred kojim je doživljavao samo bol. A on je voleo tu bol.

U malenoj sobi, sa velikim Miki Mausom na vratima dečjeg ormana, majka baca kockicu i broji do polja koje joj je namenjeno. Otac joj se smeje, govoreći kako sigurno vara. Oboje se smeju kako je ova igra prosta, a toliko je vole. Posmatra ih dečak zamišljen.

„Petre, tvoj je red!“, viknula je majka.

Bacio je kockicu na talon. Nije se mogao setiti koji je broj dobio niti ko je u igri pobedio. Osetio je hladnoću i tamu. Nakon što je spakovao igru, nije više bilo ničeg. Granata je pogodila zid stana u kojem su se nalazili. Gusti dim i prašina podigli su se iznad njihovih glava i kada se spustio, nije bilo ničeg. Ni tišine. Samo praznina. Poput betonske ljuštore.

Ekzistonte mundësia që ky udhëtim të përfundonte me depresion të rëndë, me dëshpërim e me ndjenjë të mjerimit të thellë. Mbase edhe me lotë. Petri e dinte këtë mirë. I parashihte me saktësi gjendjet e tij shpirtërore dhe priste të zhvilloheshin brenda tij deri te pika e pakthyer, e pastaj i thoshte vetes se gjithçka është e përkohshme dhe se përvojat e tilla në të vërtetë e shërojnë. Dhe ai vërtet besonte në këtë.

Besonte se pas çdo përvoje të re trishtimi bëhej gjithnjë e më i lumtur. Dhe se me çdo lot e derdhte nga një copë trishtimi të cilin e bartte në vete si llum të zi të kafes në muret e filxhanit nga arkopali i bardhë.

Petri ishte fotograf. Punonte për disa gazeta, megjithëse ai ishte lirak. Zor të shpjegohej ndryshe puna e njeriut i cili askujt nuk i jep llogari dhe i cili nuk vjen në punë edhe kur e kërcënojnë me përjashtim. Kishte disa veçori të çuditshme dhe ishte shumë i çuditshëm. Kolegët e konsideronin personazh të pazakontë, megjithëse duhet thënë se e konsideronin dyftyrësh. Besonin se një burrë i ri, e këtu i tillë është secili që i ka shkelur të tridhjetë e pestat, nuk kishte përjetuar shumë trishtime në jetë për të qenë i heshtur, i papërgjegjshëm dhe gjithmonë nusërz.

E Petri nuk ishte hiç ashtu, edhe pse ungjante të gjithë këtyre nusërzve. Ai thjesht jetonte duke mos i dhënë llogari askujt. Punonte kur donte dhe kur i duhej. E dëgjonte vetëm veten, madje jo gjithmonë. Pinte shumë dhe gati përditë, e pastaj muajt e atyre dehjeve thuajse të përditshme i zëvendësonte thjesht pa pirë asnjë pikë, e që ishte më keq se të dehurit.

Shpesh mbyllej në shtëpi dhe flinte, apo provonte të mos dilte nga banesa me ditë të tëra nëse nuk i duhej të blente diçka. Tek më vonë, mbase pasi kalonin javë të tëra heshtjeje dhe përtese, çohesh nga shtrati por atëherë vraponte si i çmendur nga banesa, shkonte diku dhe nuk kthehej për disa ditë, thuajse banesa ku deri atëherë kishte qëndruar përbante helmin e pakuptimësisë të cilin ai vetë e lëshonte javë më parë. Në mesin e njerëzve ishte i pasigurtë e i dobët. Nuk dinte si të sillesh, andaj shpesh heshtte. Kur i drejtoheshin, murmuriste diçka, pastaj kthehej duke mos e shikuar asnjërin.

Sa i përket fotografimit, ai këtë e bënte vetëm për vete. E nëse rrugës fitonte diçka, këtë e konsideronte qart të pastër. Fotografimi ishte mania e tij, gati jetë paralele e tij. Në fakt, në ditët e abstenimit nga alkooli, kur i kalonte letargjia fillestare, udhëtonte me autobus e me tren, kërkonte fshatra të vjetra të braktisura dhe qytete të largëta për t'i fotografuar. Kishte në vetvete njëfarë gjaku të keq e të prishur që kërkonte të shkonte sa më larg, që kurrë të mos qetësohej dhe kurrë të mos gjente asnjë fije kënaqësie nëse nuk e bënte atë që donte.

Besonte se e gjitha nisi kur, as dy vjet të plota pasi e kishte varrosur të shoqin, babanë e Petrit, në varrezat e përbashkëta, vdiq nëna. E përcolli kolonën deri te varrezat, pastaj u kthye në heshtje deri te stacioni hekurudhor. Kalimthi, me bisht të syrit, nuk mundi të rezistonte e të mos e shikonte pasqyrimin e dritares së çarë të shtëpisë së braktisur e cila gjendej buzë stacionit.

U kthye atë ditë në shtëpi, vetë, duke hapur derën e banesës krejt të zbrazët. Qëndroi gjatë në karrige në tryezari duke u munduar që në mendime ta kthente së paku një çast të kërcitjes së lugëve në pjatë apo të qeshjes pas dreke të cilën ata të tre sapo e kishin mbaruar. I vështronte muret e kuzhinës të bojadisura me zierje shumëvjeçare, tavolinën dhe karriget e qëruara nga përdorimi. E ndjeu në atë çast praninë e prindërve të tij. Nuk mundi ta pranonte faktin se nuk ishin më. I ndiente aty, në mure, në karrige ku rrinin, mbi lavaman derisa i lanin enët.

E kuptoi se do të ishte e tepërt të thuhej jo pa praninë e trishtimit në zemër se banesa e tij sado e pastër, e re dhe e ruajtur i ngjante krejtësisht asaj ndërtese të zbrazët të cilën sapo e pa në stacion. Mund ta vërente të çarën e parë në mur poshtë tij, pikërisht si ato të shtëpive të braktisura në jug të Serbisë. Ajo mungesë e njerëzve brenda tyre bënte që ato të shkatërroheshin më shpejt. Muret e tyre shembeshin para kohe, ndërsa familjet jeta e të cilave i mbushte ato mure, mbetën bosh. Pikërisht si ndonjë guaskë betoni.

Dhe kështu nisi t'i fotografonte shtëpitë e vjetra. Në çdo ndërtesë, shtëpi a lokal të braktisur ai shihte rrëfime që qëndronin prapa tyre. Ato zhvilloheshin në kokën e tij si ndonjë film, pa fillim dhe pa rend. Ndodhte kjo zakonisht pa përfshirjen e tij të vetëdijshme. As nuk i përfytyronte rrëfimet dhe familjet, as nuk donte diçka të tillë. Por sa herë që kalonte pranë ndonjë ndërtese të zbrazët, ajo dukej sikur vetvetiu po hapej para syve të tij, duke i rrëfyer e duke i pëshpëritur të gjitha sekretet që i ruante. Ishte sikur po i besohej ndonjë sekret, atij dëshmitari të vetëm, të vetmit të cilit ai rrëfim në të vërtetë i intereson. Shtëpitë para tij mezi prisnin të hapeshin vetvetiu, duke rrëfyer me dhembje e trishtim historitë e tyre të vogla, copëza të ndonjë historie të vërtetë të cilën më të madhe pa fillim e fund e shpaloste jeta.

E ai i përqafonte me ëndje. I konsideronte dëshmitarë të së kaluares, i ndiente rrëfimet brenda tyre, të gdhendura thellë brenda mureve dhe themeleve të tyre. Konsideronte se nuk ka rrëfim më të fuqishëm se ai të cilin në vllugun më të furishëm e krijoi familja, duke gërshetuar frikën e vet intime, ndodhitë dhe mendimet me rrëfimin kolektiv të të gjithë bashkësisë. Dhe ato rrëfime bëheshin varg njëri pas tjetrit, përmbi apo madje përmes të tjerëve, duke u ngjitur nëpër muret e shtëpisë në të cilën jetonte familja, shtresë pas shtrese. Dhe tani ai po i hiqte ato shtresa, duke zbuluar secilën prej tyre si ndonjë dokument ose ndonjë fshehtësi të thellë të cilën nuk mund ta dinte secili.

Pasi kishte parë gjithçka që munda në fshatin e lindjes së babait të tij në jug të Serbisë, ai deshi më shumë. Deshi të

shihte shtëpi të cilat me nofullën e vet të llahtarshme i kishte kafshuar lufta. Kështu erdhi në këtë qytet. Shkoi në pjesën e vjetër të këtij qyteti magjik, qytet në të cilin nga xhamia hyn në sinagogë. FotoGrafoi, siç e do rendi, fasada të arkitektëve austro-hungarezë, gurin në hamamin e agës së vjetër dhe vendvrotimin nga i cili shihej lumi i qetë se si e pret qytetin. Do t'i shesë këto fotografi, nuk kishte dyshim. Ndonjë fotograf i ri do t'i gëzohej këtij gjahu. Për Petrin ky ishte dështimi më i madh të cilin mund ta kishte përjetuar në shpirtin e tij artistik.

Kthehej me tramvaj kokulur. Ishte i dëshpëruar me atë që po i largohej para syve të tij. Njeri i dëshpëruar sepse përpara syve të tij nuk ka rrënoja. Sepse askush nuk po e shmang, askush nuk po hidhërohet me të. Askush nuk po shqetësohet para aparatit të tij. Në objektivin e tij pasqyrohen zogjtë, qielli, retë dhe fëmijët. Askush nuk e shtyn dhe këtu nuk ka fantazma.

Jo, ai nuk ka dashur që jeta përsëri të rrjedhë nëpër këto mure. Përsëri e ka dashur atë dhembje, atë fasadë të shkatërruar nëpër të cilën ka kaluar predha dhe ato dritare të çara prapa të cilave shikojnë sytë e zbrazët të fëmijëve të frikësuar. Ai e donte një katarzë të veten, e bota rreth tij bënte çmos që ai të mos e përjetonte. Njerëzit, me sa duket pa ngurim vazhdonin të jetonin, teksa ai të cilit tani i mohohej dëshpërimi të cilin donte ta fotografonte nuk ndiente asgjë tjetër pos tërbimit.

E megjithatë pendohej për tërbimin e tij. E ndiente se sa vetjak ishte në tërë vrullin e tij për të fotografuar gjithçka. E dinte se prapa atyre gropave të dikurshme fshehen drama të vërteta. Aty duhet të kenë jetuar njerëz, familje të tëra, fëmijë dhe fatkeqësia më e madhe të cilën e kanë pasur në jetën e tyre. I imagjinonte klithmat dhe psherëtimat e tyre në çastet kur frikësoheshin për jetën e vet. Në errësirën e banesës ku me muaj të tërë nuk ka rrymë zemra e fëmijëve të frikësuar rrah si orë e vjetër. E ndiente aromën e fërgesës nga muret e kuzhinave të atyre banesave, mund ta prekte qilimin e blerë në shtëpinë e mallrave dhe të shihte, vërtet qartë t'i shihte letrat e mureve bojëkafe mbi të cilat ishin spërkatur lulet e imëta. Dhe e

dinte se disa prej tyre nuk kanë mundur të dalin nga ato banesa. Dhe se prisnin të kalonte e tëra. Vetëm të kalonte e tëra.

Doli nga tramvaji dhe përsëri e mori fotoaparatin në dorë. I zmadhoi muret e ndërtesave të larta dhe i fotografoi ato vrima të dikurshme. Provonte t'i kapte me dorë. I ledhatonte në vete, duke ndier poshtë mollëzave skajet e tyre të ashpra. I frikësohej tërbimit dhe dëshpërimit të vet. Frikësohej se prapa tij ishte ajo frikë e njeriut se krejt këtë tashmë e kishte parë dhe se krejt kjo mund të shihej sërish.

Loja me aparatin pati sukses dhe ai ra në atë transin e tij të njohur. U zhyt thellë prapa mureve të ndërtesës të cilat qëndronin para tij, duke u zhytur gjithnjë e më thellë në të kaluarën e vet. Me shikim kalonte nëpër beton dhe llaç, pastaj i priste telat e armaturës dhe dilte në sipërfaqe në ajrin e ndenjur të dhomës së ndejës, tryezarisë apo paradhomës me pallta dhe xhaketa të varura mbi skajet e derës së dollapit.

E dinte shumë mirë se si dukeshin të gjithë ata, ishte kjo gjithashtu jetë çfarë ai e jetonte në imagjinatën e tij tash e sa vjet dhe përpara së cilës përjetonte vetëm dhembje. E ai e donte këtë dhembje.

Në dhomën e vogël me Miki Mausin e madh në dyert e dollapit të fëmijëve, nëna hedh zarin dhe numëron deri te fusha që i ka takuar. Babai qesh me të, duke thënë se sigurisht po e mashtron. Të dytë qeshin se sa e thjeshtë është kjo lojë e sa shumë u pëlqen. I vështron fëmija në mendime.

„Petër, radha jote!“, bërtiti nëna.

E hodhi zarin në talon. Nuk i kujtohej as numri as kush e kishte fituar lojën. Ndjeu ftohtësi dhe errësirë. Pasi e paktoi lojën, më nuk kishte asgjë. Granata qëlloi murin e banesës ku gjendeshin. Tymi dhe pluhuri i dendur u ngrit mbi kokat e tyre dhe kur u lëshua, më nuk kishte asgjë. As heshtje. Vetëm zbrazëti. Si një guaskë betoni.

Përkthim: Qerim Ondozi

Објектив

Драгана Ранѓеловиќ

Постоеше можност ова патување да заврши со тешка депресија, очај и чувство на длабока беда. Можеби дури и со солзи. Петар добро го знаеше тоа. Ги предвидуваше непогрешливо своите психички состојби и чекаше да се развијат во него до точка на безвраќање, а потоа си велеше дека е сето тоа минливо и дека таквите искуства, всушност, го лечат. И, тој навистина веруваше во тоа.

Веруваше дека со секое ново искуство на тага станува сè посрекен. И дека со секоја солза исплакал парче од личната тага што ја носеше во себе како црн талог од кафе залепен на сидовите од шолјата од бел аркопал.

Петар беше фотограф. Работеше за неколку весници, иако, всушност, беше слободњак. Тешко беше поинаку да се објасни работата на човек што никому не полага сметки и не доаѓа на работа дури ни кога му се закануваат со отказ. Имаше неколку чудни особини и си беше табиетлија. Колегите го сметаа за необична фигура, макар што мора да се каже дека го сметаа за фолирант. Веруваа дека еден млад човек, а таков на овие простори е секој што тукушто ја минал 35-тата, нема доживеано доволно горчина во животот за да биде молчалив, неодговорен и секогаш нерасположен.

А, Петар не беше ништо од тоа, иако точно е дека личеше на сите тие дрти намќори. Тој едноставно живееше така, што никому не му полагаше сметки. Работеше кога сака и кога му треба. Се слушаше само себеси, па и тоа не секогаш. Пиеше многу и тоа речиси секој ден, за месеците такво

речиси секојдневно опивање едноставно да ги замени со апстиненција, која беше полоша од опивањето.

Често ќе се затвореше дома и спиеше или се трудеше со денови да не излезе од станот доколку не мора нешто да купи. Дури подоцна, можеби и по неколку недели тишина и безволност, ќе станеше од креветот, ама тогаш манијачки ќе истрчаше од станот, ќе отидеше некаде на неколку дена, како станот во кој бил предмалку да го содржи во себе отровот на бесмислата што самиот го испуштал неколку недели пред тоа. Меѓу луѓе беше несигурен и слаб. Не умееше да се однесува, па често молчеше. Кога ќе му се обретеа, си мрмореше нешто на носот, па ќе се свртеше не погледнувајќи никого.

Што се однесува до фотографирањето, тој тоа го правеше исклучиво за себе. Доколку притоа и заработеше нешто, тоа му беше чист ќар. Фотографирањето беше негова опсесија, речиси друг живот што го живееше. Имено, во миговите на апстиненција од алкохол, кога ќе се сепнеше од почетната летаргија, ќе седнеше во автобус или во воз и бараше стари напуштени села и далечни градови за да ги фотографира. Имаше во себе некоја зла и расипана крв што бараше да оди што подалеку, никогаш да не се смири и да не пронајде ни трошка задоволство доколку не го направи она што го сака.

Веруваше дека сето тоа почна откако – едвај две години откако си го погребала мажот, татко му на Петар, во заедничката гробница – умре мајка му. Ја испрати колоната до гробиштата, потоа назад и молчејќи отпешачи до железничката станица. Патем, со крајче од окото, не можеше да одолее да не се заигра со погледот во одразот на напукнатиот прозорец од напуштената кука што се наоѓаше покрај станицата.

Се врати дента дома сам, отклучувајќи ја вратата од сега сосема празниот стан. Долго седеше на столчето во трпезаријата борејќи се да врати во мислите барем еден миг од свечкањето на лажиците во чинијата или смеата поручекот што сите тројца тукушто го завршиле. Ги набљудуваше

сидовите на кујната замастени од долгогодишното готвење и масата и столчињата излижани од употреба. Во тој миг го сети присуството на своите родители. Не можеше да го прифати фактот дека веќе ги нема. Ги сеќаваше тука, во сидовите, на столчињата на кои седеа, над мијалникот додека миеја садови.

Сфати, излишно би било да се каже – не без тага во градите, дека неговиот стан, колку и да е чист, нов и зачуван, беше сосема налик на таа празна зграда што тукушто ја виде на станицата. Можеше да ја види пукнатината на сидот пред него, баш како и во напуштените куќи на југот на Србија. Тоа отсуство на луѓе во нив доведуваше до забрзано пропаѓање. Нивните сидови и предвреме се распаѓаа, а семејствата чиј живот одсвонуваше од тие сидови, останаа шупливи. Баш како некакви бетонски школки.

И, тогаш почна да фотографира стари куќи. Во секоја напуштена зграда, куќа или локал ги гледаше приказните што стојат зад нив. Се одвиваа во неговата глава како некаков филм, без почеток и ред. Тоа се случуваше главно и без негово свесно вмешување. Ниту тој ги замислуваше приказните и семејствата, ниту го посакуваше сето тоа. Ама, секојпат кога ќе минеше покрај празната зграда, таа како самата да се отвораше пред неговите очи, зборувајќи му и шепотејќи му ги сите тајни што во себе ги криеше. Беше тоа како да му се доверува, нему, на единствениот сведок, на единствениот кого таа приказна во суштина би го интересирала. Куќите пред него се отвораа самите, едвај чекајќи, болно и тажно раскажувајќи ги своите мали истории, делови на некоја виша историја и вистина, која без почеток и без крај го одмотува животот.

И тој со задоволство ги прегрна. Ги сметаше за сведоци на минатото, ги чувствуваа приказните што стојат во неа, длабоко врежани во нивните сидови и темели. Сметаше дека нема посилен приказна од онаа што во својот најсилен нагон создала семејство, преплетувајќи ги своите интимни стравови, настани и мисли со колективната приказна на

целата заедница. И, тие приказни се редеа една по друга, преку или дури и низ другите, лепејќи се за сидовите на куќата во која живеело семејството, слој по слој. И сега тој тие слоеви ги тргаше, откривајќи го секој од нив како документ и како некоја длабока тајна што не може секој да ја знае.

Откако виде сè што можеше во родното село на татко си на југот од Србија, сакаше повеќе. Сакаше да види куќи што со својата страшна вилица ги гризнала војната. Така се најде и во овој град. Го прошета стариот дел на овој магичен град, град во кој од џамија влегуваш во синагога. Ги сликаше, колку да се рече, фасадите на австроунгарските архитекти, каменот на амамот на стариот ага и видиковецот од кој се гледа како мирната река го сече градот. Ќе ги продаде овие фотографии, тоа беше сигурно. Некој млад фотограф би се радувал за овој улов. За Петар ова беше најголемиот пораз што можеше да го доживее во сопствената уметничка душа.

Се враќаше во трамвајот со наведната глава. Беше разочаран од она што во тој миг минуваше пред неговите очи. Разочаран човек, оти пред неговите очи нема урнатини. Оти никој не го избегнува, никој не му се лути. Никој не се вознемирува пред неговиот апарат. Во неговиот објектив се огледуваат птиците, небото, облаците и децата. Никој не го брка и овде нема духови.

Не, тој не сакаше животот повторно да тече низ овие сидови. Ја сакаше повторно таа болка, таа начната фасада низ која минал шрапнел, и тие распукани прозорци низ кои гледаат празните очи на уплашените деца. Тој сакаше некоја своја катарза, а светот околу него правеше сè да не ја доживее. Луѓето, очигледно без воздржување, продолжиле да живеат и тој, сега оставен без очајот што сакал да го фотографира, не чувствува ништо друго освен бес.

А, пак, се каеше поради својот бес. Почувствува колку е себичен во својот нагон сè да фотографира. Знаеше дека зад тие некогашни дупки се кријат вистински драми. Тука мора да живееле луѓе, цели семејства, деца и најголемата

несреќа што во своите животи ја имале. Ги замислуваше нивните крици и воздишки во миговите кога се плашеле за сопствениот живот. Во темницата на станот во кој со месеци нема струја срцето на уплашените деца чука како стар часовник. Го сеќаваше мирисот на запршката од сидовите на кујните во становите, можеше да го допира тепихот купен во стоковната куќа и да ги види, баш јасно да ги види кафеавите тапети на кои има напрскано ситни цвеќенца. И знаеше дека некои од нив не можеле да излезат од тие станови. И дека чекале сè да помине. Само да помине сè.

Излезе од трамвајот и пак го зеде фотоапаратот в раце. Ги зумираше сидовите на високите згради и ги сликаше тие некогашни дупки. Се обидувахе да ги фати со прстите. Ги милуваше во себе, чувствувајќи ги под прстите нивните рапави рабови. Се плашеше од сопствениот бес и од разочарувањето. Се плашеше дека е зад него оној човечки страв дека сето ова веќе го има видено и дека сè може повторно да види.

Играта со апаратот успеа и тој западна во својот препознатлив транс. Нурна длабоко во сидовите на зградата, кои стоеја пред него, понирајќи сè подлабоко во сопственото минато. Минуваше со погледот низ бетонот и малтерот, па ги пресекуваше жиците од арматурата и излегуваше во застоениот воздух на дневната соба, трпезаријата или претсобјето со капутите и јакните префрлени преку работ од вратата на плакарот.

Добро знаеше како изгледаат сите тие, тоа беше и животот што веќе толку години го живееше во својата имажинација и пред кој доживуваше само болка. А, тој ја сакаше таа болка.

Во малечката соба со голем Мики Маус на вратата од детскиот орман, мајката фрла коцка и брои до полето што ѝ е наменето. Татко му ѝ се смее, велејќи ѝ дека сигурно мами. Двајцата се смеат за тоа колку е играта проста, а толку ја сакаат. Ги набљудува момчето замислено.

„Петре, ти си на ред!“ , викна мајката.

Ја фрли коцката на талонот. Не можеше да се сети кој број му падна ниту кој победи во играта. Го почувствува студенилото и темницата. Откако ја спакува играта, веќе немаше ништо. Гранатата го погоди сидот од станот во кој се наоѓаа. Густ чад и прав се кренаа над нивните глави и кога се спуштија, веќе немаше ништо. Ни тишина. Само празнина. Како бетонска школка.

Превод: Ѓоко Здравески

Ponor

Gremina

Понор

Ponor

Milana Gajović

Prošle godine sam otišla na izložbu sprava za mučenje koja se nalazila na Kalemegdanu. Posjetioci izložbe su, sa samo nama svojstvenom morbidnom slašću i užitkom, posmatrali naprave čija je svrha bila da se njima čovjek ponizi, unakazi, namuči i ubije. Oni su sve vrijeme fotografisali izložke kao da se radi o fikciji, a ne o stvarnosti.

Možda sam se ogriješila o posmatrače. Možda čak i u trenutku fotografisanja neki od njih osjećali isti tupi užas koji mene obuzima na samu pomisao da je neko (potencijalno Ja) provodio sate i sate svojih radnih dana promišljajući o alatima koje treba da razore sve ljudsko u drugome (tako je „Nirnberška djevica“ kovčeg-sarkofag u kom se nalaze metalni šiljci koji žrtvu treba da probadaju ne dodirujući njene vitalne organe). Ta morbidna slast se na njemačkom jeziku iskazuje riječju koja označava zadovoljstvo koje u nama budi tuđa patnja – *schadenfreude*.

Hladni i mračni hodnici kalemegdanske tvrđave, ispunjeni jezivom muzikom, budili su u meni veliku želju da zatvorim oči, začepim uši i pobjegnem što dalje s tog mjesta – žive rane moje svijesti, ali sam ostala, kao prikovana nekom mazohističkom mađijom. Imala sam osjećaj da bih u tom slučaju pobjegla od života samog.

Podzemni zidovi razdvajali su kao ponor spoljni svijet od htinskih predjela u kojima ne postoje granice ljudskog zla. Kad izađem, gledaću u prolaznike prepune prividne sreće i potisnutog jada, sramote i stida. Tako mirne u sebi i sa sobom,

opijene vjerom o nebeskim predjelima, o čojstvenim odlikama svojih malih grešaka i zala; prestravljeni od ogledala i svega šta im pokazuje bar djelić istinskog odraza.

Nataložena iskustva imaginarnih likova o kojima sam čitala razbuktala su mi maštu. Postala sam žrtva na trenutak u svojoj svijesti (*o, najlakše je poistovjetiti se sa žrtvom, jer je svaka žrtva velika*). Činilo mi se da osjećam oštricu šiljka koji probada moju ustajalu misao i da su zidine oko mene zapravo utroba nekog velikog čudovišta koje halapljivo usisava i isisava hladni vazduh od kog se moja koža ježi i postaje tanka i prhka. Obuzeo me osjećaj slabosti u venama i u propadljivoj krvi. Misli su mi pomodrele od ogoljenosti pred sobom i pred mišlju o tome šta bih ja učinila da sam se kojim slučajem našla u okolnostima koje bi pokazale šta mogu da postanem.

Vjerujem da ja ne bih mogla učiniti isto šta i oni koji su gušili, davili, polivali krečom, pravili abažure od lijepo istetovirane ljudske kože, a od kostiju dugmad i sapun; još juče – u osvit mog rođenja – u mojim zavičajima otvarali žive rane zemlji i u nju bacali bezimene komade mesa. I znam, čim sam u to povjerovala – bih. Samo nisam dobila priliku da se naviknem na opojnu oporost mirisa krvi, na gnjecavost mesa pod šakama; na tuđi jad i slabost (*o, kako je lijepo i opojno imati moć nad drugim*).

Kada sam izašla iz podzemlja, posmatrala sam ljude – tako srećne i radosne s grobnicama svojih savjesti, neosjetljive na bol, svemoćne bogove nemislećeg prisustva, i zavidjela sam im, jer sam u paralelnim lavirintima svoje svijesti osjetila krvničku žudnju. Nisam se vratila u stvarnost s olakšanjem, ali jesam odahnula.

Gremina

Milana Gajoviq

Vitin e kaluar shkova ta shohë ekspozitën e pajisjeve të torturës në Kalamegdan. Vizitorët e ekspozitës me një kënaqësi e lezet morbit që vetëm neve na shkon për shtati, shikonin pajisjet të cilat kishin për qëllim që me to njeriu të poshtërohej, të sakatosej, të torturohej e të vritej. Ato gjithë kohën i fotografonin eksponatet sikur të bëhej fjalë për ndonjë trillim e jo realitet.

Mbase vëzhguesve u hyra në hak. Mbase edhe në çastin e fotografimit disa prej tyre ndienin po atë tmerr ngulfatës i cili më përshkon mua vetëm kur mendoj se dikush (mundësisht unë) ka kaluar orë të tëra pune duke menduar për veglat të cilat duhet të shkatërrojnë gjithçka njerëzore te tjetri (kështu „Virgjëresha e Nyrnbergut“ është arkivol-sakrofag në të cilin gjenden gjembat e metaltë të cilët duhen shpuar viktimën pa ia prekur organet e saj vitale). Ajo kënaqësi morbite në gjermanisht shprehet me fjalën e cila nënkupton kënaqësinë që ne e përjetojmë me vuajtjen e tjetrit – *schadenfreude*.

Korridorët e ftohtë e të errët të kalasë së Kalamegdanit të mbushur me muzikë drithëruese, zgjonin në mua dëshirën e madhe t'i mbyll sytë, veshët dhe të shkoj sa më larg nga ky vend – plagët e gjalla të vetëdijes sime, por qëndrova, si e gozhduar me ndonjë magji sadomazokiste. Kisha ndjesinë se në atë rast do të ikja nga vetë jeta.

Muret nëntokësore e ndanin si greminë botën e jashtme nga viset tektonike ku ligësia njerëzore nuk kishte kufij. Kur të dal, do t'i shikoj kalimtarët plot lumturi sipërfaqësore dhe mjerim,

marre e turp të ndrydhur. Kështu të qetë në vete dhe me veten, të dehur me besimin në viset qiellore, në virtytet burrërore të gabimeve dhe ligësive të tyre të vogla; të tmerruar nga pasqyrja dhe nga çdo gjë që tregon së paku një copëz të pasqyrimit të njëmendtë.

Përvojat e shtresuara të personazheve imagjinare për të cilat kam lexuar ma zgjuan fantazinë. U bëra viktimë për një çast në vetëdijen time (*oh, më së lehti është të identifkohesh me viktimën, sepse çdo viktimë është e madhe*). Më dukej se po e ndieja tehun e gozhdës duke ma shpuar mendimin e ngrirë dhe se muret rreth meje në fakt janë barku i ndonjë përbindëshi të madh i cili plot epsh thith dhe përthith ajrin e ftohtë nga i cili lëkura më tkurret dhe më bëhet e hollë dhe e brishtë. Më përshkoi ndjenja e plogështisë në vena dhe në gjakun që më prishej. Mendimet m'u mavijosën nga lakuriqësia përpara vetes dhe përpara idesë se çka do të kisha bërë nëse disi do të gjendesha në rrethana të cilat do të më tregonin se në çka mund të shndërrohesha.

Besoj se unë nuk do të mund të bëja ashtu siç bënin ata që ngulfatnin, mbysnin, derdhnin gëlqere, bënin abazhurë nga lëkurat njerëzore me tatuazh të bukur, e nga kockat pulla e sapunë; jo më larg se dje – në ditët e para të jetës sime – në viset e mia i hapnin plagë të gjalla tokës dhe në të hidhnin copa të paemra mishi. Dhe e di, meqë kësaj i besova – do ta bëja. Vetëm nuk m'u dha rasti të mësohesha me aromën dehëse të gjakut, me kalbjen e mishit në duar; me mjerimin dhe dobësinë e tjetrit (*oh sa bukur dhe sa dehëse është të kesh pushtet mbi tjetrin*).

Kur dola nga nëntoka, i shikoja njerëzit – aq të lumtur e të hareshëm me varrezat e ndërgjegjes së tyre, të pandjeshëm ndaj dhimbjes, zotër të plotfuqishëm të pranisë së pamendhtë, dhe u mora lakmi, sepse në labirintët paralelë të vetëdijes sime ndjeva lakmi gjakatare. Nuk u ktheva në realitet me lehtësi, ama u lehtësova.

Përkthim: Qerim Ondozi

Понор

Милана Гајовиќ

Минатата година отидов на изложба на справи за мачење, која се наоѓаше на Калемегдан. Посетителите на изложбата, морбидна сласт и уживање својствени само за нас, ги набљудуваа направите чија цел била со нив човек да се понижи, да се унакаже, да се измачи и да се убие. Тие цело време ги фотографираа експонатите како да станува збор за фикција, а не за стварност.

Можеби се огрешив кон набљудувачите. Можеби дури и во мигот на фотографирањето некои од нив го чувствуваа истиот тап ужас што мене ме обзема при самата помисла дека некој (потенцијално Јас) минувал часови и часови од своите работни денови промислувајќи ги алатките што треба да уништат сè што е човечко во другиот (така, „Нирнбершката девица“ е ковчег-саркофаг во кој се наоѓаат метални шилци што треба да ја прободуваат жртвата не допирајќи ги нејзините витални органи). Таа морбидна сласт на германски јазик се искажува со збор што го означува задоволството што во нас го буди туѓото страдање – *schadenfreude*.

Студените и мрачни ходници на калемегданската тврдина, исполнети со морничава музика, будеа во мене голема желба да ги затворам очите, да ги затнам ушите и да побегнам што подалеку од тоа место – живата рана на мојата свест, ама останав, како закована од некоја мазохистичка

магија. Имав чувство дека во тој случај би побегнала од самиот живот.

Подземните сидови го раздвојуваа како понор надворешниот свет од хтонските предели во кои не постојат граници за човековото зло. Кога ќе излезам, ќе гледам во минувачите преполни со привидна среќа и потиснат јад, срамота и срам. Толку мирни во себе и со себе, опиени од вербата во небесните предели, во доблесните одлики на своите мали грешки и зла; преплашени од огледалото и од сè што им покажува барем делче од вистинскиот одраз.

Наталожените искуства на имагинарните ликови за кои читав ми ја разбуричкаа фантазијата. За миг станав жртва во својата свест (*о најлесно е да се поистоветиш со жртвата, зашто секоја жртва е голема*). Ми се чинеше дека ја чувствувам острицата на шилецот што ја прободува мојата застоена мисла и дека сидините околу мене се, всушност, утробата на некое големо чудовиште што ненаситно вшмукува и исфрлува студен воздух, од кој мојата кожа се ежи и станува тенка и прозрачна. Ме обзеде чувство на слабост во вените и во крвта што се распаѓа. Мислите ми помодреа од соголеност пред себе и пред мислата за тоа што ќе направев јас, ако по некаква случајност се најдев во околности што би ми покажале што можам да станам.

Верувам дека не би можела да го направам истото што го правеле тие што задушувале, давеле, полевале со вар, правеле абажури од убаво истетовираната човечка кожа, а од коските копчиња и сапун; ‘ко вчера да беше – во зората на моето раѓање – во мојот роден крај ѝ отворале живи рани на земјата и во неа фрлале безимени парчиња месо. И, знам, штом поверував во тоа – би. Само не добив шанса да се навикнам на опојната острина на мирисот на крв, на раскашавеноста на месото во дланките; на туѓиот јад и на слабоста (*о колку е убаво и опојно да се има мој над другите*).

Кога излегов од подземјето, ги набљудував луѓето – толку среќни и радосни со гробниците на својата совест, ослободени од болка, семојни богови на немислечкото

присуство – и им завидував, затоа што во паралелните
лабиринти на својата свест почувствував крвнички копнеж.
Во стварноста не се вратив со олеснување, ама воздивнав.

Превод: Ѓоко Здравески

Vražja mater

Dreqi e marrtë

Во мајчина ти

Vražja mater

Ernad Osmić

„Idi u vražju mater!“ – iznenada odjeknu peronom. Ženski glas. Nije bilo glasno, ali dovoljno da se probije kroz gusti njemački jezik koji je ispunjavao zrak.

On se okrenuo u pravcu kletve. Djevojka je s poda podizala dva papira koja su joj ispala iz naručja. Otresla ih je o koljeno, pa ponovo zadjenula među ostale papire u svojim rukama.

„U vražju mater“, pomislio je on. Nije to čuo godinama. Mati je to znala govoriti. Kao uzrečicu. Valjda dovoljno emotivnu da izrazi frustraciju, ali ne toliki tabu da bi se smatrala prostaklukom. Ponovo je pogledao prema djevojci. Ona ga primijeti, ali pogledom odluta kroz njega, pa ponovo ispred sebe.

Prvi je august. U Hamburgu je još uvijek trajao festival. Okrug Altona bio je prekriven plakatima i transparentima. Jedinice gradske čistoće neprestano su s ulica uklanjali šarene konfete tokom dana bacane na prolaznike i učesnike ulične zabave.

Nijemci vole da se maskiraju. On je to primijetio još prve godine kada se doselio. U februaru imaju svoje tradicionalne maskare, krajem oktobra imaju *Halloween*, a u Hamburgu je tradicionalan gradski festival krajem jula i početkom augusta. Pomirio se s tim da su u ovom periodu vagoni gradskog metroa vazda puni šarenih kostima i pijanog svijeta.

Krajičkom oka primijeti da djevojka s papirima gleda u njegovom pravcu. On se okrenu, a ona odmah skrenu pogled. Odlučio joj je prići. Ona je nervozno gledala ustranu, pa makinalno izvadi mobitel iz džepa i stade zuriti u njega.

Na peronu su sjedile dvije u ogromne i nezgrapne kostime odjevene žene. Barem je mislio da su žene. Nije bio siguran. Nije mnogo ni zagledao. Da jest, primijetio bi kod jedne veoma izraženu Adamovu jabučicu.

„Dobar ti kostim“, reče on samouvjereno kada se približi djevojci. Ona ga pogleda i oprezno odmjeri, pa se okrenu naprijed.

Pomislio je da je pogriješio. Možda ona uopće nije rekla ono što je čuo. Pročistio je grlo i pravio se da se ništa nije desilo.

„I tvoj isto“, reče ona, ipak, i nasmiješi se popustljivo.

Ispred njih prođe grupa do besvijesti našminkanih ljudi. Njih dvoje se malo pomaknuše unazad da bi ih propustili.

„Sve mogu, ali mislim da se na ovo nikada neću naviknuti“, prošapta ona dok su gledali za njima.

„Ne znam šta bih rekao...“ procijedi on. „To je valjda cijena visokog standarda.“

„Zamisli kod nas da je ovako?“

„Kod nas ne bi ni došlo do ovoga“, nasmija se on. „Ali, šta da se radi...? Imamo mi zato svoje nakarade.“

Ona se nasmija i rukom skloni pramen kose s lica.

„Baš!“ – reče i ponovo namjesti papire koji su sve vrijeme bili na granici da joj ponovo ispadnu iz ruku. On primijeti među njima jedan poznati formular.

„Kad počinješ *Ausbildung*?“ – upita on iznenada.

Ona pogleda s čuđenjem u njega, pa u prvi papri na vrhu štosa *Ausbildungsvertrag*.

„Aha... u novembru. Moram dotad povaditi sve što mi treba. Ne znam hoću li stići.“

„Morat ćeš požuriti. Čuo sam da je velika gužva u ambasadi u Sarajevu... mislim. Pretpostavljam da tamo moraš... zbog naglaska... i to...“

„Da, da“, odmahnu ona odmah rukom „čula sam da je užas, ali sam već ranije predala za termin.“

„Pa, ništa onda. Odneseš taj *Ausbildungsvertrag* i to je to. Kakva si s njemačkim?“

„Tu i tamo... Položila sam B2.“

„To ti je i više nego dovoljno.“

„Ma jeste... to su mi i ovi rekli... ali sam se nadala odmah početi s punom platom, a ne obuku da radim tri godine.“

„To jedino možeš ako imaš diplomu.“

„Imam, ali neće više da je priznaju“, objasni ona izrevoltirano.

„Kako je onda ono bilo za kupljenje diplome, sve provjeravaju.“

Njemu odjednom projuriše scene ispred očiju kada je on prije nepune tri godine skupljao sve moguće dokumente kako bi se izbavio iz Bosne. Ono silno čekanje u ambasadi, ponižavanje i maltretiranje tokom prve godine kada je došao u Hamburg. Zatresao je glavom u gađenju. Niz pršljenove mu prođe jeza.

„Ja imam PTSP od ganjanja tih papira“, reče kiselo.

„Jesi li i ti *Ausbildung* ili...“

„Jesam, ali ja nisam za *Pflegekraft*. Ja sam odgajatelj u obdaništu. Završavam za dva mjeseca treću godinu, pa otpočinjem stalni radni odnos.“

„Blago se tebi...“

„Začas prođe“, tješio je on. „I ne znaš kad proleti. Pogotovu je dobro ako nemaš nikoga svog ovdje; kad god imaš priliku uzmeš prekovremene da radiš. Zaboraviš i za sedmice i za mjesece. Milina – doda sarkastično na kraju.“

Ona se zabrinuto nasmiješi.

„Nemam ja nikog svog ni ovdje ni u Bosni, tako da mi dođe na isto“, reče ona gorko kroz smijeh. „Oduvijek izbjeglica. Seli se jednom u ratu. Seli se drugi put u miru. Seli se kad kreneš studirati. Ponovo se preseli kad završiš studij. Odseli se od kuće da bi se osamostalila. Čekaj posao. Budi preskočena jer ima prečih i podobnijih. I ponovo se seli u Njemačku“, odahnu ona. „I ovdje ću se vjerovatno seliti dok ne nađem stan, a da nije rupa.“

„Ja sam u tri godine promijenio pet stanova.“

„Eto vidiš“, zatrese ona zabrinuto glavom.

Na klupi perona na drugoj strani šina začu se glasan krik. Grupa momaka derali su se na muškarce obučene u *drag*. On pomisli da je u pitanju svađa, ali kada je vidio da našminkani

muškarci šalju puse momcima, a ovi ih prihvaćaju bez oklijevanja, shvatio je da se sve bilo u šali.

„Šta da se radi“, uzdahnu on kada prođe komešanje na suprotnom peronu“, kad bi čovjek mogao živjeti kako treba svoj na svom, sve bi bilo mnogo lakše.

„Jeste li i vi morali bježati?“

„Dvaput“, reče on kratko.

„Eto, vidiš. Zna se ko koči život u Bosni“, doda ona. „Zna se zbog koga nam je suđeno da se stalno selimo.“

On je pogleda krajičkom oka, ali se ne okrenu prema njoj. Ponovo je namještala pramen kose za uho. Njemu se to sviđalo.

„Sve se zna, a svi se prave da ne znaju“, nastavi ona. „A najveći trnci me prođu kada čujem da postoje tri istine. Ne! Postoji jedna istina. Ali, to dok ne prihvate ovi, nema ništa od tog suživota o kojem stalno pričaju.“

„U pravu si“, klimnu on glavom, odobravajući njene riječi. „Ja se tako nekad zapitam kako im nije bilo mrsko ustati, uzeti puške u ruke i krenuti na tuđi mir.“

„O tome ti govorim“, zajapuri se ona. „To je krvoločno. To ne zna samo sa sobom živjeti u miru, a kamoli s nekim drugim.“

„Zadojeno mržnjom od rođenja“, nakalemi on zaključak na sve što je rečeno. Ona klimnu glavom.

Pogledali su se. Prvo se ona nasmiješi, pa on. Muškarci obučeni u *drag* sada su stigli na njihov peron. Pjevali su i bacali konfete. Ostali putnici koji su čekali metro nisu obraćali pažnju na njih.

„Eto ih prema nama“, šapnu ona.

„Ne brini, pitomi su“, nasmiješi se on. „Zamisli kod nas ovako u ženskoj odjeći da se pojave u javnosti.“

„To bi im i bilo“, nasmija se ona kao da joj je sama pomisao da ih neko fizički napadne bila dovoljno zabavna.

Našminkani muškarci su počeli sa svojih vratova skidati ogrlice od šarenih cvjetova i nuditi ih ljudima na peronu. Ovi su uglavnom odbijali. Neki su se, pak, nasmiješili i dopustili da im okače šarenu ogrlicu preko glava. U daljini se čuo metro koji je nezaustavljivo stizao na stanicu.

„Ovaj je moj“, reče on i iz džepa izvadi mobitel.

„Ja čekam jedanaestku“, nadoveza se ona i pogleda nervozno niz peron.

„Jesi li na Facebooku?“ – upita on nešto glasnije jer je škripa voza ovladala stanicom. „Da ne bude da nemaš baš nikoga kada dođeš.“

Ona se nasmija, kao da je to iščekivala to pitanje.

„Alma“, reče ona, pa ponovi glasnije: „Alma Zahirović“.

On s telefonom u ruci zastade na trenutak, pa u tražilicu ukuca njeno ime. Ona se nage nad njegov mobitel i prstom pokaza na svoj profil.

„Ta sam“, reče i pomaknu se korak unazad jer je voz u metrou već počeo kočiti, a vjetar koji je proizveo prijetio da će joj papire u rukama rasuti po cijelom peronu.

Škripa je bila zaglušujuća. Transvestiti su bili udaljeni par koraka. On ništa nije govorio i blijedog lica je tipkao po mobitelu.

„Jesi li poslao zahtjev?“ – upita Alma, a on klimnu glavom. „Kako ime? Da znam ko me dodao, nemam ovdje interneta, pa ću morati kad dođem u hostel.“

On se prinese njenom uhu:

„Lazar Stević“, reče i pomaknu se unazad.

Škripa metroa u tom trenutku postade zaglušna. Transvestiti su stigli do njih. Pjevali su i kitili ih cvijećem. Konfete su padale po njima, a vjetar ih ućahurio u nevidljivu opnu u kojoj je vladao zastrašujući muk. Tako stoje i bez riječi gledaju jedno u drugo, okruženi šarenilom svijeta.

Dreqi e marrtë

Ernad Osmiq

„Dreqi të marrtë!“ – jehoi përnjëherë peroni. Zë gruaje. Nuk ishte zë i lartë, por mjaftonte të depërtonte në gjuhën e ngjeshur gjermane e cila e mbushte ajrin.

Ai u kthye në drejtim të mallkimit. Vajza u përkul të merrte dy fleta të cilat i kishin rënë nga prehëri. I shkundi për gjunjë, dhe prapë i futi mes fletëve të tjera që i mbante në duar.

„Dreqi e marrtë!“ – mendoi ai. Nuk e kishte dëgjuar këtë me vite të tëra. Nëna e thoshte këtë mallkim. Si shprehje. Mbase mjaft emocionale për të shprehur frustrimin, por jo aq tabu sa për t’u konsideruar prapësi. Përsëri shikoi drejt vajzës. Ajo e vërejti, por me shikim u largua nga ai, dhe përsëri shikoi para vetes.

Është një gushti. Në Hamburg ende vazhdonte festivali. Rrethi i Altonit ishte plot me posterë e transparente. Njësitet e pastrimit të qytetit vazhdimisht nga rrugët largonin konfetat e larme që gjatë ditës ishin hedhë drejt kalimtarëve dhe pjesëmarrësve të ahengut në rrugë.

Gjermanëve u pëlqen të maskohen. Ai këtë e vuri re që në vitin e parë kur kishte vendosë këtu. Në shkurt i kanë maskaradat e tyre tradicionale, në fund të tetorit kanë *Halloween*, ndërsa në Hamburg organizohet festivali tradicional i qytetit në fund të korrikut dhe në fillim të gushtit. U pajtua me atë se në këtë periudhë vagonët e metrosë së qytetit janë vazhdimisht përplot kostumesh shumëngjyrëshe të miletit të dehur.

Me bisht të syrit e vuri re se vajza me letra po shikonte në drejtim të tij. Ai u kthye e ajo menjëherë largoi shikimin. Vendosi t’i afrohej. Me hidhërim shikonte në një anë, dhe mekanikisht nxori celularin nga xhepi dhe ia nguli sytë.

Në peron rrinin dy gra të veshura me kostume gjigante dhe të ngathëta. Së paku mendonte se ishin gra. Nuk ishte i sigurtë. As që i shikoi gjatë. Po t'i kishte shikuar mirë, do ta kishte vërejtë te njëra mollën e Adamit, shumë të theksuar.

„I mirë kostumi“, tha ai me vetëbesim kur iu afrua vajzës. Ajo e shikoi dhe e mati me kujdes, pastaj u nis përpara.

Mendoj se kishte gabuar. Mbase ajo fare nuk kishte thënë atë që kishte dëgjuar. E pastroi fytyrën dhe u bë kinse asgjë nuk ndodhi.

„Edhe i yti“, tha ajo megjithatë, dhe buzëqeshi pajtueshëm.

Para tyre kaloi një grup me makiazh deri në palcë. Ata të dy lëvizën pakëz mrapa për t'ua lëshuar rrugën.

„Krejt krejt, por besoj se me këtë kurrë s'do të mësohem“, pëshpëriti ajo derisa i shikonin.

„Nuk di çka të them...“ vazhdoi ai. „Ky është mbase çmimi i standardit të lartë“.

„Imagjino sikur të ishte kështu te ne?“

„Te ne nuk do të vinte deri te kjo“, buzëqeshi ai. „Por, ç't'i bësh...? I kemi edhe ne bishat tona“.

Ajo qeshi dhe me dorë largoi fjetet e flokëve nga fytyra.

„Bash!“ – tha dhe përsëri i ndreqi fletët të cilat gjatë gjithë kohës ishin gati t'i binin përsëri nga dora. Në mesin e tyre, ai pa një formular të njohur.

„Kur do të fillosh *Ausbildung*?“ – pyeti ai papritur.

Ajo e shikoi me habi, pastaj ktheu kokën te fleta e parë në maje të grumbullit *Ausbildungsvertrag*.

„Ë-hë... në nëntor. Deri atëherë më duhet t'i nxjerr të gjitha. Nuk e di a do t'ia dal“.

„Duhet të ngutesh. Kam dëgju se në Sarajevë bëhet hallakamë në ambasadë... mendoj. Ma merr mendja se atje duhesh, për shkak të theksit... dhe kështu...“

„Po, po“, bëri ajo menjëherë me dorë „kam dëgju se është tmerr, por tashmë kam caktu termin“.

„E po, mirë atëherë. E dërgon atë *Ausbildungsvertrag* dhe kaq. Si qëndron me gjermanishten?“

„Aty-këtu... E kam kalu B2-shin.“

„Më shumë nuk të duhet.“

„Po, po... edhe këta më thanë ashtu... por kam mendu se do të filloj menjëherë me pagë të plotë, e jo me tre vjet trajnim“.

„Pos nëse ke diplomë“.

„Kam diplomë, por nuk e pranojnë“, shpjegoi ajo e revoltuar.

„Pasi ndodhi ajo me shitblerjen e diplomave, po i verifikojnë të gjitha“.

Atij përnjëherë iu shfaqën skenat kur ai para gati tre vitesh i mbledhte të gjitha dokumentet e mundshme për të dalë nga Bosnja. Pritja e pafundme në ambasadë, poshtërimi dhe keqtrajtimi gjatë vitit të parë kur erdhi në Hamburg. Tundi kokën nga neveria. I gjithë trupi iu drodh.

„Unë vuaj nga PTSP-ja prej atyre letrave“, tha me mosbesim.

„A je edhe ti *Ausbildung* apo...“

„Por, por unë nuk jam për *Pflegekraft*. Unë jam edukator në çerdhe. Për dy muaj po e mbaroj vitin e tretë, dhe po filloj marrëdhënie të përhershme pune“.

„I lumi ti...“

„Kalon shumë shpejt“, e ngushëllonte ai. „Dhe nuk e vëren se ka kalu. Sidomos është mirë nëse nuk e ke asnjë të afërm këtu; sa herë të jepet mundësia, punon jashtë orarit. E harron edhe javën edhe muajin. Mrekulli“. – shtoi me sarkazëm në fund.

Ajo buzëqeshi e brengosur.

„Nuk e kam unë asnjë të afërm as këtu e as në Bosnjë, kështu që asgjë nuk ndryshon“, tha ajo me një të qeshur të hidhur. „Gjithmonë refugjate. Shpërngulu një herë në luftë. Shpërngulu pastaj në paqe. Shpërngulu kur i nis studimet. Shpërngulu prapë kur i mbaron studimet. Dil nga shtëpia për t’u pavarësu. Prit të gjesh punë. Prit në radhë se ka më të mirë e më të përshtatshëm. Dhe prapë shpërngulu në Gjermani“, ofshau ajo. „Edhe këtu me siguri do të shpërngulem derisa të gjej banesë që nuk është gropë“.

„Unë për tri vjet kam ndërru pesë banesa“.

„E sheh?“, tundi kokën e brengosur.

Në bankën e peronit në anën tjetër të hekurudhës u dëgjua

një britmë e madhe. Një grup djemsh u bërtisnin burrave të veshur në *drag*. Ai mendoi se po grindeshin, por kur pa se burrat me makiazh u çonin puthje djemve, e këta i pranonin pa mëdyshje, e kuptoi se gjithçka ishte shaka.

„Ç’t’i bësh“, psherëtiu ai kur kaloi zhurma nga peroni përballë“, sikur njeriu të mund të jetonte si duhet në vendin e vet, gjithçka do të kishte qenë shumë më lehtë”.

„A keni ikë ju ndonjëherë?“

„Dy herë“, tha ai shkurt.

„E sheh. Dihet kush e pengon jetën në Bosnjë“, shtoi ajo. „Dihet për fajin e kujt gjithmonë e kemi të shkruar të shpërngulemi“.

Ai e shikoi me bisht të syrit, por nuk u kthye drejt saj. Përsëri i rregullonte flokët prapa veshit. Atij i pëlqente kjo.

„Dihet gjithçka, dhe të gjithë bëhen kinse nuk dijnë“, vazhdoi ajo. „E më së shumti tërbohem kur dëgjoj se ekzistojnë tri të vërteta. Jo! Ekziston një e vërtetë. Por, pa e pranuar këta, nuk ka gjë prej asaj bashkëjetese për të cilën vazhdimisht flasim“.

„Ashtu është“, pohoi me kokë, duke u pajtuar me fjalët e saj. „Unë nganjëherë e pyes veten se si kanë pasur vullnet të çohen, t’i marrin pushkët dhe t’i sulen paqes së tjetërkujt“.

„Këtë dua të them“, ia behu ajo. „Gjakëpirësia. As me veten nuk dijnë të jetojnë në paqe, e të mos flasim me tjetrin“.

„Të ushqyer me urrejtje që nga lindja“, thuri ai përfundimin për gjithçka që u tha. Ajo pohoi me kokë.

U shikuan. Së pari buzëqeshi ajo, pastaj ai. Burrat e veshur në *drag* tani kishin ardhur te peroni i tyre. Këndonin dhe hidhnin konfeta. Udhëtarët e tjerë të cilët e prisnin metronë nuk u kushtonin fort vëmendje.

„Po vijnë drejt nesh“, pëshpëriti ajo.

„Mos u mërzit, janë të butë“, buzëqeshi ai. „Merre me mend sikur të dilnin te ne kështu në publik me rroba grash“.

„Kaq do ta kishin pasur“, qeshi ajo thuajse vetë ideja se dikush i sulmon fizikisht i dukej mjaft zbavitëse.

Burrat me makiazh nisën t’i hiqnin nga qafët e tyre qaforet me lule shumëngjyrëshe dhe t’u ofronin njerëzve në peron.

Këta kryesisht i refuzonin. Por disa prej tyre buzëqeshnin dhe i lejonin t'u vinin qaforet në qafë. Nga larg u dëgjua metroja që pa u ndalur po i afrohej stacionit.

„Ky është i imi“, tha ai dhe nga xhepi nxori celularin.

„Unë po e pres njëmbëdhjetëshin“, shtoi ajo dhe shikoi drejt peronit me nervozë.

„A je në Facebook?“ – e pyeti me zë pak më të lartë sepse zhurma e trenit mbushi stacionin. „Të mos thuhet se nuk e ke askënd kur të vish“.

Ajo qeshi, thuafe po e priste atë pyetje.

„Alma“, tha ajo, dhe përsëriti më me zë: „Alma Zahiroviq“.

Ai me telefon në dorë u ndal për një çast, dhe pastaj shkroi emrin e saj. Ajo u përkul mbi telefonin e tij dhe me gisht tregoi profilin e saj.

„Kjo jam unë“, tha dhe u tërhoq një hap sepse treni tashmë nisi të frenonte, e era të cilën e prodhoi rrezikonte t'ia shkapërderdhte fletët nëpër stacion.

Gërvima ishte shurdhuese. Transvestitët ishin disa hapa larg. Ai nuk thoshte asgjë dhe me fytyrë të zbehur shkruante në celular.

„E dërgove kërkesën?“ – pyeti Alma, e ai pohoi me kokë. „Si është emri? Që ta di kush më ka shtu, këtu nuk kam internet, e do ta shoh kur të shkoj në hostel“.

Ai iu afrua veshit të saj:

„Lazar Steviq“, tha dhe u tërhoq mbrapa.

Gërvima e metrosë në atë çast u bë shurdhuese. Transvestitët u erdhën pranë. Këndonin dhe i stolisnin me lule. Konfetat binin rreth tyre, e era i futi në një membranë të padukshme brenda së cilës mbretëronte një shukatje drithëruese. Ashtu qëndrojnë pa asnjë fjalë dhe shikojnë njëri-tjetrin, të rrethuar me laramaninë e botës.

Përkthim: Qerim Ondozi

Во мајчина ти

Ернад Осмиќ

„Оди во мајчина ти!“ – одеднаш одекна на перонот. Женски глас. Не беше гласно, но доволно да се пробие низ густиот германски јазик што го исполнуваше воздухот.

Тој се сврте во правец на пцовката. Девојката од подот креваше два листа што ѝ паднаа од рацете. Ги истресе од коленото, па повторно ги стави меѓу останатите листови во своите раце.

„Во мајчина ти“, помисли тој. Не го чул тоа со години. Мајка му знаеше да го каже тоа. Како метнизборка. Веројатно доволно емотивна да изрази фрустрација, но не толкаво табу за да се смета за простаклак. Повторно погледна кон девојката. Таа го забележа, но со погледот проскита низ него, па повторно пред себе.

Први август е. Во Хамбург сè уште траеше фестивалот. Округот Алтона беше прекриен со плакати и транспаренти. Единиците на Комуналец ги отстрануваа шарените конфети од улиците, фрлани во текот на денот врз минувачите и учесниците на уличните забави.

Германците сакаат да се маскираат. Го забележа тоа уште првата година кога се досели. Во февруари ги имаа своите традиционални маскенбали, кон крајот на октомври го имаат *Halloween*, а во Хамбург е традиционален градскиот фестивал кон крајот на јули и почетокот на август. Се помири со тоа дека во овој период вагоните на градското метро постојано се полни со шарени костими и пијан свет.

Со крајот на окото забележа дека девојката со листовите

гледа во негов правец. Тој се сврте, а таа веднаш го тргна погледот. Одлучи да ѝ пријде. Таа нервозно гледаше настрана, па махинално го извади мобилниот од џебот и почна да гледа во него.

На перонот седеа две жени облечени во огромни и груби костими. Барем мислеше дека се жени. Не беше сигурен. Не ги ни загледа многу. Да ги загледаше, ќе забележеше кај едната многу изразено Адамово јаболко.

„Добар ти е костимот“, рече тој самоуверено кога ѝ се приближи на девојката. Таа го погледна и внимателно го одмери, па се сврте напред.

Помисли дека погрешил. Можеби таа воопшто не го рекла она што го чу. Си го прочисти грлото и се правеше дека ништо не се случило.

„Исто и твојот“, рече таа, сепак, и се насмевна попустливо.

Пред нив помина група до бесвест нашминкани луѓе. Тие двајца малку се поместија наназад за да ги пропуштат.

„Сè можам, ама мислам дека никогаш нема да се навикнам на ова“, прошепоти таа додека гледаа по нив.

„Не знам што да кажам...“ процеди тој. „Веројатно тоа е цената на високиот стандард.“

„Замисли да е вака кај нас?“

„Кај нас не би ни дошло до ова“, се насмеа тој. „Ама, што да се прави...? Затоа ние имаме свои накази.“

Таа се насмеа и со раката го тргна праменот коса од лицето.

„Баш!“ – рече и повторно ги намести листовите кои цело време беа на раб повторно да ѝ испаднат од рацете. Тој забележа дека меѓу нив има еден познат формулар.

„Кога почнуваш со *Ausbildung*“ – ја праша одненадеж.

Таа погледна со чудење во него, па во првиот лист на врвот од купот, *Ausbildungsvertrag*.

„Аха... во ноември. Дотогаш морам да извадам сè што ми треба. Не знам дали ќе стигнам.“

„Ќе мора да побрзаш. Чув дека има голема гужва во

амбасадата во Сараево... мислам. Претпоставувам дека мораш таму... поради нагласокот... и тоа...

„Да, да“, одмавна таа со раката „чув дека е ужас, но уште порано се пријавив за термин.“

„Па, ништо тогаш. Го носиш оној *Ausbildungsvertrag* и тоа е тоа. Како си со германскиот?“

„Така-така... Положив Б2.“

„Тоа ти е и повеќе од доволно.“

„Па, да... тоа ми го рекоа и овие... ама се надевав дека веднаш ќе почнам со полна плата, а не да имам обука од три години.“

„Тоа можеш единствено ако имаш диплома.“

„Имам, ама веќе не ја признаваат“, објасни револтирано. „Откако беше она со купените дипломи, сè проверуваат.“

Нему одеднаш пред очи му протрчаа сцените кога пред неполни три години ги собираше сите можни документи за да се спаси од Босна. Она големо чекање во амбасадата, понижувањето и малтретирањето во текот на првата година кога дојде во Хамбург. Со гадење ја протресе главата. Низ пршлените му минаа морници.

„Имам ПТСП од бркање на документите“, рече кисело.

„Дали и ти си *Ausbildung* или...“

„Да, ама не сум за *Pflegekraft*. Јас сум негувател во градинка. За два месеци ја завршувам третата година, па започнувам постојан работен однос.“

„Блазе си ти...“

„Ќе помине за час“, ја тешеше. „И не знаеш како ќе пролета. Особено е добро ако немаш никој свој овде; кога имаш можност, земаш да работиш прекувремено. Забораваш и на неделите и на месеците. Милина“ – саркастично додаде на крај.

Таа загрижено се насмевна.

„Немам никој свој ни овде ни во Босна, така што ми доаѓа исто“, рече таа горчливо низ насмевка. „Отсекогаш бегалка. Се селев еднаш во војната. Се селев вторпат во мир. Се селев кога почнав да студирам. Повторно се селев кога ги завршив

студиите. Се отселив од дома за да се осамостојам. Чекав работа. Бев прескокната зашто има поитни и поподобни. И повторно се селев во Германија“, воздивна таа. „И овде веројатно ќе се селам додека не најдам стан, а да не е дупка.“

„Јас во три години променив пет стана.“

„Ете, гледаш“, затресе загрижено со главата.

На клупата на перонот на другата страна на шините се чу гласен крик. Група момчиња им врескаа на мажите облечени во drag. Тој помисли дека станува збор за кавга, но кога виде дека нашминканите мажи им испраќаат бакнежи на момците, а овие ги прифаќаат без колебање, сфати дека сè било на шега.

„Што да се прави“, воздивна тој кога помина мешаницата на спротивниот перон, „кога човек би можел да живее како што треба, свој на своето, сè би било многу полесно.“

„Дали и вие моравте да бегате?“

„Двапати“, рече тој накратко.

„Ете, гледаш. Се знае кој го кочи животот во Босна“, додаде таа. „Се знае заради кого ни е судено постојано да се селиме.“

Тој ја погледна со крајот на окоото, но не се сврте кон неа. Повторно го местеше праменот коса зад увото. Нему тоа му се допаѓаше.

„Сè се знае, а сите се прават дека не знаат“, продолжи таа. „А најголеми трпки ми поминуваат кога ќе чујам дека постојат три вистини. Не! Постои една вистина. Но, додека овие не го прифатат тоа, нема ништо од соживотот за којшто постојано зборуваат.“

„Во право си“, кимна со главата, одобрувајќи ги нејзините зборови. „Јас така некогаш се запрашувам како не им било грозно да станат, да земат пушки во рацете и да тргнат на туѓиот мир.“

„За тоа ти зборувам“, се вцрвени таа. „Тоа е крвожедно. Тоа не знае да живее само со себе во мир, а камоли со некој друг.“

„Задоено со омраза од раѓање“, го накалеми тој заклучокот на сè што беше кажано. Таа кимна со главата.

Се погледнаа. Прво таа се насмевна, па тој. Мажите облечени во drag сега стигнаа на нивниот перон. Пееја и фрлаа конфети. Останатите патници кои чекаа метро не им обрнуваа внимание.

„Ете ги кон нас“, шепна таа.

„Не грижи се, питоми се“, се насмевна тој. „Замисли кај нас да се појават во јавност вака, во женска облека.“

„Тоа ќе им биде последно“, се насмевна таа како и самата помисла некој да ги нападне физички да ѝ беше доволно забавна.

Нашминканите мажи почнаа да ги вадат од своите вратови ѓерданите од шарени цветови и да им ги нудат на луѓето на пероните. Овие главно одбиваа. Некои, пак, се насмевнуваа и дозволуваа да им закачат шарен ѓердан преку главата. Во далечината се чу метротото кое незапирливо стигнуваше на станицата.

„Ова е моето“, рече тој и го извади мобилниот од џебот.

„Јас чекам единаеска“, се надоврза таа и нервозно погледна низ перонот.

„Дали си на Фејсбук?“ – запраша тој нешто погласно зашто чкрипењето на возот завладеа со станицата. „Да не биде дека немаш баш никого кога ќе дојдеш.“

Таа се насмевна, како да го очекуваше тоа прашање.

„Алма“, рече таа, па повтори погласно: „Алма Захировиќ“.

Тој со телефонот в рака застана за миг, па во пребарувањето го впиша нејзиното име. Таа се наведна над неговиот телефон и со прстот покажа на својот профил.

„Таа сум“, рече и се помести чекор наназад зашто возот почна да кочи, а ветерот што го произведе се закани дека ќе ѝ ги растури листовите по целиот перон.

Чкрипењето беше заглушувачко. Трансвеститите беа оддалечени неколку чекори. Тој не зборувааше ништо и со бледо лице типкаше по мобилниот.

„Испрати ли барање?“ – праша Алма, а тој кимна со главата. „Како се викаш? Да знам кој ме додал, немам интернет овде, па ќе морам кога ќе дојдам во хостелот.“

Тој се доближи до нејзиното уво:

„Лазар Стевиќ“, рече и се помести наназад.

Чкрипењето во метрото во тој миг стана заглушувачко. Трансвеститите стигнаа до нив. Пееја и ги китеа со цвеќе. Конфетите паѓаа по нив, а ветерот ги затвори во невидлива обвивка во која владееше застрашувачки молк. Така стојат и без зборови гледаат еден во друг, опкружени со шаренилото на светот.

Превод: Иван Шопов

Pederi

Pederët

Педери

Pederi

Luiza Bouharaoua

I.

Prvi poučak pada: Ruke te neće spasiti.

Metalno školsko zvono zadrhti i smrska tišinu. Zrak bridi od cike djece koja izlijeću iz škole, njihov vrisak diže se u nebo i spaja s lomom stakala ravno iznad mene. Na veliku se smokvu u susjednom dvorištu munjevitom brzinom obrušava ogromna čovjekolika ptica i propada kroz krošnju. Raširena krila ne mogu ju zaustaviti, a kako bi i mogla kada to nisu krila već ruke. Ruke lome grane, grane lome ruke, frcaju nedozreli plodovi, njihovo mlijeko cijedi se s vrha betonskog zida koji nas dijeli. Zemlja apsorbira posljednji udarac u tišini.

„Makni se s ulice,“ trči mater prema meni, povlači me u kuću, u spavaću sobu, za sobom zatvara sva vrata.

Stisnem se uz prozor, kroz njega prvo čujem nju kako pita ko i zašto, a onda neko nerazumljivo mrmljanje iz kojeg uskoro izlijeću cijele rečenice. Ne prepoznajem im glasove, ali to što govore fijuče zrakom, ulijeće u sobu, odbija se od zidove. Svaka se riječ na kraju zabode ravno u mene. Ruke me od njih ne mogu zaštititi.

„Neko ga je bacija s petog kata.“

„Tako mu i treba!“

„Pusti, pederska posla.“

Ove zadnje, koje kaže moj ćale, spiče me ravno u trbuh.

To popodne Joke i ja sjedimo na zidiću nasuprot glavnog ulaza u zgradu. Dva krupna policajca izlaze iz policijskog auta, jedan se maše fasciklom, obojica se zaustavljaju ispred prvog ulaza. Joke gricka zelenu arzelinku kao da je minijaturna jabuka, usta mu se skupljaju od kiseline.

„Joke, ko su pederi?“ pitam kad ju oglođe do koštice. “

„Šta ja znam. Biće Srbi, bogati.“

Dejanova mater izranja iz mraka volta, lijevom rukom pridržava slamnatu torbu, desnom vuče Dejana. Bijela pamučna haljina skroz joj je mokra na prsima, kroz nju proviruju krupni crveni cvjetovi na njenom kupaćem kostimu. Pozdravi policajce i počne kopati po torbi, ali ne može naći to što joj treba. Čuččne, nasloni torbu na tlo i s vrha izvadi masku za ronjenje, dva šarena ručnika za plažu i knjigu čije su se meke korice uvile od vlage. Sve to gura Dejanu u ruke, ali on svaku stvar nekako nespreno uzima kao da te ruke nisu njegove. Kad mu mater napokon iskopa ključeve, nikako njima ne može pogoditi bravu. Iz četvrtog puta ključevi joj ispadnu na pod, mladi policajac ih digne i kaže:

„Dajte ja ću, gospodo.“

Dejanova mater potrpa stvari natrag u torbu i uđe s policajcima u zgradu, njega ostavi ispred.

Joke ispljune oglodanu košticu, ona nečujno padne Dejanu iza leđa. On i dalje bulji u vrata kroz koja mu je prošla mater. Joke ugura u usta cijelu arzelinku, uhvati zalet i svom snagom ju ispljune. Kad ga pogodi u rame, Dejan se okrene. Njegove oči su dvije duboke crne rupe.

„Šta je, pederu?!“ nasmije se Joke kreštavo.

Dejanova mater i policajci penju se sve do vrha zgrade, staju tek kad dođu do njihovog stana na petom katu. Dejo zuri u nas, ja ga ne mogu ni pogledati.

II.

Drugi poučak pada: Za razliku od tijela, predmeti se smrskaju glasno, i to ti daju da gledaš.

Kad ga baciš s petog kata predmet pada skoro isto kao i čovjek, jedna je razlika to što se tijelo može skršiti u tišini. Predmeti su glasni, ali nisu svi jednako: stol je, recimo, glasniji od stolice, ali puno tiši od cijelog regala kojeg nečije nevidljive ruke u komadu pokušavaju izbaciti kroz prozor. Prozor i tlo tu su neutralni. Sve što se gurne kroz prozor padne, sve što udari o zemlju se smrska. Tako sam ja to barem shvatio.

Susjedi se skupljaju s obje strane zida što dijeli dvorište Dejanove zgrade od ulice. S jedne strane red glava nataknutih na betonski zid, s druge grupica cijelih tijela koja se povlače korak po korak unatrag dok krhotine stakla i drva kite smokvu. Umjesto slatkih plodova, ona će ove godine roditi samo smrt.

„Vataj!“ viče bezglavi glas s prozora, ali nitko ne pruža ruke.

Zrak je ukočen od vrućine i iščekivanja. Nešto okruglo izlijeće kroz prozor, odbija se ispred nas jednom visoko, drugi put nešto niže i onda doleti ravno na Jokin niski volej. On neko vrijeme dribla sam sa sobom i onda doda loptu meni. Okrenem se i odem doma.

Predvečer u našu kuću ulaze Goran i Damir i nasred boravka stave veliki crni televizor. Njegovo me crno oko prijeteći gleda.

„Mare, daj mi čašu vode ako boga znaš! Skapat ću od vrućine u ovoj uniformi,“ kaže Goran i sjedne za stol. Dok skida maskirnu jaknu, Damir pomaže mom čali podići televizor u regal.

Kad se napiju, pozdrave nas i na izlasku obojica potapšu čalu po ramenu.

„Bia si nam od pomoći danas,“ kaže mu Goran.

Čale nešto promrmlja, nikad tako tiho ne govori.

„Priču smo pustili. Ko će se usrid rata pederom bavit? Niko, eto ko,“ kaže Goran.

Njih dvojica odlaze, a ja i dalje buljim u ugašeni televizor, strah me da će me ta tama progutati. Sve je jutros letjelo kroz prozor Dejanovog stana, samo televizor nije.

Kad mater i otac zaspu, išuljam se iz sobe, upalim ga i stišam ton do kraja. Sjednem na pod i puštam ga da mi boja lice u dugine boje sve dok pred jutro napokon ne padnem u san, u crnu rupu što je taj televizor otvorio u meni, u dva vlažna Dejanova oka tamna kao komad zemlje u dvorištu koji je apsorbirao lomljenje kostiju njegovog oca. Umoran i raščupan ujutro trčim u školu. Pola noći sam probdio, a i dalje ne znam bi li Dejan poletio da i njega bace kroz onaj prozor?

III.

Treći poučak pada: Djeca, ponekad, mogu poletjeti.

Čak i onako lagan Dejan je uspio preletjeti samo deset stepenica na ulazu prije nego je licem zaronio u asfalt ispred škole.

„Pederski sine pederskog ćaće!“ viče Joke.

Dejan se pridigne na podlaktice, raščupan je i slinav, pola desnog obraza mu je ostrugano.

„Pusti me, zakasnit ću na bus,“ kaže.

Jokina mater je jučer ispričala mojoj da Dejan i njegova mater sad žive u samo jednoj sobi, da on do škole putuje s dva busa i da će već idući tjedan promijeniti i grad i školu. Nemaju tu šta tražiti, u njihovom stanu sada živi Goran, tako je rekla.

Jednim udarcem desne noge u rebra Joke obori Dejana nazad na tlo.

„Moj ćale nije peder,“ zacvili i podigne pogled prema meni koji stojim ukopan na vrhu stepenica.

Dejo leži na podu i plače, a ja vidim njega kako mi na svom rođendanu stavlja daljinski svog novog televizora u ruku i kaže stisni crveni botun i onda po brojkama minjaj programe. Šta ćemo gledat, Dejo, pitam, a on se smiješi i kaže ti izaberi. Njegova mater, ništa joj iz ruku ne ispada, stavlja ispred nas dva tanjurića s čokoladnom tortom. Njegov otac otvara veliki dvokrilni prozor u boravku da kroz njega izbaci popodnevnu sparinu i ništa, ništa više.

„Šta ga tučete?!“ vičem dok prelijećem stepenice, čini mi se da sam još u zraku dok dižem Dejana s tla.

„Jer je lažov!“ odbrusi Joke, momci iz razreda zbijaju redove iza njega.

„Moj čale nije peder,“ mrmlja Dejan dok ga posjedam na zidić.

Joke i momci stišću pesnicama, draži ih miris prašine i krvi.

„Uzmi,“ kažem i pružim Dejanu paket papirnatih maramica. Oči su mu dva ugašena televizora.

Joke i ekipa upiru prstom u nas, nije ih briga što učitelji žure niz stepenice. Nešto se u njima odvezalo i na sav glas viču:

„Peder! Peder!“

Vadim maramicu iz paketa i brišem Dejanu prljavštinu, krv i suze s obraza.

I.

Leksioni i parë i rrëzimit: Duart nuk të shpëtojnë.

Zilja e metaltë e shkollës u drodh dhe e dërrmoi qetësinë. Ajri mbushet me zhurmën e fëmijëve të cilët dalin nga shkolla, ulërimat e tyre ngrihen në qiell dhe gërshetohen me thyerjen e xhamave sipër meje. Mbi fikun e madh në kopshtin fqinj me një shpejtësi rrufeje rrëzohet një zog me pamje njeriu dhe bie poshtë pemës. Krahët e hapur nuk mund ta ndalin, e si do ta ndalin kur nuk janë krahë por duar. Duart thyejnë degë, degët thyejnë duar, bijnë frytet e papjekura, qumështi i tyre rrjedh nga maja e murit prej betoni që na ndan. Toka e thith goditjen e fundit në qetësi.

- Hiq nga rruga – vrapon nëna te unë, më fut në shtëpi, në dhomën e gjumit, pas vetes i mbyll të gjitha dyert.

Ngjitem për dritare, nga ajo së pari e dëgjoj atë duke pyetur *kush dhe pse* e pastaj një murmuritje të pakuptueshme nga e cila së shpejti dalin fjali të plota. Nuk i njoh zërat, por ajo që thonë fishkëllon në ajër, depërton në dhomë, përplaslet për mure. Çdo fjalë në fund ngulitet drejt e në mua. Duart prej tyre nuk më mbrojnë dot.

- Dikush ra prej katit t'pestë.

- E ka lypë!

- Hiqju pederëve.

Kjo e fundit, të cilën e thotë babi im, më godet drejt e në bark.

Atë pasdite Joke dhe unë rrijmë mbi murin e vogël matanë hyrjes kryesore të ndërtesës. Dy policë trupmëdhenj dalin nga vetura e policisë, njëri tund fascikllën, të dytë ndalen te hyrja e parë. Joke kafshon kumbullën e gjelbër sikur të ishte mollë në miniaturë, goja i tkurret nga thartësia.

- Joke, kush janë pederët? – e pyes pasi e qëron deri në bërthamë.

- Ku e di unë. Garant serbë, pasanikë.

Nëna e Dejanit mbin nga errësira, në dorën e majtë mban çantën prej kashte, me të djathtën tërheq Dejanin. Fustanin e bardhë prej pambuku e ka krejt të lagur te gjoksi, nëpër të shihen petalet e mëdha të kuqe të kostumit të saj të larjes. I përshëndet policët dhe nis të hallakat nëpër çantë, por nuk mund të gjejë atë që kërkon. Struket, mbështet çantën në tokë dhe nga maja nxjerr maskën e zhytjes, dy peshqirë të larmë për plazh dhe një libër kopertinat e të cilit janë përvjelë nga lagështia. Të gjitha këto ia lë Dejanit në duar, por ai çdo send e kap disi ngathët thuajse duart nuk janë të tij. Kur nëna më në fund ia gjen çelësat, kurrsesi me to nuk mund ta qëllojë bravën. Në përpjekjen e katërt, çelësat i bien në tokë, polici i ri i ngrit dhe thotë:

- Ma jepni mua zonjë.

Nëna e Dejanit i kthen gjërat në çantë dhe futet me policët në ndërtesë, atë e lë para hyrjes.

Joke e pështyn bërthamën e qëruar, ajo pa u dëgjuar i bie Dejanit në shpinë. Ai nuk ia heq sytë derës nga e cila i kishte hyrë nëna. Joke e fut në gojë krejt kumbullën, merr hov dhe me krejt forcën e pështyn. Kur e godet në supe, Dejanin kthen kokën. Sytë e tij janë dy vrima të thella të zeza.

- Çka u ba, peder?! - zgërdhiet Joke.

Nëna e Dejanit dhe policët ngjiten deri në maje të ndërtesës,

ndalen vetëm kur mbërrijnë te banesa e tyre në katin e pestë. Dejo na i ngul sytë, e unë nuk mund ta shoh me sy.

II.

Leksioni i dytë i rrëzimit: Ndryshe nga trupi, objektet shkërmoqen zëshëm, dhe të lënë të shikosh.

Kur e hedh nga kati i pestë objekti bie gati njëjtë si njeriu, dallimi i vetëm është se trupi mund të shkërmoqet në heshtje. Objektet prodhojnë zhurmë, por nuk janë krejt të njëjtë: tavolina, ta zëmë, bën më shumë zhurmë se karrigia, por shumë më pak se dollapi të cilin duart e padukshme të dikujt përpiqen ta nxjerrin nga dritarja. Dritarja dhe dyshemeja, ato janë neutrale. Gjithçka që shtyhet nga dritarja bie, gjithçka që bie në tokë shkërmoqet. Kështu së paku e kam kuptuar unë.

Fqinjët grumbullohen nga të dyja anët e murit i cili e ndan oborrin e ndërtesës së Dejanit nga rruga. Nga njëra anë rendi i kokave të ngjitura për muri prej betoni, nga ana tjetër një grup trupash të tërë që zmbropsen hap pas hapi derisa copëzat e xhamit dhe të drurit stolisin fikun. Në vend të fryteve të ëmbla, ai sivjet do të lindë vetëm vdekje.

- Prite! - bërtet zëri i pakokë nga dritarja, por askush nuk i zgjat duart.

Ajri është i shtangur nga nxehtësia dhe pritja. Diçka e rrumbullakët del nga dritarja, kërcen përpara nesh së pari lart, pastaj pak më poshtë dhe pastaj përfundon drejt e te valleji i ulët i Jokës. Ai për një kohë driblon me veten dhe pastaj ma gjuan topin mua. Kthehem dhe shkoj në shtëpi.

Në mbrëmje në shtëpinë tonë hyjnë Gorani dhe Damiri dhe në mes të dhomës së ditës e vendosin një televizor të zi. Syri i tij i zi më shikon kërcënueshëm.

- Mare, ma jep një gotë ujë pash Zotin! Po vdes prej këtij t'nxehti n'këtë uniformë – thotë Gorani dhe ulet në tavolinë.

Derisa heq xhaketën ushtarake, Damiri i ndihmon babait tim ta vëjë televizorin në regall.

Pasi pijnë, na përshëndesin dhe në dalje të dytë ia rrahin supet babait.

- Na ke ndihmu sot – i thotë Gorani.

Babai murmuron diçka, kurrë nuk flet aq ngadalë.

- I kemi përhapë fjalët. Kush merret me pederin n'mes t'luftës? Kurrkush, - thotë Gorani.

Ata të dy dalin, e unë ende s'ia heq sytë televizorit të fikur, kam frikë se ky terr do të më përpijë. Në mëngjes gjithçka fluturoi nga dritarja e Dejanit, pos televizorit.

Kur nënën dhe babain i merr gjumi, përvidhem nga dhoma, e ndez dhe e ndal volumin deri në fund. Ulem në dyshe me e lë të ma ngjyrosë fytyrën me ngjyra ylberi derisa bij në gjumë para mëngjesit, në vrimën e zezë të cilën e ka hapur ai televizor në mua, në dy sytë e lagur të zi të Dejanit si copë e dheut në oborrin i cili e thithi thyerjen e kockave të babait të tij. I lodhur dhe i rraskapitur në mëngjes vrapoj në shkollë. Gjysmën e natës e kam kaluar pa gjumë, e ende nuk e di a do të fluturonte edhe Dejani sikur ta hidhnin nga ajo dritare?

III.

Leksioni i tretë i rrëzimit: Fëmijët nganjëherë mund të fluturojnë.

Megjithëse aq i ngathët, Dejani arriti t'i kalonte fluturimthi vetëm dhjetë shkallët në hyrje para se të zhytej me fytyrë në asfaltin para shkollës.

- Bir pederi i babës peder! - ulërin Joke.

Dejani ngritet me bërryla, i shqyer dhe me qurra, gjysmën e faqes së djathtë e ka të shkërmoqur.

- Lëshomë, po m'ik autobusi – thotë.

Nëna e Jokës dje i tregoi nënës sime se Dejani dhe nëna e tij tani jetojnë në një dhomë të vetme, se ai në shkollë shkon me

dy autobusë dhe se që javën e ardhshme do ta ndërrojë edhe qytetin edhe shkollën. Nuk kanë ç'kërkojnë aty, në banesën e tyre tani jeton Gorani, kështu tha.

Me një shkelm me këmbë të djathtë në bri Joke e rrëzon Dejanin prapë në tokë.

- Babi im s'është peder – nis të qajë dhe i ngrit sytë drejt meje e unë qëndroj si i ngrirë në maje të shkallëve.

Dejo qëndron në tokë dhe qan, e unë po e shoh se si në ditëlindjen e tij ma jep në dorë dirigjuesin e televizorit të tij të ri dhe më thotë shtype sustën e kuqe dhe pastaj me numra ndërroi programet. Çka do të shikojmë Dejo, e pyet, e ai qesh dhe thotë zgjedh ti. Nëna e tij, asgjë nga dora nuk i bie, na sjell përpara dy pjata me tortë çokollate. Babai i tij hap dritaren e tij dykrahëshe në dhomën e ndejës që nga ai të nxjerrë ngrohtësinë e pasditës dhe asgjë, asgjë tjetër.

- Çka po e rrihni?! - bërtas derisa i kapërcej shkallët, më duket se jam ende në ajër derisa i ndihmoj Dejanit të ngritet.

- Se është rrenc! - ma kthen Joke, e djemtë e klasës pas tij formojnë rreshta.

- Babi im s'është peder – murmuron Dejani derisa unë e çoj të ulet te muri.

Joke dhe të tjerët i bëjnë gati grushtat, i zgjon aroma e pluhurit dhe e gjakut.

- Merr – them dhe i jap Dejanit një paketë me peceta. Sytë i ka si dy televizorë të fikur.

Joke dhe ekipi na e drejtojnë gishtin, nuk mërzhiten fort që mësuesit nxitojnë poshtë shkallëve. Diçka i kishte çliruar derisa ulërinin me sa zë që kishin:

- Pederë! Pederë!

E nxjerr pecetën nga paketa dhe ia fshij Dejanit pluhurin, gjakun dhe lotët nga faqet.

Përkthim: Qerim Ondozi

Педери

Луиза Бухарова

I

Прва поука од падот: Рацете нема да те спасат.

Металното училишно своно затреперува и ја распарчува тишината. Воздухот трепери од џагорот на децата што излетуваат од училиштето, нивниот вресок се крева до небото и се спојува со кршот од стакла токму над мене. На големата смоква во соседниот двор со молњевита брзина се урива огромна човеколика птица и пропаѓа низ крошната. Раширените крилја не можат да ја запрат, а и како би можеле, кога тоа не се крилја туку раце. Рацете ги кршат гранките, гранките ги кршат рацете, фрчат незрели плодови, нивното млеко се цеди од врвот на бетонскиот сид што нè дели. Земјата го апсорбира последниот удар во тишината.

– Тргни се од улицата – трча кон мене мајка ми, ме повлекува дома, во спалната соба, ги затвора сите врати зад себе.

Се стискам до прозорецот, низ него прво ја слушам неа како прашува *кој и зошто*, а потоа некое неразбирливо мрморење од кое наскоро излетуваат цели реченици. Не им ги препознавам гласовите, ама тоа што го зборуваат фучи низ воздухот, влетува в соба, се одбива од сидовите. Секој збор на крајот се забодува право во мене. Рацете од нив не можат да ме заштитат.

- Некој го цитнал од петти спрат.
- Така и му треба!
- Пушти, педерска работа.

Ова последното, кое го кажува стариот мој, ме клука право в стомак.

Тоа попладне Јоке и јас седиме на ситчето спроти главниот влез на зградата. Двајца крупни полицајци излегуваат од полициското возило, едниот мавта со фасцикла, двајцата застануваат пред првиот влез. Јоке грицка зелена џанка како да е минијатурно јаболко, устата му се собира од киселината.

- Јоке, кои се педерите? – го прашувам кога ја ишмукува до семката.
- Од кај да знам. Ќе да се Срби, богати.

Мајка му на Дејан изнурнува од мракот на сводовите, со левата рака придржува сламена торба, со десната го влече Дејан. Белиот памучен фустан ѝ е целиот мокар кај градите, низ него сиркаат крупните црвени цветови на нејзиниот костим за капење. Ги поздравува полицајците и почнува да копа по торбата, ама не може да го најде тоа што ѝ треба. Клекнува, ја потпира торбата на земјата и од најгоре вади маска за нуркање, два шарени пешкири за на плажа и книга чии меки корици се свиткале од влага. Сето тоа му го тутнува на Дејан в раце, ама тој секоја работа некако невешто ја зема, како тие раце да не се негови. Кога мајка му конечно ќе ги ископа клучевите, со нив никако не може да ја погоди бравата. Четвртиот пат клучевите ѝ паѓаат на подот, младиот полицаец ги крева и ѝ вели:

- Дајте ми мене, госпоѓо.

Мајка му на Дејан ги тутнува сите работи назад во торбата и влегува со полицајците во зградата, него го остава напред.

Јоке ја плука ишмуканата семка, таа нечујно му паѓа на

Дејан зад грб. Тој и натаму зјапа во вратата низ која мина мајка му. Јоке лапнува цела џанка в уста, фаќа залет и со цела сила ја плукнува. Кога го погодува во рамото, Дејан се свртува. Неговите очи се две длабоки црни дупки.

- Ш'о е, педеру?! – закрекува Јоке.

Мајка му на Дејан и полицајците се качуваат сè до врвот на зградата, застануваат дури кога ќе дојдат до нивниот стан на петтиот кат. Деки зјапа во нас, јас не можам ни да го погледнам.

II

Втора поука од падот: За разлика од телото, предметите се смачкуваат гласно, и тоа ти даваат да го гледаш.

Кога ќе го фрлиш од петтиот кат, предметот паѓа речиси исто како и човекот, една разлика е тоа што телото може да се скрши во тишина. Предметите се гласни, ама не се сите исто: масата е, да речеме, погласна од столот, ама многу потивка од целиот регал што нечии невидливи раце на парчиња се обидуваат да ги исфрлат низ прозорецот. Прозорецот и земјата се неутрални. Сè што ќе се турне низ прозорец паѓа, сè што ќе се удри од земја – се смачкува. Барем јас така сфатив.

Соседите се собираат од двете страни на сидот што го дели дворот на зградата на Дејан од улицата. Од едната страна ред глави закачени на бетонскиот сид, од другата страна – групичка цели тела што се повлекува чекор по чекор наназад додека парченца стакло и дрво ја китат смоквата. Наместо слатки плодови, таа годинава ќе роди само смрт.

- Фаќај! – вика безглавиот глас од прозорецот, ама никој не подава раце.

Воздухот е вкочанет од горештина и исчекување. Нешто тркалезно излетува од прозорецот, се одбива пред нас еднаш високо, другпат нешто пониско и на крајот долетува право на нискиот волеј на Јоке. Тој некое време се дрибла самиот со себе и ми ја додава топката мене. Се свртувам и си одам дома.

Приквечер кај нас дома влегуваат Горан и Дамир и среде дневната ставаат голем црн телевизор. Неговото црно око заканувачки ме гледа.

- Маре, дај ми чаша вода, жити Господ! Ќе скапам од жештина во оваа униформа – вели Горан и седнува на масата. Додека ја слекува маскирната јакна, Дамир му помага на стариот мој да го стават телевизорот во регалот.

Кога ќе се напијат, се поздравуваат со нас и на излегување двајцата го тапкаат стариот по рамо.

- Ни беше од помош денес – му вели Горан.

Стариот мој нешто промрморува, никогаш не зборува толку тивко.

- Приказната ја пуштивме. Кој ќе се замара со педери усред рат? Никој, ете кој – вели Горан.

Тие двајцата си заминуваат, а јас и натаму зјапам во изгаснатиот телевизор, страв ми е дека темницата ќе ме проголта. Утринава сè леташе низ прозорецот од станот на Дејан, само телевизорот не.

Кога мајка ми и татко ми ќе заспијат, се измолкнувам од собата, го палам и го стишувам тонот докрај. Седнувам на подот и го пуштам да ми го бои лицето во боите на виножитото сè додека пред зори конечно не заспијам, во црната дупка што телевизорот ја отворил во мене, во двете влажни очи на Дејан, темни како парче земја во дворот што го апсорбираше кршењето на коските на татко му. Уморен и разбушавен, утрината трчам на училиште. Пола ноќ ја пробдеав, а и натаму не знам дали Дејан би полетал ако го фрлат и него од оној прозорец?

Трета поука од падот: Децата, понекогаш, можат да полетаат.

Дури и онолку лесен, Дејан успеа да прелеа само десет скалила на влезот пред да заринка со лицето во асфалтот пред училиштето.

- Педерски сине на педерски татко! – вика Јоке.

Дејан се поткренува на подлактиците, разбушавен е и мрсулав, половина десен образ му е иструган.

- Пушти ме, ќе задоцнам на бус – вели.

Мајка му на Јоке вчера ѝ раскажала на мајка ми дека Дејан и мајка му сега живеат во само една соба, дека тој до училиште патува со два автобуса и дека веќе следната недела ќе го смени и градот и училиштето. Немаат што да бараат тука, во нивниот стан сега живее Горан, така рече.

Со еден удар в ребра со десната нога, Јоке го кутнува Дејан пак на земја.

- Стариот мој не е педер – цивнува и го крева погледот кон мене, а јас стојам вкопан на врвот од скалите.

Деки лежи на подот и плаче, а јас го гледам него како на својот роденден ми го става далечинското од својот нов телевизор в рака и вели: „Стисни го црвеното копче и после по бројките мењај програми.“ – „Што ќе гледаме, Деки“, прашувам, а тој се смешка и вели: „Ти избери.“ Мајка му, ништо од раце не ѝ паѓа, става пред нас две чиничиња со чоколадна торта. Татко му го отвора големиот двокрилен прозорец во дневната за да ја исфрли низ него попладневната омарнина и ништо, ништо повеќе.

- Ш’о го тепате?! – викам додека ги прелетувам скалите, ми се чини дека сум уште во воздух додека го кревам Дејан од земја.

- Пошо е л'жго! – отсечно враќа Јоке, зад него момците ги збиваат редовите.

- Стариот мој не е педер – мрмори Дејан додека го седнувам на ситчето.

Јоке и момците ги стегаат тупаниците, ги дразни мирисот на прав и крв.

- Земи – му велам и му подавам на Дејан пакетче со хартиени марамчиња. Очите му се два изгаснати телевизори.

Јоке и екипата го вперуваат прстот во нас, не им е гајле што учителите брзаат по скалите. Нешто во нив се одврзало и на цел глас викаат:

- Педери! Педери!

Вадам марамчиња од пакетчето и му ги бришам на Дејан валканиците, крвта и солзите од образите.

Превод: Ѓоко Здравески

Snijeg

Bora

Снег

Snijeg

Aida Šečić Nezirević

Naš zeleni stojadin ostao je njuškom zakopan u snijegu. Orhan je bio nervozan i na moje uporno zvicanje ponavljao jedno te isto:

„Pusti me, ženo, pusti, riješiću.“

Izašla sam i zapalila. Oko mene je blistala samo bjelina. Orhan je nešto pokušavao, razgrtao snijeg rukama i na kraju odustao.

„Daj i meni jednu“, zamolio je.

Pušili smo naslonjeni na poluzatrpni auto.

„Gledaj, dušo“, počeo je moj muž oprezno, „noć pada... eno, neka svjetla u daljini...“

„Vidim“, prekinula sam ga nestrpljivo.

„Dakle, ostanemo li u ledenom automobilu, postoji velika šansa da nas nađu... znaš...“

„Znam.“

Krenuli smo kroz prtinu. Noć i snijeg su padali na nas, udruženim snagama.

Na taj smo doček Nove '91 krenuli neplanirano. Naš Dino imao je tek godinu i pol. No, aranžman je bio povoljan, a moja majka voljna da pričuva dijete. Hotel „Nimfa“ u Živogošću dočekao nas je s osmijehom. Nezaboravna tri dana.

Pred sam polazak zapuhao je jugo.

„Sritno“, rekao je recepcionar hotela pružajući nam dokumente, „javili su na vijestima da je u Bosni nevira.“

Prešli smo nekako kuprešku visoravan i stigli do Šujice, gdje je mećava postajala sve jača. Tad je stojadin počeo štucati.

Svjetla u daljini bila su, zaista, splet kuća. Prišli smo jednim vratima, bijeli kao dva jetija. Orhan je pokucao.

„Ko je?“, muški glas je bio dubok i oprezan.

„Mi smo, putnici“, rekao je Orhan.

„Šta oćete?“, nastavio je muškarac kroz zatvorena vrata.

„Pomoć“, zastenjali smo uglas.

Vrata su zacvilila i provirio neki krupan brkajlija.

„Ah! Pa, što vas je zadesilo?“

„Auto nam je stao.“

„Hm.“

„Molim vas“, prostenjao je Orhan, „možemo li ući da se ugrijemo?“

„Stipooooo, ko je toooo?“, prolomio se hodnikom ženski glas.

„Nekaki ljudi. Kažu, auto im stao.“

„Pa, nek uđuuu.“

I tek tad se čovjek pomjeri, a nas dvoje stidljivo uđosmo unutra. Tipična bosanska provincijska kuća. Hladan hodnik, s gomilom cipela na polici i puno vrata. Stipo otvori jedna, a mi se nađosmo u velikoj pretoploj sobi.

Lica nekoliko generacija buljila su u nas.

„Ajte, sjedte“, rekla je domaćica, jaka žena četrdesetih godina za koju smo kasnije saznali da je supruga brkatog Stipe, „Ano!“, obratila se mladoj djevojci s bebom u naručju, „daj babi dīte a ti ajd pogrij graovu čorbu i iznesi pogaču.“

Djevojka je ustala, a starica s licem naboranim kao zgužvan papir prihvatila djevojčicu.

Domaćini su nam postavljali bezbroj pitanja. Ko smo. Odakle smo. Čime se bavimo. Kad su nam glave gotovo počele padati od umora, domaćica Marija nas je odvela u potkrovlje, u sobu s velikim krevetom i ormarom u uglu.

„Neće vam bi ladno“, rekla je, „jorgani su debeli. Laku noć.“

**

Ujutro je domaćin Stipo odveo Orhana nekakvom majstoru. Trebalo je stojadina došlepati do automehaničara, koji bi onda pogledao kvar.

„Trajat će, bome“, rekla mi je domaćica Marija, „ostani ti, gospoja, sa mnom ovdje. Napraviti ćemo ručak i popiti kavu.“

Prihvatila sam. Bilo mi je ugodno u toj tradicionalnoj kući, s tim suzdržano ljubaznim domaćinima. Marija je gulila krompir i rado prihvatila moju pomoć. Baba je plela, a kćer, mlada Ana, igrala se s bebom.

„Kako je slatka tvoja mala sestra“, rekla sam, „kako se zove i koliko je stara?“

Marija se nakašljala, a baka uzdahnula. Ana je učtivo odgovorila:

„Zove se Ivana. I napunila je osamnaest mjeseci.“

„Baš kao moj sin Dino“, rekla sam.

Poslije, dok je u malo izdvojenoj ‘kujni’ stavljala krompire u rernu, a ja rezala sir, domaćica mi je šapatom rekla:

„E, moja gospoja. Sve mi neugodno da ti rečem a eto, reću ti. Moram nekom, da puknula ne bi. Nije mala moja. Anina je. Moje unuče.“

Zastala sam i pogledala je. Valjda iznenađeno.

„Znam šta misliš. Da je mlada i neudata. I jes. Dvaest i jedna joj je. Oće pa oće u Sarajevo. Pravo studirat. Ja joj govorila: ‘A ti nije bliže Split?’ ‘Jee, al ja oću u Sarajevo’. Kaže Stipo moj: ‘Pusti je, bogati’. I ajd, eto, ode. Kad namalo veli, trudna. ‘S kime, oči ti ispale dabogda?’ A ona se još ponosi: ‘Pa, mati, s dečkom mojim. Uzet ćemo se’. Auuuu! I pitam ja nju: ‘A kako ti je ime tom dečku, Ano?’ ‘Samir’, kaže. E, sad, gospojo moja draga, nemoj se ti uvriditi zbog ove moje priče. Jasno je meni da ste i vi muslimanske vire. Volim ja muslimane, imali smo komšije tamo otkle sam ja rodnom, od Duvna. Dobri ljudi, ama ko svoji smo bili. Al za udadbu i ženidbu, svak neka svoje gleda. I ti si tako, i ja sam. I matere naše. Jel pravo, bogati?“

Klimnuh glavom, ona nastavi.

„I velim ja Ani mojoj: ‘Tiš se očistit’. A ona će: ‘Ne mogu. Noseća sam pet mjeseci’. Šamarčinu sam joj svezala takvu da nije zadugo na uho čula. I bolje što nije, klela sam je na sav glas. U mene Stipo blag, i previše. Kaže on: ‘Pusti, Maro, dica se vole.’ Al ja ne dam. Fala Isusu da sam podebela, pa sam obznanila susjedima da sam ja noseća. U četrest i petoj, taman prid klimaks. I kažu meni ove jezikače ovdašnje: ‘Kud, Maro, sad dite?’ A ja njima odbrusim: ‘Šta ćete, ja još zamamna mom Stipi, pa mi rado u čaršafe dođe’. A srce mi se kida, gospojo. Uglavnom, u Splitu se i porodila. Imam ja rodicu jenu, pa smo tamo bile. Ani sam rekla: ‘Kad mala dvi napuni, moš se studiju vratit, al u Split.’ A tom tvom u Sarajevo piši da si mrtvo dite rodila. I odma prekini svaki kontakt. Ne budeš li, Bogom ti se kunem, daću malu u sirotište.’ I pošutila se Ana. U kući je s njom stalno. Ufatim je nekad, suzu briše. A što ću joj ja. Vako je najbolje.“

Orhan i domaćin Stipo vratili su se oko dva popodne. Ručali smo, a pri izlasku iz kuće pozdravilo nas je i sunce. Krenuli smo prema Sarajevu.

**

Godinu kasnije Stipo i Marija dolazili su u Sarajevo. Da vade nekakve papire oko imovine. Znali su da radim kao učiteljica, znali su i u kojoj školi. Došli su pred zbornicu pozdraviti me i zahvaliti za paket lijekova koje im je moj suprug, ljekar, poslao. Baba je, nažalost, pokojna, rekli su mi. Ana se vratila na studij u Split.

„A Ivana?“, upitala sam.

„Naša mala kćer je dobro“, rekao je Stipo.

Marija mu nije rekla da mi je otkrila tajnu.

**

Devedeset druge je počeo rat. Onda je došao postratni period u kojem se, opet, nije imalo vremena razmišljati o starim vremenima. ‘Prije rata’ bilo je kao ‘prije nove ere’. Davno i daleko... Živjelo se brzo, stresno. Poslije Dine dobila sam još

jednog sina – Kenana. Djeca su rasla. Orhan i ja blížili smo se pedesetoj.

A onda sam u ljeto 2007. dobila pismo Ane Matošević.

Jedva sam je se sjetila. Barem sat vremena valjala sam po usnama to ime dok nisam zazvala pred oči njen krhki tamnokosi lik. Šta li želi od mene Ana Matošević, djevojka čiji su nam roditelji pružili sklonište jedne januarske noći prije rata? Obavijestiti me o nečemu, možda o smrti svojih, sad već starih, roditelja? Ali, zašto bi o tome obavještavala ženu koju su njeni roditelji vidjeli svega dva puta i razmijenili s njom tek nekoliko telefonskih poziva?

Otvorila sam kovertu. Nije bilo riječi o smrti.

Poštovana i draga Amra, pisala je, tražim Vašu pomoć jer ste Sarajka, muslimanka i živite u lijepom sjećanju moje majke. Bili ste vrijedni njenog povjerenja, a ona ne griješi u procjeni.

Pronašla je, naime, preko fejsbuka, oca svoje kćeri. Samira. Živi u Sarajevu, kao i prije rata. Da, sad je oženjen (a to je, piše, i slutila, i bila na to spremna). Poslala mu je poruku.

... u kojoj ga obavještavam da sam mu lagala. Da je naša kćer Ivana živa i zdrava. Da ima osamnaest godina i da ga želi upoznati. I njega i svog brata. Moji su se roditelji s time morali složiti. Već odavno sam odrasla žena i davno sam Ivani priznala da mi nije sestra nego kćer.

Samir je pristao na susret. A Ana je mene molila sljedeće:

Molim Vas da odete sa mnom do dogovorenog mjesta. Zove se park At-Mejdan. Budite uz mene i budite podrška mojoj djevojčici. Ljubim Vas. Ana

Vozile smo se u tišini, obalom Kulina bana. Divile su se Sarajevu. Ana je tvrdila da je u njemu provela najljepši dio mladosti, a Ivana žalila što 'tu ljepotu vidi prvi put'.

„Nadam se“, osmijehnula sam joj se u retrovizor, „da ćeš sada dolaziti češće.“

Stigle smo na odredište i njih dvije su, zagrljene i slične

kao blizanke, krenule prema krupnom proćelavom muškarcu. Posmatrala sam taj susret iz automobila, kao da gledam film.

Samir i Ana, sad dvoje stranaca koje vežu samo taj trenutak i djevojka koja ih gleda, pružili su ruku jedno drugom. Nisam htjela zamišljati neki drugi scenarij. Šta bi bilo da nije bilo rata... Ili da je Ana odmah priznala čovjeku koga je voljela da je rodila živu i zdravu kćer... Ili, da su im Anini roditelji dozvolili da se vjenčaju...

Bilo je glupo misliti o tome. Samir je čvrsto zagrlio Ivanu. A ona je stavila glavu na njegova prsa. Njegov sin nije došao. Trebaće, očito, vremena da prihvati neko drugo dijete, neku drugu ženu, iz druge ere života svoga oca.

Ipak je ovaj film imao sretan kraj.

Nekoliko mjeseci kasnije, moj sin Dino predstavio mi je Tatjanu. Odredili su datum.

„Dobro došla u porodicu“, rekla sam i srdačno je poljubila u obraz.

Bora

Aida Sheçiq Nezireviq

Stojadini ynë jeshil mbeti me surrat në borë. Orhani ishte nervoz dhe kundrejt thumbimit tim këmbëngulës përsëriste të njëjtën gjë:

„Lërmë oj grua, e zgjidh unë këtë punë“.

Dola dhe e ndeza. Rreth meje shkëlqente veç bardhësia. Orhani provonte diçka, me duar e largonte borën dhe në fund hoqi dorë.

„Ma jep edhe mua një“, më luti.

Pinim duhan të mbështetur për veturën gjysmë të groposur.

„Këqyr, shpirt“, nisi bashkëshorti im me kujdes „po vjen nata... qe, disa drita në horizont...“

„Po e shoh“, e ndërpreva pa u duruar.

„Pra, po mbetëm në veturën e akullt, gjasat janë të mëdha të na gjejnë... e ke parasysht...“

„E kam parasysht“.

U nisëm nëpër shteg. Nata dhe bora binin mbi ne me forca të përbashkuara.

Në atë pritje të Vitit të Ri ‘91 u nisëm pa plan. Dinoja ynë kishte mbushur jo më shumë se një vit e gjysmë. Por, aranzhmani ishte i përballueshëm, e nëna ime e gatshme të kujdesej për djalën. Hotel „Nimfa“ në Zhivogoshqe na priti me buzëqeshje. Tri ditë të paharrueshme.

Mu para nisjes jugoja nisi të shpurdhte.

„Suksese“, tha recepcionisti i hotelit duke na i kthyer dokumentet, „në lajme thanë se Bosnjen e ka kapluar stuhia“.

E kaluam disi rrafshnaltën e Kupresit dhe erdhëm deri te Shujica, ku stuhia e borës po bëhej gjithnjë e më e fuqishme. Atëherë stojadini nisi të gogësinde.

**

Dritat në largësi vërtet ishin një lëmsh shtëpish. U afruam te një derë, të bardhë si dy jeti. Orhani trokiti.

„Kush është?“, zëri i burrit ishte i thellë dhe i kujdesshëm.

„Ne jemi, udhëtarë“, tha Orhani.

„Çka po doni?“, vazhdoi burri pas derës së mbyllur.

„Ndihmë“, ia kthyem njëzëri.

Dera rënkoi dhe u shfaq një mustaqosh trupmadh.

„Aaa! Çka ju paska ndodhë?“

„Vetura na është ndalë“.

„Hm“.

„Ju lutem“, e përgjëroi Orhani, „a mund të hyjmë t’ngrohemi?“

„Stipooooo, kuuuush është?“, jehoi nëpër korridor zëri i gruas.

„Do njerëz. Po thojnë, u është ndalë kerri“.

„Le t’hyjnë pra“.

E atëherë burri lëvizi, e ne të dy marrshëm hymë brenda. Shtëpi tipike provinciale boshnjake. Korridor i ftohtë me grumbull këpucësh në raft dhe shumë dyer. Stipe e hap njëren derë dhe ne u gjendëm në një dhomë të madhe tejet të ngrohtë.

Fytyra të disa gjeneratave s’na i hiqnin sytë.

„Hajde, uluni“, tha e zonja e shtëpisë, një grua e fortë në të katërdhjetat për të cilën më vonë kuptuam se ishte e shoqja e Stipes mustaqosh. „Ana!“, iu drejtua një vajze të re me një foshnje në prehër, „jepja gjyshes çikën e ti shko nxehe groshën edhe nxirre pogaçen“.

Vajza u çua, ndërsa plaka me fytyrë plot rrudha si letra e rrudhur e mori çupën.

Nikoqirët na bënë qindra pyetje. Kush jemi. Nga jemi. Me çka merremi. Kur kokat na u rënduan aq sa s'i mbanim dot, e zonja e shtëpisë Marija na çoi në nënkulm, në një dhomë me krevat të madh dhe me një dollap në qoshk.

„Nuk keni me e pasë ftohtë“, tha, „jorganët janë të trashë. Natën e mirë“.

**

Në mëngjes nikoqiri Stipe e çoi Orhanin te një mjeshtër. Stojadinin duhej tërhequr deri te automekaniku, i cili pastaj do ta kontrollonte prishjen.

„Valla, ka me marrë kohë“, më tha e zonja e shtëpisë Marija, „rri ti, zojë, me mue këtu. Bëjmë drekë e pijmë kafe“.

Pranova. Ndihesha komod në atë shtëpi tradicionale, me ata nikoqirë aq të përmbajtur e të sjellshëm. Marija qëronte patatet dhe me ëndje e pranoi ndihmën time. Gjyshja thurte, e vajza, Ana e re, luante me foshnjën.

„Sa e ëmbël kjo motra jote e vogël“, thashë, „si quhet dhe sa vjeç është“?

Marija u kollit, e gjyshja psherëtiu. Ana u përgjigj me mirësjellje:

„Quhet Ivana. Dhe i ka mbushur tetëmbëdhjetë muaj“.

„Sa djali im Dino“, thashë.

Më vonë, derisa në kuzhinën e ndarë po i fuste patatet në furrë, ndërsa e priste djathin e zonja e shtëpisë me pëshpëritje më tha:

„Eh moj zojë. M'vjen keq me të thanë, po, po ta them. Dikujt duhet, se përndryshe kam me plasë. Nuk është bija ime. Është e Anës. Mbesa“.

U ndala dhe e shikova. Mbase e befasuar.

„E di ku po t'shkon mendja. Se është e re edhe e pamartueme. E vërtetë. Njëzet e një vjet i ka. S'hiqte dorë prej Sarajevës. Juridikun me studiu. Unë i thojsha: 'A s'e ke Splitin më afër?' 'Më afër, po unë due n'Sarajevë'. Stipe im thotë: 'Lëre, pash Zotin'. Edhe hajt, shkoi. S'kaloi gjatë po thotë, shtatzanë. 'Me kend, t'plaçin sytë'? E ajo krenare: 'E po, nënë, me të dashurin

tim. Do të martohemi'. Auuuu! Edhe e pyes unë: 'E qysh e ka emrin ai djalë, Ana?' 'Samir', thotë. Eh tash, ti zojë mos u prek me këtë historinë time. E di unë se ju jeni t'fësë muslimane. I due unë muslimanët, i kemi pasë komshi atje në vendin tim, n'Duvno. Njerëz t'mirë, kemi qenë si familje. Por për me marrë e me dhënë, secili t'vetët me i shiku. Edhe ti kështu ke bërë, edhe unë. Edhe nënat tona. Apo jo, pash Zotin?"

Tunda kokën, ajo vazhdoi.

„I them unë Anës time: 'Ti shko hiqe'. E ajo ma kthen: 'Nuk mundem. Jam në muajin e pestë'. Ia kam ndezë një flakareshë aq t'fortë sa nuk ka dëgju me një vesh për një kohë t'gjatë. Më mirë që s'ka dëgju, e kam mallku n'kupë t'qiellit. Stipe im shumë i butë, tepër. Thotë ai: 'Lëre, Mara, fëmijët po duhen.' Po unë nuk heq dorë. Lavdu qoftë Krishti që jam e trashë, komshive u kam thënë se unë jam shtatzënë. Me katërdhjetë e pesë vjet, taman para klimaksit. Dhe më thojnë mue këto nepërka: "Ku e gjete tash o Marë?" E unë ua kthej: 'E po, Stipe hala po m'këqyr, edhe me qejf m'vjen ndër çarçafë'. E zemra m'këputet, zojë. Nejse, lindi n'Split. E kam një kushërinë, shkuem te ajo. Anës i thashë: 'Kur t'i mbushë dy vjet, mundesh me u kthy n'studime, po n'Split.' E atij n'Sarajevë shkrueti se ke lindë fëmijë t'vdekur. Edhe menjëherë ndërpreje çdo kontakt. Përndryshe, po të bëj be n'Zot, ta çoj vajzën n'jetimore.' Dhe u qetësue Ana. Me të është vazhdimisht në shtëpi. Nganjëherë e kapi, lotët i fshin. E çka me i bërë unë. Kështu është më mirë“.

Orhani dhe nikoqiri Stipe u kthyen rreth orës dy pasdite. Hëngrëm drekë, e kur po dilnim na përshëndeti edhe dielli. U nisëm për në Sarajevë.

**

Vitin tjetër Stipe dhe Marija erdhën në Sarajevë. Për disa dokumente rreth pronës. E dinin se isha mësuese, e dinin edhe në cilën shkollë punoja. Erdhën te salla të përshëndeten me mua dhe të më falënderonin për paketën e barnave që bashkëshorti im, mjek, u kishte dërguar. Gjyshja për fat të keq është e ndjerë, më thanë. Ana u kthye në studime në Split.

„E Ivana?“, pyeta.

„Bija jonë e vogël është mirë“, tha Stipe.

Marija nuk i kishte treguar se ma kishte zbuluar sekretin.

Në të nëntëdhjetë e dytën nisi lufta. Pastaj erdhi një periudhë e pasluftës ku, përsëri, nuk kishim kohë të mendonin për kohërat e dikurshme. ‘Para lufte’ ishte sikur ‘para erës së re’. Larg dhe moti... Jetohej shpejt, me stres. Pas Dinos më lindi edhe një djalë – Kenani. Fëmijët rriteshin. Orhani dhe unë po u afrohem të pesëdhjetave.

E pastaj në verën e vitit 2007 mora një letër nga Ana Matosheviq.

Mezi m’u kujtua. Së paku një orë e solla nëpër gjuhë këtë emër derisa para syve nuk mu shfaq një personazh i brishtë zeshkan. A thua çka donte nga unë Ana Matoshevuq, vajza prindërit e së cilës na kishin ofruar strehë në një mbrëmje janari para lufte? Të më njoftojë për diçka, mbase për vdekjen e prindërve të saj, tashmë të plakur? Por, pse do ta njoftonte gruan të cilën prindërit e saj e kishin parë vetëm dy herë dhe kishin shkëmbyer me të veç disa telefonata?

E hapa zarfin. Nuk bëhej fjalë për vdekje.

E nderuara dhe e dashura Amra, shkruante, kërkoj ndihmën tuaj sepse jeni sarajevase, muslimane dhe jetoni në kujtimet e bukura të nënës sime. E keni merituar besimin e saj, e ajo nuk gabon në vlerësim.

Ajo, në fakt, përmes Facebook-ut e kishte gjetur babain e vajzës. Samirin. Jetonte në Sarajevë, si para lufte. Po, tani është i martuar (e këtë, thoshte në letër, e kishte pritur dhe ishte e gatshme). Ia kishte dërguar një porosi.

... ku e njoftoj se e kam gënjy. Se vajza jonë Ivana është gjallë e shëndoshë. Se është tetëmbëdhjetë vjeç dhe se dëshiron ta takojë. Edhe atë edhe vëllain e vet. Prindërit e mi për këtë u desh të pajtoheshin. Ka kohë që jam grua e rritur dhe ka kohë që Ivanës ia kam pranë se nuk e kam motër por vajzë.

Samiri u pajtua për takimin. E Ana mua më luste kështu:

Ju lutem të vini me mua deri te vendi i dakorduar. Te parku At-Mejdan. Rrini me mua dhe bëhuni mbështetje për vajzën time. Ju përqafoj. Ana

U vozitëm në heshtje, buzë bregut të Kulin Banit. Mahniteshin me Sarajevën. Ana thoshte se në të e kishte kaluar pjesën më të bukur të rinisë, e Ivanës i vinte keq që ‘atë bukuri po e shihte për herë të parë’.

„Shpresoj“, i buzëqesha në retrovizore, „se tani do të vish më shpesh“.

Mbërritëm te destinacioni dhe ato të dy, të përqafuara dhe të ngjashme si binjake, u nisën drejt burrit trupmadh e tullac. Atë takim e përcolla nga vetura, si të ishte film.

Samiri dhe Ana, tani dy të huaj të cilët i lidhte vetëm ai çast, dhe vajza e cila i shikon ia shtrinë dorën njëri-tjetrit. Nuk doja ta përfytyroja ndonjë skenar tjetër. Po sikur të mos kishte pasë luftë... Apo sikur Ana menjëherë t’ia pranonte njeriut të cilin e donte se kishte lindë vajzë, të gjallë e të shëndoshë... Apo sikur prindërit e Anës të kishin lejuar që ata të martohen...

Do të ishte marrëzi të mendohej për këto. Samiri e përqafoi fort Ivanën. E ajo ia vuri dorën në gjoks. Djali i tij nuk kishte ardhë. Gjithsesi, do të duhet kohë ta pranonte një fëmijë tjetër, një grua tjetër, nga epoka tjetër e jetës së babait.

Por, ky film e kishte fundit e lumtur.

Disa muaj më vonë, djali im Dino ma prezantoi Tatjanën. Kishin caktuar datën.

„Mirë se erdhe në familje“, thashë dhe me gjithë zemër e putha në faqe.

Përkthim: Qerim Ondozi

Снег

Аида Шечиќ Незиревиќ

Нашиот зелен стокец остана со рилката закопан во снегот. Орхан беше нервозен и на моето упорно сврцкање повторуваше едно, па исто:

„Пушти ме, жено, пушти ме, ќе средам.“

Излегов и запалив. Околу мене блескаше само белина. Орхан нешто се обидуваше, го разгрнуваше снегот со рацете и на крајот се откажа.

„Дај ми и мене една“, замоли.

Пушевме потпрени на полузатрупаната кола.

„Гледај, душо“, почна маж ми внимателно, „паѓа ноќ... ене, некои светла во далечината...“

„Гледам“, го прекинав нестрпливо.

„Значи, останеме ли во престудениов автомобил, постои голема шанса да нè најдат... знаеш...“

„Знам.“

Тргнавме низ разгазеното. Ноќта и снегот паѓаа на нас, со здружени сили.

На дочекот на Новата 91-ва тргнавме непланирано. Нашиот Дино имаше само година и пол. Но, аранжманот беше поволен, а мајка ми волна да го причува детето. Хотелот „Нимфа“ во Живогошќе нè дочека со насмевка. Незаборавни три дена.

Пред самото тргнување задува југовина.

„Среќно“, рече рецепционерот на хотелот, подавајќи ни ги документите, „на вести даваја дека во Босна има невреме.“

Ја минавме некако Купрешката Висорамнина и стигнавме до Шуица, каде што виулицата стануваше сè посилен. Тогаш стокецот почна да ика.

**

Светлата во далечината беа, навистина, сплет од куќи. Пријдовме до едни порти, бели како две јетија. Орхан затропа.

„Кој е?“, машкиот глас беше длабок и внимателен.

„Ние сме, патници“, рече Орхан.

„Ш’о сакате?“, продолжи мажот низ затворената врата.

„Помош“, застенкавме наглас.

Вратата зацвили и сирна некој крупен мустаќлија.

„Ах! Па, ш’о ви се случило?“

„Колата ни застана.“

„Хм.“

„Ве молам“, протенка Орхан, „може ли да влеземе да се загрееме?“

„Стипооооо, кој ееееее?“, се провикна низ ходникот женски глас.

„Некои луѓе. Велат, колата му застанала.“

„Па, нека влезеат.“

И дури тогаш човекот се помрдна, а ние двајцата срамежливо влеговме внатре. Типична босанска провинциска куќа. Студен ходник, со купишта чевли на полицата и многу врати. Стипо отвори една, а ние се најдовме во голема претопла соба.

Лица од неколку генерации се џареа во нас.

„Ај, сејте“, рече домаќинката, силна жена на четириесетина години за која подоцна дознавме дека е сопруга на мустаќлестиот Стипо. „Ана!“, ѝ се обрати на младата девојка со бебе во рацете, „дај му го на баба ти, а ти ајде подгреј го гра’о и дај ја погачата“.

Девојката стана, а старицата со лицето збрчкано како истуткана хартија го прифати девојченцето.

Домаќините ни поставуваа безброј прашања. Кои сме. Од каде сме. Со што се занимаваме. Кога главите речиси почнаа да ни паѓаат од умор, домаќинката Марија нè однесе во поткровјето, во соба со голем кревет и орман во аголот.

„Нема да ви биди ладно“, рече, „јорганите се дебели. Добра ноќ.“

Утрината домаќинот Стипо го однесе Орхан кај некој мајстор. Требаше стокецот да се дошлепа до автомеханичарот, кој потоа би го погледнал проблемот.

„Ќе трај, богами“, рече домаќинката Марија, „остани ти, госпожа, со мене овде. Ќе напрајме ручек и ќе шмркнине кафе“.

Прифатив. Ми беше пријатно во таа традиционална куќа, со тие воздржано љубезни домаќини. Марија лупеше компир и со ќеф ја прифаќаше мојата помош. Бабата плетеше, а ќерката, младата Ана, си играше со бебето.

„Колку е слатка твојата мала сестра“, реков, „како се вика и колку е стара?“

Марија се накашла, а бабата воздивна. Ана учтиво одговори:

„Се вика Ивана. И напрај осумнајсе месеци.“

„Баш како син ми Дино“, реков.

Потоа, додека во малку издвоената „кујна“ ставаше компири во рерната, а јас го сечев сирењето, домаќинката шепотејќи ми рече:

„Е, госпожа моја. Многу ми е непријатно да ти кажам, а, ете, ќе ти кажам. Морам на некој, оти ќе пукнам. Не е моја малата. На Ана е. Внука моја.“

Застанав и ја погледнав. Веројатно изненадено.

„Знам ш’о мислиш. Дека е млада и немажена. Така е. Двајсе и една година има. Запнала Сараево та Сараево. Право да студира. Јас му викав: ‘Ами, не ти е Сплит поблизу?’

– ‘Е, ама сакам во Сараево’. Вели Стипо мој: ‘Пушти ја, жити мајка.’ И ајде, ете, ојде. Кога скоро вели, трудна. ‘Со кој, огин црн да те изгори?’ А таја уште и се гордеј: ‘Па, мама, со дечко ми. Ќе се земиме.’ Ауууу! И ја прашвам: ‘А како се вика тој дечко ти, Ано?’ – ‘Самир’, вели. Е, сега, госпожа моја драга, немој ти да се навредиш од приказната моја. Јасно ми е мене оти сте и вие од муслиманска вера. Ги сакам јас муслиманите, имавме комши’ таму кај ш’о сум родена, од Дувно. Добри луѓе, а бе, ‘ко свои бевме. Ама за женачка и мажачка, секој своето нека си гледа. И ти си така, и јас сум. И мајките наши. Права ли сум, жити Госпо?’“

Кимнав со главата, таа продолжи.

„И му викам јас на Ана моја: ‘Ќе се исчистиш’. А таа вика: ‘Не можам. Тешка сум пет месеци.’ Таква шлагајнца му манав, со деној не слушаше на увото. И поарно ш’о не слушаше, на цел глас ја колнев. Мој Стипо е благ, и преблаг. Вели тој: ‘Пушти, Маро, се сакат децата.’ Ама, јас не давам. Фала Богу, подебела сум, па му се јавив на соседите дека јас сум тешка. Во четрспетата, таман пред климакс. И ми викат мене јазичиштата тукашни: ‘Откај, Маро, сега дете?’ А јас им тупнав: ‘Ами, шо да прам, уште му се бендисвам на Стипе мој, па ќеф му е в постела да ми иди.’ А срце ми се кини, госпожа. Главно, во Сплит се породи. Имам јас роднина една, па таму бевме. На Ана му реков: ‘Малата две ко ќе наполни, можиш на студии да се вратиш, ама во Сплит. А на тој твојо во Сараево пиши му дека мртво дете си родила. И одма прекини секаков контакт. Ако не прекиниш, жими Госпо, ќе ја дам во дом малата.’ И попушти Ана. Дома е со неа цело време. Ќе ја фатам понекогаш, бриши солза. А ш’о да му прам? Најарно вака.“

Орхани и Стипо, домаќинот, се вратија околу два попладне. Ручавме, а на излегување од дома, нè поздрави и сонцето. Тргнавме кон Сараево.

**

Една година подоцна Стипо и Марија доаѓаа во Сараево. Да вадат некакви документи за имотот. Знаеја дека работам како учителка, знаеја и во кое училиште работам. Дојдоа пред канцеларијата да ме поздрават и да се заблагодарат за пакетот лекови што маж ми, лекар, им ги прати. Бабата е, за жал, покојна, ми рекоа. Ана се врати на студии во Сплит.

„А, Ивана?“, прашав.

„Нашата мала ќерка е добро“, рече Стипо.

Марија не му кажала дека ми ја откри тајната.

**

Деведесет и втората почна војната. Потоа дојде поствоениот период во кој, пак, немаше време да се размислува за старите времиња. „Пред војната“ беше како „пред новата ера“. Одамна и далеку... Се живееше брзо, стресно. По Дино добив уште еден син – Кенан. Децата растеа. Орхан и Јас се ближевме до педесеттата.

И после, летото 2007, добив писмо од Ана Матошевиќ.

Едвај се сетив која е. Барем еден саат го вртев името низ усни додека не го повикав пред очи нејзиниот кревок темнокос лик. Што ли сака од мене Ана Матошевиќ, девојката чии родители ни дадоа засолниште една јануарска ноќ пред војната? Да ме известат за нешто, можеби за смртта на своите, сега веќе стари родители? Ама, зошто за тоа би известувала жена што нејзините родители ја виделе сè на сè двапати и размениле со неа само неколку телефонски повици?

Го отворив ковертот. Не стануваше збор за смрт.

Почитувана и драга Амра, пишуваше, барам ваша помош затоа што сте сарајлика, муслиманка и живеете со убаво сеќавање за мајка ми. Бевте достоинствена за нејзината доверба, а таа не греша кога ќе процени.

Го пронашла, имено, преку Фејсбук, таткото на ќерка си. Самир. Живее во Сараево, како и пред војната. Да, сега е

оженет (а тоа, пишува, и го насетувала, и била подготвена за тоа). Му пратила порака.

...во која го известувам дека го лажев. Дека нашата ќерка е жива и здрава. Дека има осумнаесет години и дека сака да го запознае. И него и брата си. Моите родители со тоа мораа да се согласат. Веќе одамна сум возрасна жена и одамна на Ивана ѝ признав дека не ми е сестра, туку ќерка.

Самир се согласил да се сретнат. А, Ана мене ме молеше следново:

Ве молам да дојдете со мене до договореното место. Се вика парк Ат-мејдан. Бидете со мене и бидете му поддршка на моето девојче. Ве бакнувам. Ана.

Се возевме во тишина по кејот Кулин Бан. Му се воодушевуваа на Сараево. Ана тврдеше дека во него го минала најубавиот дел од младоста, а Ивана жалеше што таа убавина првпат ја гледа.

„Се надевам“, ѝ се насмевнав во ретровизорот, „дека сега ќе доаѓаш почесто“.

Стигнавме до договореното место и тие двете, прегрнати и слични како близначки, тргнаа кон крупниот проќелав маж. Од автомобилот ја набљудував средбата како да гледам филм.

Самир и Ана, сега двајца странци што ги врзува само тој миг и девојката што ги гледа, си подадоа рака еден на друг. Не сакав да замислувам некое друго сценарио. Што ќе беше да немаше војна... Или Ана веднаш да му признаела на човекот што го сакала дека родила жива и здрава ќерка... Или, дека родителите на Ана не им дозволиле да се венчаат...

Беше глупаво да се мисли на тоа. Самир цврсто ја прегрна Ивана. А, таа ја стави главата на неговите гради. Син му не дојде. Ќе треба, очигледно, време за да прифати некое друго дете, некоја друга жена, од друга ера од животот на татко му.

Сепак, овој филм имаше среќен крај.

Неколку месеци подоцна син ми Дино ми ја претстави Татјана. Одредиле датум.

„Добре дојде во фамилијата“, реков и срдечно ја бакнав во образот.

Превод: Ѓоко Здравески

Крадецот

Vjdhësi
Kradljivac

Крадецот

Анета Тасевска Петрушевска

Јурумлери, 2019. Во домот на семејството Ристовски наутро секогаш мирисаше убаво. Од кујната допираа мириси на пита, мекици или зелник. Виновникот за тоа ова утро се исправи над своето дело. Жолтеникаво-златната боја ѝ се смешкаше на жената со црвени образи, мајка на три деца. Вртената пита испаруваше и се смешкаше. Откако заврши восхитувањето, ја покри со крпа, одозгора стави една помала тава и ја изнесе на балконот.

„Само една минута да се излади, а јас за тоа време ќе ја поставам масата.“

Минута подоцна, населбата која се протегаше покрај пругата ја разбуди силен женски крик. Се стрчаа трите деца, нејзиниот маж Венко и соседите.

„Што е, Наде?“, праша сосетката Марица.

Наде седеше покај масата на балконот, лута и збунета. Децата беа во куќата, мали се, би се изгореле, Венко беше во подрумот и зошто би сторил такво нешто, мачката не може да ја грабне цела тава. Размислуваше и размислуваше, но виновникот за исчезнатата пита не го откри.

„Штета за питата, штета, ама ти и онака не даваше да пробаме“, се пошегува соседот Мите, кој случајно минуваше покрај куќата враќајќи се со полни торби од пазар.

Тоа не беше единствената работа која исчезна од населбата. Таа недела кошулата на соседот Мите, која жена му ја распрострела на жиците надвор да се суши, едноставно ја снеса, исто и кебето од дворот на Стаменови, кое Марица

го изнела да го истресе. Од кокошарникот на Раде скоро секој ден недостигаа јајца, а потоа на крајот од неделата ја снела кокошката која Наде ја вареше во голем покриен лонец на шпоретот на балконот.

„Е, ќе те фатам“, луто рече таа, „зошто само од кај мене храна да крадеш?! Што не ја зеде кошулата на Венко. Стара е, а не сака да си купи нова.“

Потоа во мислите малку горделиво додаде, „Бидејќи сум највредна и најубаво готвам“ и отрча кај сосетката Добринка на кафе, да се пофали со својот заклучок.

Наредните денови истражуваше. „Животинче не е, човек е, само човек може да направи толку лошо. Храна и облека, или му треба, или сака да наштети“, размислуваше додека сомнежливо сиркаше во дворовите кога се враќаше од пазарење. Да не го видеше Мите како се враќа од пазар со торбите, сомнежот ќе паднеше врз него.

„Шегобиец е голем, но и многу скржав. Ништо не им зајмува на соседите, а сака наутро да дојде на ракија кај Венко мој.“

Потоа забележа дека црвената сардела која минатата недела падна од балконот и чијашто саксија се скрши беше засадена во друга, која не ја препознаваше. За доброто дело му се заблагодари на сопругот додека тој гледаше вести, и затоа само промрморе нешто и ја заврте главата кон телевизорот.

По неколку дена повторно се слушна женски крик во населбата. Сега Марица ја обвини Наде дека ѝ ја украде саксијата. За да ја смири и да ја испраша, Наде ја покани на кафе и торта, но освен фактот дека Марица таа саксија ја фрлила во купот ѓубре во дворот, не дозна ништо друго. Истиот ден Раде се пофали дека нашол десет евра фрлени во неговиот кокошарник. Тоа уште повеќе ја разлути Наде.

„Нему десет евра за десетина јајца, мене украдена саксија за вртена пита и кокошка. Неправда. Кој и да е, не го цени мојот труд“, негодуваше таа.

Една вечер, во подрумот на соседот Новица беше

откриен крадецот. Се собра целото маало да го види. Младо црномурно момче, со насолзени очи, седеше стуткано во ќебето на Стаменови. Најстариот син на Наде беше викнат да преведува бидејќи момчето нешто кажуваше, но детето им откри дека крадецот зборува француски.

„Од утре и тој јазик ќе го учиш“, рече мајка му разочарано.

Решија да го остават во подрумот додека не откријат кој е младиот крадец. Следното утро ја донесоа учителката од блиското училиште и таа им кажа неверојатна приказна за студентот кој бега со надеж дека ќе го спаси својот живот и ќе ја пронајде својата сестра, која исто така избегала од виорот на војната.

„Е, тука за живот треба многу работа, дете“, му рече Ристе на студентот, „но ако сакаш, остани. Почнува летната сеидба, ќе ни треба помош. За возврат ќе имаш кревет и плата.“

Потоа се закараа соседите кој да го угости и да му помогне на младиот човек, кого животот меѓу куршуми и урнатини не го штедел.

„Кај нас ќе остане“, го прекина Наде, а учителката преведуваше, но непоканетиот гостин учтиво се заблагодари и ги кажа своите намери. Планираше да го продолжи својот пат. Имаше немир во душата додека не ја открие судбината на својата сестра. Единствено таа му остана.

Како што се појави, така по два дена и исчезна. Повторно ја снема питата на Наде, но на масата на балконот имаше букет пролетни цвеќиња.

„Никој не знае каде ќе нè однесе патот, денес сум јас овде, утре може да бидеме како него, младо дете оставено само на себе.“

Никој не знаеше и дека секое утро додека не замина непоканетиот, добредојден, селски гостин од далечна земја, Наде стануваше малку порано од вообичаеното и месеше по две вртени пити, оставаше трошка добрина скриена меѓу две тави на балконот.

Jurumleri, 2019. Në shtëpinë e familjes Ristovski në mëngjes gjithmonë vinte erë e mirë. Nga kuzhina vinin erëra piteje, petullash apo lakrori. Fajtorja për këtë gjë, këtë mëngjes u përball me veprën e saj. Ngjyra e verdhë-e artë i buzëqeshej gruas me faqe të kuqe, nënës së tre fëmijëve. Kollpitja avullohej dhe buzëqeshej. Pasi përfundoi admirimi, e mbuloi me një copë pëlhere, sipër vendosi një tavë më të vogël dhe e nxori në ballkon.

„Vetëm një minutë sa të ftohet, kurse unë ndërkohë do ta shtroj tavolinën.“

Një minutë më vonë, lagjen e cila shtrihej përgjatë hekurudhës, e zgjoi një klithmë e fuqishme femre. Vrapuan të tre fëmijët, burri i saj Venko dhe fqinjët.

„Ç’ndodhi, Nade?“, pyeti fqinja Marica.

Nada rrinte pranë tavolinës në ballkon, e hidhëruar dhe e habitur. Fëmijët ishin në shtëpi, janë të vegjël, do të digjeshin, Venkua ishte në bodrum dhe s’kishte pse të bënte një gjë të tillë, macja nuk mund ta marrë tavën e tërë. Mendonte gjatë, por fajtorin për piten e zhdukur nuk e zbuloi.

„Mëkat për piten, mëkat, por ti gjithsesi nuk na lije ta provojmë“, u tall fqinji Mita, i cili rastësisht kaloi pranë shtëpisë, duke u kthyer me qeset e plota nga tregu.

Kjo nuk ishte e vetmja gjë që u zhduk nga kjo lagje. Atë natë këmisha e fqinjit Mite, të cilën e kishte ndenë në telat jashtë për t’u tharë, thjesht u zhduk, sikur edhe batanija nga oborri i familjes Stamenov, të cilën Marica e kishte nxjerrë për

ta shkundur. Nga kafazi i Rades pothuajse çdo ditë mungojnë vezë dhe në fund të javës u zhduk edhe pula, të cilën Nada e ziente në një tenxhere të madhe të mbuluar në sobë që gjendej në ballkon.

„Epo, kam për të t’ zënë“, tha e mllëfosur ajo, „pse vetëm te unë të vjedhësh ushqim?! Pse nuk e more këmishën e Venkos. Është e vjetër dhe nuk do të blejë të re.“

Pastaj, në vete shtoi me krenari: „Sepse jam më e zonja dhe gatuaj më së miri“ dhe vrapoi te fqinja Dobrinka për një kafe, për t’u lëvdur me konkluzionin e vet.“

Ditët në vijim hulumtonte. „Kafshë nuk është, njeri është, vetëm njeriu mund të bëjë kaq keq. Ushqim dhe rroba, ose i duhet, ose dëshiron të të bëjë dëm“, mendonte derisa shihte fshehurazi nëpër oborre derisa kthehej nga shitorja. Të mos e shihte Miten se si kthehet nga tregu me qese, dyshimi do të binte mbi të.

„Është shakaxhi, por edhe shumë dorështrënguar. Asgjë nuk u huazon fqinjëve dhe, nga ana tjetër, i pëlqen të vijë për një gotë raki te Venkua im.“

Pastaj e vërejti se lulja mëllagë e kuqe, e cila javën e kaluar ra nga ballkoni dhe u thye saksia, ka qenë e mbjellë në një tjetër, të cilën nuk e njihje. Për veprën e mirë iu falënderua bashkëshortit derisa ai shihte lajmet dhe prandaj vetëm murmuri diçka dhe e ktheu kokën drejt televizorit.

Pas disa ditëve, përsëri u dëgjua një klithmë femre në lagje. Tani Marica e akuzoi Naden se ia ka vjedhur saksinë. Për ta qetësuar dhe për ta marrë në pyetje, Nada e ftoi në kafe dhe një copë torte, por, përveç faktit se Marica atë saksi e ka hedhur në grumbullin me mbeturina në oborr, nuk arriti të marrë vesh asgjë tjetër. Të njëjtën ditë Radeja u lëvdua se ka gjetur dhjetë euro të hedhura në kafazin e tij të pulave. Kjo gjë edhe më shumë e hidhëroi Naden.

„Atij dhjetë euro për dhjetë vezë, mua saksi të vjedhur për kollpite dhe pulë. E padrejtë. Kushdo qoftë, nuk e çmon mundin tim“, ankohej ajo.

Një natë, në bodrumin e fqinjit Novica u gjet një vjedhës. U

mblodh e tërë mëhalla për ta parë. Një djalë i ri me lëkurë të errët, me sytë e përlotur, ishte mbledhur krspull në batanijen e familjes Stamenov. E thirrën djalin më të vjetër të Nades për të përkthyer, sepse ai fliste diçka, por ky e zbuloi se vjedhësi flet frëngjisht.

„Që nesër edhe këtë gjuhë do ta mësosh“, i tha e ëma e dëshpëruar.

Vendosën ta linin në bodrum derisa të zbulonin se kush ishte ky djalë i ri. Në mëngjes e sollën mësuesen e shkollës së afërt dhe ajo u tregoi një rrëfim të pabesueshëm për studentin i cili është duke ikur, me shpresë se do ta shpëtonte jetën e vet dhe do ta gjente motrën, e cila gjithashtu kishte ikur nga furtuna e luftës.

„Epo, këtu për jetë duhet shumë punë, djalo“, i tha Risteja studentit, „por, nëse do, rri. Fillon korra verore, do të na duhet ndihmë. Si shpërblim do të kesh krevatin dhe rrögën.“

Pastaj hynë në ngatërresë fqinjët se kush do ta marrë dhe t’i ndihmojë këtij të riu, pasi jeta mes plumbave dhe rrënimeve nuk e kishte kursyer.

„Do të rrijë te ne“, e ndërpreu Nada, ndërsa mësuesja përkthente, por, mysafiri i paftuar me mirësjellje iu falënderua dhe i tregoi qëllimet e veta. Planifikonte ta vazhdonte udhëtimin e vet. Kishte një ankth në shpirt derisa ta zbardhte fatin e motrës së vet. Vetëm ajo i kishte mbetur.

Siç u shfaq, ashtu edhe u zhduk për dy ditë. Përsëri u zhduk pitja e Nades, por në tavolinën e ballkonit kishte lule pranverore.

„Askush nuk e di se ku na çon udha, sot unë jam këtu, nesër mund të jemi si ai, djalë i ri në duart e fatit.“

Askush nuk e dinte se çdo mëngjes, derisa nuk shkoi i paftuari, i mirëseardhuri, mysafiri i fshatit nga një vend i largët, Nada zgjohej pak më herët se zakonisht dhe gatuante dy kollpите, linte një thërime mirësi të fshehur mes dy tavave në ballkon.

Përkthim: Kreshnik Ajdini

Kradljivac

Aneta Tasevska Petruševska

Jurumleri 2019. U domu obitelji Ristovski ujutro je uvijek mirisalo dobro. Iz kuhinje je dopirao miris pite, krafna ili zeljanice. Krivac za to uspravio se ovoga jutra nad svojim djelom. Žućkasto-zlatna boja smiješila se ženi s crvenim obrazima, majci troje djece. Vučena pita isparavala se i smješkala. Otkako je završilo ushićenje pokrila ju je krpom, odozgo stavivši jednu manju tavu da ju iznese na balkon.

„Samo minutu da se ohladi, a dotle ću postaviti stol.“

Minutu kasnije naselje koje se protezaše pored pruge razbudio je glasni ženski krik. Strčase se troje djece, njezin suprug Venko i susjedi.

„Što je, Nado?“, upita susjeda Marica.

Nade je sjedila pored stola na balkonu, ljutita i zbunjena. Djeca bijahu u kući, da se mali ne opeku, Venko u podrumu i zašto bi uopće učinio takvo nešto, a mačka ne može ukrasti cijelu tavu. Razmišljaše i razmišljaše, ali krivca za nestalu pitu nije otkrila.

„Šteta za pitu, šteta, ali je i tako nisi davala probati“, našalio se susjed Mite koji je slučajno prolazio pored kuće vraćajući se s punim torbama s pazara.

To ne bijaše jedina stvar koja je iščezla iz naselja. Te nedjelje jednostavno je nestala košulja susjeda Mite koju je njegova žena objesila na žice vani da se suši, isto tako i deka iz dvorišta Stamenovih, koju je Marica iznijela da ju istrese. Iz Radinoga kokošinca gotovo svaki dan nedostajala su jaja, a zatim

krajem tjedna nestala je i kokoš koju je Nade kuhala u velikom pokrivenom loncu na balkonskoj peći.

„E uhvatit ću ja tebe“, ljutito reče ona, „jer od mene kradeš samo hranu, što nisi uzeo Venkovu košulju? Stara je, a ne želi si kupiti novu.“

Zatim je u mislima malčice ponovno dodala: „Jer sam najvrednija i najbolje kuham“ te otrčala susjedi Dobrinki na kavu da se pohvali svojim zaključkom.

Sljedećih dana istraživaše. „Životinjica nije, čovjek je zato što samo čovjek može napraviti toliko zlo. Hrana i odjeća, ili mu trebaju ili želi naštetiti“, razmišljao dok je sumnjičavo zavirivala u dvorišta pri povratku s tržnice. Da nije vidjela Mite kako se vraća s pazara s torbama, sumnja bi pala na njega.

„Šaljivdžija je veliki, ali je i veoma škrt. Ništa ne posuđuje susjedima, a voli ujutro doći na rakiju kod moga Venka.“

Zatim je opazila da je ona crvena geranija, koja je pala prošloga tjedna s balkona i posvema se razbila, bila zasađena u drugu teglu koju nije prepoznala.

Za to dobro djelo zahvalila se suprugu koji je tada gledao vijesti i samo je promrmrljao nešto okrenuvši glavu prema televizoru.

Poslije nekoliko dana ponovno se začuo ženski krik u naselju. Sad je Marica okrivila Nade da joj je ukrala teglu. Da bi ju smirila i ispitala pozvala je Nade na kavu i tortu, ali osim činjenice da je Marica tu teglu bacila na hrpu smeća u dvorištu nije doznala ništa drugo. Isti dan pohvalio se Rade da je našao deset eura koje je netko bacio u njegov kokošinjac. To je još više naljutilo Nade.

„Njemu deset eura za desetak jaja, a meni ukradena tegla za vučenu pitu i kokoš. Nepravda. Tko god bio, ne cijeni moj trud“, negodovao je ona.

Jedne večeri u podrumu susjeda Novice bijaše otkriven kradljivac. Sakupila se cijela mahala da ga vidi. Mladi crnomanjasti mladić, suznih očiju, sjedio je ogrnut dekom obitelji Stamenovih. Bijaše pozvan Nadin najstariji sin da prevodi jer je mladić nešto

pripovijedao, ali im je tek dijete otkrilo da kradljivac govori francuski.

„Od sutra ćeš i taj jezik učiti“, reče mu majka razočarano.

Odlučiše ga ostaviti u podrumu dok ne otkriju tko je mladi kradljivac. Sljedeće jutro dovedoše učiteljicu iz bliske škole i ona im ispriča nevjerojatnu priču o studentu koji je u bijegu, nadajući se da će spasiti svoj život i pronaći svoju sestru koja je isto tako pobjegla iz vihora rata.

„E ovdje treba za život mnogo rada, dijete“, reče Riste studentu, „ali ako želiš ostani, počinje ljetna sjetva i trebat će nam pomoć. Zauzvrat ćeš imati krevet i plaću.“

Zatim se posvadiše susjedi tko će ga ugostiti i pomoći mladom čovjeku kojega život među metcima i ruševinama nije štedio.

„Ostat će kod nas“, prekinu ga Nade, a učiteljica prevede, ali se nepozvani gost učtivo zahvali i rekne svoje namjere. Planirao je nastaviti svoje putovanje. Nosi nemir u duši dok ne otkrije sudbinu svoje sestre. Jedino mu je ona ostala.

Kako se pojavio tako je i poslije dva dana nestao, a ponovno je nestala Nadina pita, ali je na balkonskom stolu stajao buket proljetnoga cvijeća.

„Nitko ne zna kamo će nas odvesti put, danas sam ja, a sutra možemo biti poput njega, mladića prepuštenoga samom sebi.“

Nitko nije znao da je svako jutro po odlasku nezvanoga, dobrodošloga, seoskoga gosta iz daleke zemlje, Nade ustajala malo ranije nego uobičajeno i mijesila dvije vučene pite, ostavljajući mrvicu dobrote sakrivenu između dvije tave na balkonu.

Prevod: Borislav Pavlovski

Tovarnik

Tovarnik

Товарник

Tovarnik

Stefan Slavković

kad se probudi. Glasovi što jezde iza baterijskih lampi podrivaju joj san kao što rakete u snu buškaju Alep. Nenajavljeno, ispod zemlje i ciljano, dok je ne dotaknu, kao kriomice. Telo joj s tlom podrhtava, a mermer pod njom šapuće: pada kiša, mala Ajša, pokrij noge, ozeboše. Maj u Tovarniku nimalo ne liči na maj u Alepu. Proleće je tamo suvlje od baruta. A barut mora biti suv, inače nije barut, inače ne eksplodira, inače ga ne sanja. Ali, ni Tovarnik ne liči na onaj Alep kojeg je sa svojim ostavila pre skoro punu godinu. Obećala je da će ga ponovo videti. Reda radi, ne zna kome. Majka uglavnom reda o knjigama o kojima je razglabala s učenicima, a otac klimavo ponavlja: ne odvajaj se, sve je ovo normalno. Ajša ima jedanaest godina i ima i dovoljno pameti da zna da odrasli menjaju obrise normalnosti da bi preživeli, poludeli. Zna i da treba da ide uz nogu, jer put koji gužvaju dalek je i ne prašta. Zna i da spavanje na groblju neumitno menja pitanja koja može sebi da postavi, ali još ne zna kako. Previše je kapi, previše, da bi se na to osvrkala. Koliko su dana već ovde? Verovatno nekoliko, sigurno više od jednog. Ovako, iz neprozirnog sna, može samo da uvuče noge pod ciradu, kao mačak spreman za skok ili kao miš u izvidnici, i da osmotri ploču pod kojom je spavala. Simo Bursać, 1945-1993.

Uspravlja se, zeva i razmiče kosu sa čela. Nebo je već noćima ljubičasto. Opet gricka horizont, izuzev šume, vazda tvrdoglave šume, iz čije se konture približavaju baterijske lampe nošene stranim jezicima. Opet novinari. Ustaje i gleda u daljinu. Panduri i dalje palacaju palicama, šapuću među sobom, puše i

telefoniraju. Otac je rekao kad su stigli: s jedne strane su jedni, s druge drugi; jedni nas ne puštaju, drugi nas vraćaju; jedni su se nedavno branili, drugi su nedavno branili, a ovo groblje, na ničijoj zemlji između Srbije i Hrvatske, ostade neodbranjeno, pa ne pripada ni jednima ni drugima; povrh svega, na njihovim jezicima, za koje tvrde da su različiti, reč „tovar“ znači isto. Prtljag, roba, bagaž. Teret. Ime Tovarnik ga zabavlja više nego majku. Vreme prođe brzo kad znaš mnogo stvari, tako kaže. Ali i majka zna mnogo toga, pa je opet juče tri puta ponavljala priču iz jedne knjige u kojoj čuvar ne dozvoljava nekom radoznom seljaku da prođe kroz vrata, uporno tvrdeći da je iza njega još strašniji čuvar. Seljak na kraju umre, a čuvar verovatno bude u pravu. Otac je majku tek trećeg puta prekinuo, usput namigujući Ajši: ovo je proces, sve je ovo normalno.

Simo je posmatra postojano, predano, razobličnog osmeha. Ajša golom rukom briše sliku i sad se pod njom ukazuje neko drugi, drugačiji. Kockast, umoran, čini se, koliko i ona. Hvala ti, kaže ona i štipa ga za obraz. Traži roditelje, kaže Simo i ponovo se pod kapima razliva. Dugo joj već nije neobično ako nisu tu, ali ne zna šta bi kad bi znala da ih gleda poslednji put. Ili, još gore, preposlednji.

Jedan od glasova joj prilazi i upire u nju baterijsku lampu. Ajša rukom zaklanja lice i seda pored Sime. Sarađuj, kaže on. Za nju je osoba i dalje samo koloplet mucavih reči, engleskih, britkih, i par blatnjavih čizama. Izvini, čuje se, mala, izvini, pogledaj gore, i tako dalje. Ajša se pretvara da ne razume, jer je razgovori umaraju. Ko bi rekao da: „Dobar dan, Ajša, četrnaest, iz Alepa, oko godinu dana, s mamom i tatom, bio je tu i brat, tri godinice, ne znamo“, može da dosadi. Reči se ubuđave, ili, još gore, okamene, i onda budu kao nepojeden hleb. Jedno vreme je bila Latifa, osamnaest, manekenka, Kabul. Potom je bila Mai, dvanaest, uskoro trinaest, Tripoli. Libijski, ne libanski. Onda je postala Almasa, petnaest, Damask, potpuno sama. Sada je devojčica koja neumorno odmahuje i glavom i rukama, ne znam, ne znam, ne znam. U redu, odmahuj i sarađuj, kaže Simo, znaš i

sama kako je. Novinari u njima više vole kada ponešto kažeš, a ljudi u njima nisu ništa bolji od drugih, najviše vole mutave.

Glas utihne i jednim pokretom zabija lampu u zemlju. Iza titrave svetlosti čuči čovek od tridesetak godina. Na grudima ljujuška foto-aparat. Pruža bledu šaku i Ajša se rukuje. Naginje se ka njoj. Svetlost odozdo obasjava njegovu mladolikost, klesana brada iscrtava oštru senku, a na njenom vrhu užlebljena stoje dva krupna oka, bistra i plava poput prolećnog neba nad Alepom. Osmehuje se i klima glavom. Lep, bogami, kaže Simo, nema šta. Lep, odgovara Ajša.

Čovek pokazuje na sebe i govori svoje ime. Ajša čini isto. Sava se smeje, iz dubine. Ako je po imenu, treba da ga ljubiš, jer je drag, kaže. Ajša se kikoće. Kako si, pita čovek. Ajša sleže ramenima i odmahuje glavom. Mnogo si lepa, kaže. Ajša opet sleže ramenima i oseća da su joj dlanovi vrelí. Čovek iz ranca vadi čokoladu, priljubljuje je uz usne i kaže: budi tiha, ovo je za tebe. Ajšin džep guta čokoladu, a njena usta pune se vodom. Čovek se hvata za dugački objektiv i pita: mogu da li da te slikam. Da, izleće iz Ajše, kao detonacija. Pobeže joj glas i namah je zbuni. S dlanova isparava.

Ajša sklanja kosu u stranu, trlja oči i osmehuje se dok čovek gasi lampu i kucka po aparatu. Škljoca nekoliko puta u njenom pravcu, zagledan u svetleći displej. Proverava podešavanja, kaže Simo, uskoro će. Od blesaka blica igra joj pred očima; ponovo ih trlja i pod laktom oseća šuštanje čokolade. Vadi je, otvara i nudi čoveku. On je sklanja u stranu. Pokazuje joj na džep i namiguje. Ajša izgovara: ne, ne, ne, i ponovo je vadi. Čovek uzima čokoladu i spušta je na zemlju. Izgleda ozbiljnije. Celom šakom pritiska prostor između njih, na dole, kao otvorenu kutiju, i govori: polako. Opet podešava foto-aparat. Baš nije gladan, kaže Simo, a možda samo ne želi da se vidi kako jedeš. Bolje da je vratiš u džep.

Aparat mu u trenu sakriva lice, a usta mu se sama od sebe u nehaju razjapljuju. U redu je, kaže. Ajša se osmehuje i neprimetno pući usne. Do pre godinu dana to je radila pred ogledalom. Ispred nje vitla prst. Čovek ispušta dug izdah i

rukama joj u krug pokazuje: budi prirodna. Posle dugo vremena, Ajšu iznenađuje nečije ponašanje. Želi da kaže: prirodna sam, ali blicevi joj svežaše jezik. Umesto toga, opet se osmehuje, ovaj put uvučениh usana, i blago nakrivljuje glavu. Čovek spušta aparat, brzo, i hvata je za šaku, brzo, dok drugom pokazuje na svoje ozbiljno lice. Nešto ne radim kako treba, misli Ajša, a ponašam se prirodno. I steže me prejako, ovaj ljubodrag, i rečima i prstima. To ti je na srpskom, dobacuje Simo, ič ga ne razumem, al' se u prste razumem, mala, nešto si ga naljutila.

Čovek prestaje da govori i prste premešta s Ajšine šake na vrh njene brade. Diže je ka aparatu i kažiprstom gura njene usne naniže, kao plastelin. Ajša mu sklanja ruku, on je vraća, pa još jednom. Ovo spolja možda izgleda čudno, misli Ajša, kao kung fu za početnike. Kikoće se. Čovek je grubo, celom šakom, hvata za vilicu, upire aparat u nju i, u trenu koji je odabrao, izmiče ruku. Opaljuje rafalno, iz najvišeg zgloba kažiprsta. Blicevi Ajšu zaslepljuju i jedino što čuje je: škljoc, škljoc, mala Ajša, miruj sada, oslepećeš. Vid joj se vraća periferno, odlamaju se šarene arabeske, deo po deo, sudaraju se i bubre. Čvrsto zatvara oči i prstima ih gnjeca, kao zrna grožđa, nežno. Tama koju ne gleda usklađuje se sa spoljašnjom koju ne vidi. Ispred nje niko. Čovek se udaljio nekoliko koraka, grabi dalje kroz blato, nasmejan i zadovoljan, zaljubljen u ono što gleda na displeju. Gubi se među crnim obrisima ljudi. Traži roditelje, kaže Simo, pusti me da spavam.

Ajša ustaje i pravi nekoliko koraka, sigurna samo da noge koje pod sobom vidi zaista jesu njene. Vadi čokoladu. I ona je prava-pravicijata. Grize četvrtinu, a ostatak vraća u omot. Griz za mamu, griz za tatu i još jedan za bratove nejake zube. Ako je otišao, vratiće se. Ako se zagubio, naći će ih. U to je sigurnija no u noge pod sobom.

Iz smera kojim je čovek krenuo čuju se uzvici i udarci nalik na potmulu aplauz. Psuje se, misli Ajša, ali u mraku ne razaznaje ni ko viče, ni koga pljeskaju. Blicevi okupljenih fotoreportera, poređanih oko gungule u polumesec, nasumično osvetljavaju komešanje blatnjavih tela, i grimase, samrtne i žive. Opet tuča.

Vraća se kod Sime i leže na bok. Zeva pravednički i znalački odgađa san. Već zna šta je s one strane. Visoravan pokraj kuće, kakvih je Alep prepun, sav izbokan i suv, sama će se od sebe pretvoriti u ustreptalo grumenje zemlje. Zagrmeće potom i prolaz koji vodi ka igralištu. Od kuhinje i trpezarije neće ostati ništa do nematerijalni, nedosanjani dokaz da može da odleti u paramparčad. Videće potom, kroz teške kapke i od slika mutna jutra, na ivici budnog, kako ivica njenog kreveta, tik uz negovana stopala, podrhtava. Grozan je svet u kojem se rakete ne vide, misli. Ovaj put, međutim, kroz prašinu i grčeve, pomalja se njen otac, sigurna je da je to njen otac, kome iz naručja vise dve bose noge i kome na grudima leži mala dremljiva glava. Tu je, Ajša, vidi, sve je ovo normalno, kaže. Čuje i majku: bismilah ir raham, ir rahim. Ali Alep je zove, da ginu, neumorno, svaki put

Zërat që gumëzhijnë prapa llambave elektrike ia prishin gjumin ashtu siç predhat e shpojnë Halepin. Pa paralajmërim, nën tokë dhe me cak, derisa e prekin, kinse vjedhurazi. Trupi bashkë me dyshtemenë i dridhet, e mermeri poshtë saj pëshpërit: bie shi, Ajshe e vockël, mbuloji këmbët, u mërdhinë. Maji në Tovarnik aspak nuk duket si maji në Halep. Pranvera atje është më e thatë se baruti. E baruti duhet të jetë i thatë, përndryshe nuk është barut, përndryshe nuk shpërthen, përndryshe nuk shihet në ëndërr. Por, as Tovarniku nuk duket si ai Halepi të cilin ajo e la pas me të vetët tash e gati një vit. Ka premtuar se do ta shohë sërish. Ashtu e do rendi, por nuk e di kujt. Nëna kryesisht flet për librat të cilat i diskutonte me nxënësit, e babai përsërit me ndrojtje: mos u ndaj, krejt kjo është normale. Aishja është njëmbëdhjetë vjeçe dhe është mjaft e zgjuar të dijë se të rriturit i ndërrojnë konturat e normalitetit për të mbijetuar, për t'u çmendur. E di gjithashtu se duhet të shkojë pas, sepse rruga të cilën po e shkelin është e gjatë dhe nuk fal. E di gjithashtu se fjetja në varreza pashmangshëm i ndryshon pyetjet të cilat ajo mund t'ia parashtojë vetes, por nuk e di se si. Tepër ka pika, tepër, që të merret me këtë. Qe sa ditë janë këtu? Sigurisht që disa, sigurisht më shumë se një ditë. Kështu, nga gjumi i errët, veç mund ta fusë këmbën nën ceradë, sikur macja e gatshme për kërcim apo sikur miu në vëzhgim, dhe ta shikojë pllakën nën të cilën ka fjetur. Simo Bursaq, 1945-1993.

Drejtohet, kotet dhe largon flokët nga balli. Qielli ka netë që është ngjyrë vjollce. Përsëri kafshon horizontin, përveç

pyllit, pyllit gjithmonë kokëfortë, nga konturat e të cilit afrohen llambat elektrike të bartura me gjuhë të huaja. Përsëri gazetarët. Çohet dhe shikon në largësi. Policët përsëri kërcasin me shkopinj, flasin mes vete, pijnë duhan dhe telefonojnë. Babai tha kur erdhën: nga njëra anë janë të parët, nga ana tjetër të dytët; të parët nuk na lënë, të dytët na kthejnë; të parët deri vonë mbroheshin, të dytët deri vonë mbroheshin, e këto varre, në tokën e askujt mes Serbisë dhe Kroacisë, mbetën të pambrojtura, dhe nuk u takojnë as të parëve as të dytëve; mbi të gjitha, në gjuhët e tyre, për të cilat pretendojnë se nuk janë të njëjta fjala „tovar“ do të thotë e njëjta gjë. Valixhe, mall, bagazh. Barrë. Emri Tovarnik e argëton më shumë se të ëmën. Koha kalon shpejt kur di shumë gjëra, kështu thotë. Por edhe e ëma di shumë gjëra, e megjithatë dje tri herë e përsëriti rrëfimin nga një libër ku rojtari nuk i lejon një fshatari kureshtar ta kalojë derën, duke thënë me ngulm se prapa tij është një rojtar edhe më i rrezikshëm. Fshatari në fund vdes, e rojtari me siguri del ta ketë pasur mirë. Babai të ëmën e ndërpreu herën e tretë, duke ia bërë me sy Aishes: është proces, krejt kjo është normale.

Simo e shikon qëndrueshëm, besnikërisht, me buzëqeshje të madhe. Aishja me pëllëmbë e fshin fotografinë dhe tash poshtë saj shfaqet dikush tjetër, ndryshe. Në formë katrore, i mbështjellë, duket, po aq sa edhe ajo. Të falemnderit, thotë ajo, dhe e kap për faqe. Kërkon prindërit, thotë Simo dhe prapë shkapërderdhet poshtë pikave. Ka kohë që më nuk i duket e pazakontë nëse nuk janë aty, por nuk e di se ç'do të kishte bërë sikur ta dinte se po i shihte për herë të fundit. Apo, edhe më keq, të parafundit.

Njëri prej zërave i afrohet dhe ia drejton llambën elektrike. Aishja me dorë e mbulon fytyrën dhe ulet para Simës. Bashkëpunë, thotë ai. Për të personi është ende vetëm një lëmsh fjalësh belbëzuese, në anglisht, shpotitëse, dhe një palë çizme të përbaltura. Më fal, dëgjohej, vogëlushe, më fal, shiko lart, dhe kështu me radhë. Aishja bëhet sikur nuk kupton, sepse bisedat e lodhin. Kush do të thoshte se: „Mirëdita, Aishe, katërmbëdhjetë, nga Halepi, rreth një viti, me nënën dhe babain,

ishte edhe vëllai, tre vjeç, nuk e dijmë“, mund të të lodhte. Fjalët ndryshken, apo edhe më keq ngurosen dhe pastaj bëhen sikur buka e pangrënë. Një kohë ishte Latifa, tetëmbëdhjetë vjeçe, manekine, Kabul. Pastaj ishte Mai, dymbëdhjetë vjeçe, së shpejti trembëdhjetë vjeçe, Tripoli. I Libisë, jo i Libanit. Pastaj u bë Almasa, pesëmbëdhjetë vjeçe, Damask, krejt e vetme. Tani është vogëlueshja e cila vazhdimisht tund kokën dhe duart, nuk e di, nuk e di, nuk e di. Në rregull, tunde kokën dhe bashkëpuno, thotë Simo, ti e di se si është kjo punë. Gazetarëve në to më shumë u pëlqen kur thua diçka, e njerëzit në to nuk janë hiç më të mirë se të tjerët, më së shumti u pëlqejnë të marrët.

Zëri pushon dhe me një lëvizje e ngul llambën në tokë. Prapa dritës me ndërprerje rri strukur një njeri në të tridhjetat. Në gjoks i lëkundet fotoaparati. E zgjat pëllëmbën e zbehtë dhe Ajshia ia shtrëngon dorën. Përkulet drejt saj. Drita nga poshtë ndriçon dukjen e tij rinore, mjekra e rregulluar krijon hije të ashpër, e në majen e saj qëndrojnë dy sy të mëdhenj, të kthjellët e të kaltër si qielli pranveror mbi Halepin. Buzëqesh dhe tund kokën. I bukur, për besë, thotë Simo, s’ka fjalë. I bukur, përgjigjet Ajshja.

Njeriu bën me dorë nga vetja dhe tregon emrin e vet. Ajshja bën të njëjtën gjë. Sava qesh, nga thellësia. Nëse bazohemi nga emri, duhet ta puthësh, se është i dashur, thotë. Ajshes i qesh buza. Si je, e pyet njeriu. Ajshja rrudh supet dhe tund kokën. Shumë je e bukur, thotë. Ajshja përsëri rrudh supet dhe e ndjen se pëllëmbat i digjen flakë. Njeriu nga çanta nxjerr një çokollatë, e afron te buzët dhe i thotë: mos bëj zë, kjo është për ty. Xhepi i Ajshes e përpin çokollatën, e goja i mbushet me ujë. Njeriu e kap objektivin e gjatë dhe pyet: a mund të të fotografoj. Po, ia kthen Ajshja, si shpërthim. I ik zëri, dhe përnjëherë hutohet. Pëllëmbët i digjen flakë.

Ajshja i rregullon flokët nga anash, fërkon sytë dhe buzëqesh ndërsa njeriu e ndal llambën dhe shkruan në aparat. Klikon disa herë në drejtim të saj, ndërsa sytë nuk ia heqë ekranit ndriçues. Shikon opsionet, thotë Simo, shpejt do të mbarojë. Nga shkrepja e blicit sytë i bëjnë xixa, përsëri i fërkon dhe nën bërryl e ndjen shushurimën e çokollatës. E nxjerr, e hap dhe ia

afron njeriut. Ai e largon anash. Ia tregon xhepin dhe ia bën me sy. Aishja thotë: jo, jo, jo, dhe përsëri e nxjerr. Njeriu e merr çokollatën dhe e lëshon në tokë. Duket më serioz. Me gjithë pëllëmbën e shtyp hapësirën mes tyre, nga poshtë, si kutinë e hapur, dhe thotë: ngadalë. Përsëri e rregullon fotoaparatin. Hiç nuk është i urritur, thotë Simo, e mbase nuk dëshiron të shihet se si ha. Më mirë ta kthesh në xhep.

Aparati për një çast ia fsheh fytyrën, e goja vetvetiu i hapet. Në rregull është, thotë. Aishja qesh dhe pa u vërejtur i fryn buzët. Deri para një viti këtë e bënte përpara pasqyres. Përpara saj tundet gishti. Njeriu lëshon një psherëtimë të gjatë dhe me duar i tregon: bëhu e natyrshme. Pas një kohe të gjatë, Aishen e befason sjellja e dikujt. Dëshiron të thotë: e natyrshme jam, por blicët ia lidhën gjuhën. Në vend të kësaj, përsëri qeshi, kësaj radhe me buzë të tërhequra dhe me kokën paksa në njërën anë. Njeriu e lëshon aparatin, shpejt, dhe e kap për dore, shpejt, derisa me tjetrën ia tregon fytyrën e vet serioze. Diçka nuk po bëj si duhet, mendon Aishja, e po sillem natyrshëm. Dhe më shtrëngoi shumë fort, ky llokumi, edhe me fjalë edhe me gishtat. Kjo është në serbisht, ia kthen Simo, hiç nuk po e marr vesh, por gishtat i kuptoj, vogëlueshe, e paske hidhëruar.

Njeriu pushon së foluri dhe gishtat i kalon nga pëllëmba e Aishes te maja e mjekrës së saj. E çon drejt aparatit dhe me gishtin tregues ia shtyn buzët teposhtë, sikur plastelinën. Aishja ia largon dorën, ai e kthen, edhe një herë. Kjo nga jashtë mbase mund të duket e çuditshme, mendon Aishja, si kung fu për fillestarët. Qesh. Njeriu me ashpërsi, me krejt pëllëmbën, ia kap nofullën, ia drejton aparatin dhe në çastin e përzgjedhur e largon dorën. Shkrep një rafal, nga kyçi më i lartë i gishtit tregues. Blicët e verbërojnë Aishen dhe e vetmja gjë që dëgjon është: klik, klik, Aishe e vogël, mos lëviz tani, do të verbohesh. Shikimi i kthehet nga anash, shpërthejnë arabeskat shumëngjyrëshe, copë copë, përplasen dhe fryhen. I mbyll fort sytë dhe i shtyp me gishtat, si kokrra rrushi, me butësi. Errësira të cilën nuk e shikon përputhet me të jashtmen të cilën nuk e sheh. Përpara nuk është askush. Njeriu është larguar disa hapa, vazhdon tutje

nëpër baltë, i buzëqeshur dhe i kënaqur, i dashuruar në atë që shikon në ekran. I humbin gjurmët mes silueta të zeza të njerëzve. Kërkoji prindërit, thotë Simo, lërmë të fle.

Aishja ngritet dhe bën disa hapa, e sigurtë vetëm se këmbët të cilat i sheh nën vete vërtet janë të saj. Nxjerr çokollatën. Edhe ajo është tamam, e vërtetë. E kafshon një çerek, e pjesën tjetër e kthen në mbështjellëse. Një për mamin, një për babin, dhe një për dhëmbët e dobët të vëllait. Nëse ka shkuar, do të kthehet. Nëse ka humbur, do t'i gjejë. Për këtë është më e sigurtë se për këmbët e veta.

Nga drejtimi në të cilin është nisë njeriu dëgjohen britmat dhe goditjet si një duartrokitje e shurdhër. Shan, mendon Aishja, por në errësirë nuk e dallon dot se kush bërtet, dhe as kë e godasin. Blicët e aparateve të fotoreporterëve, të radhitur rreth turmës në gjysmëhënë, ndriçojnë aty-këtu gërshetimin e trupave të përbaltur, dhe grimasa, të gjalla dhe ato në prag të vdekjes. Përsëri përleshje. Kthehet te Sima dhe shtrihet anash. Kotet me zell dhe me shkathtësi e shtyn gjumin. Tashmë e di se çka ka në anën tjetër. Rrafshnalta pranë shtëpisë, sikur ato në Halep, konvekse e krejt e thatë, vetvetiu do të shndërrohet në një grumbull të mjerë toke. Do të mbushet pastaj edhe shtegu i cili të çon te stadiumi. Nga kuzhina deri te tryezaria nuk do të mbetet asgjë pos dëshmisë jomateriale, të paarritshme se mund të avullohet si asgjë. Do të shohë pastaj, nën qepallat e rënda dhe në mëngjesin e turbullt nga fotografitë, se si cepi i shtratit të saj, mu pranë këmbëve të njoma, dridhet. E tmerrshme është bota në të cilën nuk shihen predhat, mendon. Kësaj radhe, megjithatë, në mes të pluhurit dhe ngërçave, del në pah babai i saj, është e sigurtë se është babai i saj, të cilit nga beli i varen dy këmbët e zbathura e në krahavor i fle një kokë e vogël e përgjumur. Aty është, Aishe, shiko, e gjithë kjo është normale, thotë. Dëgjon edhe nënën: bismillahir-rahmanir-rahim. Por Halepi e thërret, të vdesin, pa pushim sa herë që zgjohe.

Përkthim: Qerim Ondozi

Товарник

Стефан Славковиќ

кога ќе се разбуди. Гласовите што јурат зад батериската ламба ѝ го поткопуваат сонот, како што ракетите во сонот го бушат Алепо. Ненајавено, под земја и целено, додека не ја допрат, божем кришум. Телото ѝ затреперува со почвата, а мермерот под неа шепоти: врне дожд, малечка Ајша, покриј си ги нозете, ти изсемнаа. Мајот во Товарник нималку не личи на мајот во Алепо. Пролетта таму е посува од барутот. А, барутот мора да биде сув, инаку не е барут, инаку не експлодира, инаку не го сонува. Ама, ни Товарник не личи на она Алепо што со своите го остави пред речиси цела година. Ветуваше дека повторно ќе го види. Тукутака, не знае кому. Мајка ѝ главно реди за книгите за кои расправала со учениците, татко ѝ кимнува за потврда: не одвојувај се, сè е нормално. Ајша има единаесет години и има и доволно памет за да знае дека возрасните ги менуваат силуетите на нормалноста за да преживеат, за да полудат. Знае и дека треба да оди нога врз нога, зашто патот што го туткаат далечен е и не простува. Знае и дека спиењето на гробишта неумоливо ги менува прашањата што може да си ги постави себеси, ама уште не знае како. Премногу капки има, премногу, за да се осврнува на тоа. Колку дена се веќе овде? Веројатно неколку, сигурно повеќе од еден. Вака, од непросирниот сон може само да ги вовлече нозете под церадата, како мачор готов за скок или како глушец во извидница, и да ја разгледа плочата под која спиела. Симо Бурсаќ, 1945–1993.

Се исправа, се просева и ја трга косата од челото. Небото веќе со ноќи е виолетово. Пак го грицка хоризонтот, со исклучок на шумата, везден тврдоглавата шума, од чии контури се приближуваат батериските ламби носени на странски јазици. Пак новинари. Станува и гледа во далечината. Џандарите и натаму пендречат со пендреците, си шепотат меѓу себе, пушат и телефонираат. Татко ѝ ѝ рече кога стигнаа: од едната страна се едните, од другата другите; едните не нè пуштаат, другите не нè враќаат; едните неодамна се бранеа, другите неодамна забрануваа, а овие гробишта, на ничија земја помеѓу Србија и Хрватска, останаа неодбранети, па не им припаѓаат ни на едните ни на другите; над сè, на нивните јазици, за кои тврдат дека се различни, зборот „товар“ значи исто. Багаж, стока, бреме. Тежина. Името Товарник го забавува повеќе отколку мајка ѝ. Времето минува брзо кога знаеш многу работи, така вели. Ама, и мајка ѝ знае многу нешта, па пак вчера трипати повторуваше приказна од една книга во која чуварот не му дозволува на некој љубопитен селанец да мине низ вратата, упорно тврдејќи дека зад него има уште пострашен чувар. Селанецот на крајот умира, а чуварот веројатно ќе биде во право. Татко ѝ ја прекина мајка ѝ дури третиот пат, патем намигнувајќи ѝ на Ајша: ова е процес, сето ова е нормално.

Симо постојано ја набљудува, посветено, со разобличена насмевка. Ајша со гола рака ја брише сликата и сега под неа се прикажува некој друг, поинаков. Коцкест, уморен, се чини, колку неа. Фала ти, вели таа и го стипнува за образот. Барај ги родителите, вели Симо и пак се разлива под капките. Долго веќе не ѝ е необично ако не се тука, ама не знае што би правела кога би знаела дека ги гледа последен пат. Или, уште полошо, претпоследен.

Еден од гласовите ѝ приоѓа и впериува во неа батериска ламба. Ајша со раката го крие лицето и седнува покрај Симо. Соработувај, вели тој. За неа човекот и натаму е само вртлог од пелтечави зборови, англиски, остри, и пар калливи чизми. Извини, се слуша, малечка, извини, погледни

горе, и така натаму. Ајша се прави дека не разбира, зашто разговорите ја заморуваат. Кој би рекол дека: „Добар ден, Ајша, четиринаесет, од Алепо, околу една година, со мама и со тато, беше тука и брат ми, три години, не знаеме“, може да здодее. Зборовите му влосуваат или, уште полошо, се скаменуваат, и потоа стануваат како недојаден леб. Едно време беше Латифа, осумнаесет, манекенка, Кабул. Потоа беше Маи, дванаесет, наскоро тринаесет, Триполи. Либиски, не либански. Потоа стана Алмаса, петнаесет, Дамаск, целосно сама. Сега е девојченце што неуморно одмавнува со главата и рацете, не знам, не знам, не знам. Во ред, одмавнувај и соработувај, вели Симо, знаеш и самата како е. Новинарите во нив повеќе сакаат кога по нешто и ќе кажеш, а луѓето во нив не се ништо подобри од другите, најмногу ги сакаат мутавите.

Гласот стивнува и со едно движење ја забива ламбата в земја. Зад треперливата светлост клечи човек на триесетина години. На градите му се нишка фотоапарат. Ја подава бледата дланка и Ајша се ракува. Се навалува кон неа. Светлоста одоздола ја осветлува неговата младоликост, извајаната брада исцртува остра сенка, а на нејзиниот врв вжлебени стојат две крупни очи, бистри и сини како пролетното небо над Алепо. Се насмевнува и кима со главата. Убав, богами, вели Симо, нема што. Убав, одговара Ајша.

Човекот покажува на себе и си го кажува името. Ајша го прави истото. Симо се смее, од длабочините. Ако е по името, треба да го љубиш, зашто е драг, вели. Ајша се кикоти. Како си? – прашува човекот. Ајша ги поткрева рамениците и одмавнува со главата. Многу си убав, вели. Ајша пак ги поткрева рамениците и чувствува дека дланките ѝ се врели. Човекот од ранецот вади чоколадо, го доближува до усните и вели: биди тивка, ова е за тебе. Џебот на Ајша го голта чоколадото, а нејзината уста се полни со вода. Човекот се фаќа за долгиот објектив и прашува: може ли да те сликам.

Да, ѝ излетува на Ајша, како детонација. Ї побегнува гласот и за миг ја збунува. Со дланките испарува.

Ајша ја трга косата настрана, ги трие очите и се насмевнува додека човекот ја гаси ламбата и тропка по апаратот. Чкрапнува неколкупати во нејзин правец, загледан во светлечкиот дисплеј. Ги проверува поставките, вели Симо, уште малку. Од блесокот на блицот ѝ игра пред очите; повторно ги трие и под лактот го сеќава шушкањето на чоколадото. Го вади, го отвора и му нуди на човекот. Тој ја трга настрана. Ї покажува кон џебот и ѝ намигнува. Ајша изговара: не, не, не, и повторно го вади. Човекот го зема чоколадото и го спушта на земја. Изгледа посериозно. Со целата дланка го притиска просторот помеѓу нив, надолу, како отворена кутија и вели: полека. Пак го нагудува фотоапаратот. Баш не е гладен, вели Симо, а можеби само не сака да се гледа како јадеш. Подобро да го вратиш в џеб.

Апаратот в миг му го крие лицето, а устата самата од себе не сакајќи зинува. Во ред е, вели. Ајша се насмевнува и незабележливо ги прчи усните. До пред една година тоа го правеше пред огледалото. Пред неа се врти прст. Човекот издишува долго и со рацете во круг ѝ покажува: биди природна. По долго време, Ајша се изненадува од нечие однесување. Сака да каже: природна сум, ама блицовите ѝ го врзуваат јазикот. Наместо тоа, пак се насмевнува, овојпат со собрани усни, и благо ја накривува главата. Човекот го спушта апаратот, брзо, и ја фаќа за рака, брзо, додека со другата покажува на своето сериозно лице. Нешто не правам како што треба, мисли Ајша, а се однесувам природно. И, ме стега пресилно, овој љубодраг, и со зборовите и со прстите. Тоа ти е на српски, дофрла Симо, ич не го разбирам, ама во прсти се разбирам, малечка, нешто си го налутила.

Човекот престанува да зборува и прстите ги преместува од дланките на Ајша на врвот на нејзината брада. Ја крева кон апаратот и со показалецот ѝ ги турка усните надолу, како пластелин. Ајша му ја трга раката, тој ја враќа, па уште еднаш. Ова однадвор можеби изгледа чудно, мисли Ајша,

како кунг-фу за почетници. Се кикоти. Човекот грубо, со цела дланка, ја фаќа за вилицата, го вперува апаратот во неа и, во мигот што го одбира, ја повлекува раката. Спукува рафално, од највисокиот зглоб на показалецот. Блицовите ја заслепуваат Ајша и единственото нешто што го слуша е: чрап, чкрап, малечка Ајша, мирувај сега, ќе ослепиш. Видот ѝ се враќа периферно, се откршуваат шарени арабески, дел по дел, се судираат и бабрат. Цврсто ги затвора очите и со прсти ги гмечи, како зрна грозје, нежно. Темнината што не ја гледа се усогласува со надворешната што не се гледа. Пред неа нема никого. Човекот се оддалечил неколку чекори, граби натаму низ калта, насмеан и задоволен, вљубен во тоа што го гледа на дисплејот. Се губи меѓу црните силуети на луѓето. Ги бара родителите, вели Симо, пушти ме да спијам.

Ајша станува и прави неколку чекори, сигурна само дека нозете што под себе ги гледа не се нејзините. Го вади чоколадото. И тоа е баш-баш чоколадо. Гризе четвртина, а остатокот го враќа во обвивката. Гриз за мама, гриз за тато и уште еден за слабичките заби на брат ѝ. Ако отишол, ќе се врати. Ако се загубил, ќе ги најде. Во тоа е посигурна отколку во нозете под себе.

Од насоката во која тргна човекот се слушаат извици и удари на придушена плауз. Сепцуе, мисли Ајша, ама во мракот не распознава ни кој вика, ни кого плескаат. Блицовите од собраните фоторепортери, наредени во полумесечина околу гунгулата, потамина го осветлуваат раздвижувањето на калливите тела, и гримасите, претсмртни и живи. Пак тепачка. Се враќа кај Симо и легнува на страна. Се просева праведнички и искусно го одложува сонот. Веќе знае што има на онаа страна. Висорамнината покрај куќата, какви што во Алепо има многу, целата тумбеста и сува, сама од себе ќе се претвори во растреперени грутки земја. Ќе згрми потем и преминот што води кон игралиштето. Од кујната и трпезаријата нема да остане ништо освен нематеријалниот, недосонувачки доказ дека може да одлети во парампарчиња. Ќе види потоа, низ тешките капаци и од сликите на матното

утро, на работ од будното, како работ на нејзиниот кревет, близу до негуваните стапала, затреперува. Грозен е светот во кој ракетите не се гледаат, мисли. Овојпат, меѓутоа, низ правта и грчевите, се појавува татко ѝ, сигурна е дека е тоа татко ѝ, кому од skutot му висат две боси нозе и кому на градите му лежи малечка сонлива глава. Тука, Ајша, види, сето ова е нормално, вели. Ја слуша и мајка си: bismillah ir raham, ir rahim. Ама, Алепо ја вика, да гинат, неуморно, секојпат

Превод: Ѓоко Здравески

Karikaturista

Karikaturisti

Карикатурист

Karikaturista

Bojan Todorović

Te subotnje noći alarm je zvonio u vreme kada obično ležem u krevet. Nakon jutarnje rutine seo sam u auto i krenuo na put. Svakog petnaestog u mesecu vašar je u Šidu, gradiću u Sremu na srpsko-hrvatskoj granici. Vožnja do tamo odavno je već naučena, svaka neravnina, svaka rupa, neobična krošnja ili smešna kuća. Sunce je počelo da izlazi i nebo je izgledalo kao da je crtano pastelnim bojama, lepše od bilo kog zalaska. Ocvali listovi suncokreta počeli su da se uspravljaju. Činili su da se misli rasejano rasipaju po avgustovskom panonskom pejzažu. Bez obzira na moje uživanje u autu, svaki odlazak na vašar delovao mi je kao mučenje, trebalo je da imam najduži raspust u životu, polažem prijemni za fakultet kao moji vršnjaci, međutim očeva bolest se poigrala sa nama duže nego što smo očekivali. Kada sam završio školu krajem maja, preuzeo sam pijačni posao jer se tata razboleo. Međutim, kako je leto prolazilo, bližio se i njegov oporavak pa sam odlučio da napustim Srbiju kada ozdravi. Napolju se već potpuno razdanilo dok sam čekao red ispred kućice za plaćanje svoja dva metra tezge. Iako je sunce pržilo šoferšajbnu, košava je duvala toliko jako da mi je bio neophodan prsluk. Zrna peska i zemlje upadala su u sve pore tela, čak i u usta, pa su mi zubi proizvodili zvukove kao da jedni druge lome. Parkirao sam auto i prešao prekoputa pod šator da popijem kafu i razbudim se. Svega par stolova bilo je zauzeto. Pored šatora se već peklo 10 jaganjaca i 5 prasića. Kod šanka su za jednim od stolova sedeli tatini prijatelji Marko i Pinki, pa sam im mahnulo a zatim i seo za njihov sto. Dva lika su, u

ranim pedesetim, zavaljeni u stolice gladili svoje pupkove na izbačenim debelim, dlakavim stomacima, izuli japanke i stavili bose noge preko njih. S vremena na vreme vetar bi dunuo i oborio neki suncobran, a žar ispod prasića i jaganjaca bi se raspršio po vazduhu u narandžastosivkastoj boji i lepio se po rukama ljudi okolo, te bi oni duvali u njega da ga se otarase. Ulicom je prošao brkati čovek koji nudi suncokret, kikiriki i čokoladice, uzvikujući u nekom čudnom ritmu. Buka se povećala za nekoliko decibela jer su polako ljudi pristizali na vašar. Kada sam krenuo da istovarujem svoju robu, Marko i Pinki su mi rekli da sam lud što to radim, bolje da dam sto dinara jednom od „tamnoputih“, koji su se tiho vrzmali okolo. Marko mi je ubrzo održao lekciju o hordama ljudi koji su se nameračili u Evropu da uzimaju tuđe poslove i menjaju njenu demografiju. Pinki je dodao da kad smo im već pružili neko utočište, mogu i oni nešto da doprinesu. Ove rečenice po automatizmu odzvanjaju svuda, od šatora, preko kafića, do prodavaca na pijaci ili gimnazijskih profesora, tu zarazu ljudi prenose kao štakori, izlazi iz njihovih usta kao smrad. Izašao sam iz šatora a zatim otvorio gepek i počeo da iznosim sve. Prvo sam izneo metalnu konstrukciju tezge, sastavljenu od desetine metalnih šipki sa kačaljka na dnu i vrhu. Kada sam je namontirao, na nju sam stavio drvene letve kao postolje, a zatim i dva velika bela miljea koja su na sebi imala cvetnu šaru izvezenu crvenim i zelenim koncem. Lagano sam po tezgi počeo da iznosim svu robu za poljoprivredne mašine, počevši od većih elemenata poput kardana, a zatim vodene pumpe, pumpe za ulje, farove i ostalo. U jednom trenutku na Markovim i Pinkijevim tezgama pojavila su se dva momka, koja su počela da iznose sadržaj iz njihovih kola, dok su ova dvojica sedeli i dalje pod šatorom i pili pivo. Momci su intuitivno pakovali po tezgi, jedan razne vrste čarapa, a ovaj drugi praškove i raznoraznu kozmetiku. Inače, hiljade ljudi poput njih dvojice motalo se nedeljama na prostoru oko vašara, jer se na samo 2km odatle nalazi izbeglički kamp, jedan od mnogih na granicama Srbije sa susednim zemljama. Smešteni su u žicom ograđen kamp koji podseća na logor. Jedan od njih,

koji je iznosio robu široke potrošnje, završio je posao i otišao pod šator da uzme tih sto dinara od Pinkija. Ovaj drugi se mučio sa čarapama pa sam mu klimnuo glavom i promrljao nešto kao „hej“, a on je zbunjeno zaklopio oči kao vid gestikulacije. Pitao me na engleskom da li mi treba nešto, a ja sam rekao da ne treba i pitao ga šta radi ovde i kako se zove. U tom trenutku, pojavio se stariji čovek ispred tezge da pita koliko košta AC pumpa za traktor IMT. Gledavši u momka pored mene prokomentarisao je da se pazim da se ne digne u vazduh i sve nas pobije. Elem, moj tata ima sujeveran običaj da prvoj mušteriji pokloni bilo šta što je želeo da kupi zarad što većeg pazara. Ja sam ovom dedi pumpu koju je želeo naplatio 25 evra umesto 20 koliko je inače koštala. Generalno cene određujem proizvoljno, ne držim se fiksnog, kako mi je izdiktirao tata. Posmatram ljude koji se kreću ulicom i ukoliko strastveno pogledaju u neki proizvod sa tezge, znam odmah da ga dugo traže i da su spremni da plate mnogo više nego što zapravo vredi. Marko se vratio i izdrao se na momka koji mu je nameštao čarape, a ja sam srčano uleteo u raspravu i rekao mu da ga ostavi na miru, da mu je dao nemoguć zadatak da sve namesti kako je želeo. Marko nas je opsovao obojicu, pa sam mu ja rekao da se nosi i krenuo da ispratim ovog u nekom nasumičnom pravcu. Zahvalio mi se i rekao da se zove Abed, da je u kampu već mesec dana, da mu volonteri daju hranu jer je sav novac potrošio na podmićivanje policajaca u Grčkoj. Prebijen je kada je pokušao da uđe u Mađarsku, pa je čuo da su u Šidu popustljiviji i da će se nekako dočepati Evropske unije, da bi na kraju došao do Nemačke. Za trenutak smo zastali.

„Koga imaš u Nemačkoj?“, pitao sam ga.

„Nikog od rodbine, ali jedan prijatelj sa interneta mi je obećao da će me primiti kod njega na neodređeno, dok se ne snađem...“

„Aha, a čime se baviš?“

„Novinarstvom. Radio sam u jednom satiričnom časopisu, pisao sam kolumne, a godinama crtam i karikature iz hobija. Ne objavljujem ih jer nisam toliko vešt. A ti? Pijaca?“

„Ma, ne pitaj. Čale mi je bolestan pa ga menjam, uskoro

ću i ja u Nemačku kod tetke. Radio sam na građevini, imam i prevarantskog iskustva sa pijace, valjda ću naći neki posao, ha-ha.“

„Ha-ha. A ja nikad ništa drugo sem pisanja nisam radio, niti želim, plus, vezan sam za svoj jezik, koji volim, njegovu muziku koju godinama istražujem i reči koje nižem na papir kao perle. Ne mogu da zamislim da pišem na bilo kom drugom jeziku, ne prođe niti jedan dan da se ne zapitam zašto sam uopšte i kuda krenuo. Ti ćeš u Nemačkoj makar biti radnik, a ja jedno veliko Ništa.“

„Ej, ne preteruj, možeš uvek biti karikaturista.“

Nasmejao se. Pomislio sam da će ga šala uvrediti, ali je ipak uspeo da se izdigne iz svoje patnje i nasmeje joj se u facu. Bio je jako mršav, upalih obraza i malo zakrivljenog nosa, zamislio sam ga kako radi neki fizički posao i tuga mi se uvukla u telo kao vlaga u zidove. Nisam znao ništa o ratu iz kog dolazi i u tom trenutku ništa mi nije bilo važno osim toga što sam se osećao neprijatno jer ne mogu nikako da mu pomognem. Rekao sam mu:

„Vidi, ja sam za maksimalno tri meseca u Nemačkoj, ako ti bilo šta zatreba, upiši moj broj, korišću ga sigurno neko vreme dok sam tamo.“

„Dogovoreno, ako je se uopšte nekako dočepam“, odgovorio je.

Stajao sam u mestu dok je on odlazio. Hodao je spuštene glave između tezgi, povremeno šutirajući kamenje na šljunkovitoj ulici i nije nikog konstatovao, dok su svi buljili u njega tako odrpanog i usporenog. Učinilo mi se za trenutak, ironije li, kako je divno biti izbeglica. Niko te ne poznaje, možeš pisati ili pljuvati po ulici, meštani će uvek pričati da si to zapravo i uradio. Graja ljudi mešala se sa muzikom koja je dolazila sa nekoliko zvučnika i pravila kakofoniju koju nisam mogao da podnesem. Odjednom sam se uplašio za svoju tezgju i robu na njoj, pa sam brzo otrčao nazad. Dan se nastavio uobičajeno, ljudi su dolazili i odlazili, uglavnom su više pitali gluposti nego što su kupovali stvari. Sunce je bilo u samom zenitu i vetar je nanosio

toplotu u talasima. Svuda je bila prašina, a ja sam sedeo na ivici svog širom otvorenog gepeka i sa njega pozdravljao kupce. Posmatrao sam čoveka prekoputa mene za roštiljem kako briše znoj podlakticom, čačka nos i zabada ruke u sirovo meso da njima napravi pljeskavice. Između nas dvojice vazduh se mutio od vreline i prizor je bio isti kao kad gledaš neodređen prostor iznad asfalta na trkama Formule 1. Oko 12 sati nazvao sam tatu i rekao mu otprilike koliko pazara ima i da ću uskoro krenuti kući. Nedelje i meseci su prolazili, moj odlazak u Nemačku se približavao, tata se u međuvremenu izborio nekako sa svojim bubrezima i ja mu više nisam bio potreban kao zamena na pijacama. Tetka me je prilično dobro ugoštila, promenio sam već nekoliko poslova ovde, imam devojkicu i puno prijatelja. Sinoć, dok sam bio u izlasku i tražio mesto za parking, stigla mi je SMS poruka koju sam prvo ignorisao u svoj toj brzini, a kada sam seo u kafić i izvadio telefon na sto, u notifikacijama je pisao nepoznat broj i ispod poruka na engleskom: „Objavili su mi prvu karikaturu, ha-ha. Abed“.

Atë mbrëmje të së shtunës alarmi cingërroi në kohën kur unë zakonisht shkoj në shtrat. Pas rutinës mëngjesore, hyra në veturë dhe u nisa në rrugë. Çdo të pesëmbëdhjetin e muajit mbahet panairi në Shid, qytet në Srem në kufirin serbo-kroat. Rugën deri atje ka kohë që e kam mësuar, dhe e njoh çdo pjerrtësi, çdo gropë, çdo pemë të pazakontë dhe çdo shtëpi qesharake. Dielli nisi të lindte e qielli dukej si i vizatuar me ngjyra pastel, më bukur se çdo agim tjetër. Gjethet e lulediellit të lulëzuar nisën të drejtoheshin. Ato bënë që mendimet të shkapërderdheshin nëpër peizazhin panoramik të gushtit. Pavarësisht kohës së mirë që po e kaloja në veturë, çdo shkuarje në panair më dukej si torturë, duhej të kisha pushimin më të gjatë në jetë, t'i nështrohesha provimit pranues për fakultet si bashkëmoshatarët e mi, por sëmundja e babait na mbajti më gjatë se që kishim pritur. Kur e përfundova shkollën në fund të majit, mora përsipër punën e tregut, sepse babai u sëmur. Por, ndërsa kalonte vera, afrohej edhe shërimi i tij dhe unë vendosa të largohesha nga Serbia kur ai të shërohej. Jashtë tashmë ishte bërë ditë derisa prisja në radhë para shtëpizës për të paguar tezgën time dymetërshe. Edhe pse dielli e piqte xhamin e përparmë, era e lindjes frynte aq shumë sa që nuk bënte pa xhaketë. Kokrrat e zallit e të dheut depërtonin në çdo pore të trupit, edhe në gojë madje, dhe dhëmbët më prodhonin tinguj sikur e thyejnë njëri-tjetrin. E parkova veturën dhe kalova matanë rrugës në një tendë për të pirë kafe dhe për t'u zgjuar. Vetëm nja dy tavolina ishin të zëna. Pranë tendës po piqeshin

10 qengja dhe 5 gica. Ta banaku në një tavolinë rrinin miqtë e babait, Marko dhe Pinki, dhe unë i përshëndeta me dorë dhe pastaj u ula me ta. Këta dy burra në të pesëdhjetat e hershme ishin mbështetur për karrike dhe po e kërruanin barkun e tyre të trashë e me lesh, me këmbë të zbathura mbi papuçe. Tek-tuk frynte era dhe e rrëzonte ndonjë çadër, e prushi poshtë gicave dhe qengjave përhapej në ajër me ngjyrë portokalli në të hirtë dhe u ngjitej duarve të njerëzve përreth, e ata e frynin ta hiqnin nga vetja. Rugës kaloi një burrë me mustaqe i cili shiste fara luledielli, kikirikë dhe çokollata, duke bërtitur me një ritëm të çuditshëm. Zhurma u shtua për disa decibelë sepse njerëzit dalëngadalë po e mbushnin panairin. Kur fillova ta shkarkoj mallin, Marko dhe Pinki më thanë se nuk isha në vete që po e shkarkoja mallin vetë, më mirë t'i jepja njëqind dinarë njërit prej këtyre „të zinjve“ të cilët qetësisht silleshin rreth e rrotull. Marko pa një pa dy ma mbajti një fjalim për hordhitë që ia kishin mësyer Evropës për t'ia marrë njerëzve punët dhe për ta ndryshuar demografinë. Pinki shtoi se meqë u kishim ofruar njëfarë strehe, është e udhës që edhe ata të japin kontribut. Këto fjalë me automatizëm jehonin gjithandej, nga tenda dhe kafiteritë e deri te shitësit në pazar apo profesorët në gjimnaz, këtë epidemi njerëzit e bartin si brejtësit, u del nga goja si erë e keqe. Dola nga tenda dhe pastaj e hapa portobagazhin dhe nisa të nxjerr gjithçka. Së pari e nxora konstruksionin metalik të tezgës, që përbëhet nga dhjetëra shufra metali me lidhëse në cep dhe në maje. Kur e montova, mbi të vura dërrasa si mbajtëse, e pastaj edhe dy çarçafë të bardhë të cilat ishin të qëndisur me një detaj me lule me ngjyrë të kuqe dhe të gjelbër. Ngadalë nisa ta nxjerr krejt mallin për makinat bujqësore, duke filluar nga elementet e mëdha si kardani, pastaj pompat e ujit, pompat për vaj, fenerët e kështu me radhë. Në një moment te tezgat e Markos dhe të Pinkit u shfaqën dy djem, të cilët nisën të nxirrnin mallin nga veturat e tyre, derisa këta të dy rrinin nën tendë dhe pinin birra. Djemtë intuitivisht nxirrnin mallin në tezgë, njëri çorapë të llojllojshme, tjetri pudra dhe produkte të ndryshme kozmetike. Përndryshe, me mijëra njerëz si këta të

dy silleshin me javë të tëra në hapësirën rreth panairit, sepse vetëm dy kilometra më tej gjendet kampi i refugjatëve, njëri nga shumë kampe në kufijtë e Serbisë me vendet fqinje. Janë të vendosur në një kamp të rrethuar me tel, që duket si llogor. Njëri prej tyre, i cili nxirrte mallin për konsum të gjerë, e kishte mbaruar punën dhe kishte shkuar poshtë tendës për të marrë njëqind dinarë nga Pinki. Ky tjetri po përpëlitej me çorape e unë ia bëra me kokë dhe thashë diçka si „hej“, e ai i hutuar i mbylli sytë si një lloj gjesti. Më pyeti në anglisht nëse më duhej diçka, e unë i thashë se jo dhe e pyeta se ç'po bënte këtu dhe si quhej. Në atë çast, para tezgës u shfaq një burrë më i moshuar për të pyetur sa kushtonte pompa AC për traktorin IMT. Duke e shikuar djaloshin para meje, tha të kisha kujdes se mos po na çonte të gjithëve në erë. Eh, babai im e ka një zakon bestytnie që myshterisë së parë t'i falte çkado që donte të blente për të pasur shitje sa më të madhe. Unë këtij babloku i mora 25 euro për këtë pompë në vend të 20 eurove, sa në të vërtetë kushtonte. Në përgjithësi çmimet i caktoj arbitrarisht, s'kam asgjë fikse ashtu siç më thotë babai. I vështroj njerëzit të cilët sillen rrugës dhe nëse e shikojnë me pasion ndonjë produkt nga tezga, e di menjëherë se ka kohë që po e kërkojnë dhe se janë të gatshëm të paguajnë më shumë se që e ka çmimin. Marko u kthye dhe i bërtiti djaloshit i cili ia radhiste çorapet, e unë me gjithë zemër iu futa diskutimit dhe i thashë ta linte rehat, se i kishte dhënë detyrë të pamundur t'i radhiste ashtu siç ai kërkonte. Marko na shau të dyve, edhe unë i thashë të zhduket dhe u nisa ta përcjell këtë në një drejtim të atypëratyshëm. Më falënderoi dhe më tha se quhej Abed, se ka një muaj që ishte në kamp, se vullnetarët i japin ushqim sepse krejt paratë i kishte harxhuar duke u dhënë rryshfet policëve grekë. E kishin rrahur kur kishte provuar të hynte në Hungari, dhe pastaj kishte dëgjuar se në Shid ishin më tolerantë dhe se disi do të mbërrinte në Bashkimin Evropian, që në fund të shkonte në Gjermani. Për një çast u ndalëm.

„E ke dikë në Gjermani?“, e pyeta.

„Asnjë familjar, por një mik i imi nga interneti më ka premtuar se do të më pranojë te ai derisa të gjindem...”

„Ëhë, e me çka merresh?“

„Me gazetari. Kam punuar në një revistë satirike, kam shkruar kolumna, e ka vite që vizatoj karikatura për qejf. Nuk i publikoj se nuk jam edhe aq i zoti. E ti? Pazar?“

„Po, mos pyet. Babin e kam të sëmurë dhe po e zëvendësoj, së shpejti edhe unë po shkoj në Gjermani te teza. Kam punuar në ndërtimtari, kam edhe përvojë prej mashtruesi nga ky treg, mbase do të gjej ndonjë punë, ha-ha“.

„Ha-ha. E unë kurrë asgjë përveç të shkruarit nuk kam bërë, e as që dua. Për më tepër, jam i lidhur me gjuhën time të cilën e dua, si dhe muzikën të cilën e hulumtoj me vite të tëra dhe fjalët të cilat i qëndis si perlat. Nuk mund ta marr me mend të shkruaj në ndonjë gjuhë tjetër, nuk kalon as edhe një ditë pa e pyetur veten përse dhe ku jam nisur. Ti në Gjermani së paku do të jesh punëtor, e unë një Hiç i madh“.

„Hej, mos e tepro, gjithmonë mund të bëhesh karikaturist“.

Qeshi. Mendova se shakaja do ta fyente, por megjithatë ia doli të ngritej përtej dhimbjes së tij dhe t'i qeshte në fytyrë. Ishte shumë thatanik, me faqe të thata dhe me hundë paksa të shtrembër, e përfytyrova duke bërë ndonjë punë fizike dhe trishtimi ma përshkoi trupin si lagështia në mure. Nuk dija asgjë për luftën nga e cila ai vinte, dhe në atë çast asgjë nuk më interesonte përpos faktit se ndjehesha në siklet sepse kurrsesi nuk munda t'i ndihmoj. I thashë:

„Shiko, unë më së largu për tre muaj do të jem në Gjermani, nëse të duhet diçka shkruaje numrin tim, sigurisht do ta përdor për një kohë sa të jem atje“.

„Dakord, nëse ia dal të mbërrij“, u përgjigj.

Qëndrova pa lëvizur derisa po largohej. Ecte kokëulur mes tezgave, herë pas here i shqelmonte gurët në rrugën me zhavorr dhe nuk e shikonte asnjërin, derisa të gjithë ia ngulnin sytë kaq të rrekosur e kaq të ngadaltë. M'u duk për një çast, çfarë ironie, se sa bukur është të jesh refugjatë. Askush nuk të njeh, mund të pshurresh e të pështysh në rrugë, vendasit gjithmonë do të thonë se ti e ke bërë. Turma e njerëzve përzihej me muzikën e cila vinte nga disa zmadhues dhe krijonte kakofoni të cilën

nuk e duroja dot. Përnjëherë u frikësova për tezgën dhe për mallin tim, dhe shpejt u ktheva mbrapa. Dita rrodhi si zakonisht, njerëzit vinin e shkonin, kryesisht më shumë bënin pyetje të kota sesa që blenin diçka. Dielli ishte mu në zenit dhe era sillte ngrohtësi valë-valë. Gjithandej kishte pluhur, e unë rrija në cep të portobagazhit tim krejt të hapur dhe nga ai i përshëndetja blerësit. E shikoja burrin matanë rrugës mbi zgarë se si e fshinte djersën me bërryl, me gishta në hundë dhe me duar në mishin e papjekur për të bërë pleskavica. Ndërmjet nesh ajri turbullohej nga nxehtësia dhe pamja ishte si kur e shikon një hapësirë të pacaktuar mbi asfalt në garat e Formulës 1. Rreth orës 12 e thirra babanë dhe i thashë përafërsisht se sa kisha shitur dhe se së shpejti po nisesha për në shtëpi. Javët dhe muajt kalonin, shkuarja ime në Gjermani po afrohej, babai në ndërkohë ia doli disi me veshkët e tij, dhe unë më nuk i duhesha si zëvendësim për treg. Tezja më priti mjaft mirë, këtu i kam ndërruar tashmë disa punë, e kam një të dashur dhe shumë miq. Mbrëmë derisa isha jashtë dhe po kërkoja vend për parkim, më erdhi një mesazh të cilin në fillim e injorova me gjithë atë shpejtësi, e kur u ula në kafeteri dhe e nxora telefonin, te notifikimet më doli numri i panjohur dhe porosia poshtë: „Ma kanë botuar karikaturën e parë, ha-ha. Abed“.

Përkthim: Qerim Ondozi

Карикатурист

Бојан Тодоровиќ

Таа саботна ноќ алармот свонеше во време кога обично лежам в кревет. По утринската рутина, седнав во автомобилот и тргнав на пат. Секој петнаесетти во месецот има панаѓур во Шид, гратче во Срем на српско-хрватската граница. Возењето до таму одамна е веќе научено, секоја нерамнина, секоја дупка, необична крошна или смешна кука. Сонцето почна да излегува и небото изгледаше како да е цртано со пастелни бои, поубаво од кој било залез. Расцутените листови сончоглед почнаа да се исправаат. Правеа мислите расеано да се расејуваат по августовскиот панонски пејзаж. Без оглед на моето уживање во автомобилот, секое одење на панаѓур ми делуваше како мачење, требаше да имам најдолг распуст во животот, да полагам приемен за факултет како моите врсници, но болеста на татко ми си поигра со нас подолго отколку што очекувавме. Кога го завршив училиштето кон крајот на мај, ја презедов пазарската работа зашто тато се разболе. Меѓутоа, како што поминуваше летото, се ближеше и неговото закрепнување, па одлучив да ја напуштам Србија кога ќе оздрави. Надвор веќе потполно се раздени додека чекав во ред пред куќичката за плаќање на своите два метри тезга. Иако сонцето ја пржеше шофершајбната, ветерот дуваше толку силно што ми беше неопходен елек. Зрната песок и земја ми влегуваа во сите пори на телото, дури и во устата, па забите ми произведуваа звуци како да се кршат едни со други. Го паркирав автомобилот и преминав

отспротива под шаторот да испијам кафе и да се разбудам. Само неколку маси беа зафатени. Покрај шаторот веќе се печеа десет јагниња и пет прасиња. Кај шанкот на една од масите седеа пријателите на татко ми, Марко и Пинки, па им мавнав, а потоа седнав на нивната маса. Двата лика, во раните педесетти, навалени во столовите ги галеа своите папоци на исфрлените дебели, влакнести стомаци, ги извадија апостолките и ги ставија босите нозе преку нив. Одвреме-навреме ветерот ќе дувнеше и ќе турнеше некој чадор, а жарот под прасињата и јагнињата ќе се распрснеше во воздухот во портокалово-сивкаста боја и се лепеше по рацете на луѓето наоколу, па тие дуваа во него за да се отарасат. По улицата помина мустаклест човек кој нудеше сончоглед, кикирики и чоколатца, извикнувајќи во некој чуден ритам. Вревата се зголеми за неколку децибели зашто полека луѓето пристигнуваа на панаѓурот. Кога почнав да ја истоварам својата стока, Марко и Пинки ми рекоа дека сум луд што го правам тоа, подобро да му дадам сто динари на еден од „црномурестите“, кои тивко се моткаа наоколу. Марко набрзо ми одржа лекција за ордите луѓе кои се намерачиле во Европа да земаат туѓи работни места и ја менуваат нејзината демографија. Пинки додаде дека кога веќе сме им дале некакво засолниште, можат и тие нешто да придонесат. Овие реченици по автоматизам одсвонуваат секаде, од шаторот, преку кафулето, од продавачите на пазарот или гимназиските професори, таа зараза луѓето ја пренесуваат како стаорци, излегува од нивните усти како смрдеа. Излегов од шаторот, а потоа го отворив гепекот и почнав да изнесувам сè. Прво ја изнесов металната конструкција на тезгата, составена од десетина метални шипки со закачалки на дното и врвот. Кога ја монтирав, на неа ставив дрвена летва како држач, а потоа две големи бели милјеа кои имаа цветна шара извезена со црвен и зелен конец. Полека почнав да ја изнесувам на тезгата сета стока за земјоделски машини, почнувајќи од поголемите елементи како карданот, а потоа пумпата за вода, пумпата

за масло, фаровите и останатото. Во еден миг на тезгата на Марко и Пинки се појавија двајца момци кои почнаа да ја изнесуваат содржината од својот автомобил, додека овие двајца и понатаму седеа под шаторот и пиеја пиво. Момците интуитивно пакуваа по тезгата, еден разни видови чорапи, а другиот прашоци и разноразна козметика. Инаку, илјадници луѓе како нив двајца со недели се моткаа на просторот околу панаѓурот, зашто на само два километри одовде се наоѓа бегалски камп, еден од многуте на границите на Србија со соседните земји. Сместени се во камп ограден со жица којшто потсетува на логор. Еден од нив, кој ја изнесуваше стоката за широка потрошувачка, заврши со работата и отиде под шаторот да ги земе стоте динари од Пинки. Другиот се мачеше со чорапите, па му кимнав со главата и промрморев нешто како „еј“, а тој збунето ги затвори очите како вид гестикација. Ме праша на англиски дали ми треба нешто, а јас реков дека не треба и го прашав што прави овде и како се вика. Во тој миг, се појави постар човек пред тезгата да праша колку чини АС-пумпа за трактор IMT. Гледајќи во момчето покрај мене, искоментира да се пазам да не се крене во воздух и сите да нè убие. Елем, татко ми има суеверен обичај да му подари на првиот муштерија што било што сака да купи заради што поголем пазар. Јас на овој дедо пумпата што ја сакаше му ја наплатив 25 евра наместо 20, колку што инаку чинеше. Генерално, цените ги одредувам произволно, не се држам фиксно, како што ми издиктира татко ми. Ги набљудувам луѓето кои се движат по улицата и доколку страствено погледнат во некој производ од тезгата, веднаш знам дека долго го бараат и дека се спремни да платат многу повеќе отколку што всушност вреди. Марко се врати и му се развика на момчето кое му ги местеше чорапите, а јас страсно влетав во расправата и му реков да го остави на мир, дека му дал невозможна задача да намести сè како што сакал. Марко нè опцу обајцата, па јас му реков да се носи и тргнав да го испратам овој во некој случаен правец. Ми се заблагодари и рече дека се вика Абед,

дека е во кампот веќе еден месец, дека волонтерите му даваат храна зашто сите пари ги потрошил на подмитување полицајци во Грција. Претепан е кога се обидел да влезе во Унгарија, па слушнал дека во Шид се попопустливи и дека некако ќе се дограби до Европската Унија, за да дојде на крај во Германија. За миг застанавме.

„Кого имаш во Германија?“ го прашав.

„Никого од роднините, но еден пријател од интернет ми вети дека ќе ме прими кај него на неодредено, додека не се снајдам...“

„Аха, а со што се занимаваш?“

„Со новинарство. Работев во едно сатирично списание, пишував колумни, а со години цртам карикатури од хоби. Не ги објавувам зашто не сум толку вешт. А ти? Пазар?“

„Ах, не прашувај. Татко ми е болен па го менувам, наскоро и јас ќе одам во Германија кај тетка ми. Работев во градежништвото, имам и измамничко искуство од пазар, белки ќе најдам некаква работа, ха-ха.“

„Ха-ха. А јас никогаш не сум работел нешто друго освен пишување, ниту сакам, плус, врзан сум за својот јазик којшто го сакам, неговата музика која со години ја истражувам и зборовите кои ги нижам на хартија како бисери. Не можам да замислам да пишувам на кој било друг јазик, не поминува ни еден ден да не се запрашам зошто воопшто тргнав и каде. Ти во Германија барем ќе бидеш работник, а јас едно големо Ништо.“

„Еј, не претерувај, секогаш можеш да бидеш карикатурист.“

Се насмевна. Помислив дека шегата ќе го навреди, но сепак успеа да се издигне од своето страдање и да му се насмее в лице. Беше многу слаб, со вжарени образи и малку искривен нос, го замислив како работи некоја физичка работа и тагата ми се вовлече во телото како влага во сидови. Не знаев ништо за војната од која доаѓа и во тој миг ништо не ми беше важно освен тоа што се чувствував непријатно зашто никако не можам да му помогнам. Му реков:

„Види, јас сум за најмногу три месеци во Германија, ако ти затреба што било, запиши го мојот број, сигурно ќе го користам некое време додека сум таму.“

„Договорено, ако воопшто некако се пикнам таму“, одговори.

Стоев во место додека тој си заминуваше. Одеше со спуштена глава меѓу тезгите, повремено шутирајќи камења на улицата од чакал и не констатираше никого, додека сите зјапаа во него, таков, парталав и забавен. За миг ми се причини, каква иронија, дека е прекрасно да се биде бегалец. Никој не те познава, можеш да мочаш или да плукаш на улица, мештаните секогаш ќе зборуваат дека всушност и си го направил тоа. Вревата од луѓето се мешаше со музиката која доаѓаше од неколку звучници и правеше какофонија што не можев да ја поднесам. Одеднаш се уплашив за својата тезга и стоката на неа, па брзо отрчав назад. Денот продолжи вообичаено, луѓето доаѓаа и си заминуваа, главно повеќе прашуваа глупости отколку што купуваа работи. Сонцето беше во самиот зенит и ветерот ја донесуваше топлината во бранови. Насекаде имаше прашина, а јас седев на работ на својот ширум отворен гепек и од него ги поздравував купувачите. Го набљудував човекот спроти мене кај скарата како ја брише потта со подлактицата, го чепка носот и ги пика рацете во свежото месо за да направи плескавици со нив. Помеѓу нас двајца воздухот се матеше од врелина и глетката беше иста како кога го гледаш неодредениот простор над асфалтот на трките од Формула 1. Околу 12 часот му се јавив на татко ми и му кажав отприлика колку пазар има и дека наскоро ќе си тргнам дома. Недели и месеци поминуваа, моето заминување во Германија се ближеше, татко ми во меѓувреме некако се избори со своите бубрези и повеќе не му бев потребен како замена на пазарите. Тетка ми прилично добро ме угости, променив веќе неколку работи овде, имам девојка и многу пријатели. Синоќа, додека бев излезен и барав место за паркинг, ми стигна СМС-порака која прво ја игнорирав во сета таа брзина, а кога седнав во кафулето и го

извадив телефонот на масата, во нотификациите пишуваше непознат број и подолу порака на англиски: „Ми ја објавија првата карикатура, ха-ха. Абед.“

Превод: Иван Шопов

Биографски белешки

Абид Јариќ е роден во Дувно, БиХ, 1950 година. Завршил Филозофски факултет во Задар. Од 1997 година живее во Зеница, каде што работи како гимназиски професор и директор. Автор е на значајни трудови од областа на јазикот, книжевноста и педагошката практика. Застапен е во повеќе зборници на кратки раскази. Автор е на четири книги: *Подградински раскази*, *Големата дупка* (роман), *Бело на црно* (колумни, статии и коментари) и *Човек во видокругот* (раскази).

Повеќепати е наградуван (*Наша ријеч*, *Улазница*, *Средби Зија Диздаревиќ*, *Симха Кабиљо*, *Милутин Алемпиевиќ* и други).

Контакт: jaric.abid@yahoo.com

Аида Шечиќ Незиревиќ (родена 1978) по струка е лекторка по јужнословенски јазици. Ја објавила збирката песни *Кукла*, за која во 2011 година ја добила наградата на Фондацијата Фра Грго Мартиќ за најдобро поетско првенче. За песните и расказите е наградувана во регионот и во странство (Шпанија, Франција). Нејзината *Приказна на Силвија* е поместена во книгата *Lapis Histriae* 2019 (необјавена). Пишува и за деца. Во 2012 година учествувала на Сараевските денови на поезијата, а во 2018 година, на книжевниот фестивал *На половина пат* во Ужице, Србија.

www.aidasecic.wordpress.com

Анета Тасевска Петрушевска е родена 1983 г. во Скопје. Детството го минува во родното Сопиште, местото што засекогаш ќе остане нејзината најголема инспирација. Средно училиште завршува во ДСУ „Владо Тасевски“, насока – техничар за ПТТ сообраќај, а дипломира на Електротехничкиот

факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, како инженер по електротехника и информациски технологии. Денес работи како електроинженер. Пишува поезија и проза. Омилена книга ѝ е *Петтата гора* од Паоло Коељо.

Анте Сториќ е роден во Шибеник, каде што живее и работи. Дипломирал на Академијата за драмска уметност во Загреб. Автор е на десетина музички спотови, кратки филмови и еден документарен филм. Еден краток расказ му е објавен во зборникот *Се зборува по градот*.

Контакт: ante.storic@gmail.com

Африм Демири е роден 1960 година, во селото Сазли, Урошевац. Со книжевност почнал да се занимава во 80-тите години, пишувајќи поезија, кратки раскази и репортажи. Неговите дела биле наградувани на повеќе конкурси. Во 1994 година книжевниот клуб *Де Рада* ја објави неговата збирка поезија *Црна панделка*. Во периодот 1997 – 2015 објавувал публицистички написи како дописник на весникот *Коха диторе*. Во 2003 година ја добил наградата за најдобар дописник од Здружението на новинари на Косово. Тој е и соосновач на локалниот весник *Фернпрес* и уредник на вестите во ТВ Тема.

Контакт: af_demiri@hotmail.com

Беса Калаја. Родена во Приштина, каде што дипломирала Албански јазик и книжевност на Приштинскиот универзитет. Повеќе години е новинарка во областа на антикорупцијата. Нејзини истражувања се објавени и во неколку странски медиуми, како што се *Osservatorio Balcanii Caucaso* и *Le Courrier des Balkans*. Добитничка е на неколку награди за новинарство, од областа на антикорупцијата, човековите права и борбата против сиромаштијата. Се занимава со уредување и лектура, како и со истражувања за организации и медиуми во Косово. Неколку нејзини кратки раскази се објавени на домашни портали за култура.

Бојан Тодоровиќ е роден на 19.11.1992 во Шабац. Објавуван е во книжевните зборници *На улица газат боси луѓе* и *Сањаториум*, во рамките на проектот Работилница за

креативно пишување на новосадскиот СК13, како и во разни книжевни портали (*Strane, Eckermann, Rez...*). Неговиот поетски ракопис *Чарли или добрите момчиња од лоши држави* ги добил наградите *Милутин Боиќ* и *Првенец*. Збирката е објавена кон крајот на 2016. Бојан живее и работи во Нови Сад.

bojantodorovic.tumblr.com, instagram.com/bojancharlie

Бојана Бабик е родена во Панчево, 1990 година. Завршила основни студии по драматургија во Белград и магистерски студии по филм на универзитети во Португалија, во Шкотска и во Естонија. Пишува проза, филмски сценарија и театарски дела. Објавувала кратки раскази во зборниците *Рукописи и Одакле зовем*, наградувана е на конкурсите *Улазница 2013* и *Стеван Сремац 2015* година. Живее и работи во Талин.

Димитрие Буквиќ, роден во Белград 1985 г., социолог, новинар и писател. Објавувал раскази во Србија, БиХ, Црна Гора и Хрватска. Победник е на фестивалот за млади писатели *Српско перо*, на конкурсот на Народната библиотека во Бор и на конкурсот *Миодраг Борисављевиќ*. Автор е на збирката раскази *Секоја добива* (Партизанска книга, 2017) и на публицистичките дела *Кафанолошки астал/Кариран чаршаф* (со Драгољуб Б. Ѓорѓевиќ, 2014) и *Шеесет и осма - педесет години подоцна* (2018). По зборникот *Бибер*, ќе може помпезно да напише: *преведувач на повеќето јазици во регионот*. И еве, штотуку го напиша тоа.

Контакт: dimitrije.bukvic@gmail.com

Драгана Ранѓеловиќ е родена 1979 година во Куприја. Завршила дипломски и магистерски студии на Филолошкиот факултет во Белград, одсек Српска книжевност и јазик со општа книжевност. Покрај стручни текстови од областа на книжевната критика и методиката на настава, пишува и песни за деца за списанието *Гороцвет*. Нејзините раскази се најдоа во електронски списанија, во книжевното списание *Кораџи*, како и во збирките *Бележник*, *Како ја убив љубовта*, *Црти и реси 5* и *Нушкијада*. Живее и работи како професор по српски јазик во Деспотовац.

Контакт: draganasrp@gmail.com

Ернад Осмиќ е роден 1989 година во Брчко (БиХ). Во 1992 година со семејството се сели во Хамбург (Германија), во родниот град се враќа 1999 година, а нешто подоцна почнува да пишува. Објавил две збирки поезија: *Инаетот на јазикот* и *Босански робот*. Има ќерка. Се вика Лејла.

www.ernadosmic.blogspot.com

Габриел Делиќ е роден на 14 мај 1998 година во Загреб. Расказот објавен во оваа збирка воедно е и прв негов објавен расказ, но сигурно не и последен. Верува дека Бибер и тој ќе се сретнат и во 2021 година, кога конкурсот повторно ќе биде активен.

Гордана Стојаноска е родена на 14 мај 1969 г. во Битола. Доктор е по социолошки науки и работи како вонреден професор на Педагошкиот факултет, Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола. Авторка е на поетските книги: *Збор за зборот*, во коавторство со Златко Жоглеви и Даниела Андоновска – Трајковска, и *Поема за маргините*, во коавторство со Даниела Андоновска – Трајковска. Добитничка е на наградите *Nosside XXVII*, 2011 Италија и *Владимир Костов* 2014 и лауреатка на Григор Прличев за најдобра поема 2017 година, НУ Центар за култура „Григор Прличев“ – Охрид.

Контакт: gorde969@hotmail.com

Имер Топаница е познат поет и прозаист. Автор е на две книги: романот *Патници* (Принци, Тирана, 2013) и збирката поезија *Сноп светло* (Рокулија, Приштина, 2014). Со години се занимава со новинарство. Негови песни и раскази се објавувани во познати книжевни списанија, како: *Јета е ре*, *Верби*, *Илз*, *Академиа*, *Оаза* и др. Мошне скоро треба да се објави неговата трета книга по ред, збирката поезија *Недоволни белешки*.

Контакт: i.topanica@gmail.com, facebook.com/imer.topanica

Исидора Петровиќ е родена во Белград 1976 година. По завршената гимназија, се запишува на Биолошкиот факултет, на којшто, години подоцна, стекнува и звање доктор на науки во областа на молекуларната биологија. И професионално и приватно го истражува животот. Кратки раскази и поезија

објавувала во збирките и зборниците *Се чини дека доаѓа југовина*, *Кажу кој те уби*, *Геа* (Ars Antibari, Bar), *Мокта на зборот* (Креативно пишување, Белград). Веројатно е на вистинското место во вистинско време, инаку ништо не би имало смисла.

Контакт: silibgd@gmail.com

Луиза Бухарова е родена во Сплит, а денес живее во Загреб, каде што работи како културна работничка, преведувачка и писателка. Основачка е на Здружението за унапредување на книжевноста и културата *Скрибонаути*. Расказите ѝ се вклучени во регионалниот зборник *Надвор од коридорот* – најдобар краток расказ и во антологијата на хрватска млада проза *Без врата, без тропане*. Добитничка е на наградата *Улазница* и на наградата *Прозак* за најдобар необјавен прозен ракопис за автор(к)и до 35 години. Во 2019 година ја објавува својата прва книга раскази *Дали тоа бевме ние* (Jesenski&Turk).

Контакт: [instagram.com/luizabou/](https://www.instagram.com/luizabou/)

Мања Величковска (Скопје, 1995) дипломира на Општа и компаративна книжевност на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ при УКИМ во Скопје. Моментално е на магистерски студии на програмата Естетика на Институтот за философија на истиот универзитет. За време на своето студирање, волонтира во издавачките куќи *Готен* и *Темплум*. Сега работи како проектна асистентка во Коалиција МАРГИНИ. Дел е од тимот на неформалната регионална група *Pobunjene čitateljke*, а во слободно време пишува проза и книжевна критика.

Контакт: manjavelickovska6@gmail.com

Марио Мерџан е роден во Загреб 1993 година. По завршената општа гимназија, запишува Правен факултет во Загреб, каде што дипломирал Управно право. Автор е на кратки филмови, со кои учествувал на неколку фестивали и ревији во Хрватска и во странство. Неговиот прв филм е *Далечни гласови* (2016), а *Краток излет* (2017) е вториот. *Будење во страв* (2018) е неговиот трет филм, воедно и прв среднометражен. Освен со режија, се занимава со пишување кратки раскази, сценарија и поезија.

Контакт: mario.merdzan@gmail.com

Милана Гајовиќ завршила основни студии на Отсекот за српска книжевност и јужнословенски книжевности во Никшиќ, а магистерски студии на факултетот во Белград, каде што во моментот е докторанд. Стипендист е на Матица српска – Друштво на членови во Црна Гора. Поезијата ѝ е објавувана во *Весна*, списание на Филолошкиот факултет во Белград.

Моника Херцег е родена 1990 година во Сисак. Наградата *Горан* за млади поети, за ракописот *Почетни координати*, ја добива во 2017 година. Книгата е објавена во 2018 година и е наградена со *Квириновата награда* за млади поети, наградата *Фран Галовиќ* за најдобро книжевно дело на тема роден крај и/или идентитет, наградата *Славиќ* за најдобро првенче за 2018 година и меѓународната награда *Мостови на Струга*. Во 2018 година ја добила наградата *На врв на јазикот* за најдобар необјавен ракопис, а книгата со наслов *Забрана за лов* е објавена во 2019 година.

Никола Петровиќ е роден во Белград 1978 година. Проза и критички прикази објавува во периодиката, во зборници и на книжевни портали. Добитник е на наградата на *Белградскиот фестивал на поезија и книги* *Тргни се! Поезија!* 2019, за збирката раскази *Хартујата брзо гори* (*Treći trg*, 2019).

Контакт: nikolinmail@gmail.com

Слаѓана Нина Перковиќ е родена 1981 година во Бања Лука. Дипломирала новинарство на Универзитетот во Бања Лука и политичка комуникација на Сорбона. Авторка е на збирката раскази *Готвење* и на романот *Во ендек*. Живее, работи и пишува на релација Бања Лука – Париз.

<http://www.sladjanaperkovic.com>

Стефан Славковиќ е роден 1986 година во Белград. Татко и сопруг. Добитник на наградата *Данило Киш* за најдобар магистерски труд од областа Општа книжевност и теорија на книжевноста. Новинар на белградскиот неделник *НИН*, на списанието *Liceulice* и на билтенот *Колега*. Свири на тапани, но не е тапанар.

Тамара Ковачевиќ е родена во Белград. По кратките и содржајни кариери како преведувачка на пиратски копии на филмови, наставничка по англиски јазик, дизајнерка на цеде-моти за порно филмови и компилации на турбофолк-музика, стекнала звање MSc Banking & Finance и повеќегодишно искуство во ревизија на финансиски извештаи. Кратки раскази и по некоја песна почнала да пишува на литературни работилници под менторство на Лидија Димковска, во организација на СКЦ *Данило Киш* од Љубљана. Расказите ѝ се објавени во двојазичниот зборник *ЌЕ БИДЕ ПОДОБРО/БО ЖЕ* и во списанието *Монструм*.

Тихана Гамбиража е родена 1985 година во Задар. Поезија и проза објавувала во низа печатени и електронски списанија, од кои некои се *Зарез*, *Ријечи*, *Поезија*, *Балкански книжевен гласник*, а дел е и од зборникот *Рукописи 33* и збирката раскази на здружението *ЗаПис Само ти зборувај*. Добитничка е на втората награда на конкурсот *Ископани раскази 4* и дел од истоимената збирка. Освоила трета награда за поетска збирка во ракопис на конкурсот *Мак Диздар*, во рамките на културната манифестација *Слово Горчина* 2019 година.

Shënime biografike

Abid Jariq lindi në vitin në Duvno, BeH, në vitin 1950. Mbaroi Fakultetin Filozofik në Zarë. Nga viti 1997 jeton në Zenicë ku punon si profesor në gjimnaz në të cilin është edhe drejtor. Është autor i punimeve të shquara nga fusha e gjuhës, letërsisë dhe praktikës pedagogjike. Mori pjesë në një numër përmbledhjesh me tregime të shkurtra. Është autor i katër librave: *Podgradinske priče*, *Velika propunta* (roman), *Bijelo na crno* (kolumna, artikuj dhe komente) dhe *Čovjek u vidokrugu* (tregime).

Është fitues i shumë shpërblimeve (*Naša riječ*, *Ulaznica*, *Susreti* *Zija Dizdarević*, *Simha Kabiljo*, *Milutin Alempijević*, etj.).

Kontakti: jaric.abid@yahoo.com

Afrim Demiri lindi në vitin 1960 në fshatin Sazli, në Ferizaj. Me letërsi filloi të merret në vitet e 80-ta, duke shkruar poezi, tregime të shkurtra dhe reportazhe. Disa herë punimet e tij u shpërblyen në konkurse të ndryshme. Më 1994 klubi letrar *De Rada* e botoi përmbledhjen e tij me poezi *Fjongo e zezë*. Në periudhën 1997-2015 ka botuar shkrime publicistike si korrespondent i gazetës *Koha ditore*. Në vitin 2003 e mori shpërblimin Korrespondent i vitit, nga *Shoqata e Gazetarëve të Kosovës*. Gjithashtu, ishte bashkëthemelues i gazetës lokale *Ferpress* dhe redaktor i informacionit në TV Tema.

Kontakti: af_demiri@hotmail.com

Aida Sheçiq Neziroviq (1978) me profesion është lektore e gjuhëve jugosllave. Botoi përmbledhjen me poezi *Lutke* për të cilën në vitin 2011 mori çmimin e Fondacionit Fra Grgo Martiq për librin e parë më të mirë me poezi. Për poezi dhe tregime mori shpërblime në rajon dhe më gjerë (Spanjë, Francë). Tregimi i saj

„Silvijina priča“, është pjesë e librit (të pabotuar) *Lapis Histriae* 2019. Shkruan edhe për fëmijë. Në vitin 2012 mori pjesë në Ditët e Poezisë së Sarajevës, ndërsa në vitin 2018 ishte pjesë e festivalit të poezisë „Na pola puta“, në Uzhicë, Serbi.

www.aidasecic.wordpress.com

Aneta Tasevska Petrushevska lindi në vitin 1983 në Shkup. Fëmijërinë e kaloi në vendlindjen Sopisht, vend ky i cili përgjithmonë do të mbetet frymëzimi i saj më i madh. Shkollën e mesme e kryeu në SHM „Vllado Tasevski“, drejtimi – teknik për komunikacionin PTT, ndërsa diplomoi në Fakultetin Elektroteknik në Universitetin „Sh. Cirili dhe Metodi“ – Shkup, si inxhinieri e elektroteknikës dhe teknologjive informatike. Sot punon si inxhinieri. Shkruan poezi dhe prozë. Libri i adhuruar i saj është *Mali i pestë* nga Paolo Kuelo.

Ante Storiq lindi në Shibenik, ku jeton dhe vepron. Diplomoi në Akademinë e Arteve të Dramës në Zagreb. Është autor i dhjetëra spoteve muzikore, filmave të shkurtër dhe një filmi dokumentar. Një tregim i tij të shkurtër u përfshi në përmbledhjen *Priča se (p) o gradu*.

Kontakti: ante.storic@gmail.com.

Besa Kalaja. Kam lindur në Prishtinë, ku i kam kryer studimet për Letërsi dhe Gjuhë Shqipe në Universitetin e Prishtinës. Disa vite gazetare në fushën kundër korrupsionit. Hulumtimet e realizuara janë publikuar edhe në disa medie të huaja si *Osservatorio Balcani i Caucaso*, *Le Courier des Balkans*. Fituese e disa çmimeve në fushën e gazetarisë, si ato kundër korrupsionit, në fushën e të drejtave të njeriut dhe kundër varfërisë. Redaktimi, lekturimi dhe realizimi i disa hulumtimeve për organizata dhe medie të tjera në Kosovë. Disa prej regjimeve të shkurta janë botuar në portalet vendore për kulturë.

Bojan Todoroviq lindi më 19.11.1992 në Shabac. Mori pjesë në përmbledhjet letrare *Na ulici gaze bose ljude* dhe *Sanjatorijum* në kuadër të projekteve të Punëtorisë së Shkrimit Kreativ të organizuar nga CK13 në Novi Sad, si dhe nëpër portale të ndryshme letrare (*Strane*, *Eckermann*, *Rez...*). Dorëshkrimi i tij poetik *Čarli ose (dobri dečaci loših država)* mori çmimet *Milutin Bojiq* dhe *Prvenac*.

Përmbledhja u botua nga fundi i vitit 2016. Bojani jeton dhe punon në Novi Sad.

bojantodorovic.tumblr.com, instagram.com/bojancharlie

Bojana Babić lindi në Pançevë në vitin 1990. Mbaroi studimet themelore të dramaturgjisë në Beograd dhe studimet master të filmit në universitetet në Portugali, Skoci dhe Estoni. Shkruan prozë, skenare të filmave dhe drama. Ka botuar tregime të shkurtra në përmbledhjen siç është *Rukopisi* dhe *Odakle zovem*, është shpërblyer në konkurse *Ulaznica* 2013 dhe *Stevan Sremac* 2015. Jeton dhe punon në Talin.

Dimitrije Bukvić, lindi në Beograd në vitin 1985. Është sociolog, gazetar dhe shkrimtar. Tregimet i botoi në Serbi, BeH, Mal të Zi e Kroaci. Është fitues i festivalit të shkrimtarëve të rinj *Srpsko pero*, fitues i konkursit të Bibliotekës Kombëtare Bor, dhe i konkursit *Miodrag Borisavljević*. Është autor i përmbledhjes me tregime *Svaka dobija (Partizanska knjiga, 2017)* dhe veprave publicistike *Kafanološki astal / Karirani stolnjak* (meDragolub B. Gjorgjević, 2014) dhe *Šezdeset osma – pedeset godina posle* (2018). Pas përmbledhjes *Biber* me pompozitet mund ta paraqesë veten: *është përkthyer në shumicën e gjuhëve të rajonit*. Dhe ja, e tha pikërisht këtë.

Kontakti: dimitrije.bukvic@gmail.com

Dragana Rangjelović lindi në vitin 1979 në Qupri. Mbaroi studimet themelore dhe master në Fakultetin Filologjik në Beograd, dega e letërsisë dhe gjuhës serbe me letërsinë e përgjithshme. Përveç teksteve profesionale nga fusha e kritikës letrare dhe metodikës së mësimdhënies, ajo shkruan edhe poezi për fëmijë në revistën *Gorocvet*. Tregimet e saj janë botuar nëpër revista elektronike, në revistën letrare si *Koraci* si dhe në përmbledhjet *Beleznica*, *Kako sam ubio ljubav*, *Crte i reze* 5 dhe *Nuščijada*. Jeton dhe punon si profesoreshe e gjuhës serbe në Despotovac.

Kontakti: draganasrp@gmail.com

Ernad Osmić lindi në vitin 1989 në Bërçko (BeH). Në vitin 1992 u shpërngul me familje në Hamburg (Gjermani) ndërsa në qytetin e tij të lindjes u kthye në vitin 1999 dhe dikur më vonë filloi të shkruajë.

Ai botoi dy përmbledhje me poezi: *Inat jezika* dhe *Bosanski robot*. Ka një vajzë. Ajo quhet Lejla.

www.ernadosmic.blogspot.com

Gabrijel Deliq lindi më 14 maj 1998 në Zagreb. Tregimi i botuar në këtë përmbledhje është njëkohësisht edhe tregimi i tij i parë i botuar, por sigurisht jo edhe i fundit. Beson se ai dhe *Biber* do të takohen edhe në vitin 2021, kur do të hapet konkursi i ri.

Gordana Stojanoska lindi më 14.05.1969 në Manastir. Është doktore e shkencave sociologjike dhe punon si profesoreshë e asocuar në Fakultetin Pedagogjik, Universiteti „Sh. Kliment Ohridski“ – Manastir. Është autore e librave me poezi: *Fjalë për fjalë*, si bashkautore me Zlatko Zhoglevin dhe Daniela Andonovska-Trajkovskën, dhe *Poema mbi margjinat*, si bashkautore me Daniela Andonovska-Trajkovskën. Është fituese e çmimeve *Nosside XXVII*, 2011, Itali, dhe *Vlladimir Kostov 2014* dhe është laureate e çmimit *Grigor Përliçev*, për poemë më të mirë për vitin 2017, Qendra e Kulturës „Grigor Përliçev“ – Ohër.

Kontakti: gorde969@hotmail.com

Imer Topanica është i njohur si poet dhe prozator. Autori i dy librave (romani *Udhëtarët*, Princi, Tiranë 2013; dhe përmbledhjes me poezi *Tufë drite*, Rrokullia, Prishtinë 2014); ka vite që e ushtron edhe zejen e gazetarit. Cikle me poezi e tregime i janë publikuar në revistat letrare të mirënjohura si: *Jeta e Re*, *Verbi*, *Ilz*, *Akademia*, *Oaza* etj. Është në pritje të publikimit të librit të tretë me radhë, përmbledhjes me poezi *Shënime të pamjaftueshme*.

Kontakti: i.topanica@gmail.com, facebook.com/imer.topanica

Isidora Petroviq lindi në Beograd në vitin 1976. Pasi mbaroi gjimnazin e regjistroi Fakultetin e biologjisë ku, disa vjet më vonë, e mori titullin e doktorit të shkencës në fushën e biologjisë molekulare. Ajo hulumton jetën edhe profesionalisht edhe privatisht. Tregimet e shkurtra dhe poezitë i botoi në përmbledhjet si *Izgleda da će jugo*, *Reci ko te je ubio Gea* (*Ars Antibari*, Bar), *Moć reči* (*Kreativno pisanje*, Beograd). Duhet të jetë në vend të duhur dhe në kohë të duhur, përndryshe nuk do të kishte kuptim.

Kontakti: silibgd@gmail.com

Luiza Bouharaoua lindi në vitin në Split, sot jeton në Zagreb, ku punon si punëtorë e kulturës, përkthyes dhe shkrimtare. Është themeluese e Shoqatës për Promovimin e Letërsisë dhe Kulturës *Skriftonauti*. Tregimet e saj janë publikuar në përmbledhjen rajonale *Izvan koridora* – tregimi më i mirë i shkurtër, dhe në antologjinë e prozës së re kroate *Bez vrata, bez kucanja*. Është fituese e çmimit *Ulaznica* si dhe e çmimit *Prozak* për dorëshkrimin më të mirë të pabotuar të autorëve deri në 35 vjeç. Në vitin 2019 ajo botoi librin e saj të parë me tregime *Jesmo li to bili mi* (Jesenski&Turk).

Kontakti: [instagram.com/luizabou](https://www.instagram.com/luizabou)

Manja Veličkowska (Shkup, 1995) diplomoi në Letërsi të Përgjithshme dhe Krahase në Fakultetin Filologjik „Bllazhe Koneski“ në Universitetin „Sh. Cirili dhe Metodi“ në Shkup. Për momentin ndjek studimet e magjistraturës në Programin Estetika të Institutit për Filozofi në këtë universitet. Tani punon si asistente projekti në Koalicionin MARGJINAT. Është pjesë e ekipit të grupit rajonal joformal „Lexueset e rebeluara“, ndërsa në kohë të lirë shkruan prozë dhe kritikë letrare.

Kontakti: manjavelickovska6@gmail.com

Mario Merxhan lindi në Zagreb në vitin 1993. Pas mbarimit të gjimnazit e regjistroi fakultetin juridik në Zagreb ku diplomoi në të drejtën administrative. Është autor i filmave të shkurtër me të cilët mori pjesë në disa festivale dhe revy në Kroaci dhe më gjerë. Filmi i tij i parë është *Udaljeni glasovi* (2016.), ndërsa *Kratki izlet* (2017) është filmi i tij i dytë. *Buđenje u strahu* (2018) është filmi i tij i tretë, dhe njëkohësisht filmi i parë me metrazh të mesëm. Përveç regjisë, shkruan tregime të shkurtra, skenare dhe poezi.

Kontakti: mario.merdzan@gmail.com

Milana Gajović ka mbaruar studimet themelore në Degën e Gjuhës Serbe dhe Letërsisë Jugosllave në Nikshiq, ndërsa studimet e magjistraturës në Fakultetin Filologjik në Beograd, ku është doktorante. Është bursiste e Matica srpska – Shoqatë e anëtarëve në Mal të Zi. Poezitë e saj janë botuar në *Vesna*, revistë e Fakultetit Filologjik në Beograd.

Monika Herceg lindi në vitin 1990 në Sisak. Çmimin Goran për poetë të rinj për dorëshkrimin *Početne koordinate* e mori më 2017. Libri u botua në vitin 2018, dhe mori çmimin *Kvirinova nagrada* për poetë të rinj, çmimin *Fran Galoviq* për veprën më të mirë letrare me temën e atdheut dhe/apo identitetit, çmimin *Slaviq* për veprën e parë 2018, dhe çmimin ndërkombëtar *Mostovi struge*. Në vitin 2018 mori çmimin *Na vrh jezika* për dorëshkrimin më të mirë të pabotuar, ndërsa libri *Lovostaj* u botua më 2019.

Nikola Petroviq, lindi në Beograd në vitin 1978. Prozën dhe esetë kritike i boton në revista, përmbledhje dhe në portale letrare. Është fitues i çmimit të Festivalit të Poezisë dhe Librit të Beogradit *Trgni se! Poezija!* 2019 për përmbledhjen me poezi *Papir brzo gori* (Treći trg, 2019).

Kontakti: nikolinmail@gmail.com

Slagjana Nina Perković lindi në vitin 1981 në Banjallukë. Mbaroi gazetarinë në Universitetin e Banjallukës dhe komunikimin politik në Sorbonë. Është autore e përmbledhjes me poezi *Kuhanje* dhe romanit *U jarku*. Jeton, punon dhe shkruan në relacionin Banjallukë – Paris.

www.sladjanaperkovic.com

Stefan Slavković lindi në vitin 1986 në Beograd. Është prind dhe bashkëshort. Është fitues i çmimit *Danilo Kiš* për punimin më të mirë të magjistraturës nga fusha e Letërsisë së Përgjithshme dhe Teorisë së Letërsisë. Është gazetar i së përjavshmes NIN, revistës *Liceulice* dhe buletinit *Kolega*. Luan në daulle, por nuk është daullexhi.

Tamara Kovačević lindi në Beograd. Pas karrierave të shkurtra e përmbajtësore të përkthyeses së kopjeve pirate të filmave, mësueses së gjuhës angleze, dizajneres së kopertinave të CD-ve për filma pornografikë dhe kompilimeve të muzikës turbo-folk, e mori titullin master në Bankë dhe Financa. Kjo ka përvojë shumëvjeçare në auditimin e raporteve financiare. Tregime të shkurtra dhe ndonjë poezi aty-këtu ka filluar të shkruajë në punëtori letrare nën udhëheqjen e Lidija Dimkovska, në organizimin e SKC-së Danilo

Kiš nga Lubjana. Tregimet e saj janë botuar në përmbledhjen dygjuhëshe *BIČE BOLJE/BO ŽE* dhe zinu *Monstruma*.

Tihana Gambirazha lindi në vitin 1985 në Zarë. Poezi dhe prozë ka botuar në një numër revistash të shtypura e elektronike si *Zarez*, *Riječi*, *Poezija*, *Balkanski književni glasnik*, po ashtu është pjesë e përmbledhjes *Rukopisi 33* dhe përmbledhjes me tregime të shoqatës *ZaPis Samo ti pričaj*. Është fituese e çmimit të dytë të konkursit *Iskopane priče 4* dhe njëkohësisht pjesë e kësaj përmbledhjeje. Ka fituar çmimin e tretë për përmbledhjen me poezi në dorëshkrim në konkursit *Mak Dizdar* në kuadër të manifestimit kulturor *Slovo Gorčina* 2019.

Biografske beleške

Abid Jarić rođen je u Duvnu, BiH, 1950. godine. Završio je Filozofski fakultet u Zadru. Od 1997. godine živi u Zenici gdje radi kao gimnazijski profesor i direktor. Autor je zapaženih radova iz područja jezika, književnosti i pedagoške prakse. Zastupljen je u više zbornika kratkih priča. Autor je četiri knjige: *Podgradinske priče*, *Velika propunta* (roman), *Bijelo na crno* (kolumne, članci i komentari) i *Čovjek u vidokrugu* (pripovijetke). Višestruko je nagrađivan (*Naša riječ*, *Ulaznica*, *Susreti Zija Dizdarević*, *Simha Kabiljo*, *Milutin Alempijević* i druge).

Kontakt: jaric.abid@yahoo.com

Afrim Demiri rođen je 1960. godine u selu Sazlije, Uroševac. Književnošću se počeo baviti 1980-tih. Piše pjesme, kratke priče i reportaže. Radovi su mu u nekoliko navrata nagrađivani na raznim konkursima. Godine 1994. književni klub *De Rada* objavljuje njegovu zbirku pjesama *Crna vrpca*. Od 1997. do 2015. godine Afrim objavljuje publicističke tekstove kao dopisnik dnevnih novina *Koha ditore*. Dobitnik je nagrade Udruženja novinara Kosova *Dopisnik godine* za 2003. godinu. Suosnivač je lokalnih novina *Ferpress* i urednik informativnog programa na TV Tema.

Kontakt: af_demiri@hotmail.com

Aida Šečić Nezirević (rođena 1978.) po struci je lektorica južnoslavenskih jezika. Objavila je zbirku pjesama *Lutke* za koju je 2011. godine dobila nagradu Fondacije Fra Grgo Martić za najbolji poetski prvijenac. Za pjesme i priče nagrađivana je u regionu i inostranstvu (Španija, Francuska). Njena „Silvijina priča“ uvrštena je u (neobjavljenu) knjigu *Lapis Histriae* 2019. Piše i za djecu. Godine

2012. učestvovala na Sarajevskim danima poezije, a 2018. godine na književnom festivalu „Na pola puta“ u Užicu, Srbija.

www.aidasecic.wordpress.com

Aneta Tasevska Petruševska rođena je 1983. godine u Skoplju. Detinjstvo je provela u rodnom Sopištu, mestu koje će uvek da ostane njena najveća inspiracija. Završila je srednju školu „Vlado Tasevski“, zanimanje: tehničarka za PTT saobraćaj, a diplomirala je na Elektrotehničkom fakultetu Univerziteta „Sveti Ćirilo i Metodije“ u Skoplju, kao inženjerka elektrotehnike i informacijskih tehnologija. Danas radi kao elektroinženjerka. Piše poeziju i prozu. Omiljena knjiga joj je *Peta gora* Paola Koelja.

Ante Storić rođen je u Šibeniku, gdje živi i radi. Diplomirao je na Akademiji dramske umjetnosti u Zagrebu. Autor je desetak glazbenih spotova, kratkih filmova i jednog dokumentarca. Jedna kratka priča objavljena mu je u zborniku *Priča se (p)o gradu*.

Kontakt: ante.storic@gmail.com.

Besa Kalaja rođena je u Prištini, gdje je na Univerzitetu završila studije za Albansku književnost i jezik. Nekoliko godina je radila kao novinarka, fokusirana na teme protiv korupcije. Njena istraživanja su objavljena u nekoliko stranih medija, kao što su *Osservatorio Balcani e Caucaso* i *Le Courier des Balkans*. Dobitnica je nekoliko nagrada na polju novinarstva, kako u oblasti protiv korupcije, tako i na polju ljudskih prava i borbe protiv siromaštva. Bavi se uređivačkim radom i lekturom, a ostvarila je i nekoliko istraživanja za razne organizacije i medije na Kosovu. Njene kratke priče objavljivane su na lokalnim portalima za kulturu.

Bojan Todorović rođen je 19.11.1992. u Šapcu. Objavljivao je u književnim zbornicima *Na ulici gaze bose ljude* i *Sanjatorijum* u okviru projekata Radionice kreativnog pisanja novosadskog CK13, kao i u raznim književnim portalima (*Strane*, *Eckermann*, *Rez...*). Njegov poetski rukopis *Čarli ili (dobri dečaci loših država)* dobio je nagrade *Milutin Bojić* i *Prvenac*. Zbirka je objavljena krajem 2016. Bojan živi i radi u Novom Sadu.

Kontakt: [bojantodorovic.tumblr.com](https://www.tumblr.com/bojantodorovic),
[instagram.com/bojancharlie](https://www.instagram.com/bojancharlie)

Bojana Babić rođena je u Pančevu, 1990. godine. Završila je osnovne studije dramaturgije u Beogradu i master studije filma na univerzitetima u Portugalu, Škotskoj i Estoniji. Piše prozu, filmske scenarije i pozorišne komade. Objavljivala je kratke priče u zbornicima Rukopisi i Odakle zovem, nagrađivana na konkursima *Ulaznica* 2013. i *Stevan Sremac* 2015. godine. Živi i radi u Talinu.

Dimitrije Bukvić, rođen u Beogradu, 1985, sociolog je, novinar i pisac. Priče je objavljivao u Srbiji, BiH, Crnoj Gori i Hrvatskoj. Pobjednik festivala mladih pisaca *Srpsko pero*, konkursa Narodne biblioteke Bor i konkursa *Miodrag Borisavljević*. Autor zbirke priča *Svaka dobija (Partizanska knjiga, 2017)* i publicističkih dela *Kafanološki astal / Karirani stolnjak* (sa Dragoljubom B. Đorđevićem, 2014) i *Šezdeset osma – pedeset godina posle* (2018). Nakon zbornika Biber moći će da pompezno napiše: *prevođen na većinu jezika regiona*. I evo, upravo je to napisao.

Kontakt: dimitrije.bukvic@gmail.com

Dragana Randelović rođena je 1979. godine u Čupriji. Završila je diplomske i master studije na Filološkom fakultetu u Beogradu, odsek srpska književnost i jezik sa opštom književnošću. Pored stručnih tekstova iz oblasti književne kritike i metodike nastave, piše i pesme za decu za časopis *Gorocvet*.

Njene priče našle su se u elektronskim časopisima, u književnom časopisu *Koraci* kao i zbirkama *Beležnica*, *Kako sam ubio ljubav*, *Crte i reze 5* i *Nušićijada*. Živi i radi kao profesor srpskog jezika u Despotovcu.

Kontakt: draganasrp@gmail.com

Ernad Osmić rođen je 1989. godine u Brčkom (BiH). Godine 1992. s porodicom seli u Hamburg (Njemačka), a u rodni grad se vraća 1999. godine, te nekad kasnije počinje pisati. Objavio je dvije zbirke poezije: *Inat jezika* i *Bosanski robot*. Ima kćerku. Ime joj je Lejla.

www.ernadosmic.blogspot.com

Gabrijel Delić rođen je 14. svibnja 1998. godine u Zagrebu. Priča objavljena u ovoj zbirci ujedno je i prva njegova priča objavljena

uopće, ali zasigurno ne i posljednja. Vjeruje da će se *Biber* i on susresti i 2021. godine kada natječaj ponovno bude aktivan.

Gordana Stojanoska rođena je 14. maja 1969. godine u Bitoli. Doktorirala na sociološkim naukama i radi kao vanredna profesorka Pedagoškog fakulteta u Bitoli, Univerzitet „Sveti Kliment Ohridski“ Bitola. Autorka je zbirke poezije: *Reč o reči*, u koautorstvu sa Zlatkom Žoglevim i Danielom Andonovski – Trajkovski i *Poeme za margine*, u koautorstvu sa Danielom Andonovski – Trajkovski. Dobitnica je nagrada *Nosside XXVII th*, 2011 Italija, *Vladimir Kostov* 2014. i pobjednica je konkursa *Grigor Prličev* za najbolju pesmu 2017. godine, NU Centar za kulturu „Grigor Prličev“, Ohrid.

Kontakt: gorde969@hotmail.com

Imer Topanica je poznat kao pjesnik i prozaista. Autor je dviju knjiga: romana *Putnici* (Princi, Tirana 2013) i pjesničke zbirke *Snop svjetlosti* (Rrokullia, Priština 2014). Već godinama se bavi i novinarstvom. Objavio je pjesme i priče u poznatim književnim časopisima kao što su *Jeta e Re*, *Verbi*, *Ilz*, *Akademia*, *Oaza* itd. Uskoro izlazi iz štampe i njegova treća knjiga, pjesnička zbirka *Nedovoljne bilješke*.

Kontakt: i.topanica@gmail.com, [facebook.com/imer.topanica](https://www.facebook.com/imer.topanica)

Isidora Petrović rođena je u Beogradu, 1976. godine. Posle završene gimnazije upisuje Biološki fakultet na kome, godinama kasnije, stiče i zvanje doktora nauka u oblasti molekularne biologije. I profesionalno i privatno istražuje život. Kratke priče i poeziju objavljivala u zbirkama i zbornicima *Izgleda da će jugo*, *Reci ko te je ubio Gea* (*Ars Antibari*, Bar), *Moć reči* (*Kreativno pisanje*, Beograd). Mora biti da je na pravom mestu u pravo vreme, inače ništa ne bi imalo smisla.

Kontakt: silibgd@gmail.com

Luiza Bouharaoua rođena je u Splitu, danas živi u Zagrebu, gdje radi kao radnica u kulturi, prevoditeljica i spisateljica. Osnivačica je Udruge za promicanje književnosti i kulture *Skribonauti*. Priče su joj uvrštene u regionalni zbornik *Izvan koridora* – najbolja kratka priča i antologiju hrvatske mlade proze *Bez vrata, bez kucanja*. Dobitnica je nagrade *Ulaznica* te nagrade *Prozak* za najbolji neobjavljeni

prozni rukopis autora/ice do 35 godina. Godine 2019. objavila je svoju prvu knjigu priča *Jesmo li to bili mi* (Jesenski&Turk).

Kontakt: [instagram.com/luizabou](https://www.instagram.com/luizabou)

Manja Veličkovska rođena je u Skoplju, 1995. Diplomirala je na katedri za Opštu i komparativnu književnost Filološkog fakulteta „Blaže Koneski“ pri Univerzitetu „Sveti Ćirilo i Metodije“ u Skoplju. Trenutno je na magistarskim studijama na programu Estetike na katedri za Filozofiju, istog Univerziteta. U vreme studija volontirala je u izdavačkoj delatnosti, u kućama „Goten“ i „Templum“. Radi kao projektna asistentkinja u Koaliciji „Margine“. Deo je neformalne regionalne grupe „Pobunjene čitateljke“, a u slobodno vreme piše prozu i književnu kritiku.

Kontakt: manjavelickovska6@gmail.com

Mario Merdžan rođen je u Zagrebu 1993. godine. Nakon završene Opće gimnazije upisuje Pravni fakultet u Zagrebu, gdje je diplomirao upravno pravo. Autor je kratkih filmova s kojima je sudjelovao na nekoliko festivala i revija u Hrvatskoj te inozemstvu. Njegov prvi film je *Udaljeni glasovi* (2016.), a *Kratki izlet* (2017.) mu je drugi. *Buđenje u strahu* (2018.) njegov je treći film, ujedno i prvi srednjometražni. Osim režijom, bavi se pisanjem kratkih priča, scenarija i poezije.

Kontakt: mario.merdzan@gmail.com

Milana Gajović je osnovne studije završila na Odsjeku za srpski jezik i južnoslovenske književnosti u Nikšiću, a magistarske na Filološkom fakultetu u Beogradu, gdje je trenutno doktorand. Stipendista je Matice srpske – Društvo članova u Crnoj Gori. Poezija joj je objavljena u *Vesni*, časopisu Filološkog fakulteta u Beogradu.

Monika Herceg rođena je 1990. u Sisku. Nagradu Goran za mlade pjesnike za rukopis *Početne koordinate* dobila je 2017. godine. Knjiga je objavljena 2018. godine i nagrađena *Kvirinovom nagradom* za mlade pjesnike, nagradom *Fran Galović* za najbolje književno djelo na temu zavičaja i / ili identiteta, nagradom *Slavić* za najbolji prvijenac 2018. godine i međunarodnom nagradom *Mostovi struge*. Godine 2018. dobila je nagradu *Na vrh jezika* za

najbolji neobjavljeni rukopis, a knjiga naslova *Lovostaj* objavljena je 2019. godine.

Nikola Petrović, rođen je u Beogradu, 1978. Prozu i kritičke prikaze objavljuje u periodici, zbornicima i na književnim portalima. Dobitnik je nagrade *Beogradskog festivala poezije i knjige Trgni se! Poezija!* 2019 za zbirku priča *Papir brzo gori* (Treći trg, 2019).

Kontakt: nikolinmail@gmail.com

Sladana Nina Perković rođena je 1981. godine u Banjaluci. Diplomirala je novinarstvo na Univerzitetu u Banjaluci i političku komunikaciju na Sorboni. Autorica je zbirke priča *Kuhanje* i romana *U jarku*. Živi, radi i piše na relaciji Banja Luka – Pariz.

www.sladjanaperkovic.com

Stefan Slavković rođen je 1986. u Beogradu. Otac i suprug. Dobitnik nagrade *Danilo Kiš* za najbolji master rad iz oblasti Opšta književnost i teorija književnosti. Novinar beogradskog nedeljnika NIN, magazina *Liceulice* i biltena *Kolega*. Svira bubnjeve, ali nije bubnjar.

Tamara Kovačević rođena je u Beogradu. Nakon kratkih i sadržajnih karijera prevoditeljke piratskih kopija filmova, nastavnice engleskog jezika, dizajnerke CD omota za porno filmove i kompilacije turbo-folk muzike, stekla je zvanje MSc Banking & Finance i višegodišnje iskustvo u reviziji finansijskih izveštaja. Kratke priče i poneku pesmu počela je da piše na literarnim radionicama pod mentorstvom Lidije Dimkovske, u organizaciji SKC Danilo Kiš iz Ljubljane. Priče su joj objavljene u dvojezičnom zborniku *BICE BOLJE/BO ŽE* i zinu *Monstruma*.

Tihana Gambiraža rođena je 1985. u Zadru. Poeziju i prozu objavila je u nizu tiskanih i elektronskih časopisa od kojih su neki *Zarez*, *Riječi*, *Poezija*, *Balkanski književni glasnik*, a dio je i zbornika *Rukopisi 33* i zbirke priča udruge *ZaPis Samo ti pričaj*. Dobitnica je druge nagrade na natječaju *Iskopane priče 4* i dio istoimene zbirke. Osvojila je treću nagradu za rukopisnu zbirku poezije na natječaju *Mak Dizdar* u okviru kulturne manifestacije *Slovo Gorčina* 2019. godine.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821(497)-32(082.2)

BIBER 03 : конкурс за краток расказ = konkurs për tregim të shkurtër
= konkurs za kratku priču / [подготвиле, përgatitur nga, priredile Ivana
Franović, Katarina Milićević, Davorka Turk ; превод, përkthimi, prevod
Anton Berishaj .. [и др.]]. - Beograd ; Sarajevo : Centar za nenasilnu akciju,
2020 (Beograd : Standard 2). - 472 стр. ; 20 cm

Упор. текст на више језика. - Тираж 1.000. - Стр. 6-7: Предговор / Ана
Битољану ... [и др.]. - Биографски белешки: стр. 453-472

ISBN 978-86-89845-11-2

COBISS.SR-ID 282954252